

DET KONGELIGE DANSKE
VIDENSKABERNE SELSKAB

1742-1942

SAMLINGER TIL SELSKABETS HISTORIE

IV

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS EJNAR MUNKSGAARD

1961

PAA FORANLEDNING AF
DET KONGELIGE DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB
UDARBEJDET AF
ASGER LOMHOLT

Bekostet af Carlsbergfondet

Figur paa Titelblad:
FREDERIK V OG DRONNING JULIANE MARIE.
Forslag til Forside af Medaille for
Arveprins Frederiks Fødsel 1753, af M. G. Arbien.
Efter original Tegning i Selskabets Arkiv. $\frac{1}{1}$ St.

DET KONGELIGE DANSKE
VIDENSKABERNES SELSKAB
1742-1942

SAMLINGER TIL SELSKABETS HISTORIE

IV

LANDMAALING OG FREMSTILLING AF KORT

UNDER BESTYRELSE AF

DET KONGELIGE DANSKE
VIDENSKABERNES SELSKAB

1761-1843

UDGIVET I ANLEDNING AF
TOHUNDREDAARET FOR
FREDERIK V's RESKRIPT AF 26. JUNI 1761

F O R O R D

»Man skal sætte sig store Maal og gennemføre dem.«

Da Arkivar ASGER LOMHOLT for 35 Aar siden traadte i Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Tjeneste som Assistent hos Sekretæren, skaffede han sig, først simpelt hen for at kunne gøre sit Arbejde, et fuldstændigt Overblik over, hvad Selskabets omfangsrige, og for Størstedelen velindpakkede, Arkiv egentlig indeholdt. Da det i Løbet af mere end en halv Snes Aar var lykkedes ASGER LOMHOLT at blive helt klar over Arkivets Indhold, var han ogsaa blevet grebet af, hvor meget mærkeligt og interessant der her fandtes, for det meste ukendt, baade for Selskabets Medlemmer og for dem, der har skrevet om dansk Lærdom i Selskabets Levetid. Det drejede sig ingenlunde blot om det selvfølgelig: hvad der var tilkommet i Tiden efter 1842, da Selskabets Historie i det første Hundredaar blev skrevet af CHR. MOLBECH, men sandelig ogsaa om den af MOLBECH skildrede Periode, hvis Dokumenter, ikke mindst paa Grund af den knappe Frist, der stod til den nidkære Forskers Raadighed, ikke havde kunnet udnyttes fuldstændigt.

Efterhaanden nærmede Tiden sig for Afslutningen af Selskabets andet Hundredaar. Foranlediget af ASGER LOMHOLT gjorde Selskabets daværende højtfortjente Sekretær MARTIN KNUDSEN Medlemmerne opmærksom paa det Materiale, der nu var blevet tilgængeligt i Arkivet og søgte – som det er fremstillet i Forordet til Bind I af dette Værk – at faa den ene eller anden af Selskabets vedkommende Medlemmer til paa Basis af dette at skrive om Selskabets Historie indtil 1942.

Men det gik ikke; andet spærrede Vejen; intet Medlem af Selskabet havde Mulighed for at løse Opgaven.

Og saa satte ASGER LOMHOLT sig for at gøre, hvad *han* kunde. Han paatog sig paa Selskabets Opfordring at give en ræsonnerende Fremlæggelse af de forhaanden-

værende Aktstykker til Belysning af Selskabets Oprettelse, dets Struktur og dets til Tider vidt forgrenede Virksomhed.

Det var et stort Maal. Og nu er det gennemført med dette afsluttende Bind IV af »Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742–1942. Samlinger til Selskabets Historie« – gavmildt bekostet, som de tre første Bind, af CARLSBERGFONDET.

Paa en for den tilbageskuende ufattelig kort Tid – 11 Maaneder! – blev Bind I's halvsvendehundrede Sider, væsentlig omhandlende Oprettelsen og Opbygningen, skrevet og trykt. Ingen vil undre sig over, at det tog op imod det dobbelte Antal Aar for ASGER LOMHOLT at skrive de næste tre Bind om Selskabets Virksomhed, saaledes at sidste Bind behandler det mest omfattende, praktisk-videnskabelige Arbejde, der har været paalagt Selskabet: den fuldstændige Opmaaling af Danmark, Slesvig, Holsten, og Fremstilling af de dertil svarende Kort.

Vi har alle, i og uden for Selskabet, Lærdomshistorikere i og uden for Danmark, Grund til at være ASGER LOMHOLT saare taknemmelige for, at han gennemførte det store Maal, han satte sig. Selskabet har tidligere udtrykt sin Taknemmelighed og vil gøre det igen, med forstærket Grund. Men den bedste Tak, der kunde gives, den smukkeste Resonans, Værket kunde fremkalde, vilde være, om en kyndig dansk Aandshistoriker satte sig til Rette, læste de fire Bindes godt 2000 Sider, lod dem nedfælde sig, og saa vilde sammenligne med, hvad han – maaske vejledet af fagkyndige – synes, der er foregaaet i Danmark 1742–1942 i Lærdommens Verden, og saa endelig vilde give en Dom over, hvad Andel vel Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab har haft heri. Dette vil ikke blot have antikvarisk Interesse, men vil kaste Lys over den Virksomhedens Vej, der gerne skulde ligge *foran* Selskabet.

L. L. HAMMERICH
Selskabets Redaktør
Medlem af Redaktionsudvalget

I N D L E D N I N G

Fra Tidernes Morgen har Mennesket haft en levende – og paakrævet – Interesse for den Jord, af hvis Produkter det lever. I første Række var det vel Jordbundens Bonitet paa Levestedet, der var den afgørende Faktor for Livets Opretholdelse. Men tidligt begyndte Mennesket at se sig om i Naboegnen, og efterhaanden som Aarhundrederne gik, trængte det længere og længere bort fra den klassiske Verden, til Lands og til Søs, for at finde nye Græsgange til Livets Ophold, for at erobre fremmed Land med Magt eller blot for at tilfredsstille sin Trang til Viden gennem Opdagelse af det hidtil ukendte.

Oldtidens Kort omfattede naturligvis først og fremmest den gamle Verden omkring Middelhavet med Centrer i Alexandria, Athen og Rom. Men med Romerrigets Ekspansion mod Nord og Vest gennem Handelsforbindelser eller krigeriske Togter bragtes Oplysninger om fjernere Egne tilbage til Kulturlandene, hvor en naturlig Trang til at nedfælde de vundne Resultater tidlig gav sig Udtryk i Tegningen af fantasifulde Kort. CLAUDIUS PTOLEMAEUS fra Alexandria gav i sit Værk »Γεωγραφικὴ ὑφήγησις« fra 2. Aarh. e. Kr. en Række Oplysninger om Positioner i Danmark. Disse blev Grundlaget for den ældste Gengivelse af Danmark, der imidlertid først mange Aarhundreder senere blev gjort tilgængelig ved Trykning. Fremstillingen af Danmark var meget primitiv, og herved blev det Middelalderen igennem. De søfarende havde nok en praktisk Interesse i at kortlægge de Kyster, hvortil deres Erhverv førte dem, men kun meget faa naaede til de nordiske Lande.

I det 15. Aarhundrede indtraf flere Hovedbegivenheder af Betydning for Kartografien, bl. a. den latinske Oversættelse af Ptolemaeus' Værk, »Geographia«, Bogtrykkerkunstens Opfindelse og den nye Verdens Opdagelse. Af den største Interesse for dansk Kortlægning var den af CLAUDIUS CLAUSSØN SWART, kaldet Claudius Clavus,

(f. 1388),* givne Beskrivelse af Norden med tilhørende Kort fra 1427, det første endnu eksisterende Kort over Danmark. Ogsaa OLAUS MAGNUS' store Kort over Norden 1539 var af varig Betydning.

I de følgende Aarhundreder fremstilledes i Udlandet et stort Antal Kort, der naturligt lagde Hovedvægten paa Hjemlandet, men som ogsaa strakte sig ud over mindre kendte Egne. Disse ældre Kort var ofte af mere dekorativ Karakter end præget af videnskabelig Nøjagtighed, hvilket sidste kun kunde opnaas ved Opmaalinger af Landet. Med Anvendelsen af Kobberstikkunsten fik Kortene en stadig voksende Udbredelse, og de blev ved deres kunstneriske Udførelse vel mere et Objekt for Samlere end anvendt i det praktiske Liv.

Før Videnskabernes Selskabs Kort blev alle Land- og Søkort over Danmark udført i Udlandet. Under de gamle Kortfremstillinger opstod Vanskeligheder af enhver Art, saaledes at et virkeligt Kortværk over Danmark, udført i Landet, ikke blev til Virkelighed, – de samme Vanskeligheder, som ofte viste sig under Videnskabernes Selskabs Undersøgelser, og som vil fremgaa af den følgende Fremstilling.

Under Christian IV indledtes et nyt Initiativ til Fremstilling af danske Kort over Danmark, men det forventede Resultat udeblev. Der udførtes store Forarbejder ved de fremragende Kartografer HANS LAUREMBERG og JOHANNES MEJER, men Udbyttet blev kun Opmaalinger og Tegninger i stort Tal, som henlagdes uden at blive trykt. Ogsaa PEDER RESEN'S »Atlas Danicus« fik en trist Skæbne, og paa Søkortenes Omraade blev JENS SØRENSEN'S store og betydningsfulde Arbejder henlagt og glemt indtil nyere Tid.

Først efter Midten af det 18. Aarhundrede indtraf en banebrydende Nyskabning af dansk Kartografi med ERIK PONTOPPIDAN'S »Danske Atlas« 1763–81 og samtidig dermed med DET KONGELIGE DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB'S Kort, der dog først afsluttedes langt senere. Efter fremmede Forbilleder paabegyndte det danske Akademi ved hjemlige Videnskabsmænd og deres Medarbejdere en nøjagtig Opmaaling og Kortlægning af Danmark, der i betydelig Grad reviderede Udlandets Opfattelse af Landets Udseende. Denne Udvikling støttedes i væsentlig Grad af det den Dag i Dag

* »Fyenboen CLAUDIUS CLAUSSESON SWART (Claudius Clavus), Nordens ældste Kartograf.« En Monografi af AXEL ANTHON BJØRNBO og CARL S. PETERSEN. Avec un résumé en français. København 1904. Trykt i Selskabets Skrifter, hist. og filos. Afd. 6. Rk. Bd. VI. Nr. 2.

arbejdende Søkortarkiv for Søkortenes Vedkommende og fortsattes for Landkortenes Vedkommende af Generalstaben og i nyeste Tid af Geodætisk Institut. Hvad disse som Regel uilluminerede og ubesmykkede Kort tabte i kunstnerisk Værdi og som forretningsmæssige Objekter for Samlere og andre, vandt de til Gengæld i Nøjagtighed til Anvendelse i det praktiske Liv. Videnskabernes Selskabs kobberstukne Kortrække med kunstnerisk udførte Kartoucher har endnu bevaret noget af de gamle Korts Charme. Men efter Indførelsen af teknisk set mere fuldkomne Hjælpemidler saavel ved Opmaalingen som ved Kortfremstillingen, er intet overladt til en mere eller mindre frodig Fantasi.

Paa moderne Kort kan enhver nu se, hvordan det danske Land med dets Kyster og Farvande virkelig indtil nu har set ud, bortset fra den historiske Tids relativt smaa Ændringer i Konturerne, som næsten kun vil bemærkes i Kort af større Maalestok. Men mange betænker maaske ikke, at denne sande Fremstilling af Landets Former er mindre end to Hundrede Aar gammel, og at de forskellige Landsdele før den Tid ofte var afbildet næsten indtil Ukendelighed.

Med det efterfølgende Arbejde om Selskabets Landmaaling og Fremstilling af Kort er det i Anledning af Selskabets 200-Aars Jubilæum i 1942 udgivne Værk afsluttet. Der er ved Udarbejdelsen af dette Bind ligesom ved de tidligere i særlig Grad anvendt det i Selskabets Arkiv foreliggende Materiale.

I Forordet til Værkets første Bind i 1942 udtaltes Haabet om, at der i kommende Tider maatte findes Forskere, der kunde løse den Opgave, med Benyttelse af de nu udgivne »Samlinger«, at skildre Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie som Led i dansk Aandshistorie. Om dette Haab vil opfyldes, maa Fremtiden vise. Selskabet har i ældre Tid arbejdet med Opgaver, saaledes f. Eks. med Udgivelsen af den danske Ordbog og Fremstillingen af Kort, som utvivlsomt har været af Betydning for dansk Kultur og Aandsliv. Men i Tidens Løb har Selskabet mere og mere samlet sig om sine specielle Opgaver ved Dyrkningen af *den rene Videnskab*, som giver sig Udtryk i Medlemmernes Foredrag i de regelmæssige Møder og ved Udgivelsen af videnskabelige Publikationer. Selskabet som saadant har aldrig derved opnaaet og har heller ikke tilstræbt Popularitet, men lever sit eget uafhængige Liv inden for det danske Samfund i Pagt med sine hævdvundne gamle Traditioner.

Idet jeg hermed afslutter den Opgave, der før Jubilæet i 1942 blev mig overdraget, bringer jeg en hjertelig Tak til Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Præsident, Professor NIELS BOHR, og dets øvrige Styrelse for den Imødekommenhed, der har muliggjort, at »Samlinger til Selskabets Historie« har kunnet offentliggøres helt efter den oprindelig Plan.

Ganske særligt takker jeg Professor L. L. HAMMERICH, der som eneste Medlem af det i sin Tid nedsatte Redaktionsudvalg ikke blot har ført Tilsyn med Arbejdet ved Gennemlæsning og Korrektur, men som ved sin utrættelige Interesse og sin stadig hjælpsomme Vejledning og Inspiration har bidraget i væsentlig Grad til, at det mangeaarige Arbejde har kunnet gennemføres. Ogsaa ved denne Lejlighed mindes jeg med dyb Taknemmelighed de afdøde Medlemmer af Redaktionsudvalget, Professor MARTIN KNUDSEN, Professor AAGE FRIIS, Professor JAKOB NIELSEN og Overarkivar BJØRN KORNERUP.

Fra flere Sider har jeg modtaget velvillig Støtte under Udarbejdelsen af det foreliggende Bind. Professor N. E. NØRLUND, tidligere Direktør for Geodætisk Institut, har gennemset Manuskriptet. Instituttets nuværende Direktør, Professor EINAR ANDERSEN, har vist Arbejdet stor Interesse, og flere af Instituttets Tjenestemænd har været mig behjælpelig med værdifulde Oplysninger. Dette gælder i særlig Grad Statsgeodæt, Oberstløjtnant J. F. CHANTELOU og Oberstløjtnant A. C. BERTHELSEN. Sidstnævnte har i en omfattende Rapport til Geodætisk Institut, udarbejdet 1959–60, nøje gennemgaaet Selskabets trigonometriske Operationer, og for hver af Stationerne samt for alle de naturlige Fikspunkter, hvortil der under Operationerne er sigtet, er i Kartotek anført samtlige fra Journaler og Beregninger fremkomne Oplysninger. BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A-S, der har udført Trykningen af hele Værket, har vist stor Omhu ved den typografiske Fremstilling, og Samarbejdet med Overfaktor HARALD ANDERSEN har udjævnet mange Problemer. For enhver Støtte, der er ydet mig fra alle Sider, nævnt og unævnt, udtaler jeg min bedste Tak.

København, den 5. Marts 1961.

ASGER LOMHOLT

INDHOLD

Ældre Kort	1
1. Selskabets geografiske Landmaaling	15
Opmaalingernes almindelige Historie 1761–1820	15
Opmaalingernes almindelige Historie 1821–1843	81
2. Selskabets trigonometriske Landmaaling samt astronomiske Observationer	90
3. Kortfremstillingen	104
Kortenes Reduktion og Tegning	106
Kortenes Stikning	110
Kortenes Trykning	125
Udgivne Kort	128
Kortpapir	137
4. Medarbejdere	139
5. Lokaler	143
6. Salg af Kort	145
Kommissionær	145
Kortpriser	149
7. Udlaan af originale Kort	152
8. Den økonomiske Landmaaling	157
9. Landmaalingens Økonomi	163
Regnskaber	163
Indtægter	165
Udgifter	181
10. Kritik af Selskabets Landmaaling	187
Emne og Personregister til Bind IV	191

Eggen omkring Kiøbenhavn

ved T. Bugge, Aar 1766.

Efter Kobberplade i Selskabet, hidtil ikke udgivet. 1:60 000. $\frac{3}{5}$ St.

Pladen nu i Geodætisk Institut.

SELSKABETS LANDMAALING OG FREMSTILLING AF KORT

ÆLDRE KORT

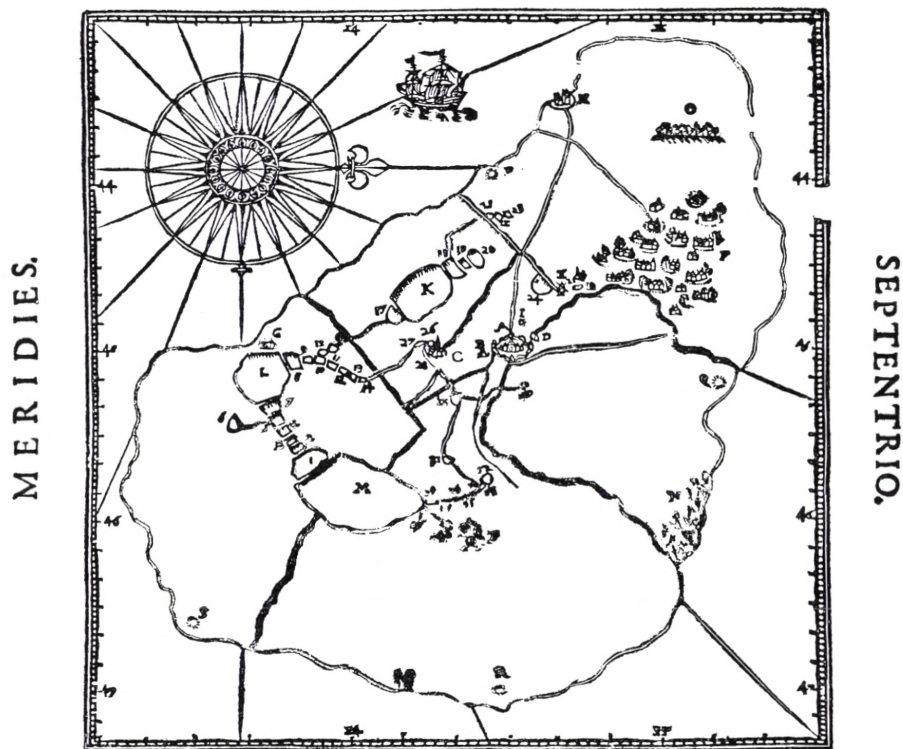
Endnu før det i 1742 oprettede lærde Selskab havde bestaaet i 20 Aar, paatog dets Medlemmer sig den banebrydende og vidtrækkende Opgave at lade Danmark og Hertugdømmerne geografisk og trigonometrisk opmaale og paa Basis deraf at udarbejde og offentliggøre en Samling for sin Tid udmærkede Landkort. Aarsagen dertil var ikke blot, at Tiden syntes moden til at udfylde denne Mangel for Danmarks Vedkommende, men i særlig Grad, at Selskabets Protektor Kongen, dets Præsident J. L. Holstein, og dets Sekretær H. Hielmstjerne, var specielt interesseret i en saadan Opgave, der maatte være fuldt ud værdig for det fædrelandssindede Selskabs Opmærksomhed. Baade blandt Selskabets Medlemmer og udenfor disses Kreds fandtes der, til Trods for Arbejdets Langvarighed, stadig Kræfter til Videreførelse af den een Gang lagte Plan.

Forud for denne første virkelige Opmaaling af hele Landet var der gjort flere mere eller mindre omfattende Forsøg med en Kortlægning af Danmark¹. I et af Christian IV's første Regeringsaar, 1589, var TYGE BRAHE opmærksom paa det ønskelige i en videnskabelig baseret Kortlægning af Danmark. Denne Plan blev kun ved Tanken, men han foretog dog en Mængde Bestemmelser af Bredden for en Del Byer i Danmark og Norge. Paa Arnestedet for sine epokegørende astronomiske Observationer, Øen Hven, havde Tyge Brahe allerede omkring 1579 foretaget den første Triangu-

¹ N. E. Nørlund, Danmarks Kortlægning, en historisk Fremstilling. Bd. I. Tiden til Afslutningen af Videnskabernes Selskabs Opmaaling. Geodætisk Instituts Publikationer IV. Kbh. 1942. – Bo Bramsen, Gamle Danmarkskort, en historisk oversigt med bibliografiske noter for perioden 1570–1770. Kbh. 1952. – H. V. Nyholm, Opmaalingslære. Kbh. 1907–09. – H. V. Nyholm, Instrumentlære. Kbh. 1910. – Søren Bruun »Den Danske geographiske Landmaaling fra Aar 1761 til 1821 historisk beskrevet« i en Protokol i Selskabets Arkiv med Titel: Register over de, under kongelig Videnskabernes Societets Direction, efter kongelig Ordre aarligen forfattede geographiske Carter m. v. begyndt af Morville, fortsat af Bruun, S. 141–60 (jvfr. tillige Afskrift i Ny kgl. Saml. 645 b 4°).

lation i Norden, der strakte sig over hele Øresund med omliggende Kyster og med Udmaaling af en Basis paa Hven. Resultatet deraf var det ældste geodætisk udmaalte Kort i Norden, omfattende Hven, offentliggjort bl. a. i Tyge Brahes *Astronomiæ instauratæ mechanica*, Wandesburgi 1598¹.

TOPOGRAPHIA INSVLÆ DVENSIAE
VULGO HVENNA DICTÆ.

Tyge Brahes Kort over Hven.
Astronomiæ instauratæ mechanica, Wandesburgi 1598.
Det kongelige Bibliotek.

Noget senere i Christian IV's Regeringstid gjorde Matematikeren HANS WILLUMSEN LAUREMBERG, 1590–1658, Professor i latinsk Poesi ved Universitetet i Rostock, gennem Holger Rosenkrantz 1622 sin Indflydelse gældende for at kortlægge Danmark, og det følgende Aar udnævntes han til Professor i Matematik ved Akademiet i Sorø. I Løbet af 1630^{rne} arbejdede Lauremberg med Kortlægningen; men hans Arbejde gik aabenbart for langsomt for Kongen; Kortene udkom ikke, og Arbejdets Fortsættelse blev i 1647 paalagt Kartografen JOHANNES MEJER, 1606–74, der samme Aar udnævntes

¹ N. E. Nørlund, *De gamle danske Længdeenheder*. Kbh. 1944. S. 48 ff., og *Danmarks Kortlægning* Bd. I. S. 30–43 samt Pl. 30 og 43.

til kgl. Matematiker. Mejer havde i Aarene 1638–48 under Kongens levende Interesse opmaalt Hertugdømmerne, og 37 kobberstukne Kort blev med Tekst af Dr. Caspar Danckwerth († 1672) udgivet i 1652 under Frederik III's Regering. Om disse Kort udtalte Søren Bruun¹: »Af den korte Tid, 10 Aar, benævnte Mejer mælder at have anvendt paa disse Carters Affatning, synes rimeligt at antage, at endnu ældre, men p:t: ubekjendte Carter grundede paa virkelig Opmaaling, ved Constructionen, ere afbenyttede til dette, for een Mand, saare vidtløftige Arbejdes Frembringelse.« Samtidig med Arbejdet i Hertugdømmerne foretog Mejer Opmaalinger i Danmark med Henblik paa Udførelsen af et Atlas. Der samledes meget omfattende Forarbejder dertil, men Kortene blev ikke offentliggjort, og flere af dem gik tabt².

I det følgende Hundrebaar fortsattes med en Række speciale Opmaalinger, og en Del Kort blev optaget. Men disse var opmaalt efter forskellige Metoder og med mere eller mindre nøjagtige Redskaber, og de kunde i hvert Fald ikke udgøre et rigtigt, samlet Kort over Danmark.

Endnu før Selskabet tog fat paa den store Opgave, havde det nogle faa Gange beskæftiget sig med Spørgsmaal om Kort. I Forhandlingsprotokollen for Mødet den 18. December 1742, kun fem Uger efter Selskabets Oprettelse, staar saaledes omtalt Professor PEDER HANSEN RESENS »Atlas Danicus«. Peder Resen, 1625–88, havde erhvervet Johannes Mejers tegnede Kort, og paa Basis af disse udarbejdede han 26 Kort over Danmark, som skulde ledsage den omfattende Beskrivelse af Landets Historie, Seværdigheder o. l. Det færdige Manuskript kom til at fylde 39 Bind, men før det var renskrevet i meget forkortet Form, døde Resen. Manuskriptet førtes til Universitetsbiblioteket, hvor det med Undtagelse af 4 Bind brændte under Københavns Brand 1728. Arbejdet med Stikningen af de ledsagende Kort var overdraget Universitetskobberstikker Johan Huusman, som i 1699 til Konsistorium afleverede »otte geografiske Tavler over Provincierne her udi Riget«, Kobberplader med Stik af Sjælland og Fyn med omliggende Øer. Huusman ansøgte om Bevilling til Arbejdets Fortsættelse, men den opnaaedes ikke. Det er muligt, at det er disse Kobberplader, der findes omtalt i Selskabet i December 1742 »som nylig vare fundne paa Proviants-Gaarden iblant gammel Kobber, /: hvor De effter branden har været hensat :/«³. Der forhandlede om Istandsættelse af Tavlerne, men »da endeel af Pladerne ere aldeelis spolerede, saa ere aftrykningen paa mange steder aldeelis ukiendelig«⁴. Denne Sag behandlede derefter ikke mere i Selskabet.

Den 12. Marts 1744 henvendte Selskabet sig til Kongen med Ønsket om, at en Del Kort og Tegninger over Norge i Etatsraad Abraham Drejers Dødsbo⁵, som imidlertid

¹ I forannævnte Protokol.

² N. E. Nørlund, Johannes Mejers Kort over det danske Rige. Bd. I–III. Geodætisk Instituts Publikationer I–III. Kbh. 1942.

³ Jvfr. nærv. Skrift Bd. I. S. 23.

⁴ Se H. F. Rørdam, Breve fra Jacob Langebek. Kbh. 1895. S. 10.

⁵ Abraham Drejer, 1671–1736, 1703 Lagmand i Trondheim, 1721 Berghauptmand, 1731 Etatsraad, var meget formuende og ejede store Samlinger.

var overgivet til Etatsraad og Berghauptmand Christopher Schøllers Forvaring¹, maatte blive udleveret til Selskabet for at gennemgaa dem og til sin Tid bruge dem til Belysning af Norges Geografi. I en kgl. Skrivelse af 3. April s. A. til Selskabet meddeltes det, at en saadan Henvendelse samme Dag var rettet til Etatsraad Schøller; men i øvrigt omtaltes dette ikke yderligere i Selskabet.

I Mødet den 27. Juni 1753 oplæstes en Forestilling til Kongen fra Konduktør Christopher Hammer († 1804) i Aggershus Stift »angaaende Generale og Specielle Korter over Norge at forfærdige, naar han kunde faae 200 rds Tillæg, herom blev ventileret pro et contra og vare mange imod alt for Specielle Korter. Den endelige Slutning blev, at det skulle opsættes til viidere da hans Excellence vilde erkyndige sig, om der ey allerede i høysalig F 4^{ti} og C 6^{ti} Tider vare forfattede Specielle Korter over Norge, og hvor de vare.« Heller ikke om denne Sag hørtes mere i Selskabet, men Hammer arbejdede med Opgaven. Saaledes omtaler B. W. Luxdorph² under Selskabets Møde den 11. Marts 1763: »Cancellie-Raad Hammers Beskrivelse over Hadeland med Charta og Tegninger, samt Holms Betænkning derover.« Hammer fik i øvrigt den 14. Februar 1766 Bevilling paa 20 Aar til at udfærdige Kort over Norge³.

Den første Omtale i Selskabet af Kort over selve Danmark findes i et Pro Memoria i Selskabets Arkiv. Det er uden Underskrift, Adresse og Dato, men maa efter Indholdet være fra omkring Aar 1750, Skrivelsen, der indeholder et bestemt Forslag, har følgende Ordlyd:

»Det kostbare Arbeide som Publicum nu efterhaanden ville faae at see her til Lands udstedet om Ægypten, i Anledning af Sal: Capit: Nordens Reise⁴, vil komme mange Uden- saavel som Indenlandske til at spørge, om vi Danske ikke endelig ogsaa ere betænkte paa at illustrere vore egne Lande og fornemmelig afhielpe den unegtelige Mangel paa gode og nogenledes speciale Land-Kort, særdeles da vore Naboer de Svenske nyelig derudi ere komne os tilforn. Skulle det nu behage Excellentissimo Præsidi og Membris af Videnskabernes Societæt at tage denne Sag i nøyere Betragtning, da vare mine uforgribelige Tanker og Anslag disse, at det føyelig og uden større Bekostning end den der er anvendt paa Ægypten kunde skee saaledes.

Af alle Kongel: Collegiis, militaire saavel som civile, item af Bibliotheqvæt, hvor Mejers kostbare Arbeid findes, maatte opsøges alle gamle og nye tegnede Land-Kort og disse overgives en Commission af Mathematicis, Ex: gr: Hr. Cancellie-

¹ Christopher Schøller, 1707–74, 1737 Berghauptmand i Trondheim, 1739 Etatsraad, senere Konferensraad og Overberghauptmand.

² I Dagbøger I. S. 181. Mødet er ikke refereret i Selskabets Protokol.

³ Der foreligger flere Kort over Dele af Norge, udført af Chr. Hammer.

⁴ Bd. I–II udkom 1755. Se i øvrigt nærv. Skrift Bd. I. S. 507–09 og Bd. III. S. 71–100.

Raad Jessen¹, Hr. Assessor Stampe, Hr. Professor Horrebow og Hr. Prof: Ziegenbalg, som deraf havde at udvælge de beste, dem efter een Linie og Landstrekning assortere, conferere og saavidt mueligt corrigere.

Men da man nu ikke kunde være disse gode Mænd anmodende det Arbeid med af aftegne dem efter een proportion, saa maatte, naar Begyndelsen var giort ud-søges af Land- og Søe-Cadetterne et lidet Tal af de allerbeste Tegnere som havde lagt sig noget efter geometrie og ingenieur-Konst og dennem gives et nøttigt exercitium, samt en ønskelig Leylighed at giøre noget til Deres Majestæts behagelige Tieneste.

Efterhaanden som deres Arbeid avancerede og af Videnskabernes Societæt blev efterseet, kunde Monsieur Toucher², som med Tiden fattes Arbeid, og skal være heel villig dertil, foretage Etzningen i Kaabber med Skeedevand ligesom hand har giort med Capit: Nordens Verk.

Til disse Land Kort kunde føyes den Topographiske og physiske Beskrivelse som Hr. Concellie-Raad Jessen længesiden har begyndt at arbeide paa, og hvortil hannem efter Kongel: Allernaadigst Ordre indsendes special Efterretning fra Amtmændene af alle Provintzer.

Dette Verk skulde snarere end det om Ægypten betale sig selv ved subscription eller paa anden Maade, og derved blev Landenes Historia naturalis bragt til nogen cultur, samt Anledning givet at tænke paa een og anden oeconomisk melioration.«

Det her nævnte Forslag synes ikke at have haft nogen Følge for Selskabet.

Helt anderledes forholdt det sig med et Forslag, som i Februar 1757 indgik til Selskabet. Herom beretter Forhandlingsprotokollen for Mødet den 14. Februar 1757 følgende: »Et Forslag blev oplæst fra en Studiosus ved Navn Koefoed³, som tilbød sig at giøre accurate Korter over Danmark og ingen Belønning forlangede derfor, uden at blive Professor Designatus Mathesi: i Odense, og blev besluttet at derom skulde giøres Forestilling til hans Majestæt.« Det af Peder Koefoed indsendte Forslag, der var stilet til Kongen den 18. Januar 1757, havde følgende Ordlyd⁴:

»Deres Majestæts u-lignelige Naade og Mildhed imod sine Undersaatter er og bliver een iblant de største drivende Aarsager hos enhver reedelig-sindet Underdan til at anvende sit Genie sin Souverain og Fædreland til Tieneste; og som dette er mig med Melken indprændtet, haver det og været en Aarsag til, at jeg fra min Ungdom af er holdt til Studia, og da jeg selv kunde skiønne om mit Genie, hvortil

¹ Erik Johan Jessen, 1705–83, Kancelliraad, Generalkirkeinspektør, senere Etatsraad. Udgav 1763 »Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand«. 1. Del. Jvfr. E. C. Werlauff, Det kgl. danske Selskab for Fædrel. Hist. og Sprog. 1847. S. 160.

² Hofmaler, Professor C. M. Tuscher døde den 6. Januar 1751.

³ Peder Koefoed, 1728–60 (egen Underskrift: Peder de Koefoed). I Luxdorps Dagbog er under 14. Februar 1757 bemærket: »NB. til Bekostningen hjælper hans Slægt, som ere af de Norske Kofoder.« Der synes ikke at være noget Portræt af Peder Koefoed.

⁴ Original i Rigsarkivet, Fynske og Smaalandske aabne Breve 1757 ²⁵/₂ Nr. 29.

jeg meest var oplagt, haver jeg saavel før som efter at jeg blev en Cives her ved Universitetet udvalgt efter Professores og egen Tilskyndelse det Mathematiske Studium til mit Hoved-Studium /: Professor Anchersens og Professor Raschs Attest: i Odense Lit: A og B :/; hvilket Studium jeg haver nu i 8te Aar som Student excoleret; i Henseende hertil haver Professorer her ved Universitetet for 2de Aar siden gunstigst forundt mig som Mathematicus Plads paa Borchens Collegio: hvad Fremgang jeg in Theoria & Praxi mathematica haver giot, kunde Professor Ziegenbalgs Attest Lit: C, Professor Anchersens her i Byen Lit: D og General-Major de Thurahs Lit: E tiene i allerdybeste Underdanighed til at bevidne. Men som Gud i denne Tiid haver behaget at henkalde nu Sal. Professor Hee ved Odense Gymnasium, og samme vacante Plads er bleven confereret Professor Niels von Haven, hidindtil værende Professor Designatus ved meerb^m Gymnasium, da er det at jeg bønfalder til Deres Kongl. Majestet, om allernaadigst at blive Professor Mathematicum Designatus ved samme Gymnasium, og om saadant allernaadigst bliver mig accorderet, erbyder jeg mig at udgive Speciel-Land-Korte over alle Dannemarcks Provincer og deres Speciele-Inddeelingen i Amter etc.; thi der er for nærværende ingen, som fortiene Navn af rigtige og Speciele, naar Danquartz¹ over Slesvig og det over Bornholm², som findes i General-Major de Thurahs Historie over samme Land undtages; hvilket nu var den beleiligste Tiid, da mine Aar kand udstaae Fatiguer ved Reyser og Opmaalinger, og jeg er frie fra at oppasse et anbetroet Embeds Forretninger. Jeg haaber saameget meere herudj allernaadigst at blive bønhørt, som jeg er en sand Descendent af de Bornholmske adelige Koefoeder, som 1658 som Hoved-Mænd udviiste deres allerunderdanigste og pligtskyldigste Troskab ved Bornholms Erobring, hvilken deres Troskab Kong Friderich den III^{de} Høylovlig af Ihukommelse lovede for sig og sine Efterkommere i Regieringen at belønne ved fremfor andre at promovere deres sande Descendenter til Embeder, naar de dertil gjorde sig beqvemme, denne Kongl: Forjættelse grunder sig på et af Høystbem^t Konge udgivet Løfte i et Opmuntrings Brev til Stænderne paa Bornholm om at foretage sig denne Entreprise de Dato Kiøbenhavns Slot d. 8de Nov: 1658 med disse Ord: Vi ville Eders Troskab, som J os i denne Tiid beviise, naar Gud fredelig Tilstand giver i all Naade erkiende, og derforuden /: om I Eder under vores Regiering godvilligen give :/ Eder viidere med saadanne Privilegier og Benaadninger forsyne, som I kand have gavn og gode af.

Skulle jeg nyde denne Deres Majestets Naade, ville det være mig den største Opmuntring til en viidere at fortsætte mine Mathematiske Studia, om jeg til Stytte for mit Fædreneland kunde udfinde noget af Mechaniske Indretninger. Jeg ønsker Deres Majestet alle Høy-Kongl:-Lyksaligheder, henstillende min Sag i Haab om en naadig Bønhørelse i Guds Haand, som kan bøye alle Konger Hierte, at hand og vil røre Deres Majestets Hierte til en naadig Bønhørelse for mig.«

¹ Caspar Danckwerth, jvfr. S. 3.

² Jvfr. S. 12 Note 1.

Koefoeds Ansøgning var ledsaget af de deri nævnte Vidnesbyrd¹. I et Brev af 13. Januar 1757 havde Koefoed anmodet L. de Thurah om en Anbefaling. Denne udfærdigedes allerede den følgende Dag, og de Thurah meddelte deri bl. a.: ». . . ; og var det u-feylbarlig for Fædrenelandet en stoer Ære, om det, ligesaavel som andre Lande kunde berømme sig af at fremviise Speciale Geographiske Korter ey alleene af sine Provincer i Almindelighed, men endog af sine visse Inddeeler og Amter, hvilken Herlighed Landet hidindtil har fattedes, da enhver Reedelig Patriot meeget ønsker, at saadan Mangel maatte eengang suppleres; hvilket saafremt det allernaadigst maatte behage Hans Kongl May^{tt} at bønhøre Supplicanten i hans allerunderdanigste Ansøgning, efter hans allerunderdanigste Forslag, nu ved saadan Lejlighed kunde tilveye bringes.«

Koefoeds Ansøgning til Kongen var, sikkert gennem J. L. Holstein, overgivet Selskabet til Udtalelse. Ifølge Forhandlingsprotokollen blev Selskabets Forestilling til Kongen underskrevet af Medlemmerne den 21. Februar², og det drøftedes, hvordan Kortene skulde indrettes. »Men den endelige Slutning blev at han i Foraaret skulde begynde med Kiøbenhavns Amt, og naar det Kort var færdig kunde man examinere det, om de andre Korter paa samme Maade skulde indrettes, og hvad derved kunde være at forandre.«

Som Svar paa Selskabets Forestilling af 7. Februar 1757³ modtoges under 25. Februar følgende Reskript⁴, undertegnet af Kongen og paraferet af J. L. Holstein, Selskabets Præsident:

»Det er Os af en Eders allerunderdanigste Forestilling, datert den 7de Februarii nestafvig, bleven foredraget, at af de Ting, som saavel Vore Egne Undersaatter, som Fremmede hos Os desidererer, er at de Land-Korter, som haves over Vore Riger og Lande, befindes saa u-tilforladelige, at de ey kand tiene til nogen paa-lidelig Efterrætning for dem, som sig af samme ville betiene, hvilket J allerunderdanigst berætter, at falde saameget meere i Øyen, siden nesten alle Nationer i Europa paa nogen Tiid have beflittet sig paa, at have accurate og ziirlige Korter over deres Lande⁵, hvoraf J have taget Anledning, i adskillige Eders Samlinger at overlægge, hvorleedes denne Mangel, saavel i at finde habile og i denne Viidenskab erfarne Folk, som og Mangel paa de dertil udfordrende Bekostninger, kunde

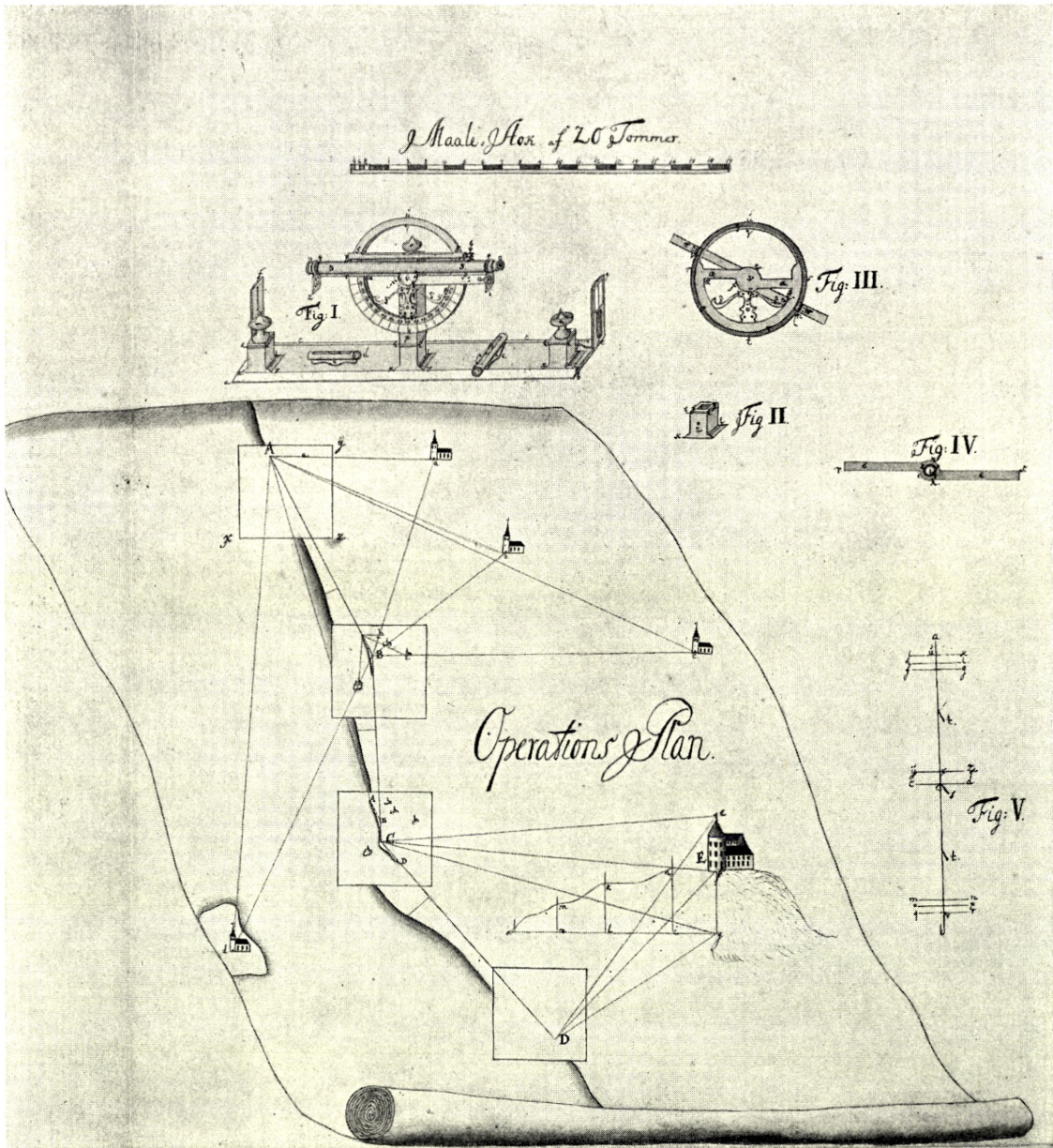
¹ Kopier af Litra A-E i Rigsarkivet.

² Her er sikkert Tale om en fejl Datering i den uordentlig førte og afskrevne Protokol. Forestillingen, der er dateret den 7. Februar, skulde formentlig have været underskrevet i Mødet paa samme Dato, men Mødet blev aflyst, da Præsidenten havde Forfald. Underskrivningen har da fundet Sted i det følgende Møde, den 14. Februar, og kan ikke være sket i Mødet den 21. Februar, idet Forestillingen bærer Holsteins Paa-tegning om Approbation i Mødet i Conseil paa Christiansborg Slot den 18. Februar.

³ Original i Rigsarkivet (Fynske og Smaalandske aabne Breve 1757 ²⁵/₂ Nr. 29).

⁴ Original i Selskabets Arkiv.

⁵ I Forestillingen er nævnt: »Sverrig og Rusland har endog i deñe Post ingen Fliid Sparet, men mand seer nu Korter over bemeldte Lande, som er meget accuratere og speciellere, end de som forhen har været udgivne.«

Horizontal- og Vertical-Vinkel-Instrument, tegnet af Peder Koefoed efter egen Invention, udført i København af Instrumentmager Ferd. Muth.

afhielpes, hvilket Eders Forehavende dog ved disse mødende Vanskeligheder skal være bleven standset;

Men, da en in Mathesi og i at optage Korter vel erfarede Studiosus, ved Navn Peter de Kofod, udi en ved Eders allerunderdanigste Forestilling føyede Memorial allerunderdanigst har tilbudet sig, at udgive specielle Land-Korter over alle Vort Riges Danmarks Provincier, og deres specielle Indeelinger, om Vi allernaadigst ville beskikke ham, til Professor Mathematicum Designatus ved Gymnasium i Vor Kiøbstæd Odense; Saa, siden hand med adskillige berømmelige Attester, saaog med det ham af Os Elskelig Lauritz de Thurah, Vores General-Major af Infanteriet, samt General-Bygmester, meddeelte Vidnesbyrd beviiser, at hand i Practiquen haver god og fast Grund, hvoraf General-Major de Thurah berætter, at have seet adskillige Prøver¹, og allerunderdanigst forsikkrer, at hand kand giøre Os og Fæderne Landet god Tieneste, give Vi Eders Os i saa maader allerunderdanigst giorte Forslag Vores allernaadigste Biefald, og til den Ende have Vi under denne Dags Dato allernaadigst ladet expedere, Bestalling for ham², at være Professor Mathematicum Disignatus ved Gymnasium i bemældte Odense, dog uden nogen Løn at nyde, saalænge hand er Designatus Professor, men, naar det hannem, efter Senium, kand tilkomme, da ascenderer hand til, ved forefaldende Vacance, virkelig Professoris Løn, og Jndkomst; Dog skal hand 1mo være forbunden til, aarlig til Eder at indgive et eller toe specielle Korter over Vort Rige Danemark, efter den Plan, som ham af Eder bliver foreskrevet. 2do skal hand anbringe ald muelig accuratesse i Optagningen og Ziirlighed i Graveringen, og 3^{tio} skal hand til det nu tilstundende Foraar giøre Begyndelse med dette Arbeide.«

I Selskabets Møde den 7. Marts 1757 oplæstes det kgl. Reskript og Bestallingen for Professor Koefoed, hvorved han beskikkedes til at udfærdige Landkort over Danmarks Provinser. Da intet af de forhaandenværende Landmaalerinstrumenter var tilfredsstillende for hans nye Arbejde, var hans første Opgave at lade udfærdige et Horizontal- og Vertikal-Vinkel-Instrument efter egen Invention og Tegning. En detailleret Beskrivelse af dette Instrument og dets Brug blev givet i en Redegørelse af 13. November 1758³, der samme Dato blev forelagt Selskabet tilligemed det færdige Kort over Københavns Amt. I en ledsagende Skrivelse meddelte Koefoed, at han paa Grund af det manglende Instrument først havde kunnet begynde med Kortarbejdet i Juli 1757 og derefter havde fortsat dermed til September det følgende Aar⁴. Han regnede herefter med at kunne udfærdige et Specialkort om Aaret, og til et Generalkort over Sjælland skulde bruges 6–7 saadanne Kort. Til Hjælp ved Opmaalingen af

¹ Til Thurahs Beskrivelse over Bornholm, 1756, havde Koefoed tegnet et Kort, jvfr. S. 6; N. E. Nørlund, Danmarks Kortlægning Bd. I. 1942. S. 59. Note 1 og 2.

² Koncept i Rigsarkivet.

³ Manuskript i Selskabets Arkiv (12 Sider 4° og 1 Figur).

⁴ Luxdorphs Dagbog for 11. Sept. 1758: »Besøg af Professor Kofod, hvis Kort over Kiøbenhavns Amt er gandske færdig.«

Københavns Amt var anvendt 540 Rd. samt 300 Rd. til Anskaffelse af Instrumenter. Selskabet fandt Kortet tilfredsstillende, og Præsidenten stillede Forslag om, at Koefoed skulde angive de nærmere Betingelser for Arbejdets Fortsættelse, for at Selskabet kunde gøre Forestilling derom for Kongen. Koefoed anslog sin aarlige Udgift til 600 Rd. uden at beregne noget for sit eget Arbejde. Den 27. November henvendte Selskabet sig til Kongen samtidig med Indsendelsen af det første færdigtegnede Kort, og ved kgl. Reskript af 8. December 1758 bevilgedes der Koefoed 300 Rd. af Kongens Kasse for hvert færdigt Kort, ogsaa for det allerede udførte. I Mødet den 18. December s. A. forelagdes et Brev fra Koefoed, hvori han meddelte, at hvert af de planlagte Kort, der vilde tage en hel Sommer at opmaale, ikke kunde gøres færdigt for mindre end 600 Rd. Heri var endda intet beregnet for hans eget Arbejde, saa det vilde blive hans »totale Ruin«, eller Opgivelse af Arbejdet, hvis 600 Rd. ikke blev bevilget ham. I det følgende Møde, den 8. Januar 1759, afgav Christian Horrebow og Christen Hee en Betænkning, der anbefalede Koefoeds Andragende under Forudsætning af, at Sjællands 15 Amter kunde indtegnes paa 7 Kort. Dette approberedes af Selskabet, og den 22. Januar indgik en ny Forestilling til Kongen, som ved Reskript af 2. Februar bevilgede det ansøgte, gældende ligeledes for Kortet over Københavns Amt. Paa Foranledning af Selskabets Præsæs, J. L. Holstein, udtalte Koefoed sig i Brev af 24. August 1759 til Selskabet om Udfærdigelsen af Kort i Frankrig og om Indretning af sine Kort som de franske.

Efter Afslutningen af Tegningen af Kortet over Københavns Amt fortsatte Koefoed med Opmaalingen af Roskilde og Frederiksborg Amter, men under Arbejdet dermed døde han paa Classens Geværfabrik i Frederiksværk den 31. August 1760, kun 32 Aar gammel. Saa langt fra at have haft nogen Fortjeneste af sit møjsommelige Arbejde havde Koefoed paadraget sig en ret stor Gæld. I Maj 1760 havde han søgt Selskabet om et Forskud paa 600 Rd., hvoraf han allerede havde faaet 200 Rd. Rentekammeret blev tilskrevet, men det meddelte, at hvis der ikke blev leveret et nyt Kort for de sidste 600 Rd. i Forskud, kunde de ikke godtgøres uden kgl. Resolution. Ved det utilstrækkeligt betalte Arbejde samt ved Indkøbet af Instrumenter havde Koefoed paadraget sig en Gæld paa 1200 Rd., og i Ansøgninger til Kongen og til Selskabet den 6. September 1760 søgte Boet om Godtgørelse af Gælden imod at afgive Instrumenterne til Selskabet til Kortarbejdets Fortsættelse. Spørgsmaalet om Koefoeds Gæld og Instrumenter behandledes i Selskabets Møde den 24. September 1760, og det paa lagdes Chr. Horrebow og Chr. Hee at vurdere Instrumenterne. Ved kgl. Resolution af 26. Juni 1761 fik Boet udbetalt 1000 Rd. til Gældens Afbetaling mod Instrumenternes Aflevering til Selskabet (jvfr. S. 19), og ved en anden kgl. Resolution af 18. December 1761 blev de 600 Rd.s Forskud for Kortet over Frederiksborg Amt eftergivet. For det ufærdige Kort over Roskilde Amt havde Koefoed tidligere faaet 600 Rd.¹

Endnu skal det paa dette Sted blot nævnes, at i samme Møde, den 8. Januar 1759,² hvori Selskabet drøftede Koefoeds Kortplaner, behandledes tillige et Andra-

¹ Vedr. Udgivelsen af Koefoeds Kort over Københavns Amt, se S. 24.

² Ikke 1756 som i Molbechs Historie 1843.

gende fra JACOB LANGEBEK om Udgivelsen af de Kort over Danmark, som skulde ledsage hans Udgave af *Kong Valdemar II's Jordebog*, der indeholder Register over de danske Krongodser i det 13. Aarhundrede. Herom beretter Selskabets Protokol for nævnte Møde følgende: »Derpaa foreviiste ieg [Hielmstierne] 5 Kort, som af Iustitz Raad Langebeck vare forfattede over Dania medii ævi som skulde føyes til Kong Waldemari 2^{di} Jordebog som Langebeck agter at udgive med Noter og Oplysninger. Disse Kort fandt meegen Behag, men da Iustitz Raaden lod ved mig forestille at han havde allerede gjort saa stoere Bekostninger derpaa, at det stod ey i hans Magt, enten at lade dem stikke eller at anvende flere Bekostninger derpaa, men overlod til Societetet at udfinde Midler hertil. Hans Excellence Præsens forlangede at Justitz Raaden til neste Gang vilde indsende et overslag, paa hvad det omtrent kunde koste, og formeente han at det var best at Værket blev publiceret in Folio for Korternes Skyld.« Til det følgende Møde den 15. Januar forelaa et Overslag paa ca. 1000 Rd. fra Universitetskobberstikker Jonas Haas for Stikning og Trykning af de 5 Kort; »og da man for nærværende Tid ingen udveye vidste til denne Summa saa kunde dette Overslag henlægges til Observation, om og naar noget skulde forefalde hvorved disse Omkostninger kunde bestrides«. Selskabet kom imidlertid ikke til at bekoste disse Kort. Allerede 1760 forelaa et Generalkort færdigt, stukket af J. Haas («impensis Regiis»), og det følgende Aar blev et Kort over Slesvig og Holsten færdigt. Ved J. L. Holsteins og Hielmstiernes Anbefaling var det lykkedes Langebek at faa en offentlig Understøttelse paa 1000 Rd. til Kortene. De tre øvrige Kort blev først stukket 1787–92, efter Langebeks Død i 1775, og Jordebogen med Kort blev af P. F. Suhm udgivet 1792 i Bind VII af Langebeks Værk »Scriptores rerum Danicarum medii ævi«¹.

Det af Selskabets Medlem, Biskop og Prokansler ved Københavns Universitet ERIK PONTOPPIDAN udarbejdede topografiske Hovedværk *Danske Atlas*, der udkom 1763–81, var baseret paa ældre Kort. De syv udkomne Bind, hvoraf kun to blev udgivet før Pontoppidans Død 1764, indeholdt 12 større og 3 smaa Kort over Danmark, stukket af Jonas Haas. Med dette Værk havde Selskabet intet at gøre, og det er intetsteds nævnt i Selskabets Forhandlinger.

Anderledes forholdt det sig naturligtvis med de smaa Kort, som ledsagede næsten hvert Hefte af *Dansk Historisk Almanak*, der blev udgivet af Selskabet i Aarene 1760–82². Denne Publikation er gjort til Genstand for særlig Omtale i Bind III. S. 119–29.

¹ Mnemosyne, Bd. IV. Kbh. 1833. S. 50; Molbechs Historie, Kbh. 1843, S. 138; H. F. Rørdam, Breve fra Jacob Langebek, Kbh. 1895. S. 274. 278. 281 f. 304.

² C. Molbech udtaler herom i Selskabets Historie 1742–1842, Side 84: »Disses ydre Charakter i Liniernes, Tegnenes og Skriftens Stik, har overhovedet nærmest Liighed med den, som hersker i de første af Pontoppidan, siden af Hoffmann [Hans de Hofman] besørgede større Landkort, hvilke samtidigen fra 1763–81 meddeltes i Danske Atlas.«

1. SELSKABETS GEOGRAFISKE LANDMAALING

Opmaalingernes almindelige Historie 1761–1820.

Med Peder Koefoeds tidlige Død 1760 blev et værdifuldt Forsøg paa en Kortlægning af Danmark afbrudt ved den første Begyndelse. Det blev herefter Videnskabernes Selskab, der fik det vigtige og gavnlige Arbejdes Fremme betroet. Kongens nærmeste Raadgiver, Selskabets myndige Præsident, J. L. Holstein, indledte straks Forhandlinger med Kongen om Kortvæsenets Vigtighed. I Selskabets Møde den 9. Februar 1761 fremlagdes en af Koefoeds Medarbejder, den unge cand. theol. Thomas Bugge, 1740–1815, udfærdiget Traktat om Kortvæsenet. Planen var gennemset af Chr. Horrebow og Chr. Hee, men det vedtoges at henlægge den, indtil der var truffet Beslutning om selve Sagen. I samme Møde oplæstes en af Chr. Hee udfærdiget Plan over, hvordan Kortvæsenet kunde indrettes¹. Præsidenten ønskede et Overslag over, hvor lang Tid Arbejdet vilde tage, naar der anvendtes 1200 Rd. aarlig og 12 000 Rd. paa een Gang. Efter Hee's Overslag maatte der anvendes 1200 Rd. aarlig, men hans Beregning af Tiden kendes ikke. Paa J. L. Holsteins Foranledning sammenkaldtes B. W. Luxdorph, H. Hielmstjerne, Chr. Horrebow, Chr. Hee og Professor design. Jørgen Nicolai Holm², for at overveje Sagen og forfatte en Instruks for Landmaalerne. En Betænkning blev afgivet til Holstein, der forestillede Sagen for Kongen³, og i den til Selskabet stiledede kgl. Resolution af 26. Juni 1761, der foreskrev Indretningen af den geografiske Landmaaling, bifaldt Kongen den omfattende Plan. Dette grundlæggende Aktstykke havde følgende Ordlyd⁴:

»Eftersom Os allerunderdanigst er bleven refereret, at, da Professor Peder de Kofoed, som Vi Allernaadigst hafde befalet, at forfatte Specielle Carter over Vort Rige Danmark, ved Døden er afgangen, og ingen findes, som sig dette Arbeyde kunde paatage, i sær hvad de accurate Opmaalinge i Marken angaaer, saa, paa det et saa vigtigt og nyttigt Arbeyde ey paa engang skulle blive liggende, har Du Geheime-Raad Greve Holstein tilskreven Eder Etatz-Raad Luxdorph, Etatz-Raad Hielmstjerne, Justitz-Raad Horrebow, Professor Christen Hee og Os Elskelig Jørgen Nicolai Holm, designatus Professor Philosophiæ et Matheseos ved Kiøbenhafns Universitet, samt Ingenieur og Landmaaler ved Grændse Opmaalingen i Vort Rige Norge, at sammentræde og nøye overlegge, samt give deres Betænkning om, hvorledes Carte-Væsenet med specielle og accurate Carters Optagelse over Danmark, kunde indrettes paa en bestandig og fast Foed og tillige paa det menagerligste, med viidere, hvorpaa de derom have indgivet følgende deres Betænkning: 1. At her

¹ Bugges og Hees Planer kendes ikke.

² Jørgen Nicolai Holm, c. 1727–69, blev i April 1769 Borgmester i Christiania, men døde i samme Maaned. Holm var ikke Medlem af Selskabet. Se ogsaa nedenfor.

³ Betænkning og Forestilling samt andre Breve i Rigsarkivet (Sjæll. Miss. 356 og 357).

⁴ Original i Selskabets Arkiv. Den kgl. Skrivelse er ikke omtalt i Selskabets for disse Aar meget ufuldstændigt førte Forhandlingsprotokol.

Hielmstjerne, Nistitz, Amand Korrebow, Professor
Kee, Saa og Samuel Professor Holm, uansaaend
i Kiøbenhavn er sig selv, og allede ved skraam
med Samt konesub Correspondence, skal, under
Wiiskuffelsbureauets Societets Direction, som en
munkelig Omsorg for skole ugtige (Marcks
Andersson, at skraam sig for alle
Lagjunker, for at bringe skole i stand.

Saa vilde Ni til skole selv forsamle alle
uansaaend Samt Exakt T. at Ni, Professor
Christen Kee skal gaa til sig at lade om
skole Theoretiske og praktiske Geometrie tillige
med Carte, Kasse, Samvel i Landet til
geographien som Hydrographien, og skraam
for skole skole ugtige Elementer, for sig.
Lad skole Ni vilde uansaaend vilde
Lad sig tillige af skole Carte, Sam
Grundet skole ugtige uansaaend, da Ni
og tillige skal Samt skole ugtige, som
skole ugtige til at skole ugtige med Carte,
Kasse, Samvel Ni og skal Samt
Lad sig af skole Professor Kasse og
Lad skole, Samt og Instrumenter,
Samvel og skole Carte og Japier, som
Lad sig skole ugtige, med alle som Samt,
Lad sig til skole skole, til sig alle
uansaaend skole ugtige med

er ey Spørsmal om den geometriske eller specielle Opmaaling, men alleene om den geographiske og generelle, hvorved bliver fastsat, hvormeget Land og Vand haves udi et Rige, hvorledes begge ere beliggende mod hverandre til almindelig Brug og Nytte, og som viiser alle Kiøbsteders, Kirkers, Slotters, publique Bygningers, Fabriquers og Herregaarders indbyrdes Situation og Distancer, Søernes Tall og Størrelse, tilligemed deres Odder og Bugter, Skovenes ohngeferlige Omkreds og Størrelse, Landevøyenes saavel som Aaers og Bekkers Gang med deres betydelige Bugter, men i sær Landets Strandbredder og Søekyster, med derhos beliggende Skiær og Klipper, hvilken sidste Landmaaling har en stor Influence udi et Lands Forsvar, enten til at bedekke Kysterne, eller i tilfælde at reglere Krigs Operationerne, men i Besynderlighed i Handelen og Navigationen, i det Kysterne aflegges paa deres rette Længde og Breede, de Søfarende til Efterretning, ligesom den og bliver til en Rettesnoer for hvad speciellere Operationer, der kunde foretages i et Land, samt skaffer habile Landmaalere og Nationen Smag for de mathematiske Viidenskaber til Opkomst for Kunster og nye Opdagelser; 2. Da det fornemmelig er den geographiske Opmaaling, som skal følges udi Karterne over Sielland saavel som de øvrige Vore Provincer i Danmark, og til samme udfordres en grundig Kundskab i Astronomien, den theoretiske og practiske Geometrie, Hydrographien samt Færdighed i at tegne, saa holdes det for en uforbiegiengelig Nødvendighed, at det saa kaldede Runde Taarns Observatorium settes i den Stand, at det kunde balancere med de fornemmeste Observatorier i Europa, og at de, som antages eller have Lyst til Landmaalingen, gives Tilladelse at øve sig i at observere paa det Astronomiske Taarn¹; Da, som Vi den foranførte Plan til denne geographiske Jndretning i alt Allernaadigst have approberet, og derhos Allernaadigst ville, at J, Etatz-Raad Luxdorff, Etatz-Raad Hielmstjerne, Justitz-Raad Horrebow, Professor Hee, saaog bemelte Professor Holm, naar hand i Kiøbenhavn er tilstede, og ellers ved derom med ham førende Correspondence, skal, under Viidenskabernes Societets Direction, bære ald muelig Omsorg for dette nyttige Verks Jndretning, at dermed jo før jo heller begyndes, for at bringe det i Stand;

Saa ville Vi til den Ende hermed Allernaadigst have befalet **1**: at Du, Professor Christen Hee skal paatage Dig at læse over den theoretiske og practiske Geometrie tilligemed Carte-Væsenet, saavel i Henseende til Geographien som Hydrographien, og derover forfatte de fornødne Elementer², for hvilket Arbeyde Vi Allernaadigst ville have Dig tillagt af Vores Cassa Tree Hundrede Rigsdaler aarlig, da Du og tillige skal have Jndseende med dem, der antages til at arbeyde ved Carte-Væsenet, hvorfore Du og skal have hos Dig de af afgangne Professor Koføed efterladte Papiirer, Carter og Instrumenter, saavel som de Carter og Papiirer, som herefter forfærdiges, med alt som henhører til dette Arbeyde, til hvilket alt

¹ I Luxdorffs Dagbog er under 21. Januar 1762 noteret: »Læst med stor Fornøielse Holms Betænkninger om det Astronomiske Taarn«; og den 12. Maj s. A. besøgte Luxdorff Holm og besaa hans Instrumenter. Om Observatoriets slette Tilstand, jvfr. R. Nyerups Universitets-Annaler, Kbh. 1805. S. 333–38. 367. 413.

² Om Hees Forelæsninger, se nedenfor S. 20. Hee var meget lidt produktiv og skrev ingen Lærebøger.

maa indrettes tvende Værelser med fornødne Skabe og Tegneborde; Og ville Vi hertil Allernaadigst have skienket 100 rd. aarlig, da J af den Summa, vi aarlig giver til dette Verk, selv besørge hvad denne Jndretning engang for alle kunde koste; Jligemaade ville Vi Allernaadigst være betænkte paa, hvorledes Du, saasnart mueligt, til det geographiske Verks Drift, enten med Professor Residence eller paa anden Maade kand soulageres, og skal da til saadan Residentz og Boelig et Landmaaler Bureau hæftes, hvorefter disse forbemelte 100 rd. til andet Brug skal anvendes; **2.** Ville Vi Allernaadigst lade foranstalte, at saavel de hos Os Selv, som udi Archiverne ved Vores Collegier befindende tegnede specielle Karter over Danmark, og for det første det over Vort Land Sielland, maa til Viidenskabernes Societet udlaanes, for at afcopieres, hvoraf J beretter Landmaaleren kunde have megen Nytte i de geographiske Opmaalinger¹; **3.** Som J beretter, at, til at forrette den geographiske Landmaaling, kunde ey antages mindre end tvende af dem, som fandtes meest beqvemme, og at der i det mindste ville medgaae et Aar eller meere, inden disse bleve saa instruerede og øvede, at dem kunde betroes Opmaalingen i Marken, saa ville Vi Allernaadigst have skienket enhver af dem 100 rd. til at fortsætte deres Studeringer, og naar de af Viidenskabernes Societet, som skal have Direction med dette Arbeyde, ere befundne dygtige til at være Landmaalere, ville Vi Allernaadigst tillegge dem enhver for sig aarlig 300 rd.; Og, som J formeene, at, naar disse Landmaalere skulle arbeyde hver for sig, maatte de nødvendig have hver 6 à 8 Haandlangere, hvoraf 2 Daglønnere maatte bestandig Sommeren igiennem blive hos hver, hvilke 4 Daglønnere ey kunde have mindre end 1 $\frac{1}{2}$ hver om Dagen, som for 5 Maaneder gjør 100 rd, saa ville Vi og disse 100 rd dertil Allernaadigst lade betale, da Vi, i Henseende til de 8 à 12 andre Haandlangere, som ey bestandig behøves, ville lade beordre vedkommende, saavel paa Vores egne som Proprietaire Goedser, at være dem med Mandskab behielpelige, saag at forskaffe dem frie Befordringskab fra et Sted til et andet, og hvorom J, ligesom de med Arbeydet udi hvert Amt avancerer, kunde gjøre Erindring til de fornødne Ordres Expedition²; **4.** Vi ville og Allernaadigst have disse 2 Landmaalere, som først antages, i Erindring til et anstændigt Leve-Brød, naar Karterne over Sielland ere færdige; **5.** Og, som disse 2 Landmaalere nødvendig, ligesom Professor Kofoed, behøve et pr Studentere med sig, som kunde forrette de mindre operationer og saaledes oplæres i Landmaalingen, paa det at, om nogen af de faste Landmaalere døde, eller kom fra Arbeydet, der da ey skulle findes Mangel paa saadanne, som kunde settes i deres Sted, saa ville Vi Allernaadigst tillade, at saadanne maa gives Beneficia ved Academiet, saasom at indtages udi et af Collegierne eller nyde et pr Koster paa Communitetet, hvorom Vi under denne Dags Dato Allernaadigst have rescriberet Os Elskelige Rector, Pro Cancellarius og Professores ved Kiøben-

¹ Kort i Gehejmearkivet blev udlaant efter J. L. Holsteins Anmodning af 19. December 1761, jvfr. H. F. Rørdam, Breve fra Jacob Langebek. Kbh. 1895. S. 340.

² Kgl. Reskr. af 22. April 1763, jvfr. S. 22.

hafns Universitet¹, saavel som og at lade det Runde Taarns Observatorium sette i behørig Stand, som forbeholdt, hvor de, som antages eller have Lyst til Landmaalingen, kunde øve sig i at observere; Og, naar de have distingveret sig, og ey, om endeel Aars Forløb, kunde employeres ved Carte-Væsenet, ville Vi have dem i Allernaadigst Erindring til andre Betieninger; Naar og enten Landmaalerne eller de Studentere, som forrette de mindre Operationer, blive Allernaadigst beskikkede til noget Embede i Vore Riger Danmark og Norge, skal de tillige være faste Landmaalere i den Province, hvor de blive employerede, og forpligtes til, tiid efter anden, at opmaale samme, efter den specielleste Maade til Landvæsenets Forbedring, og desuden bruges til at opmaale Eyendeele og forfatte Carter i paakommende Processer, til Oplysning for Retterne, dog for billig Betaling af vedkommende; 6. Som J og beretter, at foruden de Instrumenter, som Professor Kofoed hafde tilkiøbt sig til det geographiske Arbeyde, kunde endnu behøves Instrumenter for 5 à 600 rd., /: allerhelst der skal være 2 Landmaalere :/ og desuden 100 rd. aarlig til Instrumenters Reparation, Papiir, Blyant og andet deslige, hvorimod Carterne over Sielland, som ey behøves at være meere end 4 specielle og et general Carte, forhaabes at kunde forfærdiges paa 5 à 6 Aar, at regne fra den tiid Operationerne i Marken begyndes, Saa ville Vi og dette Allernaadigst have approberet, saavel som og at til de af Professor Kofoed anskaffede Instrumenters samt hans Gields Betaling, maa til Eder, imod Eders Qvittering, af Vores Cassa udbetales Et Tusende Rigsdaler, hvilke J igien haver at erlegge til Os Elskelig Hans Kofoed, Vores Justitz- og Krigs Raad, samt Casserer ved Vores Militaire Ulden-Manufactur i Kiøbenhafn, hvorimod bemelte Justitz-Raad Kofoed til Viidenskabernes Societet skal udlevere forskrevne Instrumenter; J øvrigt have Vi under denne Dags dato Allernaadigst rescriberet Os Elskelige Vores Deputerede for Vore Financer, til Viidenskabernes Societet at udbetale saavel sidstbemelte 1000 Rdr, som og 1600 rd aarlig, imod Eders Qvittering, til at bestride de i foranførte Poster benevnte og andre forefaldende Udgifter til denne geographiske Jndretning, og at disse 1600 rd skal tage sin Begyndelse fra sidstafvigte 11te Junii.«

Med det kgl. Reskript af 26. Juni 1761 kom den geografiske Landmaaling under Direktion af Selskabet, der overdrog Ledelsen af det praktiske Arbejde til *Landmaalingskommissionen*, bestaaende af B. W. Luxdorph, H. Hielmstjerne, Chr. Horrebøw, Chr. Hee og J. N. Holm.

Om Arbejdets Begyndelse findes der kun yderst sparsomme Oplysninger. Af Luxdorphs Dagbog fremgaar, at der den 20. November 1761 var Møde hos Hielmstjerne om Kortvæsenet, den 7. December s. A. »var Forestilling om Chartha-Væsenet foretaget«, og under den 21. December er bemærket »Notice af Ordren om Land-Maalernerne«. Den 28. Maj 1762 skrev Luxdorph sine Tanker om Chr. Hee's og J. N. Holm's

¹ Jfr. S. 169.

Forslag til Instruks for Landmaalerne¹. Yderligere Oplysninger forekommer dog i følgende Pro Memoria af 27. Juni 1762 fra H. Hielmstjerne² til J. L. Holstein:

»For at opnaae Hs Majesteets allernaad: Øiemerke med at optage accurate landkarter først over Sielland og siden videre, har efter det Kongl. Videnskabers Societeets føiede anstalt, Professor Hee den heele vinter og foraar holdt collegia daglig baade for de to antagne landmaalere, og 4 assistentere etc, for at underviise og øve dem i alle de fornødne videnskaber som udfordres til accurate landkarters optagelse; ligeleedes har landmaalerne giordt Sig meere ferdige i at Teine, De ere og nu i lav med hver dag at gaae paa det astronomiske Taarn for at faae fornøden idee om astronomien, saavidt som udfordres til carternes accuratesse; Professor Hee og Holm har og arbeidet paa udførlige instruxer og Efterretninger for landmaalerne og de 4 assistentere, og dette er en betydelig og Hoved Sag og er alt det confronteeret som af fremede og i sær de franske er skreven, som i henhenseende til accurate Karter har reuisseeret frem for alle andre nationer for at appliceere alt det som uden for stoor bekostning kunde skee, paa vores opmaaling og carte væsen; og til deñe Instrux er Planen alt lagt, saa at den inden et par uger kand indsendes til nermere approbation, ligeleedes har mand deñe vinter været occuperet med at samle alle de tegnede carter som haves i Collegierne og andendets, i sær ere alle de Lerkeske carter bleven mig laandte, som har medtaget en deel Tiid at rangeere, og bringe i orden. Societetet har og for at rødde alle Hindringer af veien til dette vigtige arbeides fortsettelse, med stoor besværlighed faaed en meget habiil Instrument Mager her over fra Stokholm³, thi da der behøves endeel mathematiske og astronomiske instrumenter til dette arbeid, og den her værende naunlig Muth⁴ som har aarlig pension af Hs Majesteet, findes deals at være meget uaccurat og langsom deals kostbar med Hs arbeide, det og ofte forefalder at der gaaer Slid og fall paa deslige Instrumenter, som i en Hast maa giøres til Rette for ei at sinke arbeidet, har mand holdt det for en lykke at faae deñe habiile Mand her ind; Men paa det landmaalerne kunde saa meget før være i stand til, at begynde deres operationer i Marken, hvortil dagene efter Helligdagene var fastsatt, blev der i Stokholm strax i vinter bestillt de fornødneste instrumenter, som fattedes; med expresse betingning at de inden May maanedes udgang maatte være her paa stædet, af disse instrumenter ere vel nogle leverede til Hr Camerherre Skak⁵ for at sende over med første Skibs leilighed /: som har kostet 64 rd /:

¹ Jvfr. »Utdrag af Profess: Hr. N. Holms Utkast og Plan, hvorefter en del af *Dannemarks Opmålning* kunde företagas og utföras; så väl som til *Instruction* för de Landtmätare och Observatores som dertil beskikkade bleve: dat: Köph. d. 20 Maji 1762». Ny kgl. Saml. 4°. 787 c. S. 1–29.

² Om Hielmstiernes betydningsfulde Andel i Landmaalingens Iværksættelse, se Bd. I. S. 510–12.

³ Johan Ahl († 1795) matematisk Instrumentmager, kom 1761 til Danmark uden at have opfyldt sine Forpligtelser overfor Svenska Vetenskapsakad. i Stockholm. Jvfr. Luxdorphs Dagbøger, I S. 170 Anm.

⁴ Ferd. Muth († 1773) kgl. Hofinstrumentmager.

⁵ Joachim Otto Schack, fra 1771 Schack-Rathlou, 1728–1800, var 1760–66 Gesandt i Stockholm, Selskabets Æresmedlem 1776.

men de betydeligste instrumenter skjønt de skal være ferdige, ere efter ordre til instrument Mageren i Stokholm holdt tilbage, da Camerherre Tillas¹ og den habiile Mathematicus Wargentins² in specie, men heele vittenskabs Societetet i almindelighed er meget fortørnede over, at Ahl har ladet Sig her engageere, og baade med lokken og Truen vil have Ham tilbage igien. Disse instrumenter kunde nu vel forferdiges af bemeldte Ahl, men vil dog foraarsage at Landmaalerne ei saa hastig kand begynde Deres operationer i Marken, som mand hafde foresatt Sig.

Deres Excellence behager heraf at erfahre,

1) at ingen fliid og umage er sparet for at sette alting i verk, og præpareere alt det fornødne til at befordre det geographiske verk.

2) at paa Instrument Mager Ahl som vi saa høilig trænger til, og som paa dette kostbare stæd ei haver meer end 100 Rdr aarlig, kand mand neppe længe giøre Facit, vilde Deres Excellence naar Hd paa løverdag Morgen opvarter Dem glæde Ham med, at faae 50 Rdr Tillæg aarlig³, kunde Hd være hiulpen, og Publicum have god Tieneste af Ham, da en habiil Instrument Magere er rara avis in Terra.«

I den ovenanførte Skrivelse er omtalt, at Chr. Hee holdt Øvelser om Vinteren og Foraaret »for de to antagne landmaalere, og 4 assistentere etc.«. De to første Landmaalere var Thomas Bugge og Peder Wilster (jvfr. S. 24 og 42). De to først antagne Assistentere var O. N. Bützow og Niels Morville (se S. 55 og 42). En »Interims-Instrux« for Landmaalingen fremlagdes i Juli 1762.

Prøvearbejdet gik sin Gang i 1762, og under 20. Oktober s. A. meddelte B. W. Luxdorph i sin Dagbog, at han havde set Bugges Kort over Amager, og i Selskabets Møde den 6. December s. A. forelagdes Bugges og Wilsters Conceptkort over »Amager og Avenuerne af Kiøbenhavn«. De to Kort havde følgende Inskriptioner: »Carte over Amager og Saltholm forfattet efter det Kongelig Videnskabers Societets Ordre udi Aaret 1762 af T: Bugge«, og »Geometrisk Concept-Charte over en Part af Situationen uden for Kiøbenhavns Porte i Følge Det Høylovlige Kongelig Videnskabs Societets Ordre opmaalt A^o 1762 fra medio Junii til ultimum Septembris samme Aar af P. Wilster indleveret den 6. December 1762«. Conceptkortene beror i Geodætisk Institut. I det følgende Møde, den 13. December, var Th. Bugge til Stede og forelagde sit Kort og oplæste en Journal over Operationerne. Den 24. Januar 1763 forelagde Hielmstjerne det første Regnskab for Landmaalingen. Efter Prøvearbejdet begyndte de to Landmaalere fra Maj 1763 den egentlige Opmaaling, der først skulde strække sig over Københavns, Roskildes, Jægerspris', Frederiksborgs, Kronborgs og Hirschholms Amter. For at Landmaalerne kunde faa den fornødne Assistance under Opmaalararbejderne, udarbejdede Chr. Hee en Forestilling derom til Kongen, som forelagdes Selskabet den 8. April 1763. Under 22. April bevilgede Kongen det fremsatte Forslag,

¹ Daniel Tillas, 1712–72, Bergraad, Landshövding.

² Pehr Wilhelm Wargentins, 1717–83, Astronom, fra 1779 Selskabets udenl. Medlem (jvfr. Bd. I. S. 302).

³ Et Tillæg paa 50 Rd. aarlig blev bevilget.

og under samme Dato paalagdes det de Deputerede for Finanserne at drage Omsorg for følgende Foranstaltninger¹:

»Paa det at bemelte Land-Maalere, med deres Følgeskab, udi deres foretagende Land-Maalings Forretninger ey skulle hindres, eller de Marker, som deels til Brug i Land-Maalingen, deels til Efterretning for Efterkommerne her og der nedsettes, icke, enten af u-villighed eller u-viidenhed, mod Land-Maalerens Viidende skulle forandres eller bort-tages, fornevnte Vores Tilforordnede udi Viidenskabernes Societæt have begiært, at Vi allernaadigst ville tillade, at maae skee følgende Foranstaltning.

1) At enhver af Land-Maalerne, imedens Land-Maalings Forretningerne om Sommeren vedvarer, nemlig fra 1ste Maji til sidste September eller længere, om Veierliget og andre Omstændigheder tillade det, skulle, uden Ophold, i forbemelte Amter i hver Bye, hvor det forlanges, anskaffes trede frie Skyts-Vogne og en ledig Hest, om behøves, samt med-gives til følge 4 à 6 Bønder-Karle, hvilke sidste maae ey være for gamle, men hellere unge Dreng, dog ey under 16ten Aar, blandt hvilke maatte være en aldrende, som vel kiendte de omkringliggende Stæder, samt Grændse-Linierne imellem Amter, Herreder, Sogner etc: samt, at Skyts-Vognene og Bønder-Karlene ey maatte forlade Land-Maaleren ved Enden af Byens Marke eller Eene-Mærker, men blive hos Hannem, om forlanges, den gandske Dag, eller saa længe, som den Dags Forretning vedvarer, og Land-Maaleren kand blive i Stand til, enten fra samme eller anden Bye, at faa andre i deres Stæd.

2) Som Enhver af Land-Maalerne kommer til at arbeide paa afstukne, og med Maale-Lænken virkelig opmaalede Linier, hvorved det kunde skee, at den opmaalende Linie nødvendig maatte falde igiennem Agre og Enge, hvor igiennem tvende Karle med Maale-Lænken og Afsteknings-Stadene² undertiden maatte passere, hvorved dog skal bruges ald muelig Forsigtighed, at Kornet, saa lidet mueligt, beskadiges, at desformedelst ingen U-lempe eller Tiltale derover skulle foraarsages nogen af Land-Maalerne eller dennem saadan Giennem-Gang formeenes.

3) At ingen Bonde maatte nægte Land-Maaleren hans Assisterer eller Folk den fornødne Huus-Lye, Natte-Leye, samt Spiise og Dricke for billig Betaling.

4) Om nogen af Land-Maalerne fandt det fornøden, Bønderne da maatte tilpligtes og befales, at opreyse en Lægte med en Lang-Halms Kiære³ paa Enden, eller et Signal af trede May-Stænger, sammenbundne i det øverste omkring en Lang-Halms Kierre³, og den samme vedligeholde, indtil de af Land-Maaleren tilsiges, at den kand nedtages.

5) At vedkommende Amts-Betiente maatte formanes, at tilholde Arbeids-Folkene til Lydighed og Skikkelighed, og, i fald at Land-Maaleren skulle nødsages, ved Skrivelse at klage over nogen af de til Skydsen, assistance og forommelte Poster

¹ Begge kgl. Reskripter i Selskabets Arkiv.

² I en Afskrift af Søren Bruun: Stokkene.

³ Kjærv: to, tre eller flere sammenbundne Kornneg.

henhørende, at samme da, efter Sagens Befindende, maatte straffes, enten Forseelsen haver bestaaet i Forsømmelse eller Opsætsighed. – Da, som Vi, til Landmaalingens Befordring, disse i Forslag bragte Poster allernaadigst ville have approberet, alt i følge det af os Allernaadigst udgivne Rescript om Landmaalingen og de deri accorderede Poster de Dato 26de Maji [Juni] 1761; Saa er hermed Vores Allernaadigste Villie og Befaling, at I ved Vores Amts Betiente og andre vedkommende lader føye fornødne Anstalter, at, naar Land-Maalerne Sig hos Demnem melde, dennem da udi forskrevne Poster viises ald forlangende Assistance.«

Til Korttegningen anvendtes ved Selskabets Opmaaling det af Professor Johannes Praetorius¹ i 1590 konstruerede og af Jacob Marinoni² forbedrede »Maalebord«³. Det til Kortets Tegning bestemte Papir anbragtes paa Maalebordets Plade, 15 Decimaltommer lang og 10 bred, der var opsat paa et Stativ, saa at Pladen frit kunde drejes rundt og forskydes til Siderne. I Stedet for den ved store Afstande anvendte Triangelmetode, der var baseret paa den nøjagtige Udmaaling af nogle faa, korte Grundlinier og af Trekantsvinklerne, benyttedes den for smaa Afstande nøjagtigere Parallelmetode. Det Land, der skulde opmaales, inddeltes ved en Række nord-sydgaaende Hovedparallelere med en indbyrdes Afstand paa 10 000 Alen. Sjælland blev saaledes inddelt fra Øst til Vest i 15 Hovedlinier. Maalestokken for et Maalebordsblad var 1000 Alen = 1 dansk Decimaltomme⁴ (Maalestok 1:20 000), hvilket svarede til, at der fra en Midtlinie paa Papiret var 5000 Alen i Landskabet til hver Side. Paa Maalebordets nederste Kant var fastgjort en 15 Tommer lang Diopter- eller Sigtelineal af Messing med opstaaende Sigter i begge Ender. Maalebordets horizontale Stilling kontrolleredes ved et Vatterpas, og et Kompas angav Hovedliniens og dermed Kortets Retning fra Syd til Nord. En meget vigtig Foranstaltning var den nøjagtige Afstikning af rette Hovedlinier, hvilken foretoges ved Afstikningsstokke, hvis Placering efterprøvedes ved Signaler paa højere Steder i Linien. Udmaaling af Længder foretoges med en 25 Alen lang Maalekæde af Staaltraadsled, og denne blev stadig efterprøvet med en Justérstok (Figur S. 25).

Ved Opmaaling af et Landskab anbragtes Maalebordet i en Station paa Hovedlinien, og der indtegnedes Sigtelinier paa Kortbladet efter bestemte Bygninger, Høje o. l.⁵. Fra en anden Station paa samme Hovedlinie sigtedes til de samme Genstande som før, og dette gentoges fra Station til Station, indtil hele Hovedlinien var gennem-

¹ Johannes Praetorius, 1537–1616, tysk Astronom, Professor i Matematik i Wittenberg 1571 og i Altorf 1576, konstruerede flere geometriske Instrumenter.

² Jacob Marinoni, 1676–1755, østrigsk Matematiker, død i Wien.

³ Vedr. Enkeltheder om Instrumenter og Maalemetoder henvises til: Thomas Bugge »Beskrivelse over den Opmaalings Maade, som er brugt ved de Danske geographiske Karter; med tilføjet trigonometrisk Karte over Siælland, og de der henhørende Triangler, beregnede Longituder og Latituder, samt astronomiske Observationer«. København 1779. – Eksemplar af Maalebordet kendes ikke.

⁴ 1 dansk Decimaltomme lig $\frac{1}{20}$ Alen.

⁵ Se N. E. Nørlund, Danmarks Kortlægning, Bd. I. Planche 102: Formindsket Udsnit af Vid. Selsk. Kort i 1:20 000.

løbet, idet der skiftedes Maaleblad for hver 15 000 Alen, der var maalt ud ad Hovedlinien. Naar Opmaalingerne paa en Hovedlinie var færdige, fortsattes paa den næste Linie, der med Maalekæden var afstukket parallelt med den foregaaende i en nøjagtig Afstand af 10 000 Alen fra denne. Efterhaanden som Kortbladene var færdige, blev de midlertidig sat sammen i Marken til større Kort. Om Vinteren foretoges den nøjagtige S sammensætning.

Opmaalingernes aarlige Fordeling.

1762–71	Sjælland og Møen.	1793–1801	} Slesvig. Holsten.
1771–74	Lolland og Falster.	1778–82	
1772–77	Fyen med omliggende Øer.	1792–1809, 1812	
1777–1806	Jylland.	1809–20	

Sjælland og Møen 1762–71.

Operatør	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af □ Mil
	<i>Sjælland og Møen</i>			ca.
Th. Bugge sen.	Amager og Dele af Københavns og Roskilde Amter.....	1762–64	3	13 ¹ / ₂
P. Wilster	Københavns Omegn og Del af Københavns Amt	1762–63	2	1 ¹ / ₂
N. Morville	Dele af Frederiksborgs, Kronborgs, Roskildes, Ringsted, Vordingborgs, Sorøs og Holbæks Amter	1764–70	8	55 ¹ / ₂
O. C. Wessel	Dele af Københavns, Roskildes, Kronborgs og Frederiksborgs Amter	1764–68	5	27 ¹ / ₃
Caspar Wessel	Kalundborgs og Dragsholms Amter samt Faxe Herred	1768–69	2	10 ¹ / ₃
S. Heidemark	Dele af Korsørs, Dragsholms, Antvorskovs, Vord- dingborgs og Møens Amter.....	1769–71	3	15 ¹ / ₂
H. Skanke	Dele af Korsørs og Møens Amter.....	1770–71	2	7 ² / ₃
	Ialt...		25	131

Som foran omtalt indgav P. Koefoed i 1758 det af ham udarbejdede Kort over Københavns Amt til Selskabet, men som det Prøvearbejde, det var, kom det ikke til at indgaa i Selskabets Plan for Opmaalingen.

Efter at de to første Landmaalere, Th. Bugge og P. Wilster, i Sommeren 1762 havde øvet sig ved Opmaaling af Amager og Saltholm samt en Del af Landet udenfor Københavns Porte, begyndte de den egentlige Opmaaling i Maj 1763. Opmaalingssæsonen sluttede i Oktober Maaned, og i Selskabets første Vintermøde den 8. November var de to Landmaalere til Stede for at forevise deres Arbejde. Det paalagdes Wilster snarest muligt at udfærdige et Kort til Kongen af det, han havde opmaalt.

Kartouche paa Kort over den sydvestlige Del af Sjælland.

Faa Dage senere anmodede han imidlertid om Afsked som Landmaaler under Selskabet paa Grund af Svagelighed, der for en Del skyldtes hans Arbejde med Landmaalingen i Norge, og samtidig søgte han om andet Embede, hvori han tillige efter Evne kunde virke som Landmaaler. I Slutningen af sin Ansøgning af 14. November 1763 skriver Wilster: »Jeg haver alleene af Egard for Herr Professor Hee og Lyst til Landmaalingen, da dend høyligen trængte til Personer som samme kunde forrette ladet mig dertil, mine svage Kræfter uagtet, engagere, og haaber derfor underdanigst at saadant tilligemed foranførte maatte blive en motif til min Employ under et saa venerable Collegii Høye Protection.« I en anden samtidig Ansøgning om Ansættelse (formentlig til Etatsraad C. Horrebow) udtaler Wilster sig om en Del Fortrædeligheder, som han var blevet udsat for i sin korte Landmaalertid i Selskabets Tjeneste: »Af saadan Beskaffenhed er mit Arbeide for dette Aar, endskiønt mange andre Aarsager, foruden mine svage Kræfter, dertil indløber, da baade det hos mig begangne Tyverie, Ombytning af Assistentere og Dagleyere, Mangel paa gode Assistentere /: undtagen dend sidste, som nødvendig maatte øves :/, dend Haanhed Monsieur Biørnsen¹ haver udeladt sig med over mine Foretagende udi Forretningen, de slemme Bønders Efterladenhed og Seendragtighed i alt hvad de skulde bestille, saa og paa dend anden Side en Deels slette Opførsel mod mig, med flere saadanne ubehagelige Omstændigheder, haver alt været i Stand til om ey reent at bringe mig i confusion saa dog at forhindre, at Forretningen ey videre har kundet avancere, hvortil kommer ydermeere : at dend opmaalte Situation haver været til største Deelen meget intricat og

¹ Jvfr. S. 28.

besværlig.« Om lignende Vanskeligheder skriver Søren Bruun¹: »Vel intraf, efter de ældste Operateurs Beretning den Omstændighed, at Beboerne i Sielland i nogle Egne vægrede sig ved at afgive for Landmaaleren og Følgeskab et for Operationen beqvemt Qvarteer, saa at der flere gange forgiæves maatte kiøres fra et til andet Sted og endeligen til Amtsforvalteren, for at faae logemente anviist, men denne Vanskelighed blev, ved da værende Chef Gehejmerraad Grev Holsteins virksomme Deeltagelse, hævet, da det Kongl. Rescripts Ord bleve saaledes forklarede, at Landmaaleren fik Frihed til at vælge det for sin Forretning beqvemmeste Opholsted, hvorimod Betalingen for Spise og Drikke, i Hensyn dertil, som sædvanligt, til Vedkommendes Fornøjelse blev gotgiort.« I Mødet den 9. December 1763 fik Wilster bevilget sin Afsked, men Spørgsmaalet om hans videre Ansættelse henvistes til Præsidenten Otto Thott. Om hans videre Skæbne kan oplyses, at han i 1769 blev kgl. Garderobesekretær, og at han da stadig beskæftigede sig med Kortarbejde. I 1772 afskedigedes han og søgte om anden Beskæftigelse, f. Eks. som Stadskonduktør i København. Herefter modtog Selskabet følgende Meddelelse om Resolution af 9. Juni s. A.: »Der gewesene Garderobe Secetaire Wilster hat sich bey der Societet der Wissenschaften zu melden, um auf eine oder andere Art employiret zu werden.« Da Selskabet paa dette Tidspunkt var næsten ganske uvirksomt, hørtes intet mere om Wilster.

For at fremme Opmaalingsarbejdet viste det sig hurtig nødvendigt, bl. a. paa Grund af de supplerende trigonometriske Observationer, at have mere Assistance, og efter Indstilling af Chr. Hee besluttedes det ved kgl. Resolution af 10. Juni 1763 at antage endnu to Studenter, foruden de fire (S. 18), til at gaa Landmaalerne til Haande, »saa som det heele Arbeide befrygtelig ellers ville komme til at standse, i fald enten en af Landmaalerne, eller en af Assistenterne skulle blive syg«. Efter kgl. Ordre til Universitetet skulde den ene Student have to Koster paa Kommunitetet og Plads paa Regensen og den anden een Kost og Plads paa Valkendorfs Kollegium eller to Koster som den første. Endvidere antoges efter kgl. Resolution af 13. April 1764 endnu en Landmaaler til de geometriske Opmaalinger, idet »naar den eene af Land-Maalerne maa tages fra det andet Arbejde ved Land-Maalingen, for at fuldføre de trigonometriske Operationer, er kuns een Landmaaler tilbage, hvor til dog saa meget meere udfordredes Tvende, om dette Arbejde skulle gaae noget fra Haanden, som, da Sielland, efter ongefærlig overslag indeholder 94 quadrat Miile², og en habil Land-Maaler, med sine Assistentere, kunde een Sommer ikkuns optage 10 quadrat Miile, maatte medgaae 9 à 10 aar, for at opmaale Sielland med behørig Accuratesse«. Til at bestride de forøgede aarlige Udgifter forhøjedes Kongens aarlige Bevilling fra 1600 Rd. til 2000 Rd. »til dette saa nyttige Arbejde, da samme derved udi saa meget kortere tiid kunde ventes at vorde bragt til vedbørlig Endskab«.

Den i 1764 nyantagne Landmaaler var Ole Christopher Wessel (se S. 43), en yngre Broder til Digteren Johan Herman Wessel. Han var oplært i Landmaalingen af Th.

¹ Den danske geographiske Landmaaling fra Aar 1761 til 1821, Prot. i Selskabets Arkiv S. 144.

² Dette Flademaal er for lille, idet Sjælland omfatter c. 122 □ Mil eller ca. 7000 km².

Bugge og havde formentlig fungeret som Assistent. Fra 1768 afløste han Bugge som trigonometrisk Observator.

Selskabets Forhandlingsprotokol er, som andetsteds omtalt, for de her behandlede Aar meget sparsom og dertil noget unøjagtig, og for Aarene 1764–66 incl. mangler Mødereferater ganske. Det er derfor vanskeligt at faa en fast Kontinuitet i den historiske Udvikling. Nogle faa Oplysninger gives i Luxdorphs Dagbøger. Saaledes forelagde Chr. Hee i Mødet den 3. Februar 1764 Regnskab over Landmaalingen, og i samme Møde omtaltes en Ansøgning fra den islandske Matematiker, Stephán Bjarnarson (ogsaa kaldet Biórnsen), 1721–98, som ved den Tid var Kalkulator ved Landmaalingen, om at blive »Hoved-Operateur«. Endvidere er det nævnt, at Landmaalerne foreviste deres Kort i Selskabet¹. Derimod er det intetsteds omtalt, at Selskabet i 1764 ansatte endnu en Landmaaler ved Opmaalingen, Niels Morville (se S. 42). Samme Aar ansattes Caspar Wessel (se S. 43) som Landmaalerassistent under Broderen O. C. Wessel. Ifølge Luxdorphs Dagbog forelagdes et Pro Memoria af Caspar Wessel om Kortenes Stikning i Selskabets Møde den 10. Januar 1766, men om dets Indhold er intet antydet. Den 1. Juli s. A. fremviste Wessel som InterimslanDMAaler sine Kort i Selskabet. Ligeledes blev de i Marken i 1766 udførte Opmaalingskort forelagt af Landmaalerne i Januar 1767, og Selskabet forhandlede om Kortenes Stikning. For at man kunde paabegynde Stikningen, skænkede Kongen i November 1766 Selskabet 400 Rd. og samtidig 600 Rd. til Landmaalerne, især de trigonometriske; til samme Formaal modtog Selskabet 500 Rd. i April 1767. I Mødet den 18. Februar 1768 foreviste Caspar Wessel det første rentegnede Kort over Sjællands nordøstlige Del. Af en Bemærkning i Luxdorphs Dagbog for den 12. December 1768 fremgaar det, at Kongen havde antaget to Kobberstikkere til Landmaalingen. Formentlig er her Tale om de to franske Kobberstikkere C. Defehrt og C. E. Martin (S. 112), der udførte Stikningen af det første Kort, den nordøstlige Fjerdedel af Sjælland. Ligeledes omtaler Luxdorph, at der i Mødet den 14. April 1769 oplæstes »adskillige dubia af Land-Maaleri«, men noget nærmere herom vides ikke.

For at skaffe tilstrækkeligt Arbejde til de to franske Kobberstikkere var det nødvendigt, at Opmaalingsarbejdet i Marken skred hurtigt frem. For at dette kunde ske, søgte Selskabet i 1769 om, at der foruden de to arbejdende Landmaalere med deres Assistenters maatte antages endnu en Landmaaler med Assistent, til hvis Løn samt til de nødvendige trigonometriske Operationer behøvedes 1000 Rd. Ved kgl. Reskript af 17. Februar 1769 bevilgedes Ansættelsen af »et Sæt« Landmaalere samt en Sum paa 700 Rd. straks og senere 300 Rd. yderligere. Den nyantagne Landmaaler var formentlig den tidligere Assistent og InterimslanDMAaler Caspar Wessel. Uden Omtale nogetsteds blev ogsaa Svend Heidemark (S. 43) Landmaaler i 1769, og i 1770 ansattes H. Skanke (S. 45). I 1771 afsluttedes Opmaalingen af Sjælland og Møen, og der var da tegnet 25 Konceptkort og afgivet 20 Journaler med Dagbøger og Beregninger. Det opmaalte Omraade var ca. 131 □ Mil.

¹ Fire Konceptkort af P. Wilster, Th. Bugge og N. Morville 1763–65 findes i det Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 387^e. Andre Konceptkort beror i Geodætisk Institut.

*Lolland og Falster 1771–74.
Fyen med omliggende Øer 1772–77.*

Operatør	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af □ Mil
	<i>Lolland.</i>			ca.
N. Morville	Del af Aalholms Amt	1771	1	6
H. Skanke	Del af Aalholms Amt, Nørre og Sønder Herred samt Fugelse Herred	1772–74	3	11 ¹ / ₃
Søren Bruun	Del af Fugelse Herred og Sønder Herred.....	1773	1	4 ¹ / ₃
	Lolland ialt...		5	21 ² / ₃
	<i>Falster.</i>			
S. Heidemark	Nørre Herred og Del af Sønder Herred	1772–73	2	7 ² / ₃
H. Skanke	Del af Sønder Herred	1774	1	1
	Falster ialt...		3	8 ² / ₃
	Lolland og Falster ialt...		8	30 ¹ / ₃

Operator	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af □ Mil
	<i>Fyen, Langeland, Samsø og Ærø.</i>			ca.
Caspar Wessel	Del af Nyborg Amt, Del af Langeland, Lunde, Skam, Vindinge og Aasum Herreder	1772–76	6	30
S. Heidemark	Del af Salling Herred	1774	1	3
Søren Bruun	Baag, Vends, Skovby og Del af Salling Herreder	1774–76	3	17 ¹ / ₂
H. Skanke	Del af Langeland, Ærø og Smaaøer.....	1775	1	4
J. Johnsen	Del af Salling, Odense, Aasum, Skovby, Skamby og Lunde Herreder	1775–76	2	8
J. Cimber	Del af Bierge, Vindinge og Aasum Herreder (sammen med Wessel), Samsø	1776–77	1	2
	Ialt...		14	64 ¹ / ₂

Opmaalingen af Lolland-Falster og Fyen faldt i de Aar under og efter Struensee, da Selskabets Virksomhed næsten var ophørt, og kun meget sparsomme Oplysninger foreligger fra disse Aar. Som bekendt var Struensee ogsaa interesseret i de videnskabelige Institutioners Blomstring (jvfr. Bd. I. S. 107 f.), og han fulgte Selskabets Landmaaling med Opmærksomhed. Paa Foranledning af Hielmstjerne drøftede Struensee Sagen med Kongen, og i Finanskollegiets Skrivelse af 24. Oktober 1771¹,

¹ Original i Selskabets Arkiv.

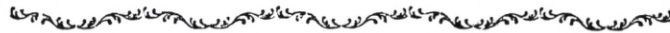
Justitsraad SCHLEGELS

Betragtninger

over

Danske Landkort

fra de ældste indtil de nyere Tider.

Da Landets Historie er een af dette lærde Selskabs fornemste Hensigter, saa troer jeg, at en Afhandling over den med Historien saa nøie forbundne Geographie ikke vil agtes for uvedkommende eller ubehagelig. Jeg finder alt iblant Selskabets Skrifter en udførlig Afhandling over de gamle Grækers og Romeres Rundskab om de Nordiske Lande, hvorved Herr Justitsraad Schøning har udbredet et nyt Lys over denne saa mørke og forviklede Materie. Min nærværende Hensigt er, at anstille Betragtninger over Landkort, som vedkomme de Danske Stater, fra de ældste Tider af indtil de nyere; at vise, hvad der er skeet indenlands for at tilveiebringe en nøiere Rundskab om Fædernelandet, og hvad udenlandske Geographier har udrettet; hvilke Forsøg ere komne Sandheden nærmest, eller hvilke Forfattere og Kunstnere, ved ikke at føre sig deres Formænds Glid til Nytte, ved Skiodesløshed og falske Begreb, mere har forværret end forbedret Geographien. Nu, da man har den Lykke, at kunne bruge de under Societetets Dypsyn efter en nøiagtig Dypmaaling udgivne Landkort over den største Part af Sieland, kan man bedre, end nogen Tid tilforn, bedømme de øvrige Landkorts Nøiagtighed, og skønne, hvilke af dem mere eller mindre har nærmet sig Sandheden.

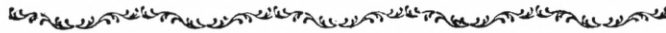
G 2

Som

Forste Side af J. H. Schlegels Afhandling, trykt i «Skrifter» Bd. XII, 1779.

Geographisk og Astronomisk
B e s t e m m e l s e
 af
 de vigtigste Hovedpunkter og Stæder i det generale
 Karte over Sælland
 ved
 T H O M A S B U G G E.

§. I.

Sblant de priselige Arbejder, hvilke det Kongel. Danske Videnskaberne's Selskab har foranstaltet til Videnskaberne's Fremtard, det almindeliges Nytte og Landets Væere ere de geographiske Karter over Dannemarf ei et af de ubetydeligste. Uden at tale om den Forbedring, som den mathematiske og politiske Geographie der af kan hofte, faa vil dette klogelig overlagte og vel udforte Forretagende give en riig Anledning for Statsmanden og Landhuusholderen til mange Beregninger, i sig selv vigtige, men forhen umuelige; fordi de satte forud en nsiagtig Kundskab om Landets Størrelse.

De Danske Provinsers, Stifters, Amters og Herreders Indhold i Qvadrat-Miile, og Folkemængden efter enhver af de anførte Indelinger og paa enhver Qvadrat-Miil kan efter faadanne Opmaalinger med Vished bestemmes.

Størrelsen af Søerne, af Moserne, af Aaer, af Bække, af Beye, af Skove kan da først beregnes, og Forholden af de dyrkede Strekninger mod de ubrugbare fastsættes.

J

Bed

underskrevet bl. a. af Struensee, meddeltes den kgl. Resolution, at den hidtidige aarlige Bevilling paa 1600 Rd.¹ skulde forhøjes for 10 Aar til 2100 Rd. En Beretning om Bevillingens Anvendelse skulde hvert Aar sendes fra Selskabet til det danske Rentekammer. Kort efter Struensees Død meddelte Rentekammeret den 10. Juni 1772, at der var stillet yderligere 600 Rd. aarlig til Disposition, mod at Selskabet forpligtede sig til at forøge Antallet af Landmaalere. Uden direkte Omtale nogetsteds antoges Søren Bruun som Landmaaler i 1773 (S. 46) og John Johnsen i 1775 (S. 48).

I Foraaret 1776, da Hielmstjerne var valgt til Selskabets Præsident, begyndte Møderne igen regelmæssigt i de af Kongen overdragne Lokaler. Chr. Hee, som endnu ledede Landmaalingskommissionens Arbejde, stillede snart efter Forslag om, at Selskabet, naar Kortet over Sjælland var færdigt, skulde udgive en Afhandling om de danske Korts Historie samt Specifikationer af de vigtigste Steders Længde og Bredde og Afstanden fra Københavns Observatorium. Forslaget vedtoges, og Th. Bugge, der i 1775 var blevet Medlem af Selskabet, lovede at udføre Arbejdet, naar de fornødne Data var forhaanden. Kun faa Uger senere oplæste Bugge sin Afhandling »Geographisk og Astronomisk Bestemmelse af de vigtigste Hovedpunkter og Stæder i det generale Karte over Siælland«, trykt i den første Række af Selskabets »Skrifter« Bd. XII, 1779, S. 65–84. Omtrent samtidig oplæste J. H. Schlegel sin Afhandling »Betragtninger over Danske Landkort fra de ældste indtil de nyere Tider«, trykt i »Skrifter« 1. Rk. Bd. XII, 1779, S. 51–64.

Imidlertid var Opmaalingen af Lolland og Falster afsluttet i 1774 med 8 tegnede Konzeptkort, omfattende ca. 30 □ Mil. Opmaalingen af Fyen, Langeland, Ærø med flere Øer afsluttedes 1776; men hertil føjedes Samsø, der opmaaltes 1777 af den det følgende Aar antagne Landmaaler Johan Boye Cimber (S. 48). Ialt afgaves 14 Konzeptkort over et Areal paa c. 64 □ Mil.

Jylland 1777–1806.

Bornholm 1793–1801.

Hertugdømmet Slesvig 1778–82, 1792–1809, 1812.

For at kunne opretholde Selskabets Kontrol med Landmaalingsens Fremskridt havde Landmaalerne allerede tidligere en Gang om Aaret i et Vintermøde været til Stede i Selskabets Forsamling for at vise, hvad der i den foregaaende Opmaalings-sæson var udført af Maalinger og Beregninger og Tegning af Specialkort. Denne Skik genoptoges fra 1779 og varede til 1789, da Th. Bugge, der fra 1782 havde faaet overdraget Ledelsen af Landmaalingsarbejdet efter Chr. Hee, selv foretog den aarlige Beretning i Selskabet. Forelæggelsen af Kortene synes ikke at have givet Anledning til særlige Bemærkninger fra Medlemmerne, dog er der undertiden givet Udtryk for Tilfredshed med de veltegnede Kort.

¹ Statens Bevilling var allerede i 1764 forhøjet fra 1600 til 2000 Rd., jvfr. S. 27.

Opmaalingsegnen indenfor Aarene i den her behandlede Periode ses af de givne Oversigter. For Fremstillingen af Kortet over Fyen var det nødvendigt at foretage Opmaalingen i de østlige Dele af Jylland og Slesvig. Indtil Aarhundredskiftet var Arbejdet særlig koncentreret om den øvrige Del af Jylland, men derefter flyttedes den væsent-

Operatør	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af \square Mil
	<i>Jylland incl. Loe Herred, Ballum og Møgeltønder Birk samt Øparterne af Før og Rømø etc.</i>			ca.
Caspar Wessel	Ribe og Vejle Amter	1777, 1797–1802	7	18
Søren Bruun	Vejle, Aarhus og Skanderborg Amter	1777–92	17	88
H. Skanke	Silkeborg og Hals Amter	1777, 1781, 1786	3	19
J. Johnsen	Vendsyssel, Alheden m. m.	1777–97	18	99
S. Iversen	Skivehus, Vejle og Ribe Amter	1781–1802	20	37 ² / ₃
C. Heiberg	Silkeborg og Dronningborg Amter m. m.	1782–97	11	57 ¹ / ₂
J. Cimber	Vendsyssel	1783–89	7	24 ¹ / ₂
O. Warberg	Aalborg, Viborg og Ribe Amter	1783–96	12	28 ¹ / ₃
I. Ellung	Vendsyssel, Hjertingegnen m. m.	{ 1786–92 1795–1806 }	21	50 ¹ / ₂
O. Steenberg	Vendsyssel	1787	1	5 ¹ / ₂
H. Wolf	Lundenæs, Hjørring og Ribe Amter	1794, 1802, 1804	4	7 ¹ / ₃
M. Werchmester	Ribe Amt	1798–1802	5	8
Th. Bugge jun.	Ribe Amt	1801–02, 1805	3	4
A. C. Gudme	Ribe Amt	1805	1	1
	Ialt . . .		130	448 ¹ / ₃
	<i>Bornholm.</i>			
I. Ellung	Vester og Sønder Herred	1793–94		1 ² / ₃
H. Wolf	Vester og Sønder Herred, Øster og Nørre Herred	1795–1801	2	8 ² / ₃
	Ialt . . .		2	10 ¹ / ₃

lige Arbejdsstyrke til Slesvigs vestlige og sydlige Egne. I en Aarrække arbejdede 2 Landmaalere paa Bornholm.

Siden Nedsættelsen af Landmaalingskommissionen i 1761 havde Chr. Hee forestaaet Arbejdets Ledelse. Paa Grund af Sygdom blev hans Arbejde imidlertid i Januar 1780 overdraget Th. Bugge som Vikar, og i Løbet af Sommeren s. A. udarbejdede Bugge en Specifikation over alt vedrørende Landmaalingen, som fandtes hos ham selv og hos Hee. Fortegnelsen, der indgik i en Rapport fra den i Anledning af Hielmstiernes Død 1780 nedsatte Kommission, omfattede alle Instrumenter, Konceptkort, Journaler, Kobberplader, Kortaftryk, Papirlageret m. m., og den var ledsaget af en Oversigt over alle Operatører ved Landmaalingen og deres Lønninger m. m. I Januar 1782 afgik Chr. Hee ved Døden, og den umiddelbare Bestyrelse af alt vedrørende

Operatør	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af □ Mil
	<i>Hertugdømmet Slesvig.</i>			ca.
J. Cimber	Angel og Als	1778–82	4	8
S. Iversen	Haderslev Amt og Svansen	1778–80	4	5 ² / ₃
J. Johnsen	Del af Flensborg Amt, Sundeved	1778–80	4	12 ¹ / ₃
H. Skanke	Haderslev, Aabenraa og Flensborg Amter	1778–80	3	10 ¹ / ₃
Søren Bruun	Det blandede Distrikt i Haderslev, Tønder og Bredsted Amter m. m.	1780, 1792–98, 1800–09	18	59 ¹ / ₂
C. Heiberg	Det blandede Distrikt i Haderslev, Løgumkloster og Tønder Amter	1792–1802	12	28 ¹ / ₂
Th. Bugge jun.	Husum Amt, Svabsted, Eidersted og Femern	{ 1803–05 1807, 1812 }	4 ¹	6 ¹ / ₂
A. C. Gudme	Gottorp, Hütten og Husum Amter samt Dänisch Wohld, Svansen, Eidersted og Norstrandsøerne	1803–09	4 ¹	9 ¹ / ₂
M. Werchmester	Del af Gottorp, Flensborg og Hütten Amter samt Eidersted og Femern	1803–09, 1812	9 ²	11
Caspar Wessel	Dänisch Wohld	1803–04	2	3 ¹ / ₃
H. Wolf	Flensborg og Hütten Amter samt Svansen	1803, 1805–09	9	4 ² / ₃
I. Ellung	Svansen, Eidersted og Rendsborg Distrikt	1806–09	4	5
	Ialt . . .		77	164 ¹ / ₃

¹ Se Anm. under M. Werchmester.

² 3 Konceptkort heraf er udført i Samarbejde med A. C. Gudme.
1 Th. Bugge jun.

Landmaalingen laa derefter i Bugges Haand¹. Bugge korresponderede med Landmaalerne og havde Tilsyn med Udarbejdelsen af Konceptkortene, deres Reduktion, Rentegning og Stikning. Men stadig var det dog Selskabet selv, der tog Beslutning i almindelige Sager Arbejdet vedrørende og traf Afgørelse om Operatørernes Løn.

Th. Bugge havde, som tidligere omtalt, deltaget i Landmaalingens forskellige Arbejdsomraader fra Begyndelsen, først som geografisk Landmaaler og derefter som trigonometrisk og astronomisk Observatør. Ogsaa i de benyttede Instrumenters Konstruktion og Brug var han vel bevandret. Det var derfor naturligt, at Selskabet i 1776 opfordrede ham til at beskrive de anvendte Opmaalingsmetoder. I 1779 indfrie

¹ I Selskabets Vedtægter 1780 § 10 er Th. Bugge direkte nævnt den, der forestaar de geografiske Operationer. En Beretning om Landmaalingen, forelagt i Selskabets Møde den 11. November 1785, omtaler, »at Nøglen til Karteskabet i Conducteurs Comptoir paa Rente Kammeret, som hidintil har været i Secretairens giemme nu er leveret til Herr Justitsraad Bugge, hos hvem Sælskabet besluttede at den fremdeles for Eftertiden skal forblive, da Cartevæsenets Bestyrelse egentlig er ham anfortroet«. Sammesteds er nævnt, at Selskabet besluttede et Forslag, »efter at Herr Justitsraad Bugge derimod intet havde at erindre«. I et senere Møde den 6. November 1789 staar omtalt et Forslag fra Th. Bugge, »hvis specielle Omsorg Cartevæsenet, med hvad deraf dependerer er overdraget«. Paa dette Tidspunkt var samtlige i 1761 valgte Medlemmer af Landmaalingskommissionen afaaet ved Døden (B. W. Luxdorph † 1788, H. Hielmstjerne † 1780, C. Horrebow † 1776, Chr. Hee † 1782 og J. N. Holm † 1769), og intet Suppleringsvalg er omtalt.

Beskrivelse

over den

Opmaalings Maade,

som er brugt
ved de Danske geographiske Karter;

Med
tilføiet trigonometrisk Karte over Siælland,
og de der henhørende Triangler, beregnede
Longituder og Latituder,
samt astronomiske Observationer,

ved
Thomas Bugge,
Professor i Mathematiken og Astronomien ved Kiøbenhavns Universitet;
Medlem af Videnskabernes Selskab i Kiøbenhavn og Trondhiem.

Kiøbenhavn, 1779.

Paa Gyldendals Forlag.

Titelblad til Thomas Bugges »Beskrivelse« 1779.

Bugge sit Løfte, og i Mødet den 19. Februar, i hvilket alle Landmaalere var til Stede, læste han om de danske Landkort fra Christian V's Tid og videre frem. I de to følgende Møder forelæste han sin Afhandling »Beskrivelse over den Opmaalings Maade, som er brugt ved de Danske geographiske Karter; med tilføiet trigonometrisk Karte over Siælland, og de der henhørende Triangler, beregnede Longituder og Latituder, samt astronomiske Observationer, ved Thomas Bugge« Kbh. 1779, Gyldendals Forlag. Afhandlingen, der foruden en historisk Fortale omfatter 132 Sider, omtaler først

den geografiske Landmaaling, de anvendte Instrumenter, Opmaalingsmetoden og Udfærdigelsen af Landmaalingskortene. Derefter følger en Beskrivelse af de trigonometriske Instrumenter og Metoder, samt Landmaalingskortenes Verifikation ved astronomiske Observationer. Hovedparten af Bugges Værk omtaler udførligt de trigonometriske og astronomiske Observationer, hvorpaa Kortene over Sjælland var baseret, bl. a. er afbildet alle Triangler gennem Sjælland og deres Beregninger er givet i Tabeller¹. Som Medlem af Selskabet udgav Bugge en lang Række astronomiske Publikationer i dettes »Skrifter«, og som Sekretær fra 1801 fyldte han Selskabets Møder med et Utal af Smaasager vedrørende Landmaalingen, hvilket senere bl. a. medførte en skarp Kritik af Bugge som Sekretær fra H. C. Ørsteds Side (se Bd. I. S. 530 ff. og Bd. III. S. 431).

Efterhaanden som Landmaalingen trak i Langdrag, søgte nogle af Landmaalerne og deres Medhjælpere ud i andre Erhverv, medens andre, der forblev ved Arbejdet, stadig prøvede at udbygge deres Stilling. Landmaalerne var ansat af Selskabet, og inden for Opmaalingsæsonen kunde de ikke uden Selskabets Tilladelse have nogen anden privat eller offentlig Ansættelse. Deres Løn var meget beskeden og ens for alle, for den hurtige og dygtige, som kunde opmaale flere Kvadratmil aarlig saavel som for den langsomme og forsømmelige, der kun kunde præstere det nødvendigste. I disse lidet inspirerende Lønforhold skete der dog med Tiden en rimelig Forandring til Gunst for de dygtige og ældste Landmaalere. I de fleste Tilfælde rekruteredes Landmaalerne fra Assistenterne, som ofte i en lang Aarrække havde deltaget i Arbejdet i Marken. Ved Ansættelsen af de første Landmaalere var der stillet dem i Udsigt, at de efter nogle Aars Tjeneste kunde vente sig kongelig Ansættelse eller Befordring². I et Brev fra Chr. Hee til Hielmstjerne fra 1775 om Aarsagerne til Opmaalingsarbejdets langsommere Fremgang er nævnt, at Landmaalerne stadig klagede over »ringe encouragement og den langsomme Befordring, de først efter 12 Aars Tieneste kunne vente sig«.

Enkeltvis og samlet havde Landmaalerne ofte overfor Selskabet beklaget sig over de vanskelige Kaar, hvorunder de maatte arbejde i Marken Aar efter Aar uden at kunne opnaa betryggende økonomiske Kaar for sig og Familie. I 1793 forsøgte en ny samlet Aktion, idet samtlige otte aktive Landmaalere den 4. April indsendte følgende Ansøgning til Selskabet:

»Det er det Høykongelige Viidenskabers Societet bekiendt, at der i det kongl. Rescript af 26de Junij 1761 er lovet enhver af de geographiske Landmaalere et passende Embede, naar han efter nogle Aars troe Tieniste ved den geographiske Landmaaling havde aflagt Prøve paa udviist Fliid og Duelighed;

¹ Forslag om Fortsættelse af Th. Bugges Afhandling, se S. 67.

² I Klageskrivelser fra Landmaalerne er ofte henvist til det i det kgl. Reskript af 26. Juni 1761 givne Løfte om Befordring til andet Embede. Det kgl. Tilsagn gjaldt imidlertid kun de to første Landmaalere, naar Kortene over Sjælland var færdige, hvilket forventedes i Løbet af 5–6 Aar efter Arbejdets Paabegyndelse (S. 18).

Den aarlige Lønning, hvormed vore Formænd og vi have været aflagte ved denne Forretning har ved Tiltrædelsen og i de første Aar været saa ringe, at ingen, der besad nogenlunde Duelighed og Viidenskab kunde have overtalt sig til at tiene ved en Forretning, der enten tiilig eller sildig vist ganske vilde svække hans Helbred, naar ikke det Haab at Forretningen fortsattes for kongelig Regning, og desuden Hans Mayestetets allernaadigste løfte om Befordring til bædre levebrød havde bevæget og opmuntret enhver af os med ivrig lyst og u-trættet Fliid i de unge Dage at udstaae de fatigver en saa besværlig Forretning medfører, for i sin Tiid at høste Frugten af det Arbejde, hvorved man havde opofret den bedste Deel af sine Kræfter og en betydelig Deel af sin Formue.

Endnu ere vi /: den allerhøieste være lovet :/ i Stand til at fortsætte den anbefalede Forretning med behørig Virksomhed, men vi have /: vi nødes at tilstaae det :/ Frygt, at vi ved Aarenes Tiltagelse skal blive sat ud af Stand til at kunde udholde de Besværligheder denne Forretning medfører;

Hidtil have vi ej været saa hældige, uagtet mange indgivne Ansøgninger til Hs Majestet om andet levebrød, at opnaae noget, vi befrygte, det for Eftertiiden vil blive liige saa vanskeligt at opnaae denne lykke. Paa det at vores Haab ej ganske maae slaae os fejl, er vor underdanigste Begiæring:

at det Høykongelige Viidenskabers Societet vilde beviise os den Naade, at forestille Hans Majestet: at vi undertegnede, de fleeste af os efter 24 Aars troe Tieniste, som vi haabe vort Arbejde ved de aarlig indleverte Karter vil udviise, maatte forundes Bestalling som geographiske Conducteurer eller Ober-Landmaalere, og i Mangel af Befordring til andet levebrød nyde den allernaadigst forundte gage som Vartpenge eller pension, om bestandig Sygdom eller andet ulykkeligt Tilfælde under Arbejdet gjorde os uskikkede til at vedblive denne Forretning; Vi haabe, at det høykongelige Viidenskabers Societet vil finde dette saa meget meere billigt, som Bestyreren af den geographiske Forretning i Frankerig endog forsikkrede de der arbejdende Ingenieurs pension for Enken, naar Manden døde udj Tienisten, og vi finde Grunden til vores Haab saa meget tryggere, som vi have den lykke at tiene under det Kongelige Viidenskabers Societet, til hvem Hans Majestet aarlig udbetaler den stipulerede Summe.

J Betragtning af foranførte have vi den fuldkomneste Tilliid til det Kongelige Viidenskabers Societets naadigste Beskyttelse og Anbefaling af vort allerunderdanigste Andragende til Hs Majestet, hvis allernaadigste approbation vi tør forvente ved vores høye Foresadtes gunstigste Forestilling.«

Landmaalernes Ansøgning oversendtes til Udtalelse af Th. Bugge, der imidlertid i sin Betænkning ikke kunde anbefale det søgte. Dels kunde Selskabet ikke give nogen Bestalling, hvorom Henvendelse maatte ske til det danske Kancelli eller til det kongelige Rentekammer; dels kunde Selskabet ikke give Løfte om Vartpenge eller Pension, da en Del af Landmaalingens Indtægter ikke var fast. Enhver af Landmaalerne maatte derfor henvende sig til Finanskollegiet. Selskabet sluttede sig til Bugges

Indstilling, men lovede i øvrigt at understøtte den Landmaaler, som ved Uheld eller Svaghed forhindredes i at udføre sit Arbejde.

Da Landmaaler J. Cimber i 1796 befordredes til Amtsforvalter i Assens, og ingen ny Landmaaler antoges i hans Sted, søgte de øvrige Landmaalere hver for sig om Løntillæg. Th. Bugge afgav en Betænkning, hvorefter 200 Rd. skulde fordeles mellem syv af Landmaalerne. Selskabets Kassekommission nærede imidlertid Betænkelighed ved yderligere Udgifter:

»Det vilde være betænkeligt nu at forhøje Lønnings Etaten for Landmaalerne da de dertil bestemte aarlige fonds end ikke tilstrække til Udredelsen af hvad den for Tiden kræver. Hvad Understøttelse altsaa Landmaalerne foruden den allerede fastsadte Løn skal have maae tages umiddelbar af Sælskabets Kasse, hvis egentlige Bestemmelse dog ikke er at lønne Landmaalere. Ved at forhøje deres Løn paa drager Sælskabet sig en Forpligt og saaledes binder Hænderne paa sig og Efterkommere for Fremtiden i Henseende til andre efter dets Bestemmelse mere directe muelige Udgifter. Vil Sælskabet imidlertid tage Supplicanternes lange Tieneste, besværlige Arbeide, ringe Løn, de dyre Tiider og Opmaalingsstedernes længere Fraliggenhed i Betragtning for at komme disse Mænd lidet til Hielp, saa indstilles til dets nærmere Beslutning: at det maatte tillades Justitsraad Bugge at requirere og til enhver i sær af de foran benævnte syv Landmaalere aarlig indtil videre saalænge Sælskabet ikke anderledes befaler og Cassen kand bære denne Udgift, og uden at Sælskabet derved vil paadrage sig nogen Forpligtelse mod de ansøgende udbetale en gratification, naar de aflevere deres arbeider og samme af Herr Justitsraaden befindes forsvarligt i hensyn til localet af Opmaalings Stederne; dog ikke høyere til hver i sær end 30 rd., hvilket altsaa i alt kunde blive for dem alle Syv i det høyeste 210 rd.«

Dette Forslag vedtoges uden for Mødesæsonen ved Cirkulation blandt Medlemmerne.

I Foraaret 1798 ansøgte Søren Bruun Selskabet om, at de i det sydlige Slesvig arbejdende Landmaalere maatte tillægges Prædikat af Konduktører eller Inspektører for at skaffe sig større Autoritet i Befolkningen. I Selskabets Ansøgning til det kgl. Rentekammer om fri Bestalling gives følgende Motivering: »Nogle af Videnskabernes Selskabs geographiske Landmaalere have beklaget sig, at Sognefogderne ofte, naar de forlangte frie Befordring behandlede dem med en Slags Ringeagtelse, fordi det Navn Landmaaler er saa almindeligt og tillægges ofte Personer af ringeste Klasse, som bruges til Haandlangere ved Landmaalingen, saa at deres Assistentere formedelst deres Titel blive sædvanligen langt høfligere behandlet.« I Skrivelse af 14. Juli 1798 meddeltes der herefter fri Bestalling til Caspar Wessel, Søren Bruun og C. Heiberg til at være Landmaalingsinspektører. Da S. Iversen, der var ældre Landmaaler end Heiberg, paa dette Tidspunkt var fraværende, blev hans Forfremmelse glemt, men i Marts 1800 modtog ogsaa han Titel som Landmaalingsinspektør.

Efterhaanden som flere af de ældre Landmaalere var blevet befordret til andre Embeder, og Opmaalingen af det egentlige Danmark i det væsentlige var tilendebragt, begyndte Arbejdet fra omkring Aarhundredskiftet at skride langsommere fremad. Medvirkende hertil var utvivlsomt Forstyrrelser af forskellig Art i Krigsaarene; senere gjorde ogsaa Bugges tiltagende Alder sig gældende, og hertil kom de stadige smaa Kaar for Medarbejderne, som virkede hæmmende paa Arbejdsiveren. I 1801 blev Th. Bugge Selskabets Sekretær, og i Selskabets Forhandlingsprotokol, som førtes af Bugge, er alle Enkeltheder vedrørende Landmaalingen omtalt som behandlet i Møderne. Derimod savnes næsten alle Breve fra Aarene 1801–07, idet disse opbevaredes i Bugges Hus, der brændte under det engelske Bombardement 1807 (se S. 56 f.).

I Aaret 1801 afsluttedes Opmaalingerne paa Bornholm, 1806 i Jylland og 1809 i Slesvig. Ved flere Lejligheder begyndte man at indstille sig paa Arbejdets Fuldførelse. For at fremme Afslutningen antoges A. C. Gudme 1803 til Landmaaler i Stedet for den afgaaede Inspektør Søren Iversen. I den Anledning udtalte Bugge i Mødet den 13. Maj s. A.: »Jeg formoder at Selskabet ønsker at de geographiske Opmaalinge, af hvilket intet uden Hertugdømmet Holstein og noget af Slesvig staaer tilbage, saa snart mueligt maatte kunde bringes til Ende, og det saa meget meere som det er et arbeide, som har forskaffet Selskabet heder for fremmede, og hvor af der er giort og dagligen giøres saa megen brug ved stati[sti]ske og oekonomiske beregning, samt Søe og Vei Opmaalinge, Kanalers Anlæg o. s. v.« Der ansattes ikke nogen ny Assistent i Stedet for Gudme, »efterdie Opmaalingerne nu nærmer sig til deres Slutning«. I 1805 søgte en økonomisk Landmaaler, M. N. Bondesen, og i 1806 en Student, Knud Storm, om at blive geografiske Landmaalere, men ingen af dem blev antaget. Bugge ansaa det for mere nødvendigt at forbedre de daværende Landmaalers Løn, specielt under Arbejdet i Holsten, end at ansætte nye, som kun vilde blive en Byrde ved Forretningens Slutning.

Opmaalingerne i Slesvig gav Anledning til særlige, baade økonomiske og praktiske Vanskeligheder. I 1791 indgav daværende Stiftamtmand over Ribe Stift, Konferensraad J. C. F. Hellfried, 1739–1810, gennem Rentekammeret en Indstilling til Kongen om Udfærdigelse af nøjagtige geografiske Kort over det med Ribe Amt blandede Distrikt i Hertugdømmet Slesvig »for nøyagtig at kunne forklare og foreslaae Midler til Ophævelse af de Uordener og Fortrædeligheder, som foranlediges ved Jurisdictionernes Blanding af Riiberhuus-Haderslev og Tønder Amter samt de Grevelige Schackenborgske og Adelige Lindevetske¹ Godser«. Rentekammeret anmodede den 4. Juni 1791 Selskabet om, at dets Landmaalere allerede samme Efteraar skulde udføre et saadant specielt Situationskort efter en dertil beskikket kyndig Persons lokale Anvisning. Da Landmaalernes Arbejde imidlertid var fastlagt i 1791, maatte Opmaalingerne udsættes til 1792, og Selskabet lovede da at sende 2 Landmaalere. I Mødet den 2. Maj 1792 valgtes Søren Bruun og J. Cimber til at udføre Arbejdet mod en særlig Godtgørelse. Cimber maatte afslaa dette Tilbud paa Grund af Svagelighed, og i hans Sted antoges C. Heiberg. Arbejdet i det blandede Distrikt paabegyndtes

¹ Lindewitt, Landkreis Flensburg.

derefter straks efter en af Søren Bruun foreslaaet Plan, der godkendtes saavel af Rentekammeret som af Selskabet. Efter Bruuns egne Optegnelser var Planen følgende¹:

- »1) Sogne- Gods- og District Skiællene affattedes paa sædvanlig geometrisk Maade.
- 2) Boelstæderne, hvortil holdtes Heste og Vogn betegnedes i Plan, forskiellige fra Kaad og Huus; med et Signatur bemærkedes tillige, under hvilken Jurisdiction, hver enkelt henhørte.
- 3) Skovene bleve, med deri værende Agerland, Hede, Mose, og Eng geometrisk affattede.
- 4) lignende blev udført over enkelte Mose- Søe- og Eng-Planer.
- 5) større og mindre Veje – Aær og Bække med deres Bugter affattedes ligeledes geometrisk.
- 6) de fortrinligste Bivejstrækninger skulde bemærkes, og Højenes relative Størrelse saavit mueligt udtrykkes.«

De i Bruuns Plan foreslaaede Opmaalinger var mere specielle end de hidtil udførte bl. a. derved, at alle Hedestrækninger skulde opmaales, selv om de ikke indeholdt noget Brændselsmateriale. I 1793 blev et Situationskort over en Del af Riberhus, Løgumkloster og Tønder Amter indsendt til Rentekammeret, og Bruun og Heiberg modtog herfor hver et kongeligt Gratiale paa 150 Rd., medens Assistenten H. Wolf fik 40 Rd. Arbejdet i de blandede Distrikter fortsattes imidlertid i 7 Aar, i hvilken Tid Bruun kortlagde 36 Sogne og Heiberg 20, i alt ca. 40 □ Mil. Ovenstaaende Plan blev i 1793 af Bruun tilstillet Rentekammeret, og Direktionen for Landmaalingen vedtog, at den deri angivne Fremgangsmaade skulde benyttes under de fremtidige Opmaalinger i Slesvig og Holsten, hvorimod den fra 1762 anordnede Plan stadig skulde bruges for Affattelsen af Nørrejylland og for den uopmaalede Del af selve Danmark. Da Karteringen over det blandede Distrikt var fuldendt, modtog Søren Bruun følgende Skrivelse af 4. Juni 1799 fra Rentekammeret: »Zu folge Königl. allerhöchsten Resolution von 22. Maj 1799 wird dem Landmessungs Jnspector Bruun hiedurch aufgetragen, bey Fortsetzung Jhrer Vermessungen in Herzogthum Schleswig, den Grenzen der Kirch Spielen, wie bisher auf die Karten zu zeichnen und ausserdem die Situation zum militairischen Gebrauch so genau, als möglich, zu bemercken.« Den udvidede Opmaalingsplan medførte, at Arbejdet i Slesvig skred langsommere frem end i Kongeriget og derfor ogsaa blev dyrere. Det langsommere Tempo skyldtes dog tillige det mere kuperede Terræn, fremmede Troppers Gennemmarch og Ophold samt mere tilfældige Omstændigheder vedrørende Landmaalerne.

Under Opmaalingerne i Hertugdømmerne paaførtes der ofte Landmaalerne økonomisk Tab i deres ringe Lønninger ved Omvekslingen af deres Penge, hvad Selskabet ved Finanskollegiets Understøttelse søgte at raade Bod paa. I 1803 omtales det f. Eks., at Caspar Wessel ved Omveksling af 100 Rd. danske Sedler havde et Kurstab paa

¹ Landmaalingens Historie, Prot. S. 144.

13¹/₂ Rd. D. C., som Landmaalingskassen godtgjorde ham. Senere, i 1808–09, da Opmaalingsarbejdet efter nogen Tids Standsning paa Grund af Krigsuroligheder, blev genoptaget, vedtoges det at anvise Lønningerne i slesvig-holstensk Courant.

Opmaalingerne i Ribe Amt er et Eksempel paa Udførelsen af et offentligt Arbejde ved Selskabets Landmaalere, foranlediget af et Regeringskollegiums Henvendelse. Et andet Eksempel forekom næsten samtidig, da Admiralitetskollegiet tilstillede Selskabet følgende Skrivelse af 15. November 1792:

»Da vi anseer det for en høyst vigtig Sag, at Søe Kaart Archivet begynder paa en forbædret Udgave af Professor Lous's til Archivet henlagte Kaart over den syndre Deel af de danske Kyster med det Stykke af Øster-Søen til Bornholm m. v., siden samme mangler Landenes nøyagtige geographisk bestemte Beliggenhed; og vi til den Ende til Foraaret ved 2de Søe Officierer lader foretage en planmæssig Søe Opmaaling og Undersøgelse over Grundenes rigtige Beliggenhed imellem Bornholm og den Pommerske Kyst; Saa, for at faae Bornholm opmaalt med saa mathematisk og paalidelig Nøiagtighed, som det til saadant Formaal behøves, og Bornholm formodentlig kommer under Betragtning til de Opmaaling og geographiske Kaarters Udgivelse, som det Kongl. Videnskabers Sælskab foranstalter, maae vi tjenstl. fornemme, om Det Kongl. Videnskabers Sælskab, uden alt for stor Afvigelse fra den antagne Orden i Opmaalingernes Fremgang, behagl. kunde tidligere end ellers, sende en af dets Land-Opmaalere over til Bornholm, for des før at opnaae tillige dermed det vigtige Formaal at faae gode Søe Kaarter, ved det at Land Opmaalere opmaalte Landet medens Søe Officiererne gjorde Søe Observationer.«

Admiralitetskollegiets Henstilling fremlagdes i Selskabets Møde den 30. November 1792 og henvistes til Th. Bugges Erklæring. Bugge anbefalede Planen, som han mente kunde fuldendes paa 4 Aar. Han gjorde dog opmærksom paa, at han ikke kendte tilstrækkeligt til Bornholmernes Immuniteter, Friheder og Privilegier, om de var fritaget for en saadan offentlig Byrde som at yde Landmaaleren den daglige Hjælp med 4 Mand og en Vogn samt Befordring med 3 Vogne, naar han skulde flytte fra Sted til Sted. Skulde den daglige Hjælp lejes, vilde det bebyrde Selskabet med en aarlig Udgift paa ca. 200 Rd., som Selskabet næppe vilde paatage sig. En Henvendelse til Rentekammeret om dette Spørgsmaal medførte et Svar den 16. Marts 1793, at det danske Kancelli ikke fandt, »at de Bornholms Land meddeelte Friheder, Privilegier og Immuniteter kan være til Hinder i at jo Landets Beboere bør assistere ved den agtende Opmaaling saaledes som i det Kongelige Rescript af 22de April 1763 er befalet over heele Danmark«. Selskabet vedtog herefter straks, at der i Maj Maaned skulde sendes en Landmaaler til Bornholm. Opmaaling foretoges derefter 1793–94 af I. Ellung, der afløstes af H. Wolf, som arbejdede dér i Aarene 1795–1801.

I den lange Periode 1777–1809, der her omtales, skete der naturligvis stadige Forandringer i Staben af Medarbejdere ved den geografiske Opmaaling, gennem Be-

Sortkunststik af Chretien efter Tegning af Fouquet, 1785.

fordring til andre Hverv indenfor Arbejdet eller til Stillinger udenfor dette, ved Dødsfald, Nyantagelser o. s. v. I det følgende skal disse Forhold omtales nærmere.

Allerede før 1777 havde en Del af de første Landmaalere forladt Opmaalingsarbejdet, jvfr. Fortegnelsen over Landmaalere S. 140 f.

THOMAS BUGGE, der 1762–64 var geografisk Landmaaler og 1765–67 trigonometrisk Observator, gik over til Arbejdet med den økonomiske Landmaaling, men overtog fra 1782 til sin Død 1815 Ledelsen af den geografiske Landmaaling, samtidig med at han fra 1777 var Universitetsprofessor og fra 1775 Medlem af Selskabet, dets Sekretær 1801–15 (jvfr. S. 21, 33 ff.).

PEDER WILSTER forlod, som omtalt S. 25f., allerede 1763 Landmaalingen og befordredes til anden Tjeneste.

NIELS MORVILLE var som Landmaaler knyttet til den geografiske Opmaaling 1764–71, men overtog derefter Posten som trigonometrisk Observator 1772–77 efter O. C. Wessel. Ligesom Bugge fortsatte han ved den økonomiske Landmaaling, hvor han forblev til sin Død 1812. I 1779 valgtes han til Medlem af Selskabet, i hvis Skrifter han offentliggjorde et stort Antal Arbejder af matematisk og landøkonomisk Indhold. Særlig Opmærksomhed vakte hans Jordskiftningslære 1791 (jvfr. Bd. II. S. 64–65). Under de fattige Kaar som Landmaaler maatte han i 1766 ansøge om et Løntillæg paa 100 Rd., da han i 4 Aar »under al muelig Flid og Stræbsomhed havde maattet tillægge til nødvendigste Udgifter al den liden Deel, som mine Forældres fattige Evne og Kiærlighed har kundet forunde mig«. Han haabede med det søgte Tillæg at kunne bestride »de mange og betydelige Udgifter, som paadrages mig ved at idelig flakke omkring og bestandigen at skifte Logementer om Sommeren, samt ved den for mig betydelige Leie af saa store Værelser, som er fornøden til Operations-Chartets Samling og Reduction«. Under Henvisning til det kongelige Løfte om Befordring, naar de sjællandske Kort var færdige, søgte Morville i 1772 det ved Professor Rasch's Død ledige Lærerembede i Matematik ved Gymnasiet i Odense. Han lovede i saa Fald at fortsætte de trigonometriske Observationer i fire Sommermaaneder for en reduceret Betaling. Imidlertid fik han ikke Embedet og fortsatte saa under den trigonometriske Landmaaling. I Selskabets Møde den 10. April 1778 meddeltes det, at Morville forlod

Landmaalingen, og et Forslag fra Chr. Hee om Erstatning for ham blev vedtaget. Ifølge Luxdorps Dagbøger blev det i samme Møde besluttet, at han skulde være Medlem af Selskabet. Valget af ham skete imidlertid først i November 1779, da han var blevet Landmaalingskonduktør ved Rentekammerets Landmaalingsarkiv (jvfr. S. 161).

OLE CHRISTOPHER WESSEL (jvfr. S. 27) forlod den geografiske Landmaaling 1768, men fortsatte efter Th. Bugge i den trigonometriske til 1771, da han blev Assessor ved Hof- og Stadsretten i København. Han døde 1794 som Generalauditor i Norge.

SVEND ANDREAS HEIDEMARK (jvfr. S. 28) arbejdede i Marken som Landmaaler 1769–74. Han afgik ved Døden 1776.

De i den her omtalte Periode fungerende Landmaalere var følgende:

CASPAR WESSEL (jvfr. S. 28)¹, Broder til Ole Christopher og Johan Herman, begyndte 1764 som Assistent hos sin Broder og blev 1766 Interimslanmaaler, fra 1769 virkelig Landmaaler. Fra 1778 fortsatte han i 14 Aar de trigonometriske Observationer efter Morville, afbrudt i 1782–85 af de S. 98–100 omtalte Opmaalinger i Oldenborg. Oplysninger om denne meget duelige Mand, der tjente i Landmaalingen i 38 Aar, er givet i følgende Betænkning af Februar 1778 fra Chr. Hee til Selskabets Præsident Hielmstjerne i Anledning af, at Wessel anmodede om eet Aars Orlov for at fuldende sit juridiske Studium.

»Deres Excellence forlanger min Betænkning om Landmaaleren S^r C: Wessels ansøgning, som er, at blive fri fra Landmaalingen næst forestaaende So^mer uden tab af sin sædvanlige gage. Denne Begiæring synes virkelig meget dristig 1) fordi at naar en nyder gage for landmaalingen, da maae hand efter de Kongl rescripter forud i Marken og opmaale om So^meren 2) Hand har for et aar siden paataget sig og præpareret sig paa at træde i Morvilles Sted i de Trigonometriske operationer og nu vil hand retirere sig til sine, landmaalingen uvedkommende, Studeringer 3) havde hand i de 14ten aar, som hand haver været i landmaalingen, andvendt sine ledige timer til at legge grund i det Juridiske, da maatte hand allerede i det fag have kunnet samle sig et saadant liggendefæe, at en vinters arbejde vilde være tilstrækkelig for at erholde examen med beste charactêr eller 4to (som Deres Excellence selv haver meldet) at hand kunde have efterfulgt sin ældre broders berømlige exempel, som greb sig an, og en vinter studerede nat og Dag, og slog ud af sin Juridiske labyrint med berømlelse, blev Assessor i Hofretten, derpaa i høyeste ret og nu beklæder et vigtigt Embede i Norge. Dette er det fornemeste som ieg veed at erindre mod C: Wessels ansøgning. Jntet uden den Høye tanke, hand har om Deres Excellences ædelmodighed, har givet ham hardiesse til at indlevere sin underdanigste begiæring, og af frygt for at mishage ved første øyekast af ansøgningen, havde hand icke mod nok til at indgive ansøgningen i Deres Egne Hænder,

¹ Om Caspar Wessel, med Afskrift af hans Selvbiografi. Ny kgl. Saml. 4° 1977 b. – Der synes ikke at foreligge noget portræt af Wessel.

men leverede sāme da Deres Excellence ej var hiēme. Denne C Wessel kand ej sættes i parallel med broderen som havde det ypperligste genie ieg haver kiendt, havde stor Hardiesse, var entreprenant og naar ham fattedes penge, laante hand af sine gode venner, gik paa masceraden og vandt undertiden i en aften, meere end hand fortiente i et aar ved Landmaalingen, og mand maae sige om Ham Audaces fortuna juvat. Denne derimod har et godt, men meget langsom hoved, og naar hand foretager sig at studere en ting, har hand ingen roe, førend hand kand appfondere ret, hand har icke en hukø̄melse som broderen, men maae bestandig hænge i tingen, fordj hand forglemmer den første deel in corpore juris medens hand studerer den anden, hands oeconomicke omstændigheder ere og meget maadelige, hvilket ofte giør ham meere tungsindig og tungnemmet, end hand virkelig er. Jngen af alle landmaalerne har været os et nyttigere redskab end hand, i det hand har opmaalt om sōmeren og giort tjeneste som desinateur om vinteren, hvilket paa de 14 aar hand har været i landmaalingen har saa fordervet hands helbred og hindret ham i hans studeringer, at om hand nu end engang skal afbryde sine studeringer er hand perdu og begynder aldrig igien paa nye. Forrige vinter da hand nolens volens maatte paatage sig at tægne det generale carte blev hand ligeledes trouleret i sit studio, og da lovede ieg ham, at ieg aldrig meere skulle turbere hands circler. Det er vist, at de penge hand nyder i Sōmer som er 2 gang 62 rix 3 $\frac{1}{2}$ kommer icke landmaalingen til nytte; men her bliver den virkelige qvæstion, om icke en, som har tient i landmaalingen 14 aar, og seer sig ingen anden udvej for at giøre sig skicket til employ, men maae blive i et bestandig slaverie, uden haab til viidere levebrød eller tak for sin lange tjeneste, om en saadan icke fortienet at have den 15de sommer gratis? Deres Excellence har en eeneste gang i viidenskabs S: sagt til mig i henseende til en liden penge Sum, om ieg vilde give det halve, da vilde de selv give det halve, men om denne qvæstion giøres mig ved nærværende større og ovenmelte Sūma, da vilde det være mod min samvittighed og pligt at sige nej. Den største objection er at andre i Landm. vil følge W^s Exempel og søge same ret, men svaret bliver at naar hand har tient i 14 aar, faar hand den 15de sommer frie, og der ere faae som tiene saalænge og giør tjeneste som C: Wessel.«

Selskabet kunde ikke paa egen Haand tage Stilling til det ansøgte, og Wessel maatte derfor med Selskabets Anbefaling ansøge Kongen. Samme Aar blev han cand. jur. og fortsatte derefter de trigonometriske Operationer, samtidig med at han deltog i Kortenes Reduktion og Tegning efter den Plan for Kortenes Inddeling, som han selv havde fremsat, og som den 5. Februar 1779 vedtoges af Selskabet. Under Wessels Ophold i Oldenburg 1782–85 antoges C. Heiberg som Interimslandmaaler. Ved kgl. Resolution af 8. Februar 1786 bevilgedes der Wessel efter Hjemkomsten ekstraordinært 338 Rd. aarlig samt et Tillæg paa 50 Rd., mod at den først afgaaende Landmaalers Løn skulde gaa tilbage til den kongelige Kasse. Samme Aar søgte Wessel, der i Oldenburg havde været lønnet med 600 Rd. aarlig, om forbedrede Kaar, støttet af

en Udtalelse fra Departementet for de udenlandske Sager, hvori bemærkedes om Wessel, at Hertugen af Oldenburg »ikke alleene har tillagd ham det mest ærefulde Vidnesbyrd, men ogsaa trede Gange igientagen har anbefalet ham til Hans Majestæts Naade«. Ved kgl. Resolution af 30. Januar 1788 bevilgedes der herefter Wessel et aarligt Tillæg paa 112 Rd., saaledes at hans personlige ordinære Løn nu var 500 Rd.

I 1797 begyndte Wessel igen de geografiske Opmaalinger og fortsatte dermed i Jylland og Slesvig til 1804 uden Hjælp af Assistent. I 1798 udnævntes han som ældste Landmaaler til Landmaalingsinspektør sammen med Søren Bruun og C. Heiberg. Som 60-aarig og efter en Tjenestetid paa 38 Aar i Landmaalingen søgte Wessel i 1805 sin Afsked. Th. Bugge meddeler herom i Forhandlingsprotokollen for Mødet den 1. Marts 1805: »En Skrivelse af 19. Februar fra Landmaalings Inspecteur Caspar Wessel, hvor udi denne brave og duelige Mand, overvældet og nedbøyet af Alderdom og Svaghed beder Selskabet at anbefale sin medfølgende Ansøgning til Kongen, at han maatte afgaae med sin fulde Gage af 500 Rdr. som Pension; hvor om han saa meget snarere kunde gjøre sig Haab, som det er ham lovet ved en Resolution af 31 Januar 1788 er bevilliget [!] at han bestandigen skulde nyde 500 Rdr. Gage; efter at ved en foregaaende Kgl. Resolution af 8 Februar 1786 var ham tilstaaet 388 rdr. aarlig løn.« Med Selskabets Anbefaling sendtes Sagen til Finanskollegiet, og ved kgl. Resolution af 28. Februar 1806 bevilgedes det søgte, og Selskabet takkede Wessel for hans lange og tro Tjeneste. Som en Gratifikation fik han i 1805 overdraget sine Landmaalingsinstrumenter og en Kikkert.

Wessel opgav dog ikke sin Interesse for Landmaalingen. Efter kgl. Befaling 1808 skulde Selskabet sende de trigonometriske Opmaalinger, Beregninger og Kort over Hertugdømmerne Slesvig og Holsten til den franske Regering til Brug for »Dépôt général de la guerre« i Paris (jvfr. S. 156 f.), og dette Arbejde paatog Wessel sig. Da han ikke ønskede at modtage den derfor tilbudte Betaling, fik han i Mødet den 3. Februar 1809 tilkendt Selskabets Sølvmedaille, de udgivne Kort og deres Fortsættelse samt et Eksemplar af Selskabets Skrifter. I 1815 indsendte han til Selskabet en ham tilhørende Kopi af et vigtigt Kort og modtog derfor de Skrifter, som han endnu ikke havde. Senere i samme Aar modtog Wessel 400 Rbd. N. V. for et trigonometrisk Skelet til Kortet over Holsten, og endelig afleverede han i 1816 de Koncepter, han havde af sine trigonometriske Journaler og Kopier af sine Kort. Caspar Wessel døde i 1818, og Auktionen over hans Efterladenskaber, hvoriblandt fandtes flere stukne og tegnede Kort, overværedes af et Medlem af Landmaalingskommissionen for at varetage Selskabets Interesser.

Wessels banebrydende matematiske Arbejde »Om Directionens analytiske Betegning, et Forsøg, anvendt fornemmelig til plane og sphæriske Polygoners Opløsning« forelagdes 1797 i Selskabet og udkom i dets Skrifter. Da det forblev ganske ubemærket, udsendte Selskabet i 1897 en ny Udgave af Afhandlingen paa Fransk, som er nærmere omtalt i Bd. II. S. 17–18.

HANS SKANKE blev Landmaaler i 1770 efter at have assisteret nogle Aar. I 1766 fik han bevilget 20 Rd. for at have vikarieret for C. Wessel som Landmaaler. Han

beskæftigede sig tillige med Tegningen af Kort (S. 106), og i de Aar, 1782–85, da Wessel var i Oldenborg, udførte Skanke de trigonometriske Observationer i hans Sted. Dertil anbefaledes han af Th. Bugge, der i Selskabet erklærede, at »Schancke baade dertil allerede var habil og desuden daglig øvede sig under hans Anførsel paa Observatorio Regio, hvorfor han ynskede, at man ikke vilde være Wessel hinderlig udi at indlegge sig Ære, og tillige fortiene noget«. I 1783 søgte Skanke Bestalling som trigonometrisk Konduktør, men Th. Bugge fraraadede, at Ansøgningen blev indgivet, da den næppe vilde blive bevilget. Efter Wessels Tilbagekomst udførte Skanke atter i 1786 geografiske Opmaalinger i Jylland, hvor han havde bosat sig for at kunne leve billigere end i København; men allerede det følgende Aar døde han. Hans Enke med 3 Børn maatte overlade alt til Kreditorerne, og hun henvendte sig derfor til Selskabet om Hjælp til Gældens Betaling, tilsyneladende dog uden Resultat. Ved Velgørenheds Hjælp opretholdt hun Livet; men i 1795 ansøgte Landmaaler Johnsen Selskabet om øjeblikkelig og fremtidig Støtte for hende. Ansøgningen henvistes til Kassekommissionen, der anbefalede en Bevilling paa 40 Rd. een Gang for alle, men »at give Enken Løfte om en aarlig pension er uden for Selskabets Competence og stridende mod dets mere end eengang fastsadte Grundprinciper«. Ved flere Lejligheder henvendte Enken sig til Selskabet om Anbefalinger til forskellige Formaal, og i 1819 søgte hun om Huslejhjælp. Da Selskabet ikke havde ændret sit Syn paa Pension for Landmaalerne, henvistes hun til den almindelige Pensionsfond. Fra 1820 søgte Enken aarlig Selskabet om en Gratifikation, og denne bevilgedes. Da hun i 1833 døde, fortsattes den aarlige Udbetaling til en Datter efter dennes Ansøgning indtil 1847 (jvfr. S. 185).

SØREN BRUUN var den af Landmaalerne, der i Løbet af sin 52-aarige Tjenestetid under Opmaalingen udførte langt det største Arbejde, begyndende som Assistent i 1768 og sluttende som Leder af den geografiske Landmaaling fra Th. Bugges Død 1815 indtil Selskabets Afslutning af Opmaalingen i 1821. I 1773 blev han Landmaaler, og som de øvrige Landmaalere overværede han hvert Foraar et Møde i Selskabet for at redegøre for den foregaaende Sommers Opmaalinger og Vinterens Beregninger og Korttegninger. Samtidig med at Hans Skanke i 1783 ansøgte om at blive trigonometrisk Konduktør, søgte Søren Bruun om Bestalling som geografisk Konduktør, men uden Resultat. Som de fleste andre Landmaalere kunde heller ikke Søren Bruun faa sin ringe Løn til at slaa til, og Opmaalingsarbejdet svækkede deres Helbred. I Tillid til det kgl. Reskript 1761 om Befordring efter en vis Tids tro Tjeneste søgte Bruun derfor i December 1785 om Selskabets Anbefaling til andet Embede. Th. Bugge fremhævede ham som en af de dueligste og flittigste geografiske Landmaalere, der hvert Aar fremlagde store, nøjagtige og veltegnede Kort, og som hidtil havde opmaalt $\frac{1}{10}$ af hele Danmark. Selskabet sluttede sig ganske hertil, men baade denne og nogle følgende Anbefalinger var resultatløse. I 1789 søgte Morville, der da var Selskabets Medlem, om, at Bruun mod Gageforhøjelse maatte blive ansat ved Kortenes Reduktion og Tegning, og 1790 anbefaledes han til en ledig Stilling som Regnskabsarkivar. Bruun fortsatte sit Opmaalingsarbejde, og som nævnt før S. 39 f. blev han i 1792 sat

til sammen med C. Heiberg at opmaale i Ribe Amt, i hvilken Anledning han fremførte sin specielle Opmaalingsplan, der fik Betydning for det følgende Arbejde i Hertugdømmerne. Paa Foranledning af Søren Bruun opnaaede han selv og andre i 1798 Bestalling som Landmaalingsinspektør (S. 38). Samtidig bevilgedes der Bruun og hans Medarbejdere en aarlig Gratifikation paa 150 Rd., saa længe de efter Rentekammerets Forlangende arbejdede i Slesvig, specielt Digeomraaderne, hvor Opholdet var særlig dyrt, og hvortil Rejseomkostningerne var store.

Efter Anmodning af Generaltoldkammeret udsatte Selskabet 1793 og 1794 en Prisopgave om Beregning af Tabeller for Indholdet af de i Handelen forekommende Fustager o. l., og Præmien for Besvarelse heraf 200 Rd. tildeltes i 1796 Søren Bruun (jvfr. Bd. II. S. 309–10, Bd. III. S. 200 ff.). Han havde i 1797 Lejlighed til at prøve sine Tabeller paa adskillige Fade i Grønlandsk Kompagni, og Opmaalingerne stemte ganske overens med hans Beregninger. I 1799 modtog han fra Selskabet 100 Rd. for et trykt Tillæg til Prisskriftet, omhandlende Tabeller for mindre Fustagers Indhold. Paa Baggrund af denne Virksomhed søgte Bruun i 1801 Selskabets Anbefaling til Befordring til et Embede i Toldvæsenet. Hans Fortjenester af Selskabet fremhævedes stærkt, men Resultatet udeblev aabenbart. Han fortsatte i Landmaalingen og fik i 1803 bevilget 50 Rd. aarlig til en ny Assistent. Fra April 1805 forhøjedes hans Løn til 500 Rd. aarlig, og fra 1. Januar 1806 fik han endnu et Tillæg paa 40 Rd. efter Caspar Wessels Afgang. Under Krigshandlingerne i 1808 var der Vanskeligheder for Bruun med at passere Store Bælt, og Arbejdet i Hertugdømmerne paabegyndtes af hans Assistent, Samuel Holm. Bruun, som da havde tjent Landmaalingen i 40 Aar, ansøgte nu om Fritagelse for Arbejde i Marken og i Stedet derfor Beskæftigelse med Kopiering af gamle Kort, Registrering eller andet nyttigt Arbejde. I Selskabets Møde den 8. Juli 1808 fremlagdes en af Bruun indsendt Beretning om den Flid han havde anvendt i Landmaalingens Tjeneste, og det besluttedes at foreslaa ham til Medlem af Selskabet. Af Beskedenhed frabad han sig imidlertid denne Ære, men ansøgte i Stedet Selskabet om et fornyet kongeligt Løfte om Befordring, Løfte om at beholde sin Løn, hvis han ikke blev befordret, samt et Agtelsestegn fra Selskabet. Selskabet lovede at anbefale ham ved given Lejlighed, og i Mødet den 11. November 1808 fik han tildelt Selskabets Sølvmedaille, som han modtog i Marts 1809, en yderst beskeden Anerkendelse for hans lange, trælsomme Arbejde. Endnu i Sommeren 1809, da Opmaalingerne i Slesvig afsluttedes, deltog Bruun i Arbejdet. Om hans fortsatte Virksomhed som Landmaalingsinspektør i Holsten og senere som Leder af hele Opmaalingerne henvises til det følgende.

Ved Siden af Landmaalingen havde Søren Bruun andre Interesser, som ogsaa kom til at berøre Selskabet. Saaledes indsendte han i 1806 til Selskabet nogle Tabeller for Omregning af udenlandsk Mønt, Maal og Vægt til danske Betegnelser med Anmodning om økonomisk Støtte eller Anbefaling til Trykning. Med Selskabets Anbefaling sendtes Tabellerne til Direktionen for Fonden ad usus publicos, der imidlertid fandt Bogen unødigt vidtløftig og derfor ikke kunde yde ham de anbefalede 300 Rd., men kun en Gratifikation paa 100 Rd. til Hjælp til Trykningen. Tabellerne tryktes

1807, men i Aarene derefter indsendte Bruun nye Kurstabeller, der blev trykt 1809–10. I Mødet den 31. Maj 1811 besluttede Selskabet at bevilge 200 Rd. til Indkøb af 40 Eksemplarer af Haandbogen til Fordeling blandt Selskabets Medlemmer.

En anden af Søren Bruuns Interesser laa Landmaalingen nærmere, nemlig hans Udarbejdelser af statistisk-geografiske Beregninger over Kvadratindholdet af Danmark. Dette Arbejde udgjorde en Fortsættelse af Niels Morvilles Beregninger over Sjælland, Fyen, Lolland o. s. v., trykt i Selskabets Skrifter. I 1798 og 1801 bevilgede Selskabet 100 Rd. for Beregninger over Jylland, og Bruun indsendte sin Statistik over flere jyske Amter. Videreførelsen af dette Arbejde vil blive nærmere omtalt under den følgende Tidsperiode S. 77 ff.

JOHN JOHNSEN, der blev Landmaaler 1775, var den af Medarbejderne, der næst efter Søren Bruun opmaalte det største Antal □ Mil, fortrinsvis i Jylland. Bortset fra at han ligesom de øvrige Landmaalere regelmæssigt mødte hvert Aar i et Møde i Selskabet for at forevise sine Kort, synes han at have gjort sig meget lidt bemærket. En enkelt Gang søgte han Selskabet om Løntillæg, men deltog aabenbart ikke i den Strøm af Beklagelser, som bestandig indløb til Selskabet fra adskillige af Landmaalerne. I Mødet den 6. November 1789 foreslog Th. Bugge, at Johnsen skulde blive hjemme fra Opmaalinger i 3–4 Aar for at tegne Kort for 50 Rd. pr. Kort (S. 106). Johnsen havde 20 Aars Erfaring i Kortenes Reduktion og Sammensætning, en Øvelse som en Nybegynder først maatte erhverve sig. Imidlertid var han ogsaa villig til at sætte en anden ind i Arbejdet, hvis Selskabet ikke ønskede at tage ham bort fra Markarbejdet. Selskabet valgte en anden til Korttegningen, og Johnsen fortsatte med Opmaalingerne, indtil han i 1798 forlod Landmaalingen og befordredes til Korttegner ved Rentekammeret med en aarlig Gage af 500 Rd. og siden forfremmedes til Landmaalingskonduktør (S. 161).

JOHAN BOYE CIMBER antoges til Landmaaler 1778 efter en Assistenttid siden 1770. Sygdom hindrede ham meget i Opmaalingsarbejdet, og jævnlig beklagede han sig til Selskabet over sine slette økonomiske Kaar. I 1781 søgte han om en Understøttelse, idet han brugte sine egne Instrumenter og stadig forrentede den Kapital, de havde kostet ham, »og desuden altid har været tildeelt det vanskeligste Arbejde saavel i Henseende til Situationen som Stæderne, da Øer for det meste har været min Part, hvor Levemaaden er maadelig og tillige meget kostbar, Folkets Tænkemaade og Character icke med den beste, og eens Helsen altid meere exponeret end paa det faste Land, som samlet har nødt mig til at sætte mig i en Geld, der daglig trycker mig«. Cimber fik Udgiften til sine Instrumenter godtgjort, og samtidig fik han en Assistent til Hjælp. I 1789 søgte Cimber igen om Tillæg uden at lægge Skjul paa egne Fortjenester og med Fremhævelse af Fortrædeligheder af enhver Art. Den følgende Sommer 1790 blev der efter Ansøgning bevilget Cimber Fritagelse for Arbejde i Marken paa Grund af tiltagende Svaghed, og han ønskede at blive beskæftiget med Korttegning. Th. Bugge syntes imidlertid ikke at have taget alt for tungt paa hans Ynkelig-
hed, og i 1792 indstillede han Cimber til sammen med Søren Bruun at udføre de foran S. 39 omtalte Opmaalinger i Ribe Amt. Cimber bad sig igen fritaget og søgte

Arbejde som Tegner med Bibeholdelse af sin Gage paa 300 Rd. (S. 107). Th. Bugge maatte imidlertid fraraade denne Befordring af Cimber, »1) fordie han intet forstaaer Astronomie, mathematisk Geographie, Meridianers Optrækning, samt Stædernes Anlæg efter deres Længder og Breder. Han tilstaaer selv sin nærværende Ukyndighed i disse Ting, hvor paa de geographiske Carters rigtige Construction beroer. 2) De mange Landmaalings Carters Reduktion og deres Rettelse efter de trigonometriske Operationer udfordrer saa megen Fliid og Taalmodighed, at jeg befrygter, at Hr. Cimber i en meget kort Tiid ville blive keed der af. Naar han en Gang var sat paa fast Løn for Carte-Tegning, ville han nok meget sielden levere reentegnede Carter, og saaledes opholde Kobberstikkerne, som ikke desto mindre maatte lønnes. 3) Dersom Cimber for Carte-Tegning skulde beholde sin fulde Løn af 300 Rdr, og derfor endog hver $1\frac{1}{2}$ Aar leverede et reentegnet Carte, hvilket nu betales med 150 Rdr, saa ville det koste 450 Rdr, og altsaa 300 Rdr meer end for nærværende Tiid; og desuden ville man aarligen tabe en Landmaalers Arbejde i Marken«. Da Cimber imidlertid for sin lange Tjenestetid som Landmaaler fortjente Selskabets Bevaagenhed, fremsatte Bugge følgende Alternativ: »1) Enten at han blev antaget til at reducere og tegne Carterne, og at ham ey derfor blev tillagt nogen fast aarlig Løn, og endnu mindre den heele Løn, som Pension; men at ham for et hvert reentegnet Carte, hvilket han leverte, blev betalt 200 Rdr, som er 50 Rdr meer end det, man nu giver. 2) Eller at ham blev givet en aarlig Pension af 100 Rdr, indtil han kunde erholde nogen anden Befordring.« Den 4. Januar 1793 gav Selskabet Bugges Forslag sin Tilslutning, dog at Pensionen skulde udgøre 150 Rd., og Cimber tog imod Forslaget om Pension, men ønskede samtidig Anbefaling til et bedre Levebrød. Faa Maaneder efter søgte Cimber om et aarligt Tillæg paa 150 Rd. mod at omtegne de gamle Kort fra 1762–70 og fortsætte Beregningerne af Kvadratindholdet af det hidtil opmaalte Land. Bugge maatte fraraade Omtegning af de gamle Kort, som paa Grund af Udskiftning, nye Vejanlæg, Udflytninger o. s. v. dog ikke længere viste Landet, som det nu virkelig var. Derimod foreslog han som et for Cimber passende Arbejde, at de fire Kort over Sjælland omtegnedes og sammensattes til to Kort i samme Størrelseforhold som de øvrige, og at der udførtes et Generalkort over Øerne med tilgrænsende Dele af Jylland. Cimber skulde derfor have 100 Rd. for hvert Kort og være beskæftiget dermed i de første 3 Aar. Til dette Forslag sluttede Selskabet sig i Mødet den 3. Maj 1793, men Cimber synes ikke at have gjort Brug af dette Tilbud. Derimod søgte han i Maj 1795 Kongen om et aarligt Tillæg paa 350 Rd., og i September s. A. bevilgedes der ham 100 Rd. aarlig i 3 Aar af den kongelige Kasse. Stadig utilfreds med de ham budte Forhold anmodede han i November 1795 om Selskabets Støtte til en Ansøgning om det ledige Embede som Amtsforvalter i Holbæk. En Anbefaling blev givet paa Selskabets Vegne af dets Præsident A. P. Bernstorff, men Cimber fik dog ikke Embedet. Derimod opnaede han kort efter omkring Aarsskiftet at blive Amtsforvalter i Assens. Han døde i 1811 som Pensionist og Kammerraad.

SØREN GUDME IVERSEN arbejdede i nogle Aar som Assistent hos Søren Bruun, der i 1776 anbefalede Iversen til Ansættelse som Landmaaler ved første Ledighed.

Denne indtraf i 1778, da Iversen selvstændig begyndte Opmaalinger i Slesvig. Lige saa lidt som Søren Bruun lykkedes det ham i 1783 at blive geografisk Konduktør, og i 1796 meddelte Iversen, at han ikke mindre end 5 Gange forgæves havde søgt at nyde Befordring til et mere roligt Levebrød. I Marts 1800 modtog han Bestalling som Landmaalingsinspektør, men allerede i Marts 1803 søgte han, 64 Aar gammel, sin Afsked med en Pension paa 400 Rd. I Maj s. A. bevilgede Selskabet ham en aarlig Pension paa 264 Rd., hvortil kom 100 Rd. fra Postpensionskassen. Omkring Nytaar 1806 døde Søren Iversen, og hans Enke søgte om Pension. Selskabet kunde ikke bevilge denne, men anbefalede hende til Postpensionskassen. Kort Tid efter søgte hun at faa udbetalt det første Kvartal af sin Mands Pension med 66 Rd. Ansøgningen oversendtes til Kassekommissionen, i hvis Protokol for 9. Marts 1806 er optegnet følgende herom: »Det erfares, at Meningerne i Sælskabet have været deelt: For Bevilgning af det ansøgte anføres Mandens lange Tieneste og Summens Ubetydelighed. De af den modsatte Mening holde for (udentvivl ganske medholdig den strænge Ret), at Lønninger, end sige Pensioner, høre op med Dødsdagen, saaat Me Iversens Fordring ikkun kand beregnes i Forhold 90:66. De af den første Mening synes at være uvidende om, at Ldmaal Anstalten hvert Aar sætter over 600 r. til, saaat ald Indskrænkning fra den Side er af yderste Nødvendighed; dernæst at Kassen i dette Øyeblik ikke har 300 rd Beholdning og at der er langt til 11te Jun; endelig at Sl. Iversens Tieneste, for at bruge det mildeste Udtryk, ikke har været af de udmærkede. For at treffe en Middelvej foreslaar denne Comm: at man til Me Iversen for de 3 Dage af det begyndte quartal, som hende tilkommer kunde betale 10 rd.«

CHRISTEN HEIBERG paabegyndte Landmaalingsarbejdet i 1777 som Assistent hos John Johnsen og blev 1780 Interimslandmaaler i Stedet for Caspar Wessel ved dennes Rejse til Oldenburg. I 1782 avancerede han til ordinær Landmaaler og bibeholdt sin Stilling ogsaa efter Wessels Hjemkomst i 1785. Sammen med Søren Bruun deltog han i de særlige Opmaalinger i Ribe Amt 1792. Imod Slutningen af 1793 søgte Heiberg direkte det danske Kancelli om Bestalling som geografisk Konduktør. Ansøgningen oversendtes til Selskabet, og Th. Bugge afgav følgende Betænkning herom:

». . . Saa meget som en hver af Sælskabet ganske vist ønsker, at kunde bidrage til de geographiske Landmaalers Vel og Fordeel, saa troer jeg dog ey at man kan tilraade, at anbefale denne Ansøgning. Omendskiønt denne Bestalling blev Landmaaler Heiberg forundt, saa vandt han intet derved i Rang, Værdighed eller Indkomst; ey eller behøver han den for at give de Opmaalinger, hvilke han for uden de geographiske for en eller anden privat Mand maatte foretage, den juridiske Troværdighed og Autenticitet; efterdie et igiennem Rentekammeret udfærdiget Rescript allerede har givet de geographiske Landmaalers Opmaalinger den samme lovmæssige Gyldighed som Opmaalingerne af de speciale eller oeconomiske Landmaalere, hvilke igiennem Rentekammeret have Kongelig Bestalling.

Fremdeles maae jeg bemærke, at om Heiberg skulde erholde nogen Bestalling, de tre Landmaalere Wessel, Bruun og Johnsen, som ere ældere end Heiberg,

ligeledes maatte anbefales til saadanne Bestallinger. En langt større og væsentligere Fordeel ville det være, at det Kongelige Løfte om Befordring, som er givet til samtlige geographiske Landmaalere, maatte blive fornyet og corroboreret, og at det Kongelige Danske Cancellie og andre Regierings Departementer ville stræbe at see befordrede disse duelige og flittige Betiente, hvilke for ringe Lønninger have arbeidet ved vanskelige og besværlige Forretninger fra 12 til 22 Aar«.

Selskabet besluttede den 3. Januar 1794 at svare Kancelliet i Overensstemmelse med Bugges Betænkning.

I 1798 blev Heiberg Landmaalingensinspektør, og samtidig bevilgedes der ham et aarligt Tillæg paa 150 Rd. under Opmaalingerne i Slesvig. Trods dette kom Heiberg i Gæld til Enkekassen, og der førtes Forhandlinger om, hvordan han, trods Landmaalingens slette økonomiske Tilstand, dog kunde hjælpes. Hertil kom Sygdom, der hindrede ham i at opmaale i 1803. Som flere Gange før anbefalede Selskabet den flittige og veltjente Landmaaler til et Embede i Generaltoldkammeret, og Foraaret 1805 befordredes Heiberg til Tolder paa Læsø. Selskabet støttede ham ved Laan, som han senere tilbagebetalte, og desuden fik han efter Ønske overdraget sine gamle Maaleinstrumenter. I 1803 afgik Heiberg fra sit Arbejde i Landmaalingen som Pensionist, og 1815 døde han.

OLE WARBERG, 1759–1821, tjente fra 1779 som Assistent i Landmaalingen hos Søren Iversen, før han 1787 blev Landmaaler. Som yngste Landmaaler var Lønnen yderst ringe, og sammen med I. Ellung søgte han i 1790 om bedre Kaar. »Der er intet rimeligt Haab for os, at vi i Fremtiden kan vente noget Tillæg; og er vi ej saa lykkelige, at vor Løn ved denne Lejlighed maae blive forbedret, maae vi gjøre os den visse og sørgelige Forestilling, at vi bestandig skal plages af Nærings Sorg, og nødsages til at sætte os i Gield, som vi aldrig kan blive i Stand til at løse os ud af.« Ved Delingen af en afgaaet Assistents Løn lykkedes det at fremskaffe et Tillæg. I Aarene 1787–92 virkede Warberg tillige ved Korttegningen (S. 106).

Den 6. Januar 1797 fik Selskabet forelagt en Skrivelse fra Finanskollegiet, »at Hs Majestet havde resolveret, at Selskabets Geographiske Landmaalere Ole Warberg skulde reise til Engeland for at gjøre sig bekiendt med Indretningerne af den berømte Boultons Maschinerie¹ til fuldkommen Mynts Udprægning«. Det besluttedes at lade Warbergs Plads staa ledig indtil videre (til og med 1800). Warberg kom ikke til at opmaale mere, men blev i 1800 udnævnt til Professor extraord. i Astronomi ved Københavns Universitet og Leder af »Længdecomptoiret« (jvfr. Bd. III. S. 146 ff.). I 1810 blev han Møntdirektør, senere Direktør ved Nationalbanken. Han døde som Etatsraad.

IVER ELLUNG var den af Landmaalerne, der næst efter Søren Bruun tjente længst Tid ved Opmaalingen, nemlig 40 Aar, som Assistent fra 1779 og som Landmaaler

¹ Matthew Boulton, 1728–1809, engelsk Fabrikant, byggede 1788 en Møntprægmaskine med Dampkraft, som indførtes i flere Lande og var af største Betydning f. Eks. ved Fabrikationen af engelsk Kobbermønt.

fra 1787. Han opmaalte vel et stort Antal Kvadratmil¹, men det gennemsnitlige aarlig opmaalte Areal var ikke stort, og paa flere Maader voldte han Selskabet Vanskeligheder, ved sin Efterladenhed og daarlige Økonomi. I Aarene 1793 og 1794 opmaalte han paa Bornholm og søgte da og flere Gange senere om bedre Lønforhold. Hans Gæld voksede stadig, og for at bringe ham ud af Forlegenhed laante Selskabet ham i 1799 600 Rd. mod Pant i Ejendom. I Januar 1805 meddelte Th. Bugge Selskabet, at Ellung trods Paamindelser ikke havde indsendt sine Opmaalinger og Kort for Aarene 1802, 1803 og 1804, og det vedtoges, at hans Løn ikke skulde gives ham, før disse Kort, som savnedes ved Korttegningen, blev afleveret. Da Ellung stadig ikke reagerede, besluttedes det at sende de to yngste og hurtigste Landmaalere, Th. Bugge jun. og A. C. Gudme af Sted for at opmaale det manglende Areal i Ribe Amt og derefter begive sig til Arbejdet i Slesvig. For dette dobbelte Arbejde skulde hver af de to have en Gratifikation paa 100 Rd., og Ellung skulde betale Bøde for sin utilladelige Forsømmelse og Efterladenhed. Ellung undskyldte sig med, »at han har paa den besynderligste og skødesløseste Maade ladet Carter kaste omkring og hensætte, uden at nogen vidste hvor det var, indtil det endeligen blev fundet paa Loftet iblant andet Skramlerie« (Prot. for Mødet den 3. Maj 1805). Hele Affæren viste sig at være endnu værre end først tænkt, hvorom Th. Bugge beretter følgende i Protokol for Mødet den 3. Maj:

»Skrivelse fra Lieutenant Bugge og Landmaaler Gudme, som ere beordrede til at reise til Ellung, hielpe ham at opmaale, og sørge for at det manglende Stykke bliver færdigt. Disse Landmaalere vare afreiste den 10 April og beretter til Selskabet ved Skrivelse af 27 April; at Ellung er reist til Holsteen, uden at bryde sig om sine geographiske Opmaalinger, uden at man vidste egentligen hans Bestemmelse. De have altsaa ingen bestemt Efterretning om hvad der er opmaalt og uopmaalt; deels af nogle Stumper af Carte Blade, deels af Efterretninger indhentede hos Bønderne har de udfundet at Aal Sogn, Aarre og Næsbjerg Sogne ey endnu ere opmaalte, hvor de strax have begyndt. Bønderne berette desuden at Ellung selv intet har opmaalt; men ladet det opmaale ved andre, hvilket er høyst uforsvarligt. De formeene at det af Ellung ved Fuldmægtiger opmaalte Stykke udgjør 3 a 4 qd. Miil, som er meget liedet for 2 Aar, og det endnu resterende udgjør 4 qd. Miil. De bielægger deres Brev med en verificeret Gienpart af en Skrivelse fra Ellung til hans Kone, dateret Rensborg den 20 April 1805: Saaledes lydende »Dit Brev fik jeg nu i det Øyeblik jeg skal afreise til Heide, Transporten afgik i Morges tiilig til Fridrikstad, saa jeg maae nødvendig reise derhen og Gud veed hvor længe det vil vare, inden jeg kommer tilbage, da Hesten er næsten caput.« Hvilket alt viiser, hvor liidet Selskabets Befalinger ligger ham paa Hiertet.«

Selskabet besluttede hertil: »Bugge og Gudme tilskrives at forskaffe Sognefogdens og en anden paaliedelig Mands, eller tvende paaliedelige Mænds Vidnesbyr at Ellung

¹ I Geodætisk Institut findes Koncept til »Kort over Øen Lessøe under Det Kongelige Videnskabers Societets Direction optaget af I. Ellung Aar 1786«. I Kartouchen er bl. a. to Læsøkvinder i Folkedragt. Kortet er delt i en østlig og en vestlig Del.

selv ey har opmaalet Sognene, men ladet dem opmaale ved andre.« I en følgende Skrivelse meddelte Bugge og Gudme, at Ellung nu var vendt tilbage fra Hamborg. Endvidere oplyste de, ifølge Mødeprotokollen, »at Ellung har foretaget Opmaalingerne snart paa et snart paa et andet Mensula, da Instructionen befaler ham og alle geographiske Landmaalere at foretage deres Opmaalinger efter Sammenhængende Linier, og ved uafbrudte og rigtige Combinationer«. Ellung paastod at have indsendt et endnu ikke modtaget Kort fra 1801, og Selskabet forlangte Bevis derfor. Endelig i Juli 1805 modtog Selskabet de manglende Kort, men Ellung forblev derefter i København Resten af Sommeren uden at bekymre sig om sine Opmaalingspligter. Det var derfor naturligt, at Selskabet besluttede ikke at udbetale hans Gratifikation for særlig Flid. Som en Følge af Ellungs besynderlige Opførsel vedtoges det den 1. November 1805 at indføre i Instruksen, »at ingen af de geographiske Landmaalere erholder det sidste Qvartal af det løbende Aar udbetalt, førend Cartet over samme Aars Opmaalinger er indleveret«.

I Aarene 1805–06 skete der forskellige Ændringer i Landmaalernes Række: C. Heiberg befordredes til andet Embede, Caspar Wessel afgik med Pension, og Søren Iversen døde. Derved sparede Selskabet for at udbetale nogle Penge. Men da samtlige geografiske Landmaalere kun havde en ringe Løn, ikke havde nogle Diætpenge, selv maatte bekoste den lange Rejse til Hertugdømmerne, hvor Opholdet var meget dyrt, og da de desuden havde tjent meget længe i Arbejdet, foreslog Th. Bugge sen., »som den der har den nærmeste Bestyrelse af den geographiske Landmaaling«, at der skete en Forbedring af Lønningerne derved, at enhver efter sin Orden steg til sin Formands Gage og endvidere fik et passende Tillæg. Ellung steg derved fra 280 Rd. til Bruuns Gage 388 Rd. plus Tillæg 62 Rd., ialt 450 Rd., hvortil kom en Plads paa Regensen 20 Rd. Selskabet bifaldt det nye Reglement, der fik Gyldighed fra 1. Januar 1806. I 1806 var Ellung ved Sygdom forhindret i at opmaale, men fortsatte senere sit Arbejde i Hertugdømmerne, som omtales i det følgende Afsnit om Holsten S. 77 f.

OVE STEENBERG begyndte o. 1780 som Assistent under Søren Bruun og blev Interimslandmaaler i 1787. Som saadan opnaaede han dog kun at opmaale selvstændigt i dette ene Aar, idet han befordredes til Byskriver i Frederiksborg og Branddirektør. Allerede 1781 søgte han at blive Landmaaler ved Caspar Wessels midlertidige Bortrejse, men her fik C. Heiberg Forretten. Dette motiverede, at han i 1783 fik bevilget et Tillæg paa 40 Rd. aarlig til Hjælp i de smaa Kaar som ældste Assistent. Ogsaa ved senere Lejligheder blev han hjulpet og anbefalet til Befordring til bedre lønnet Arbejde.

HANS WOLF var Assistent i 7 Aar, bl. a. hos Søren Bruun efter Steenberg. I 1790 gik han ind i Cimbers Arbejde under dennes Sygdom; 1792 deltog han som Assistent i de særlige Maalinger i Ribe Amt, og 1793 udnævntes han til midlertidig Landmaaler i Stedet for den svage Cimber til Opmaaling i Nørrejylland »paa det man kd [kan] vedblive hvert andet Aar at udgive et nyt Kart«. Wolfs Gage forhøjedes fra Assistentlønnen 130 Rd. til 200 Rd., men han maatte nøjes med een Daglejer i Stedet for to.

I Aarene 1795–1801 opmaalte han desuden paa Bornholm (jvfr. S. 41). Ved Cimbers Befordring 1796 søgte Wolf i Lighed med alle øvrige Landmaalere om bedre Kaar, en Ansøgning, der som tidligere omtalt ikke blev umiddelbart imødekommet. Da en af Landmaalingens Assisterter døde, blev Wolfs Indtægter i 1799 suppleret med Klosterdaleren, og efter Ole Warbergs Befordring til Professor rykkede Wolf i 1801 op som ordinær Landmaaler. Foruden Klosterdaleren (4 Portioner à 34 Rd.) havde Wolf 1 Plads paa Valkendorfs Kollegium (31 Rd.) og 1 Plads paa Regensen (20 Rd.). Efter Afslutningen 1809 af Opmaalingerne i Slesvig fortsatte Wolf i Holsten, hvorom nærmere S. 78.

MARTIN WERCHMESTER begyndte med Opmaalingen i den økonomiske Landmaaling, under hvilken han i 1788 blev Landmaaler. Da hans Fremtidsudsigter dér ikke syntes gode, søgte han over i den geografiske Landmaaling, hvor han i 1793 blev ansat som Assistent hos Søren Bruun samtidig med, at Wolf avancerede til Landmaaler. Ved John Johnsens Befordring i 1798 blev hans Plads som Landmaaler besat med Werchmester. I 1799 forøgedes hans Løn med 1 Plads paa Valkendorfs Kollegium. Efter det nye Lønreglement fra 1. Januar 1806 steg hans Løn betydeligt. Foruden Kollegiet oppebar han ogsaa 3 Klosterdalere (à 34 Rd.). En Del af Opmaalingerne i Slesvig og Holsten udførte Werchmester i Samarbejde med de to yngre Landmaalere, Th. Bugge jun. og A. C. Gudme. Se i øvrigt det følgende Afsnit S. 78.

THOMAS BUGGE JUN., Søn af Professor Thomas Bugge, blev ligesom flere af de før nævnte Landmaalere som Assistent oplært af Søren Bruun, indtil han i 1801 ansattes som Landmaaler. Han havde da allerede erhvervet den ved Rentekammeret anordnede Eksamen som økonomisk Landmaaler. Foruden med de geografiske Opmaalingen, som for største Delen skete i Holsten, beskæftigede Bugge sig tillige med Reducering og Tegning af de endelige Kort (S. 107), og paa Bornholm foretog han trigonometriske Operationer. Som foran omtalt hjalp han i 1805 Ellung med nogle manglende Opmaalingen i Jylland. Ved den almindelige Regulering af Gagerne fik Bugge fra 1. Januar 1806 400 Rd. aarlig, men han nød ingen Stipendier ved Siden deraf. I December 1807 modtog han en Gratifikation paa 100 Rd., idet al hans Ejendom brændte under det engelske Bombardement af København. Bugge, som var Kaptajn i Hæren, blev i 1808 efter kgl. Ordre beordret til Armeen med kgl. Tilsagn om at beholde sin Løn og Anciennitet i Landmaalingen. I Sommeren 1811 hjemsendtes han og fortsatte straks med Opmaalingerne i Holsten S. 78 f.

ANDREAS CHRISTOPHER GUDME beskikkedes af Selskabet til Landmaalingssassistent den 6. Marts 1801, i samme Møde som Th. Bugge jun. blev Landmaaler. I Protokollen for dette Møde omtaler Th. Bugge sen. Gudme saaledes: »Studiosus Andreas Christopher Gudme har med al Berømmelse taget Examen artium, og liegeledes den filosofiske Examens saa vel filosofiske som philologiske Deel; og har han i Særdeleshed i Mathematik og Astronomie staaet sig over Maade godt»¹. Foruden sin Løn 130 Rd. fik han Bolig paa Valkendorfs Kollegium; men i Februar 1802 bevilgedes

¹ I Dansk Biogr. Leks. er nævnt, at Gudme studerede Theologi, vistnok ved tyske Universiteter.

der ham 20 Rd. til Husleje, »da han ey formedelst Fugtighed har kundet beboe sit Værelse, hvilket i Sommer skal repareres«. Allerede i Maj 1803 blev Gudme Landmaaler ved Søren Iversens Afgang, »dog uden i hans [Gudmes] Stæd at antage nogen nye Assistent, efterdie Opmaalingerne nu nærme sig til deres Slutning«. Gudmes Løn fastsattes til 180 Rd. Bortset fra nogle Opmaalinger for Ellung i Jylland i 1805 faldt alle Gudmes Maalinger indtil 1809 i Slesvig, de sidste to Aar sammen med Werchmester. Under Opmaalingerne i Marsken traf Selskabet paa Gudmes Foranledning Bestemmelse om, hvad der hørte til Landmaalingen og hvad til Søopmaalingen. I 1806 forhøjedes Gudmes Løn til 320 Rd., og desuden havde han 2 Klosterdalere (à 34 Rd.), 1 Plads paa Regensen (20 Rd.) og 1 Plads paa Valkendorfs Kollegium (31 Rd.) Gudmes fortsatte Arbejde i Holsten vil senere blive omtalt (S. 79 f.).

Som det vil fremgaa af foranstaaende Omtale af Landmaalerne havde de alle i Begyndelsen en Læretid som Assisterter. Foruden dem var der dog ogsaa en Del Assisterter, som ikke blev Landmaalere. De to i 1762 først antagne Assisterter var Niels Morville og OLE NICOLAI BÜTZOW¹ (se S. 21). Medens Morville fortsatte i Landmaalingens Tjeneste, blev Bützow ret snart befordret til andet Embede. Efter i 1759 at have bestaaet theologisk Embedseksamen studerede han Matematik og Astronomi og fik Interesse for Landmaaling. Som Assistent fik han 1762 Valkendorfs Kollegium; de følgende 5–6 Aar boede han paa Borchs Kollegium. I 1772 udnævntes han til Professor i Matematik og Filosofi ved Gymnasiet i Odense. Senere rejste han til Vardø for at foretage astronomiske Observationer. I November 1776 ansøgte Bützow Prins Frederik om Bygning af et Observatorium paa Vardø. Ansøgningen overgaves til Selskabets Betænkning. En af Assisterterne fra den første Tid var den S. 28 omtalte STEPHÁN BJARNARSON², kaldet Biórnsen, der i 1764 betegnedes som »Kalkulator« i Landmaalingen. Han arbejdede med en Del matematisk-astronomiske Afhandlinger, fik 1794 Universitetets Pris for en Prisbesvarelse, men om hans Opmaalingsarbejde er intet oplyst. Da han døde 1798, havde han Plads paa Valkendorfs Kollegium samt 1 Klosterdaler. Disse Stipendier fordeltes det følgende Aar blandt Landmaalerne. Ved Caspar Wessels Afrejse til Oldenborg 1782 antoges efter Th. Bugges Anbefaling Studiosus JOHANN CHRISTOPHER DAAE til Assistent. Han opmaalte baade under Heibergs og Skankes Ledelse, men Selskabets Arkiv giver ikke yderligere Oplysninger om ham. I 1784 blev D. EILER Assistent hos Cimber, indtil han i 1790 fik Præsteembede og forlod Landmaalingen. Han afløste F. HAMMOND, der kun var Assistent en kort Tid, og om hvem det i Januar 1783 er oplyst, at han endnu var en Begynder. I Forhandlingsprotokollen er under Mødet den 11. November 1808 omtalt en Assistent SAMUEL HOLM, der i Sommeren s. A. havde opmaalt selvstændigt i Slesvig som Assistent for Søren Bruun, der paa Grund af Krigsbegivenhederne ikke selv havde kunnet naa frem fra København.

Et ikke uvæsentligt Led i Landmaalingsarbejdet var Fremstillingen og Vedligehold-

¹ Dansk Biografisk Leksikon IV S. 419.

² Dansk Biografisk Leksikon III S. 164.

delsen af de mange Instrumenter, som til Stadighed var i Brug. Til dette Hverv indkaldtes 1761 den matematiske Instrumentmager JOHAN AHL til Danmark fra Sverige (se S. 20 f.). For hans Arbejde blev der tilbudt ham 150 Rd. aarlig. Men da han var en habil og erfaren Mand i sin Kunst, bevilgedes der ham efter Ansøgning og med Selskabets Anbefaling ved kgl. Reskript af 2. Juni 1769 en Fordobling af Lønnen til 300 Rd., »hvorimod hand skal tilforpligtet være at antage og med yderste Fliid oplære en Dansk, til at forfærdige alleslags Mathematiske Instrumenter; da ham derfor, af det Vi aarlig allernaadigst extra skienker til det Geographiske Verks Drift, maa tillegges 50 Rdr, aarlig«. Foruden det tilbagevendende Arbejde med Landmaalernes Instrumenter omtales det, at Ahl fremstillede en Rudestok til Beregning af Indholdet af Fustager (jvfr. Bd. III. S. 196), og i 1785 indsendte han til Selskabet et af ham opfundet Instrument til Maaling af korte Distancer, til hvis Bedømmelse Selskabet nedsatte en Kommission til at overveje, hvilken Opmuntring han skulde have. Ahl døde i 1795, og hans Efterfølger som Instrumentmager var ISAI HANSEN. Denne istandsatte Landmaalernes Instrumenter fra Tid til anden; men i 1799 bevilgedes der ham, efter Ansøgning bilagt med mange gode Vidnesbyrd, en Gratifikation paa 100 Rd., »for at kunne sætte sig i Stand til at gjøre Instrumenter i Forraad«. Det følgende Aar søgte Isai Hansen om en aarlig Understøttelse paa 100 Rd. i tre Aar, men Kassekommissionen nærede Betænkelighed ved at binde Selskabets Midler frem i Tiden, og Beløbet bevilgedes derfor for eet Aar af Gangen. Det samme Beløb bevilgedes igen i 1803 for tre Aar med Forbehold. I 1806 søgte Hansen om Fortsættelse af Bevillingen »uden Indskrænkning eller Bestemelse af visse Aar«. Kassekommissionen fastholdt dog stadig sit Princip¹: »Det forekommer denne Commission, at Selskabet mere end eengang har sanctioneret det af os antagne Princip: at det nærværende Selskab ikke, ved at beslutte bestandige aarlige Udgifter, vil binde Hænderne paa Efterkommerne i Fremtiden, ligesom man ikke heller kand forudsee, hvad Omstændigheder der kunde indtræffe, saa vel fra Kassens, som den Pensioneredes Side, hvilke maatte gjøre en saadan aarlig bestandig Udgift upassende. For dog saa meget som mueligt at opfylde den værdige og for Societetet saa brugbare Mands Ynske indstille Vi, om det maatte behage Selskabet at beslutte: at de Instrumentmager Hansen hidtil bevilgede 100 rd, ham fremdeles aarlig maae udbetales indtil videre og saa længe Selskabet ikke anderledes til Sinds vorder.« Selskabet sluttede sig til Kassekommissionens Forslag, og Udbetalingen fortsatte Aar efter Aar, dog med nogen Regulering af Beløbet, indtil Isai Hansen i 1820 afgik ved Døden.

Under Englændernes Bombardement af København i 1807 var Landmaalingsarbejdet ved Branden i Th. Bugges Gaard i Store Kannikestræde No. 247 truet af en Katastrofe, der kunde have tilintetgjort de allerede vundne Resultater og dermed standset Arbejdets videre Fremgang. Til alt Held var Grundlaget for hele Opmaalingen: de geografiske og trigonometriske Konzeptkort, Konstruktioner og Beregninger samt Kobberpladerne i Tide overført fra Bugges Bolig, hvor alt vedrørende Landmaalingen

¹ Kassekommissionens Protokol for April 1806.

opbevarede, til Gehejmearkivets Lokaler, hvor det lykkeligt undgik Ødelæggelse. Den store geografiske Cirkel, hvormed alle trigonometriske Operationer var udført, blev reddet i Runde Taarns Hvelvinger. Selskabets Tab af Kortaftryk, Papir, Instrumenter og Bohave var dog stort, men ingenlunde uerstætteligt. Som bekendt brændte ogsaa Selskabets Breve fra de sidste 6–7 Aar og dermed nærmere Oplysninger om Landmaalingsarbejdet i denne Periode.

Hertugdømmet Holsten 1809–20.

Operator	Operationsegn	Aar	Antal Koncept- kort	Sum af □ Mil
	<i>Hertugdømmet Holsten, uafsluttet.</i>			ca.
Søren Bruun	{ Svansen, Dänisch Wohld, Kiel, Bordesholm, Oldenburg, Preetz	1809–14	6	11 ² / ₃
I. Ellung	{ Rendsborg, Eutin, Ahrensböck, Neumünster, Kellinghusen	1809–19	8	17 ² / ₃
A. C. Gudme	{ Kiel, Bordesholm, Plön, Neustadt, Bothkamp, Nord-Ditmarsken, Elmshorn, forsk. Godser . .	1809–20	9 ¹	32
M. Werchmester	{ Kiel, Bordesholm, Femern, Oldenburg, Hassel- burg	1809–15	6 ²	5 ² / ₃
H. Wolf	{ Rendsborg, Neumünster, Bordesholm, Both- kamp	1810–15	6	5 ² / ₃
Th. Bugge jun.	{ Segeberg, Femern, Oldenburg, Neustadt, Ah- rensböck, Rendsborg, Itzehoe, Wilster, Pinne- berg	1811–20	7 ¹	24 ² / ₃
A. Storm	Eutin, Meldorf, Brunsbüttel, Wilster	1815–20	6	26
	Ialt . . .		48	123 ¹ / ₃
	Fragaar for Vandomraade i Vesterstrand			2
	Holsten maalt indtil 1820 incl.			121 ¹ / ₃

Ved Afslutningen i 1820 af Selskabets Opmaaling

manglede i Holsten ca. 45 □ Mil

manglede i Lauenborg ca. 22 □ Mil

ialt manglede . . . ca. 67 □ Mil

¹ Se Anm. under M. Werchmester.

² 3 Kort heraf i Samarbejde med A. C. Gudme, 2 i Samarbejde med Th. Bugge jun.

Da Opmaalingerne i Hertugdømmet Slesvig var tilendebragt i 1809, fortsatte de seks tilbageblevne Landmaalere, Søren Bruun, I. Ellung, H. Wolf, M. Werchmester, Th. Bugge jun. og A. C. Gudme samme Aar Arbejdet Syd for Eideren. Her viste der sig imidlertid at være nogle Vanskeligheder med Hensyn til Befordringen af Landmaalere og deres Udrustning. Søren Bruun skriver herom følgende*:

* Prot. »Den Danske geographiske Landmaaling 1761–1821«.

»Det, som især har befordret Arbejdets Fremme ved Landmaalingen er, at man saavit mueligt, undgik unødvendig lang Kiørsel til og fra Operations Stædet; vedkommende Authoriteter have derfor, saavel i det egentlige Danmark, som i Hertugdømmene været villige til heri at befordre Communets Gavn, ved Besparselse af den længere Tid, Opmaalingen ellers fordrede; Det forhen berørte Kongel. Rescript af 22de april 1763, der og blev giort giældende i Hertugdømmene tilholder, at ingen Bonde maae nægte Landmaaleren, hans Assistentere eller Folk Qvarkeer – samt Spise og Drikke for billig Betalning.

Intil Opmaalingen begyndte i Aaret 1809 i Holsten fandtes ingen Vanskelighed i at erholde et for Operationerne beqvemt logie, men da GiennemMarsken af fremmede Tropper i benævnte Aar intil 1815 fandt Sted, blev det særdeles vanskeligt og nesten umueligt, selv at erhverve et sligt Qvarkeer.

OberRetten i Glückstadt fandt det derfor nødvendigt, i Kraft det forhen citerede Kongl. Rescript at beordre frit Qvarkeer for de geographiske Landmaalere paa Opmaalings Districtet; Betalningen for Forflegningen blev derimod af de Jndqvarkeerte, vedkommende til Fornøyelse erstattet.

Til Hæld for Forretningen blev saaledes i 10 paafulgte Aar, fra 1809 til 1819 et saadant passende Qvarkeer af Districts Deputerte, Landfogderne, og øvrige Communets Forstandere anviist;

Aarligen blev fra bemeldte OberRet udstædt Circulaire til vedkommende Authoriteter, saaledes lydende:

Nahmens Sr Königl. Majestät: den N: N: wird hiermittelst aufgetragen die Veranstaltung zu treffen, dass die Landmessungs Beamten die zu diesem Geschäfte erforderliche Unterstützung naml: freyes Quartier, freye Führen und Handdiensten, gleichwie solches in den vorigen Jahre bewerkstättiget worden, auf derer Requisition, gegeben wird.«

Allerede i 1785 var Befordringsspørgsmaalet paa Tale, hvilket fremgaar af følgende Skrivelse af 1. September s. A. fra det kgl. Rentekammer til Selskabets Præsident, B. W. Luxdorff:

»In dem Königl. allerhöchsten Rescript, vom 22sten April 1763, die freye Beförderung derjenigen Landmesser, welche zur Ausrichtung der, dem Königl. Societaet der Wissenschaften aufgetragenen geographischen Land-Vermessung angesetzt sind, und die ihnen bey diesem Geschäfte, von den Unterthanen zu leistenden Dienste betreffend, ist nur lediglich von Dännemarek die Rede. So gerne wir uns also auch, zur Abgebung der erforderlichen Verfügungen, in Absicht jener nunmehr in einem gewissen Theil des Herzogthums Hollstein vorzunehmenden Vermessung, dem von Eur. Excellence, unterm 29sten m. pr. geäusserten Verlangen gemäss, gleich bereitwillig bezeugten, so sehen wir uns, des angeführten Umstandes wegen, doch genöthiget, zuvor darüber die allerhöchste Genehmigung zu bewürcken. Wir würden solches ohne Aufenthalt bewerkstelligen, da aber die Hand und Spann-

Dienste bey solchen ausserordentlichen Geschäften in dem Herzogthum Holstein, nicht durchgängig, wie in dem Königreich Dännemarck und dem Herzogthum Schleswig, von den Unterthanen unentgeltlich, sondern nur für Bezahlung geleistet werden, so müssen wir uns von Eur. Excellence noch vorhero eine Nachricht erbitten, wo die desfälligen Kosten hergenommen werden sollen? Wir ersuchen also dieselben ganz dienstlich, uns solche mitzuthemen, und bemercken dabey übrigen nachrichtlich, dass weil die Verfügungen, wegen der den Landmessern zu leistenden Hand und Spann-Dienste, von der RenteKammer, nur an die Städte, Aemter und Landschaften in dem Herzogthum Hollstein erlassen werden können, von der Königl. Deutschen Kanzeley aber die an die Besitzer adlicher Güter abgegeben werden müssen, bey dieser, in Absicht der letztern Verfügungen, das Erforderliche von Eur. Excellence zu veranlassen seyn durfte.«

I 1810, Aaret efter Opmaalingerne Begyndelse i Holsten, modtog Selskabet en Skrivelse fra det kgl. Rentekammer med en Del Regninger fra adskillige Distrikter, som forlangte Betaling for Befordring og Folk til Landmaalingen. Hvis Selskabet skulde betale for den nødvendige Assistance, maatte det imidlertid standse Arbejdet i Holsten, og det besluttedes derfor at henvende sig til det slesvig-holstenske Kancelli om fri Assistance ligesom i Danmark og Slesvig. Som omtalt foran blev denne Sag bragt til en Løsning.

Fra Arbejdets Begyndelse i Holsten anvistes Lønningerne til Landmaalerne og deres Hjælpere i slesvig-holstensk Courant. Paa Grund af Dyrtiden og de store Omkostninger til Rejser søgte samtlige Landmaalere i 1810 om et Tillæg, og Selskabet bevilgede 100 Rdr. aarlig til hver, der skulde tages af Indtægten ved Kortsalget. Siden 1762 havde alle Landmaalerne modtaget 30 Rd. aarlig til Drikkepenge paa Rejserne, smaa Reparationer paa Stokke og Instrumenter og lignende Udgifter. Med Dyrtiden slog dette Tilskud ikke til, og efter Ansøgning bevilgedes der i 1812 et Tillæg paa 50 Rdr., saaledes at hver Landmaaler herefter aarlig modtog 80 Rdr. D. C., hvilket kun udgjorde 13 Rdr. slesv.-holst. Courant. Som Følge af den nye Finansordning efter Statsbankerotten søgte Landmaalerne i 1813 om Udbetaling af Lønninger i Rigsbankpenge med 60 % Tillæg for Arbejdet i Holsten. Ved en kgl. Resolution bevilgedes først Udbetalingen af det aarlige Tilskud til Landmaalingen, 3120 Rdr. af Kongens Kasse, i Rbd., og ved en ny kgl. Resolution af 24. Maj 1813 bevilgedes de 60 % Tillæg betalt af Kongens Kasse. Paa Grund af Vekselkursen ved Omregning til slesv.-holst. Courant paaførtes der dog Selskabet forøgede Udgifter.

Den 15. Januar 1815 døde Selskabets Sekretær Th. Bugge sen., som siden Chr. Hee's Død 1782 – fra 1780 som Vikar – alene havde varetaget Bestyrelsen af Landmaalingen i alle dens Enkeltheder, dog under Ansvar overfor Selskabet. Det var herefter nødvendigt, at der saa hurtigt som muligt blev truffet Beslutning om Ledelsen af Opmaalings- og Kortarbejdet, saa at det langvarige Arbejde kunde bringes til Afslutning.

Til Sekretærposten valgte Selskabet allerede den 20. Januar 1815 H. C. Ørsted, og til Mødet den 3. Februar indvarsledes Valget af en Bestyrelse for Kortvæsenet. Før dette Møde indsendte E. N. Viborg følgende Brev af 3. Februar:

»Førend der skrives til nogen Bestemmelse, Bestyrelsen af Kortvæsenet vedkommende, vover ieg ærbødigt at henvende det Kgl. Selskabs Opmærksomhed paa følgende Poster.

1. Er Selskabet bemyndiget til selv at vælge en Bestyrelse? eller skal det derom indgaae med nogen allerunderdanigst Forestilling. Reskriptet af 26de Junii 1761 overdrager vel Udgivelsen af de geographiske Karter til Selskabets Direction men Kongen selv beskikkede da en Karte-Commission og hele Aanden i Rescriptet viser, at en Professor Matheseos ved Kiøbenhavns Universitet skulde i Fremtiden deeltage i Kort Udgivelsen. Hvorledes denne Commission er bleven forandret til en eneste Bestyrer i afdøde Professor Bugge, da Professor Hee afgik, kiender jeg ikke, men det er at formode, at det maa være skeet i Overeenstemmelse med nogen Kgl. Resolution. Vedtægterne, som udkom i Aaret 1780 taler bestemt om Bugge som Kortbestyrer og efter dem synes det, at Bestyrelsen skal overdrages een Person.

2. Den afdøde Bugge har i sine sidste Levetimer anbefalet Landinspektør Bruun til Bestyrer af Kartevæsenet. Er det Manden, som denne vigtige Sag kan overantvortes, og hvad er rigtigt, dersom Selskabet er bemyndiget til at vælge Personalet for Kartevæsenet, enten at optage ham som Medlem eller at lade ham blive uden for Selskabet, naar han bliver dets Betient.

3. Hvilke ere Fordelene af at vælge en Karte Commission, og hvad har været Aarsagen, hvorfor man i forrige Tider er gaaet fra Bestyrelsen af en Commission til den af enkelte Mænd?

4. At faae et offentlig Sted til Kartevæsenet, synes af megen Vigtighed, og det af Etatsraad Thorkelin gjorde Tilbud maatte derfor vel prøves?

5. Da Udgivelsen af de geographiske Karter har tilintetgjort Selskabets første og vigtigste Formaal at udgive sine Skrifter, saa maatte vel herfor sættes Grændser, og denne Sag bringes i Rigtighed førend der bestemmes noget om, hvad Gage der kunde forundes Kortbestyreren.

6. At Correcturen af Pladerne skeer af en Mand, der er vant til sligt Arbeide og kiender til Etymologien af Stedernes Navne helst de Slesvig-Holsteenske, da de senere udkomne Karter vise Vigtigheden heraf.

For at faae alle disse Puncter drøftede og oplyste saaledes, at Selskabet kunde i denne vigtige Sag, hvor det staaer til saa meget Ansvar for Regieringen og for det offentlige, tage nogen Beslutning med Sikkerhed, synes det passende at det valgte en Comite som kunde gjøre det et skriftligt Forslag om det hele.«

Efter Viborgs Forslag nedsatte Selskabet den 3. Februar 1815 en Kommission til at undersøge, hvorledes Kortbestyrelsen maatte indrettes. Kommissionens Medlemmer blev C. F. Degen, P. Løvenørn, O. C. Olufsen, P. J. Wleugel og J. A. Wolf. I samme

Møde valgtes O. C. Olufsen, J. F. W. Schlegel og E. N. Viborg til at modtage Kortmaterialet fra Th. Bugges Dødsbo. Samtidig meddeltes det, at Kobberstikker J. J. G. Haas havde 16 Kobberplader til Selskabets Kort i sit Værge, og en Fortegnelse over de geografiske Konzeptkort og trigonometriske Journaler, som fra 1762 til 1813 var indleveret til Kortbestyrelsen, og som havde været i Th. Bugges Forvaring, blev af Landmaalingensinspektør Søren Bruun afgivet til Selskabet og derfra oversendt til den nyvalgte provisoriske Kommission. Endelig foreslog H. C. Ørsted i dette Møde, det første hvori han fungerede som Selskabets Sekretær, at alle Detailspørgsmaal Landmaalingen vedrørende først skulde behandles af Kortbestyrelsen, før de kom for Selskabets Plenum, »hvored megen Tidsspilde vilde forebygges« (jvfr. Bd. I. Side 551 f.)¹.

I Selskabets Møde den 17. Februar 1815 fremlagdes den nedsatte Kommissions Overvejelser og Forslag. Det hedder deri:

»Om man endog kjendte nogen Mand med fuldkommen Duelighed til ene at paatage sig denne Bestyrelse, formene vi dog ikke at Selskabet derfor burde skjenke ham den ubegrændsede Tillid, som Samme kunde vise den afdøde Bugge, hvis Kyndighed og nøie Bekjendtskab til den geographiske Opmaalings mindste Detail det af lang Erfaring agtede; og derfor ansaae Opsyn med hans Bestyrelse for overflødig. Med ingen anden, der sættes i hans Sted, vilde dette være Tilfældet.

Efter vores Formening vilde denne vigtige Sag fremmes med den største Betyggelse for Selskabet om den blev sat under en bestandig Commission, der fik en Organisation, som ophæver de Feil, saadanne Commissioner ofte røbe, og hvis Følger ere Lunkenhed, Efterladenhed og Uordentlighed. Erfarenhed viser at disse Følger let indsniige sig i en bestandig Commission, hvis Medlemmer formedelst andre Forretninger ikke sjelden fattes Tiid til at paatage sig fremmed Arbeide, der undertiden kan udarte til en virkelig Byrde, hvis Tryk lettelig kan virke paa den bedste Villie.

Vi ansee det derfor nødvendigt at den bestandige Commission vi have bragt i Forslag, bliver forsynet med de Hjelpemidler, som sætte den istand til at udføre hvad der paalægges den med Orden, uden for meget Arbeide og Tidsspilde for dens Medlemmer. Paa Grund heraf tage vi os den Frihed at foreslaae:

1. At Selskabet vilde sætte Opsynet med den geographiske Opmaaling og Carte-Udgivelsen under en bestandig *Landmaalings-Commission*, bestaaende af *fem* Medlemmer i Selskabet. Denne Commission staaer Selskabet til Ansvar saavel for Arbeidet som for Landmaalings-Archivet.

2. Til nærmest under Commissionen at have Indseende med Opmaalingen og Carte-Udgivelsen bemyndiges Commissionen til at antage en *Ober-Inspecteur*, hvis Forretning skal være i Forening med Landmaalerne at arrangere Operationerne i Marken, at have Tilsyn med Landmaalernes Sommer-Arbeide, at være behielpelig

¹ Se ogsaa H. C. Ørsteds »Antegnelser« i Bd. III. S. 425 og C. Molbechs »Forsvarsbemærkninger« smsteds. S. 443–46.

med Carternes Construction m. m. Til denne Post foreslaaes Landmaalings-Inspecteur, Ridder Bruun. Af hans vedlagte Skrivelse vil behagelig erfares at han er villig dertil uden Gage, blot paa Vilkaar at han erholde Prædicat af Ober-Inspecteur, med samme Gage og Emolumenter, som bleve ham tillagte som Landmaalings Inspecteur ved Kongl. Resolution af 18 Septbr. 1813.

3. Til at forrette det løbende Arbeide med Skriverseri etc. maatte den foreslagne Commission bemyndiges til at antage en Skriver, med aarlig Løn af 120 Rbd. S. V.

Ved denne Indretning formene vi at Selskabet vil kunne erholde den nødvendige Betyggelse for at den geographiske Landmaaling fortsættes med Nøiagtighed, og Driftighed.

Angaaende Opbevaringen af Selskabets Landmaalings-Archiv saalænge indtil Selskabet erholder et dertil skikket Sted, foreslaaes

1. At de Concept-Carter, trigonometriske Journaler og Carter, Tegninger af de indgivne Carter, tilligemed alle andre Papirer, som ikke ere fornødne ved Udgivelsen af de følgende Carter, maae afleveres til Opbevaring i Geheime-Archivet.¹

2. De færdige Kobberplader, samt de Carter og Journaler som behøves til de nye Carters Forfærdigelse, samt det i Forraad værende rene Papir, en Selskabet tilhørende geographisk Cirkel og nogle andre Instrumenter tilligemed de ved Forretningens Bestyrelse fornødne Protocoller og andre Papirer, foreslaae vi at glemmes i det kongelige Søekort-Archiv paa Gammelholm, hvor jeg Løvenørn tilbyder mig at forskaffe Plads dertil naar Selskabet vil bekoste de fornødne Skabe, ligesom jeg ogsaa tilbyder at den foreslagne Landmaalings-Commission sammesteds kunde holde sine Møder, og Commissionens Skriver have sit Comptoir. –

Skulde Selskabet behage at bifalde vore ovenstaaende Forslag, vil det blive den bestandige Landmaalings-Commissions Pligt at indkomme med nærmere Forslag og Plan til det geographiske Værks Fremme, hvilket Undertegnede ikke kunde, dels fordi vi ansee det at være uden for vores Competance, dels fordi vi fattes de Efterretninger, som først kunne erholdes naar Landmaalings-Archivet bliver udleveret af Bugges Stervboe.«

Søren Bruun, som med Undtagelse af Ellung havde oplært alle Landmaalerne som Assistent, erklærede sig villig til at lede det daglige Arbejde, at føre Protokollen over de optagne Konzeptkort og at have Tilsyn med Udarbejdelsen af de endelige Kortblade.

I Selskabets Møde den 3. Marts 1815 foretoges Valg af en bestandig Landmaalingskommission, hvis Medlemmer blev de samme som i den provisoriske Kommission (jvfr. S. 60). Søren Bruun antoges til Overinspektør², og det vedtoges midlertidigt at ansætte en Skriver, hvortil valgtes H. C. Klingsey (se Side 81). I April blev der givet Selskabet Tilladelse til at opbevare alle originale Opmaalingskort, Journaler o. l., som ikke jævnligen blev brugt, i Gehejmearkivet, og samtidig blev der givet Landmaa-

¹ Jvfr. S. 57.

² Forestilling til Kongen den 21. Februar 1815.

lingskommissionen Plads i Søkortarkivet til at holde Møder og opbevare de for Forretningens Gang nødvendige Sager.

Kommissionens Medlemmer traadte straks efter Valget sammen, og i flere Møder udarbejdedes en Instruks, som den 31. Marts blev forelagt Selskabet til Godkendelse. Denne Instruks fastsatte følgende Regler:

1. Commissionen fører Navn af det Kongl: Danske Videnskabernes Selskabs Landmaalings Commission.

2. Commissionen bestyrer den geografiske Opmaaling og Cartevæsenet efter den nu giældende Plan. Dens Beslutninger bestemmes efter Pluralitet. Dog kan Commissionen ikke uden Selskabets forud indhentede Resolution indlade sig i nye Udgifter, eller i Forandringer i den hidtil fulgte Plan for Opmaalingen og Cartevæsenet.

3. Endskiøndt Pluralitet gjør Udslaget i Commissionen, beholder dog ethvert af dens Medlemmer Ret til at forelægge Selskabet den Sag, der er forskiellige Meninger om, og til at forlange Sammes Resolution.

4. Alle Expeditioner fra Commissionen underskrives af dens samtlige Medlemmer. Ere nogle fraværende kunde de tilstedeværende intet resolve eller expedere, naar de ikke ere tre.

5. Da Selskabet har antaget Herr Landmaalings Inspecteur, Ridder Bruun til som Overinspecteur over Landmaalingen, næst efter Commissionen, at deeltage i Operationernes og Cartereductionens Bestyrelse, saa tilkommer det Commissionen at meddele ham den fornødne Instrux.

6. Ligeledes meddeles enhver af Landmaalerne ved Udreisen, en Instrux for deres Sommer-Arbeide.

7. Commissionen aflægger aarligen til 31te Decbr^r Regnskab over Indtægt og Udgift ved Opmaalingen og Cartevæsenet.

8. Der aflægges ligeledes aarlig til samme Tiid en omstændelig Rapport til Selskabet om Opmaalingens og Cartevæsenets Fremgang i det forløbne Aar.

9. Hvad de sædvanlige faste Udgifter angaaer da betales de af Selskabets Casserer efter Commissionens Anvisning. Til tilfældige ubetydelige Udgifter kan Commissionen require hos Cassereren indtil 100 Rbdl.

10. De Concept-Carter, trigonometriske Journaler og Carter, samt de reentegnede Carter som ikke bruges ved de endnu manglende Carters Forfærdigelse, henlægges til Forvaring i det Kongelige Geheime Archiv, tilligemed en Fortegnelse derover.

11. Kobberpladerne forvares indtil videre i det Kongelige Søe Kaarte Archiv, i et dertil indrettet Skab som Selskabet bekoster.

12. Aftrykkene af de stukne Carter ligeledes i et dertil indrettet Skab.

13. Naar et nyt Carte er færdigt besørger Commissionen det omdeelt, til dem der pleier at faae Selskabets Carter frit, hvorom der i afg. Bugges Papire vil findes Oplysning.

14. Commissionen holder følgende Bøger¹:

¹ De under a-f nævnte Bøger kendes ikke mere.

- a, en Journal, hvori Forhandlingerne i Møderne indføres, samt alle indkomne Sager protocolleres og nummereres.
- b og c, to Copie Bøger for indkomne og udgaaede Sager.
- d, en Fortegnelse paa alle Selskabets Carter og Tegninger.
- e, en Fortegnelse over de Papirer som Commissionen har af Selskabets Archiv, ældre end Commissionen.
- f, en Inventari Fortegnelse over samtlige Landmaalers Instrumenter, og andre Selskabet tilhørende Instrumenter, Kobberplader m. m.

Alle disse Protocoller, tilligemed Commissionens øvrige Papire, og de Carter samt Journaler, som behøves til videre Udarbeidelse, forblive indtil anden Bestemmelse tages i det Kongelige Søekaarte Archiv, hvor et Skab dertil anskaffes paa Selskabets Bekostning.

15. Til at bestride det ved Commissionen forefaldende Skriverie bemyndiges samme til provisorisk at antage og lønne en Skriver.

16. Af Selskabets Concept-Carter maa ingen udlaanes uden efter Kongelig Befaling eller paa Forlangende af et Kongelig Collegium. Modtageren bestemmer i Beviset hvor lang Tiid at Laanet behøves, og Commissionen drager Omsorg for at det i rette Tiid bliver tilbageleveret.«

Med nogle faa Bemærkninger vedrørende Økonomien vedtog Selskabet den foreslaaede Instruks.

Til Selskabets Møde den 14. April 1815 havde Kommissionen udarbejdet et Forslag til Instruks for Overinspektøren. Dette Forslag vedtoges og meddeltes Søren Bruun. Instruksen indeholdt følgende Punkter¹:

»1. De geographiske Conceptcarter, som om Sommeren forfattes, afleveres af hver Landmaaler selv, eller om han boer uden for Kjøbenhavn, da ved Commissionær, inden følgende Januar Maanedes Udgang, til Overinspecteuren, der efter at have gjort Overslag over ethver Cartes □ Indhold, afsætter Grændserne af Sommerarbeidet paa den af sl. Etatsraad Bugge begyndte Brouillon. Samtlige originale Conceptcarter for afvigte Sommer forelægges derpaa Commissionen, med tilføiet Indberetning om hvert Cartes □ Indhold, m. m.

2. Dernæst besørger Overinspecteuren et Udkast til Markarbeidets Fordeelning til forestaaende Sommer, hvorhos iagttages:

a. at hvad der udfordres til at udfylde det til Stikning bestemte Carteterrain først bliver opmaalt, og om noget fra forrige Aaringer paa samme Strækning skulde være uopmaalt, at samme tillige bliver carteret.

b. Da Erfaringen har lært, at det tjener til Forretningernes hurtigere Fremgang, at Operateuren placeres paa det Terrain, der grændser til hans foregaaende Aarings Arbeide, saa bliver at paasee, at heri ei, uden Nødvendighed, gøres Undtagelse.

¹ Saaledes refereret i Selskabets Forhandlingsprotokol af H. C. Ørsted.

3. Meddeles Commissionen et Udkast til hver Landmaalers Instruction, ligesom og til Overinspecteuren selv, i Hensyn til den Landmaalingsassistent, ved hvem han har forbundet sig at levere sædvanligt Sommerarbeide.

4. I Fald nogen af Landmaalerne ved Udreisen i Foraaret skulde behøve nye Instrumenter, afgiver Overinspecteuren sin Erklæring over hvorvidt det forlangte findes fornødent, og indstiller samme til Commissionens nærmere Bestemmelse. Derimod kan den sædvanlige Reparation ved Instrumenterne, Stokkenes Opmaalning og Beskoning, af den sædvanlige Instrumentmager og Snedker besorges, mod Overinspecteurens Paategning paa Anfordringen.

5. Paaseer Overinspecteuren, at enhver Landmaaler, saa snart muligt, i det seeneste 8 Dage efter at Anvisningen fra Zahlkammeret paa de sædvanlige tvende Kvartalers Gage er udstædt, afgaaer til det, efter enhvers Instrux anviiste Opmaalningsterrain.

6. I Hensyn til Markarbeidet bliver følgende at iagttage, at den af Hs. Majestæt gjennem Rentekammeret under 22 Mai 1799 communicerede Resolution nøie følges:

a. At Gods og Districtskjællene (der tillige udgjøre Sogneskjællene) blive paa geometrisk Maade bestemte,

b. Ligeledes at Boelstederne, samt de hvortil holdes Heste og Vogne, betegnes i Carterne forskjælligt fra Husene,

c. At Bjerge og Høie blive i Plan anlagte, og saavidt muligt betegnede efter Høide og Omfang,

d. At intet af Situationerne bliver uopmaalt, som hidtil er vedtaget at burde carteres i den geographiske Maalestok,

e. At Objecter i alle Udkanterne af Arbeidet blive bestemte til Combinationspunkter,

f. At endeligen naar Cartet er færdigt, der da ligeledes ved Udkanterne tilføies hvilken Landmaalers Grendser der ere fælles med Cartets, og i hvilken det tilgrendsende Stykke allerede er opmaalt, med tilføiet Aarstal.

7. Det paasees at Conceptcartet (hvorpaa Proceduren af Operationerne paa Mensula med saakaldede blinde Linier betegnet) bliver det Carte, som i Overensstemmelse med forberørte første Post til Januar Maaned af hver Landmaaler indleveres.

8. Det bliver Overinspecteurens Pligt paa Commissionens Vegne at have localt Tilsyn med Forretningernes Fremme i Sommermaanederne, og maa han til den Ende, naar han finder det passende og nødvendigt, omreise Opmaalningsterrainet; desuden har hver Landmaaler medio Julii og August, at tilmælde ham Arbeidets Fremgang, samt om Hindringer ere indtrufne, hvilke han, saa vidt muligt, maa søge at raade Bod paa. Overinspecteuren maa tillige holde over og paasee, at der ikke bruges flere Pligtsfolk m. v. end Opmaalningen ved Rescriptet af 22 April 1763 tilsteder.

9. Naar vigtige Anliggender kalde en Landmaaler en føie Tid fra sit Sommerarbeide, maa han anmælde det, samt hvori hans Forfald bestaaer, til Overinspec-

teuren, som da strax giver Indberetning derom til Commissionen, med Betænkning om hvorvidt det efter Omstændighederne burde paalægges Landmaaleren at besørge Forretningerne fortsatte ved en duelig Medhjælper;

10. Ved Hjemkomsten fra Sommerarbeidet afgiver Overinspecteuren til Commissionen en kort Rapport angaaende Opmaalningens Fremskridt i forløbne Sommer, hvilken Anmældelse siden maae udførlig indleveres i Commissionen, i Overensstemmelse med hvad forberørte første Post anmelder.«

Til Fortsættelsen af Opmaalingsarbejdet i Holsten disponeredes der ved Foraarsæsonens Begyndelse 1815 over 5 af de tidligere Landmaalere, I. Ellung, A. C. Gudme, M. Werchmester, H. Wolf og Th. Bugge jun., medens Søren Bruun som kongelig udnævnt Overlandmaalingsinspektør førte Tilsyn med Arbejdet. Det var Sædvane, at Landmaalerne mødtes i København i Slutningen af April Maaned for at faa tildelt deres Arbejde, og samtidig fik de udbetalt to Kvartalers Løn med Anvisninger paa Rendsborg Zahlcase i rede Sølv. Samtidig maatte Selskabet indbetale i København Beløbet af disse Lønninger i Sølv Værdi, og Kongen tillagde Forskellen paa rede Sølv og Sølv Værdi. Opmaalingerne begyndte derefter først i Maj Maaned.

Landmaalingsens hele Økonomi blev i 1815 gjort til Genstand for særlig Undersøgelse af den samme Aar nedsatte Finanskomité, og Selskabet besluttede for Fremtiden at lade Landmaalingen have sin egen Regnskabskonto som et Selskabet fra Statens Side overdraget Arbejde. Endvidere besluttedes det under Drøftelsen den 12. Maj 1815 af Selskabets økonomiske Situation, i hvilken Landmaalingsens tiltagende Underskud vejede tungt, at søge Finanskollegiet om et aarligt Tilskud af 2000 Rbd. N. V. eller tilsvarende i S. V. og desuden en Sum af 6000 Rbd. N. V. een Gang for alle til Dækning af Selskabets Gæld og til Kortarbejdets Fortsættelse. Ved kgl. Resolution af 15. Juli 1815 bevilgedes et aarligt Tillæg af 1000 Rbd. S. V. til den geografiske Opmaalning og Kortudgivelsen og 6000 Rbd. N. V. een Gang for alle, et Tegn paa kongelig Bevaagenhed overfor dette for Staten saa betydningsfulde Arbejde.

Opmaalingerne i Holsten foregik i Aarene 1809–15 væsentlig i de nordøstlige Egne omkring Rendsborg, Kiel, Preetz, Plön, Eutin, Oldenburg og Femern samt ved Neumünster. Fra 1815 fortsattes mod Nordøst, for at fuldføre Opmaalingerne her, og derefter mod Sydøst til Elben, videre i Terrænet mellem Neumünster og Altona og mod Vest til Elbens Munding og Ditmarsken.

Allerede efter den første Sommers Opmaalinger viste der sig Vanskeligheder med Afønningen af Landmaalerne, og i Oktober 1815 indsendte A. C. Gudme og Th. Bugge Andragende om enten at faa Bestalling som geografiske Landmaalingsinspektører med Løn efter kgl. Resolution eller at blive befordret til andet Embede. Selskabets Økonomi i disse Aar var haardt spændt, ikke mindst paa Grund af Landmaalingsens stadige Underskud, og f. Eks. kunde en Ansøgning i December 1815 fra Landmaalingskommissionen om en Bevilling til en haardt tiltrængt Reparation af Opmaalingskortene samt til en geografisk Fortegnelse og en speciel Beregning over hvert Korts Kvadratindhold ikke bevilges af Kassekommissionen.

Efter Planen, hvorefter Danmark og Hertugdømmerne var inddelt til Kortlægning, kunde Holsten ikke karteres uden at udelukke Femern, medmindre man enten vilde vælge et større Papirformat end sædvanlig, eller man forlod den Inddeling efter Hesselbjergs Meridian¹, som var Skillelinien for de over Slesvig og Jylland udgivne Kort. Selskabet fandt den sidste Udvej mest passende, saaledes at den resterende Del af Slesvig og Holsten inddeltes i fire Kort, hvoraf de tre (Nr. 10–12) skulde slutte sig til Kortet over Jylland (Nr. 9) samt til Kortet over Sydfyen, medens det fjerde (Nr. 13) over den sydlige Del af Holsten, skulde afslutte Kortlægningen. En stor Del af Holstens nordlige Terræn var allerede opmaalt. Men for saa hurtigt som muligt at faa Konzeptkortene færdige til eet af de fire Kort for at kunne paabegynde Reduceringen og Tegningen i den kommende Vinter fik alle Landmaalerne i Sommeren 1815 anvist de endnu uopmaalte Egne af Holstens nordøstlige Del. Først i Foraaret 1816 blev man dog færdig med dette Arbejde. For at opnaa den størst mulige Nøjagtighed af de resterende Kort paatog den tidligere Landinspektør, Caspar Wessel, sig trods Alder og Svaghed at konstruere et trigonometrisk Kort over det resterende Omraade, hvori Punkterne var anlagt efter Afstanden fra Københavns Meridian og Perpendikulæren derpaa. Dette Kort blev derefter lagt til Grund for de manglende fire Kort (jvfr. S. 73).

I Overensstemmelse med den for Landmaalingskommissionen givne Instruks afgav Kommissionen en udførlig Rapport til Selskabet om Opmaalingen og Korttegningen i 1815, en Rapport som blev forelagt i Mødet den 2. Februar 1816. Heraf fremgaar det, at Kommissionen straks havde indrettet de i Instruksen befalede Protokoller samt paabegyndt Ordningen af Arkivet, saavel Kort og Journaler som Dokumenter og Papirer. Endvidere var der anskaffet Skabe til Gehejmearkivet og Søkortarkivet til Opbevaring af Kobberplader, Konzeptkort, Journaler m. m. Med Berømmelse fremhævede Kommissionen den Iver og Virksomhed, som Søren Bruun i sin nye Egenkab af Overinspektør havde udvist for Operationernes Sammenhæng og Fremme. Samtlige Landmaalere havde i 1815 opmaalt dobbelt saa stort et Terræn som i 1814.

Før Opmaalingsarbejdet skulde begynde i Foraaret 1816 indgav Landmaalingskommissionen et Forslag om Arbejdets hurtigere Fremme og Tilendebringelse, hvis Hovedpunkter var følgende:

1) Selskabet indskrænkede sine Bestræbelser for Kortudgivelsen til at faa de fire resterende Kort færdige.

2) Selskabet vilde foranstalte Th. Bugges Beskrivelse over Opmaalingsmetoderne fortsat og forsynet med et trigonometrisk Kort over hele Danmark (jvfr. S. 35 f.).

3) Landmaalerne M. Werchmester og H. Wolf skulde efter Ansøgning afskediges og indstilles til en samlet Pension af 1091 Rbd. S. V. at betale af den almindelige Pensionskasse.

4) A. C. Gudme skulde rykke op i Werchmesters Gage.

5) Assistenten Anker Storm skulde antages som Landmaaler med 300 Rbd. S. V. i Gage.

¹ Hesselbjerg, Vest for Vejle; i Kort over Nordfyen, Randen tilvenstre, kaldet Heslebjerg, ligeledes ofte i Journalerne.

6) Det Overskud, som blev tilovers af den Sum, som Kongen nu betalte til Landmaalernes Lønninger, efter Fradrag af Pensionerne, maatte anvendes til Præmier for de Landmaalere, der frembragte et større Sommerarbejde end det foreskrevne.

7) Landmaalerne I. Ellung, Th. Bugge og A. C. Gudme skulde indstilles til gratis Bestalling som geografiske Landmaalingsinspektører.

I Mødet den 26. April 1816 kunde Selskabet efter nogen Overvejelse slutte sig til Kommissionens Forslag, og Retningslinierne for det forestaaende Arbejde var dermed givet.

En mindre Ændring i Planen for de fire Kort maatte foretages, da Hertugdømmet Lauenborg i 1816 indlemmedes i den danske Stat¹. Men Kommissionen fandt det muligt ved en passende Fordeling at indbefatte ogsaa dette Omraade i de planlagte Kort.

Vedrørende Fyrstendømmet Eutin² enedes man i 1817 om, at dette ikke skulde opmaales, men at der fra Kort i det kgl. Kortarkiv skulde indtegnes Beliggenheden af Byer, Kirker og Veje. Derimod skulde Skove, Søer, Moser o. l. ikke medtages, for at det straks kunde ses, at Fyrstendømmet ikke var bestemt paa samme Maade som den øvrige Del af Kortet.

Med de resterende fire Landmaalere I. Ellung, Th. Bugge jun. og A. C. Gudme, der alle var Inspektører, samt Anker Storm, skred Opmaalingerne i Holsten godt frem under Søren Bruuns Ledelse, og hvert Aar modtog Medarbejderne Gratiale for vel udført Arbejde. For at fremme Arbejdet yderligere foreslog S. Bruun i 1818 før Opmaalingssæsonens Begyndelse, at der skulde bevilges hver af de tre ældste Landmaalere 100 Rbd. slesv. holst. Cour. til Hjælp til at holde en Assistent, imod at de for Gagen og dette Tillæg skulde forpligtes til at opmaale 3 □ Mil hver om Aaret og nyde Gratiale for, hvad der opmaaltes mere end det bestemte. Landmaalingskommissionen var naturligvis interesseret i enhver Plan, der kunde fremskynde Opmaalingernes Afslutning, men den nærede Betæneligheder ved at fastsætte noget Minimum for Arbejdsydelsen. Tildeling af et mere eller mindre kuperet Terræn spillede her en væsentlig Rolle, og der vilde let blive Anledning til Misfornøjelse og Klage. Det fandtes ogsaa misligt ved et Arbejde, hvis Nøjagtighed man ikke strengt kunde kontrollere, at friste Operatørerne ved at bringe Interessen i Strid med Pligten. Kommissionen kunde derfor ikke anbefale Bruuns Forslag, og Selskabet sluttede sig dertil. Derimod bevilgede Selskabet 100 Rbd. slesv. holst. Cour. med 60 % Tillæg til I. Ellung, for at han, der havde arbejdet i næsten 40 Aar under Opmaalingen, kunde faa sin Søn, Peter Nicolay Ellung, som Assistent.

I en Aarrække havde Landmaalerne faaet deres Løn udbetalt i slesv. holst. Courant med 60 % Tillæg. I Stedet for denne Afregningsmaade besluttedes det ved kgl. Resolution af 24. Februar 1819, at Selskabet fra 1. Januar 1819 skulde have en aarlig

¹ Lauenborg bortbyttedes 1815 af Preussen til Danmark mod Svensk Pommern, men først 1816 overtoges det af den danske Regering.

² Eutin, Hovedstaden i det oldenborgske Fyrstendømme Lübeck, var Bisperesidens og kom 1803 under Oldenburg.

Bevilling til Opmaalingen og Kortudgivelsen paa 4000 Rbd. rede Sølv, »som ophører naar hiint Værk er tilendebragt«, medens alle andre Tilskud skulde bortfalde fra samme Tidspunkt.

Baade arbejdsmæssigt og økonomisk betragtet var der nu al god Grund til at forvente, at det langvarige Opmaalingsarbejde kunde afsluttes hurtigt. Opmaalingerne gik planmæssigt i Sommermaanederne 1819, bortset fra adskillige Vanskeligheder med Landmaalernes frie Indkvartering, og kun meget lidt stod endnu tilbage. Da indtraf der imidlertid en Omstændighed, der blev skæbnessvanger for hele det store Foretagende, og som medførte, at den geografiske Opmaaling under Selskabets Bestyrelse ophørte.

Af Landmaalingskommissionens fem Medlemmer afgik J. A. Wolf ved Døden den 14. December 1819, og O. C. Olufsen kunde paa Grund af lang Tids Svagelighed ikke bidrage noget til Arbejdet. Da Instruksen for Medlemmerne fordrede, at mindst tre Medlemmer skulde være til Stede for at afgøre en Sag, og da det, ikke mindst paa Grund af Formandens, Poul Løvenørns store Optagethed af andre Forretninger, faldt vanskeligt at aftale Møder, truedes Kommissionens Arbejde af Standsning eller i det mindste af betydelige Forsinkelser i Forretningsgangen. I et Brev af 22. December 1819 til Selskabet foreslog Løvenørn derfor at overdrage Kommissionens Arbejde til en enkelt Person, der havde den største Duelighed, Indsigt og Iver for Sagens Fremme, nemlig P. J. Wleugel. Kommissionens øvrige Medlemmer, der fik Lejlighed til at udtale sig om det stillede Forslag, var imidlertid ikke enige med Løvenørn herom. O. C. Olufsen fandt ikke de øjeblikkelige Vanskeligheder som tilstrækkelig Motivering for, at Selskabet skulde forandre den efter Th. Bugges Død tagne Beslutning om at overdrage Bestyrelsen til en Kommission. Hvis Selskabet imidlertid nu skulde lægge mindre Vægt derpaa, var han rede til at træde tilbage, men vilde da foreslaa Bestyrelsen overdraget til et andet af Selskabets Medlemmer, nemlig H. C. Schumacher. – Ogsaa C. F. Degen vilde foretrække at bevare en Kommission: »Da den geographiske Landmaalingscommissions Virkekreds er af tredobbelt Natur: nemlig 1. videnskabelig, og in specie *mathematisk* og *historisk*, 2. *artistisk* og, hvad Kaartetegnings Udvortes angaaer, *æsthetisk*, endelig 3. *oekonomisk*; troer jeg, at Selskabet med fuldkommen gode Grunde har substitueret en *Commission*, istedet for et *Individ*.« Hvis Selskabet ønskede en enkelt Person, kunde han slutte sig til Forslaget om Schumacher, idet han i øvrigt selv gerne vilde udtræde af Kommissionen. – P. J. Wleugel sluttede sig ligeledes til Ønsket om Bevarelse af Kommissionen, »hvorved Selskabet har større Betyggelse for det Arbejde som er det paalagt, da nye Medlemmers Valg maatte kunne afhjælpe Mangelen«. – Løvenørns Ønske om at fratræde Kommissionen og hans foran nævnte Forslag meddeltes Selskabet i Mødet den 7. Januar 1820, men blev først drøftet den 21. Januar. Det besluttedes da at vedligeholde Landmaalingskommissionen og til nye Medlemmer deraf at vælge H. C. Schumacher og E. G. F. Thune. »Den nye Commission, bestaaende af Commandeur Wleugel, Prof. Olufsen, Prof. Schumacher og Prof. Thune, tilskrives og anmodes om at foreslaae en saadan For-

Litografi efter Maleri af C. A. Jensen 1839¹.

andring i Commissionens Instruction, at Commandeur Wleugel kunde i Almindelighed besørge de Executive i Commissionens Forretninger, og Commissionen blot behøvede at deliberere over tvivlsomme Gjenstande, og nye Indretninger.« Efter Kommissionens Forslag besluttede Selskabet imidlertid i Maj s. A., at Wleugel ikke skulde have særlige Forpligtelser, men at den hidtidige Instruks skulde bestaa, dog med den Forandring, at der kun behøvedes to Medlemmers Underskrift ved enhver Ekspedition mod før tre.

Selskabets Henvendelse til H. C. Schumacher om at være med i Landmaalingsskomiteens Arbejde fremkaldte et Svar af 4. Februar 1820, hvori Schumacher erklærede, at han ikke kunde deltage i Kommissionens Arbejde og aabent udtalte sig om Selskabets »forældede« Kort og om, hvordan man bedst kunde fortsætte og afslutte Arbejdet. Schumachers Brev lød saaledes:

»Für die mir von der Gesellschaft, durch Ihre auf mich gefallene Wahl erzeigte Ehre, statt ich derselben meinen verbindlichsten Dank ab, ich bedaure aber den mir in der Commission angewiesenen Platz nicht annehmen zu können, da meine Verrichtungen bei der mir von Seiner Majestät übertragenen Gradmessung, und der Karte von Lauenburg, öftere Abwesenheiten von Kopenhagen veranlassen, und mich folglich verhindern ein Geschäft zu übernehmen, bei dem Berathung mit andern nothwendig ist.

Dem ehrenvollen Zutrauen, das die Gesellschaft auf mich gesetzt hat, glaube ich aber nicht besser entsprechen zu können, als wenn ich Ihr bei dieser Gelegenheit meine Ansichten des Geschäftes vorlege.

Unsere Karten waren zu der Zeit als man damit begann, eine vortrefliche, und sich vor andern auszeichnende Arbeit. Es sind aber in der langen Zwischenzeit seit jener Periode, alle auf Topographie Bezug habende Arbeiten, theils durch die Vervollkommung der Instrumente, theils durch die häufigen Kriege, durch die eine treue und leichtverständliche Darstellung des Terrains nöthig ward, so sehr verbessert, dass man sie jetzt wohl nicht anders als veraltet betrachten kann. Ich denke nicht dass ihnen dies zum Nachtheil gereicht, es ist vielmehr *glücklicherweise* das Schicksal aller wissenschaftlichen Unternehmungen, die nur denn nicht

¹ C. A. Jensen, 1792–1870, studerede Matematik og Landmaaling hos Th. Bugge sen. og bestod 1812 Eksamen heri.

veralten können, wenn die Wissenschaft selbst keine Fortschritte macht; und die noch vor ihrer Beendigung veralten *müssen*, wenn die Wissenschaft *schnelle* Fortschritte macht, und sie selbst von grossem Umfange sind.

Beide Ursachen haben auf unsere Karten gewürkt, die jetzt nicht mehr den Forderungen Genüge leisten, welche durch die bedeutenden Worte – »herausgegeben von der Gesellschaft der Wissenschaften« – begründet werden. Die Arbeiten einer Gesellschaft der Wissenschaften müssen nicht allein dem Stande der Wissenschaft entsprechen, sondern ihm voreilen, und an unsere Gesellschaft möchte man wohl vorzüglich strenge Ansprüche machen da jedermann weiss, dass Römer dessen mächtiges Genie seinem Jahrhunderte vorgrif, und dem die Astronomie beinahe alle Instrumente verdankt, ein Däne war.

Von der andern Seite erscheint es wieder bedenklich eine grosse Arbeit die lange nach *einem* Plane fortgeführt ward, entweder unvollendet aufzugeben, oder verändert fortzusetzen. Allein hier scheint die Natur selbst sich ins Mittel zu legen, und einen Ausweg zu zeigen. Wir könnten nemlich sehr gut unsere Karten nach dem alten Plane bis an die Eider fortsetzen, so dass sie das ganze eigentliche Dännemark umfassten – und denn fehlt soviel ich weiss nur noch ein Blatt, – Holstein aber in vier Specialkarten darstellen, die wo möglich die besten unserer Zeit überträfen. Wenn ich mich nicht irre würde man so zugleich erkennen, dass wir ein grosses, von einer vorigen Generation unserer Gesellschaft hinterlassenes Vermächtniss zu ehren, aber auch was wir selbst leisten können, zu zeigen wissen.

Es ist möglich dass wenige, vielleicht gar keine, von den bisher in Holstein gesammelten Materialien zu diesem neuen Zwecke dienen könnten, sie würden aber auf allen Fall hinreichend seyn um eine Generalkarte von Holstein daraus zu construieren, die für Administration, und Individuen Bedürfniss ist, und das Publicum, würde in ihrem Besitze sehr ruhig der Vollendung der Specialkarten entgegen sehen.

Ueber die Art wie dies Geschäft zu betreiben wäre enthalte ich mich etwas hinzuzufügen, da die Gesellschaft schon ihren Beschluss gefasst und dessen Ausführung dem Herrn Commandeur Wleugel übertragen hat. Demohnerachtet hielt ich es für Pflicht meine unmaassgebliche Meinung vorzulegen, und auf keinen Fall wird man mir die bescheidene Aeusserung des Wunsches verübeln, dass es der Gesellschaft gefallen hätte, die Karte von Holstein nicht nach der bisherigen Art, sondern noch besser ausführen zu lassen wie ich die mir von Seiner Majestät übertragene Karte von Lauenburg auszuführen gedenke.«

Paa Grund af dette Forslags store Rækkevidde for det fremtidige Arbejde anmodede Selskabets Præsident straks Landmaalingskommissionen og den matematiske Klasse om snarest i Fællesskab at raade Selskabet. C. F. Degen benyttede Lejligheden til før dette Møde at fremhæve Nyttens af, at Selskabet beordrede et af sine sagkyndige Medlemmer til at foretage en Inspektionsrejse til samtlige Operationsstationer i Hol-

sten og henstillede, at H. C. Schumacher, som opholdt sig i Holsten, skulde paatage sig dette vigtige Hverv. O. C. Olufsen ønskede bestemt at faa den nye Plan forelagt og tilføiede: »Det vil upaatvivlelig være ligesaa vanskeligt som betænkeligt at gjøre nogen væsentlig Forandring i Landmaalingen og Kortudgaven, nu da det hele store Arbeide saa at sige er snart færdigt.« Der udarbejdedes herefter en omfattende Redegørelse for Opmaalingens hidtidige Resultater, og i særlig Grad omtaltes Caspar Wesels gode trigonometriske Maalinger i Holsten, som var fuldt ud tilstrækkelige som Basis for et fremtidigt Arbejde (jvfr. S. 73). Derimod lod den topografiske Opmaaling af Holsten noget tilbage at ønske. Den nøjagtige Fremstilling af Terrænet, som fandtes i de nyere militære Kort, vilde Selskabets Kort ikke have.

»De mindre mærkelige Hældninger af Terrainet som disse angive fremstille de ikke. Om dette i politisk Henseende kunne være ønskeligt indlade vi os ikke paa; men vi kunne ikke nægte at det i geologisk Henseende kunne have Interesse. Det ville ikke være vanskeligt, ved den specielle Opmaaling at udbringe tilstrækkelige Oplysninger hertil, da denne skeer efter en Maalestok som er 6 Gange saa stor som den i hvilken de trykte Kaarter udgives; men det sees let, at der udfordres længere Tid, jo flere Fordringer man gjør, og at Fremstillingen i de trykte Kaarter ville dog aldrig blive meget udtryksfuld, naar man betænker at 2 Bakker hvis Toppe t: Ex: var 200 Alen fra hinanden neppe ville kunne adskilles, da denne Afstand i Kaartets Skala, ikkun udgjør $\frac{1}{3}$ Line. I Henseende til Stikningen af Kaarterne skulle vi bemærke: at som Fortsættelse af et Arbeide begyndt for saa lang Tid siden, er det naturligt, at Kobberstikket uagtet det i Begyndelsen ikke eftergav de beste Kaarter noget, dog nu staaer tilbage for dem. Dette er en Følge af at Arbeidet har varet saa længe, og at der ingen naturlige Standsningspunkter har været i det. At naar Kaarter ere bestemte til at sættes sammen ville det være upassende at gjøre dem i ganske forskjellig Maneer; at standse aldeles med dem, maatte ansees som en Tilstaaelse af at de Foregaaende vare upaalidelige, hvilket vi forhen have viist ikke at være Tilfældet. Man vil heraf letteligen indsee hvilke Vanskeligheder der møde ved at gjøre nogen betydelig Forandring i Planen for de geographiske Kaarter som endnu er tilbage. Ville man give særskildt Kaart af Holsteen paa 4 Blade, hvad skulle man da gjøre med den Deel af Slesvig som staaer tilbage? At udgive de 2 Kaarter hvoraf det ene er næsten færdig fra Kobberstikkeren, det andet tegnet, og derpaa standse, vil vel ingen falde paa. Hvad der er imod at tilintetgjøre disse og i en anden Maneer at tegne andre, der skulle være at tilføie til Foregaaende have vi forhen berørt, og vi kunne ikke unnlade at bemærke at Udtegningen af Terrainet paa en Strækning hvor Jordmonets Afvigelse fra en Flade ikke er større end i Holsteen, er langt fra at være af den Vigtighed, eller at have den Indflydelse paa Udseendet som i bjergige Egne, og at den neppe svarer til de betydelige Omkostninger samme ville føre med sig. – Hvad vi efter Omstændighederne ansee at være passende ville være at bedrive Arbeidet med mueligste Kraft for at fuldende det.«

Der synes øjensynligt at have gjort sig forskellige Anskuelser gældende under Behandlingen af H. C. Schumachers Forslag i Kommissionen og i Klassen, før de i Fællesskab afgav følgende kortere Betænkning af 30. April 1820 til Selskabet:

»Nøjagtigheden af et Kaart beroer:

- 1) paa Rigtigheden af det Triangel-Næt, som ligger til Grund.
- 2) paa den troe Afbildning af det Land, som skal fremstilles.

Man kalder den første Deel af Arbejdet den trigonometriske, den anden den topographiske.

Kaartet over Holsten grunder sig paa et af Wessel bestemt Triangel-Næt. Ved at anstille en Sammenligning imellem dette og Trianglerne i Professor Schumachers Gradmaaling, befandtes af 2 Linier som sammenlignedes, den eene at være overensstemmende, den anden ej at være meere forskjellig end at man kan antage at Triangel-Nættet har en for sin Bestemmelse tilstrækkelig Nøjagtighed. – Imidlertid da de nyelig nævnte Linier begge ligge i den østlige Deel af Holsten, og enkelte af Klassens Medlemmer troe at det kunne være nyttigt at erholde Vished om det samme er Tilfældet i den vestlige Deel af Holsten, saa kunne dette skee ved at lade nogle store Triangler blive dragne fra to Stationer i Gradmaalingen hen til Vestkysten af Holsten. Professor Schumacher har tilkjendegivet, at hvis Hans Majestæt tillader ham det, han da vil være beredvillig til at lade dette Gradmaalingen egentlig uvedkommende Arbejde udføre med samme Nøjagtighed, som anvendes ved hans øvrige Triangler.

I det vi saaledes tør forudsætte at den trigonometriske Deel ikke behøver nogen for Kaarterne mærkelig Forbedring, og ingen nye Opmaaling vil være nødvendig, maae vi, hvad den topographiske Deel angaaer bekjende, at denne – saa fuldkommen den end svarede til det Standpunkt, paa hvilket Kunsterne befandt sig den Gang Arbejdet begyndte – nu staaer tilbage for den nærværende Tids beste Kaarter.

Skulle Kaarterne bearbejdes til denne Hensigt saaledes at de kunne indtage en ærefuld Plads imellem Nutidens Kaarter, da kan dette skee paa 2 Maader.

Enten kunne man bearbejde alt det som endnu ikke er udkommen efter den nye Plan, og fremstille det tilsammen paa 4 Kaarter der erholdt samme Omfang, som man efter den forrige Plan ville have givet dem.

Eller man kunne indskrænke sig til at lade paa den hidtil brugte Maade, det af Schlesvig stikke, som i den Sydvestlige Deel endnu staaer tilbage og allerede er tegnet, og af Holsteen lade det som skulle komme paa samme Kaart blive fremstillet blot med lette Omrids i sine Hovedpunkter, omtrent som man plejer paa Kaartet at antyde Lande, som grændse til det Land man egentlig vil fremstille. Man maatte fremdeeles paa en mindre Plade give den Sydøstlige Deel hvortil man da kunne benytte den under Arbejdet værende Plade over den Nordøstlige Deel af Holsteen ved at afskjære den der hvor det Eutinske begynder. – Hermed maatte man da ansee vort Selskabs gamle Kaarter for sluttet, og derpaa bearbejde Holsten for sig paa 4 Blade efter den nye Plan.

Vi kunne ikke undlade at bemærke at begge Tilfælde vil medføre ikke ubetydelige Bekostninger, da for den Deel som skal bearbejdes efter den nye Plan mange af de ved de Geographiske Landmaalere optagne specielle Kaarter ville med Hensyn paa Terrainets Afbildning ikke være at gjøre Brug af.

Disse ere de Vanskeligheder som en Forandring i den hidtil fulgte Plan synes at medføre. Det indstilles til Selskabets Afgjørelse om, og hvorvidt der paa samme skal tages Hensyn.«

Ovennævnte Indstilling behandledes i Selskabets Møde den 26. Maj 1820, og der blev taget følgende Beslutning, som meddeltes H. C. Schumacher:

»Selskabet ønsker at lade sine Kortter over Holsteen udarbejde efter en nye Plan, saaledes at Terrainet deri saa fuldkomment som muligt fremstilles.

Derimod slutter det sine Kortter over Slesvig efter den hidindtil fulgte Plan.

Efter Landmaalingscommissionens Forslag overdrages Arbejdet over Holsteen til Prof. Astron. Schumacher.

Denne anmodes om et Forslag angaaende Arbejdets Plan og Bekostninger.

Naar man har faaet dette indgaaes med en allerunderd. Forestilling til Hs. Maj. Kongen, angaaende Bekostningerne.«

I en Skrivelse den 2. Juni 1820 til Selskabet takkede Schumacher for Overdragelsen af Arbejdet efter den nye Plan, som han lovede at fuldføre godt og hurtigt. Han betingede sig dog Retten til selv at antage og afskedige sine Medarbejdere. »Es ist dies nicht mehr, als was Seine Majestät der König mir Allergnädigst bei der Gradmessung bewilligt haben, und eine Bedingung die zur schnellen und vollkommenen Ausführung einer grossen und verwickelten Arbeit, wenn der, dem sie übertragen ist, dafür verantwortlich seyn soll, unerlässlich scheint.« Schumacher vilde imidlertid fortrinsvis anvende de tidligere Landmaalere, naar de var færdige med deres Arbejde under Kommissionen og foretrak videre Arbejde fremfor Pensionen, forudsat at de vilde rette sig efter den nye Plan. Schumachers Plan var den samme, som han for Tiden anvendte for Kortet over Lauenborg. Enkeltheder herom vilde fylde en hel lille Afhandling, og som Prøve vedlagde han derfor nogle Kortblade fra England, Bayern og Østrig, som skulde give et Indtryk af, hvad der kunde opnaas. »Die Gesellschaft wird erkennen dass abgesehen von der Vollkommenheit des Grabstichels, die nicht wesentlich, aber doch immer wünschenswerth ist, diese Karten ein Bild der dargestellten Erdfläche geben, wie sie einem in beträchtlicher Entfernung darüber erhabenem Auge erscheinen würde. Umstände die dieses Auge nicht beurtheilen kann sind durch conventionelle Zeichen ausgedrückt. Man erkennt so die Bildung des Terrains, den Zug und die Abstufungen der Höhen, Stadte und Dörfer im richtigen Verhältnisse ihrer Grösse zu dem angenommenen Maasstabe, und überhaupt alles was sich ohne Verwirrung auf der Platte darstellen lässt.« Om Arbejdets Bekostning kunde Schumacher ikke udtale sig, før han havde arbejdet et Aars Tid med de nye

Folk og derefter kunde skønne om Arbejdets Varighed. Paa Grund af andet astronomisk og geodætisk Arbejde regnede Schumacher ikke med at kunne paabegynde de ham af Selskabet overdragne Opgaver det første Aar, bortset fra Udmaalingen af nogle store Triangler ud imod Holstens Vestkyst.

Kun kort Tid efter Modtagelsen af Schumachers Brev indsendte Selskabet en af H. C. Ørsted konciperet Redegørelse og Forestilling til Kongen, omfattende Oplysninger om det hidtidige Arbejde, den fremtidige Plan og Selskabets økonomiske Status. Det meddeltes deri bl. a., at Selskabet havde besluttet at fortsætte i 1820 med Opmaalingerne i Marsken, »hvor ingen mærkelige Forskjælligheder i Terrainets høiere eller lavere Overflade finder Sted«; men »Selskabet vilde strax standse alt allerede begyndt Arbejde i Henseende til de omtalte Kort og overhovedet Alt, hvad som ikke maatte svare til den nye Plan, saasnt de i den Anledning fornødne Oplysninger ville være samme meddeelte«. Den lange Forestilling afsluttedes med følgende Indstilling til Kongens Afgørelse:

»1. At de under Deres Majestæts Videnskabernes Selskab udkommende geographiske Korter maatte, for Holsteen udarbejdes efter en forandret Plan, hvorved man kunde tage Hensyn paa alle de Forbedringer Videnskabens og Kunsternes nærværende Tilstand frembyde: hvorimod den liden Deel af Korterne over Schlesvig, som endnu ei er udkommen, maatte udgives efter den hidtil fulgte Plan.

2. At Udførelsen af den nye Plan maatte af Selskabet overdrages Professor i Astronomien Schumacher.

3. At Selskabet i sin Tid maatte indkomme med en allerunderdanigst Forestilling angaaende de ved den nye Plans Udførelse forhøiede Udgivter, som Selskabets Fond ikke letteligen kunde bære, uden at berøve andre det paalagte Arbejde den nødvendige Understøttelse.

4. At man til Gunst for Overlandmaalingsinspecteur Bruun, som i de senere Aar blot har ført Oversigt over de øvrige geographiske Landmaalere, maatte indkomme med allerunderdanigst Forslag til een for hans halvhundredaarige Tjeneste og høie Alder passende allernaadigst Afskedigelse og Pensionering.

5. At man endeligen ligeleedes maatte indkomme med allerunderdanigst Forestilling angaaende de tvende¹ kongelig bestallte geographiske Landmaalers Gudmes og Capitain von Bugges allernaadigste Afskedigelse og Pensionering, dersom disse Mænd ikke skulde findes brugbare til Udførelsen af den nye Plan, hvilket dog er at haabe.«

Ved Reskript af 25. Juni 1820 bifaldt Kongen alle de her nævnte Punkter, og Meddelelse herom sendtes til H. C. Schumacher.

Imidlertid fortsatte de tre Landmaalere med to Assistenten Opmaalingerne i 1820 i Holstens Marskegne. Ligesom foregaaende Aar var der Vanskeligheder med Kvartergodtgørelserne til Operatørerne, men ved Selskabets Præsens, Grev Schimmelmans

¹ Iver Ellung var afgaaet ved Døden i Januar 1820.

Mellemkomst lykkedes det at ordne Sagen saaledes, at Landmaalerne ikke selv skulde sørge for Kvarter, men »at Communitet i Holsten maatte beordres at forskaffe Landmaaleren Quartier, og derover ved Sommerens Slutning ingive Regning til Collegiet, imod at Directionen af Landmaalings Fondet refunderte Beløbet, hvilket og i bemelte Aar 1820 blev indvilliget«. Det udførte Sommerarbejde var ikke mindre end de foregaaende Aar, og som sædvanlig fik Landmaalerne hver tilstaaet et Gratiale paa 100 Rbd. rede Sølv af den til Lønninger bestemte Sum, med det af Kongen bevilgede Tillæg paa 60 %.

I den foran omtalte kortere Periode 1809–20 af den geografiske Opmaaling, der var den sidste, hvori Selskabet deltog direkte, skete der ingen større Ændringer blandt Medarbejderne. Selskabet havde stadig den snarlige Afslutning af Arbejdet for Øje, hvorfor der ikke antoges nye Landmaalere. Kun Omordningen af Arbejdet efter Th. Bugges Død 1815 medførte mindre Forandringer.

SØREN BRUUN (S. 46 ff.) var paa Grund af sin lange og flittige Tjeneste i Landmaalingsarbejdet Genstand for Selskabets særlige Opmærksomhed. I Januar 1812 anbefalede Selskabet ham til det Kgl. Danske Kancelli, da dette forlangte en Indberetning om Embedsmænd og private, »hvilke ved udmærkede Handlinger og Fortienester have gjort sig værdige til Hans Majestets landsfaderlige Opmærksomhed og kongelige Naade«. Bruun blev ved denne Lejlighed Ridder af Dannebrog. Faa Maaneder senere søgte Bruun om at blive Adjoint ved Landmaalingskommissionen. »J qualité som Adjoint forbinder jeg mig til paa det Kongl. Videnskabers Selskabs Befaling i Sommer Maanederne at paasee, at den geographiske Forretning bliver fortsat efter den af Directionen vedtagne og befalede Plan, at gaae den mindre øvede til Haande med Raad og Daad i paakommende praktiske Tilfælde, og da der over en stor Deel af Holsten opbevares Karter i den slesvigske Land-Commissions Archiv, paa Directionens nærmere Ordre anholde om de fornødne Karters Udlevering til Afbetiening, og saafremt disse efter anstillet Prøve skulde findes brugbare, da anvise den korteste Maade til sammes Reduction og Forbindelse med de geographiske operationer; J Vinter Maanederne at beregne den ungefærlige qvadrat Jndhold af hver Operateurs Sommer Arbejde, og Tiid efter anden fortsætte samme Overslag for de foregaaende Aar, og om befales, anføre alt i en dertil indrettet Protocol mod at tilstaaes noget Passende til Skrive-Materialier og fornøden Medhjælp.« Til dette sidste bevilgedes der Bruun 50 Rbd. aarlig.

Som tidligere omtalt (S. 62 f.) antoges Søren Bruun i 1815 til Leder af Landmaalingsarbejdet med Titlen Overlandmaalingsinspektør under Ansvar overfor den samtidig nedsatte nye Landmaalingskommission. Opmaalingerne i Holsten kom hurtigt i god Gang under den nye Ledelse. Allerede i 1816 søgte og fik Bruun Fritagelse for Arbejdet i Marken og Indlevering af Kort samt for at holde en Assistent mod som Overinspektør med de dertil knyttede Forpligtelser at sørge for, at der ved de øvrige Landmaalere udrettedes lige saa meget som i tidligere Aar. Ansættelsen som Overinspektør medførte for Bruun, at han mistede nogle Emolumenter, som han tidligere havde haft for Udfærdigelse af Kopikort; desuden havde han uden Godtgørelse ud-

ført forskelligt Kortregistreringsarbejde, hvortil endelig kom, at den Indtægt, som Selskabet i flere Aar havde tilstaaet ham som Bidrag til Beregning af statistiske Tabeller, ophørte i 1816. Bruun ansøgte derfor i April 1818 om at faa en Godtgørelse paa 122 Rd. holst. Cour. for hvert Aar, han endnu bestyrede Landmaalingsvæsenet, og dette bevilgedes.

Ved Afslutningen af sit Arbejde i Landmaalingen indsendte Søren Bruun i Oktober 1820 til Selskabet en samlet Beregning af det opmaalte Areal i Danmark og Hertugdømmerne for derved i Tabelform at kunne give et Bidrag til den geografiske Opmaalings og dens Personales Historie i de 59 Aar, Opmaalingen havde bestaaet under Selskabets Ledelse. Af denne Beregning fremgaar det, at det hidtil opmaalte i Danmark, Slesvig og Holsten omfattede c. 972 □ Mil, hvorunder det saakaldte »Watt« var medregnet. Det Stykke af Holsten, som var karteret siden 1815 udgjorde c. 87 □ Mil; der resterede endnu Opmaaling af omkr. $\frac{1}{5}$ af Holsten. Bruuns Beregning blev overgivet til Selskabets Præsident for at forelægges Kongen. Før sin Afsked fik Bruun Løfte om en passende Pension, og efter Indstilling af Selskabets Præsident blev han ved kgl. Skrivelse af 28. April 1821 afskediget i Naade med en Pension paa 1200 Rbd. Sølv og samtidig udnævnt til Justitsraad. I 1823 modtog han som Gave fra Selskabet nogle af de Instrumenter, som han havde benyttet gennem de mange Aars Opmaalinger.

Ved Siden af sit Arbejde med den geografiske Opmaaling fortsatte Søren Bruun sine Beregninger af statistiske Tabeller over Landets Kvadratindhold af Ager, Moser, Skov m. m., hvortil han i rigt Maal anvendte Selskabets geografiske Kort (jvfr. S. 48). Søren Bruun indsendte ogsaa andre Arbejder, saaledes en Haandbog med Tabeller til Sammenligning af Mønt, Maal og Vægt i Ind- og Udland 1807, hvorpaa Selskabet subskriberede til et Beløb af 200 Rd., samt i 1823 to Miletabeller. I 1828 indleverede han til Selskabet et Manuskript »Forsøg til en probabel Realisering af Landerierne i Rbd. Sølv udi Nørrejylland«. Landmaalingskommissionen, der fik Manuskriptet til Bedømmelse, fandt dog, at Emnet laa udenfor Selskabets Virkekreds.

Søren Bruun døde i 1830, og det følgende Aar sendte en Brodersøn en fuldstændig Fortegnelse over hans efterladte Manuskripter med en Anmodning til Selskabet om at undersøge, om disse Arbejder var egnede til Trykning. Et Udvalg fandt imidlertid, at alle de 28 Manuskripter var af statistisk-økonomisk, men ikke af egentlig videnskabeligt Indhold, saaledes at Selskabet ikke burde ofre et betydeligt Beløb paa en Udgave deraf. Manuskripterne blev derefter tilbagesendt.

IVER ELLUNG arbejdede i Holsten i hele den her omtalte Periode og opnaaede uden Vanskeligheder et relativt godt Resultat. Hans mindre heldige Meriter i den foregaaende Periode syntes aabenbart glemt. Da han i 1810 søgte om højere Løn, omtalte Th. Bugge ham som den flittige og duelige Mand, der gerne kunde fortjene Tillæg efter 31 Aars Tjeneste, og det gjorde Selskabet ondt, at Landmaalingskassen ikke kunde taale denne Udgift. Ved Nyordningen af Landmaalingen i 1816 fik Ellung Bestalling som Landmaalingsinspektør. Som før nævnt (Side 68) modtog han i 1818 en Bevilgning, saa han kunde antage sin Søn som Assistent. I økonomisk Henseende var Ellung

meget efterladende, og trods stadige Henstillinger fra Selskabet betalte han fra 1814 ingen Renter af det Laan, som han i 1799 modtog fra Selskabet. Da han i Januar 1820 afgik ved Døden, søgte hans Søn om Henstand med Betaling i to Aar, og da disse Aar var gaaet, søgte Ellungs Enke om Eftergivelse af Gælden, hvilket Kassekommissionen ikke kunde anbefale. Senere søgte Enken igen om Eftergivelse eller Rente-frihed i hendes Livstid, og i 1831 besluttede Selskabet at blive i Besiddelse af Obligationen.

HANS WOLF arbejdede som Landmaaler i Holsten, indtil han i 1816 efter næsten 30 Aars Tjeneste søgte om Afsked med Pension paa Grund af tiltagende Synssvækkelse. I April samme Aar bevilgedes hans Afsked, og Selskabet anbefalede ham til Pension af den almindelige Pensionskasse. Da Wolf i 1830 afgik ved Døden, anbefalede Selskabet hans Enke til Pension, men desuden bevilgedes der hende et Gratiale fra Selskabet paa 40 Rbd. een Gang for alle. Endnu samme Aar søgte hun om Fornyelse deraf, og H. C. Ørsted anbefalede hende dertil. »Da hun er Enke efter en Broder af en af vore værdigste Colleger¹, synes det mig rimeligt, at Selskabet kunde være tilbøieligt til at gjøre noget mere for hende end for en anden Enke efter en af de geographiske Landmaalere.« Gratialet bevilgedes da igen i Haab om, at hun ikke siden vilde falde Selskabet til Byrde. Efter en ny Ansøgning bevilgedes der hende i 1834 15 Rbd., og dette fortsattes Aar efter Aar, til hun i 1867 døde.

MARTIN WERCHMESTER var under Opmaalingerne i Holsten svagelig, og som tidligere omtalt maatte Th. Bugge og A. C. Gudme vikariere for ham. Hans Andel i Opmaalingen var derfor ikke stor, og ved Nyordningen i 1816 afskedigedes han sammen med Hans Wolf og fik bevilget Pension.

THOMAS BUGGE JUN. udførte Hovedparten af sine Opmaalinger i Holsten, delvis i Samarbejde med Werchmester, og fik tillige i 1815 overdraget sammen med C. F. Wilster at tegne Kortet over den nordøstlige Del af Holsten (S. 108). Sammen med A. C. Gudme søgte han samme Aar om Befordring til andet Embede i Overensstemmelse med det kongelige Løfte til Landmaalerne eller Bestalling som Landmaalingsinspektør med fast Gage i slesv.-holst. Courant. Dette sidste anbefaledes 1816 af Selskabet. Gentagne Gange søgte Bugge om Gagetillæg, men af Hensyn til de øvrige Landmaalere kunde Landmaalingskommissionen ikke anbefale dette, da de overskydende Midler kun var smaa. Ved Ellungs Død i 1820 bevilgedes der Bugge og de øvrige Medarbejdere et Gratiale og et Gagetillæg. Som Følge af de ændrede Planer for den endelige Kortlægning af Holsten under Schumachers Ledelse, idet denne ønskede at staa frit ved Valget af sine Medarbejdere, indstilledes Th. Bugge i 1821 til Afsked med 740 Rbd. aarlig i Vartpenge. Dette bevilgedes ved kgl. Resolution af 28. April s. A., idet Bugge samtidig opfordredes til at fortsætte Arbejdet i Holsten under den nye Ledelse (S. 82). Bugge trak sig imidlertid ud af Landmaalingen efter 23 Aars Tjeneste og bosatte sig paa Landet, hvor han købte en Gaard for en lille Formue, som hans Fader, Professor Thomas Bugge havde efterladt. Faa Aar senere maatte han imidlertid sælge og kom i Gæld, og i 1831 bevilgede Selskabet ham 100 Rbd.

¹ Hans Wolf var Fætter til Selskabets Medlem Etatsraad, Prof. J. A. Wolf † 1819.

Sedler efter Ansøgning. En senere Ansøgning blev henlagt efter en omhyggelig Under-søgelse af Selskabets Økonomi. I 1855 bevilgedes der ham 50 Rdr. i hans Nød, og de følgende Aar optoges 25 Rdr. paa Budgettet som Gratiale for ham.

ANDREAS CHRISTOPHER GUDME opmaalte ligesom Th. Bugge fortrinsvis i Holsten og ligesom denne delvis sammen med Werchmester. Da han, der forblev ugift, til Stadighed opholdt sig i Hertugdømmerne¹, opnaaede han ved kgl. Resolution i 1810 at faa hele sin Løn 334 Rdr. udbetalt i slesv.-holst. Courant for at undgaa Tabet ved Omveksling. Gudme søgte flere Gange Befordring til andet Embede og modtog Selskabets Anbefaling dertil, saaledes i 1814 til Postmesterembedet i Kiel og i 1816 til Stillingen som Vejinspektør i Holsten. Da ingen af disse Embeder blev ham bevilget, anbefalede han ved Landmaalingens Omordning i 1816 til Landmaalingsinspektør. Ligesom de øvrige Medarbejdere søgte Gudme ofte om Forbedring af sin Løn. En Ansøgning i 1819 om en Gratifikation paa Grund af Sygdom blev imidlertid afslaaet: »Commissionen tør ikke tilraade, for Følgerne, at tilstaae nogen Gotgjørelse for Sygdoms Tilfælde, ligesaa lidet som for Betaling til den Assistent Gudme angiver at have havt, da det hverken er paalagt ham at have Assistent, heller ikke er skeet med Commissionens Forudvidende.« I 1820 fik Gudme tillagt baade Gratiale og Gageforhøjelse samt det ved Ellungs Død ledigblevne Regensstipendium. Det følgende Aar fik han sin Afsked med 570 Rbdr. Sølv i Vartpenge, men med samme Opfordring, som Th. Bugge fik, til at fortsætte under Schumachers Ledelse. Gudme var den eneste af Selskabets Landmaalere, der fortsatte Arbejdet, og i fire Aar fungerede han under de nye Forhold ved Landmaalingen i Lauenborg (S. 82). Han søgte dog andet Embede og fik i 1824 Selskabets Anbefaling til Stillingen som Overlandvejinspektør i Holsten.

Ved Siden af Landmaalingen udfoldede Gudme en omfattende Skribentvirksomhed. I en Aarrække havde han samlet Materiale til Udarbejdelse af en historisk, statistisk og økonomisk Beskrivelse af Kiel og dens Omegn, og med Udgivelse heraf for Øje ønskede han i 1820 af Selskabet at laane det af ham opmaalte Kort over Kiel. Dette bevilgedes ogsaa, dog paa Betingelse af at han ikke maatte sætte paa sit Kort, at det var taget fra Selskabets geografiske Opmaaling, og at det ikke maatte sælges separat. En Anmodning til Selskabet om Forskud til Stikning og Trykning af Kortet samt til Papir blev afslaaet, men i 1824 var Kortet færdigt, og Gudme sendte Eksemplarer deraf til Selskabet med Anmodning om en Udtalelse derom. P. Wleugel fandt adskillige Fejl deri, og det kritiseredes, at Gudme havde sat Selskabets Navn paa Kortets Titel. I Aarene omkring 1820 sendte Gudme flere Skrifter til Selskabet, bl. a. om Befolkningen i Slesvig og Holsten, Forslag til Udstykning og Jordfordeling i Hertugdømmerne, Forslag til en Kanal mellem Elben og Østersøen m. fl. Senere indsendtes et større Arbejde »Handbuch der theoretischen und practischen Wasserbaukunst«, Bind I–III, 1826–29, hvorom Kongen ved hvert Binds Udgivelse udbad sig en Betænkning fra Selskabet (jvfr. Bd. I. S. 216, II. S. 100). I 1825 indsendte Gudme paa Tysk en Prisbesvarelse om Fiskedammes Anlæg, og Manuskriptet belønnedes 1826 af Selskabet med 200 Rbd. af Classens Legat (jvfr. Bd. II. S. 320–21). Lige til sin Død

¹ Gudme var fra 1806 bosat i Kiel.

*Samlet Opgørelse over den geografiske Opmaaling i Danmark og Hertugdømmerne
Slesvig og Holsten i Aarene 1762–1820 begge incl.*

Efter Søren Bruun.

Opera- tørers- nes sam- lede Tjene- ste i Aar	Operatørernes Navne	Opmaa- lingsaar	Operationsegn			Total- sum af □ Mil	Antal af Op- maa- lings- aar	Aarlig op- maalt □ Mil	Indleverede Korts Antal		
			Dan- mark □ Mil	Slesvig □ Mil	Hol- sten □ Mil				Dan- mark	Slesvig	Hol- sten
4	Th. Bugge sen.	1762–64	13 ¹ / ₂	—	—	13 ¹ / ₂	3	4 ¹ / ₂	3	—	—
2	P. Wilster	1762–63	1 ¹ / ₂	—	—	1 ¹ / ₂	2	³ / ₄	2	—	—
16	N. Morville	1764–71	61 ¹ / ₂	—	—	61 ¹ / ₂	8	7 ³ / ₄	9	—	—
8	O. C. Wessel	1764–68	27 ¹ / ₃	—	—	27 ¹ / ₃	5	5 ¹ / ₂	5	—	—
38	Caspar Wessel	1768–69 1772–77 1797–1804	58 ¹ / ₃	3 ¹ / ₃	—	61 ² / ₃	16	3 ³ / ₄	15	2	—
14	S. Heidemark	1769–74	26	—	—	26	6	4 ¹ / ₃	6	—	—
16	H. Skanke	1770–75 1777–81 1786	43	10 ¹ / ₃	—	53 ¹ / ₃	12	4 ¹ / ₃	10	3	—
52	S. Bruun	1773–98 1800–14	110	59 ¹ / ₂	11 ² / ₃	181	41	4 ¹ / ₃	21	18	6
28	J. Johnsen	1775–97	107	12 ¹ / ₃	—	119 ¹ / ₃	23	5 ¹ / ₃	20	4	—
18	J. Cimber	1776–89	26 ¹ / ₂	8	—	34 ¹ / ₂	14	2 ¹ / ₂	8	4	—
30	S. Iversen	1778–1802	37 ² / ₃	5 ² / ₃	—	43 ¹ / ₃	25	1 ³ / ₄	20	4	—
26	C. Heiberg	1782–1802	57 ¹ / ₂	28 ¹ / ₂	—	86	21	4	11	12	—
15	O. Warberg	1783 1787–88 1790–96	28 ¹ / ₃	—	—	28 ¹ / ₃	10	3	12	—	—
40	I. Ellung	1786–1819	52	5	17 ² / ₃	74 ² / ₃	34	2	21	4	8
9	O. Steenberg	1787	5 ¹ / ₂	—	—	5 ¹ / ₂	1	5 ¹ / ₂	1	—	—
29	H. Wolf	1794–1815	16	4 ² / ₃	5 ² / ₃	26 ¹ / ₃	22	1 ¹ / ₃	6	9	6
23	M. Werchmester	1798–1815	8	11	5 ² / ₃	24 ² / ₃	17	1 ¹ / ₂	5	9 ²	6 ³
23	Th. Bugge jun.	1801–05 1807 1811–20	4	6 ¹ / ₂	24 ² / ₃	35	16	2 ¹ / ₄	3	4 ¹	7 ¹
20	A. C. Gudme	1803–20	1	9 ¹ / ₂	32	42 ¹ / ₂	18	2 ¹ / ₃	1	4 ¹	9 ¹
10	A. Storm	1815–20	—	—	26	26	6	4 ¹ / ₃	—	—	6
	Ialt ca.	1762–1820	684 ² / ₃	164 ¹ / ₃	123 ¹ / ₃	972	59	16 ¹ / ₂	179	77	48

¹ Se Anm. under M. Werchmester.

² 3 Kort heraf i Samarbejde med A. C. Gudme, 1 i Samarbejde med Th. Bugge jun.

³ 3 , 2

i 1835 vedblev Gudme at arbejde med statistiske og statsøkonomiske Problemer i Hertugdømmerne, Arbejder der ikke var uden Betydning for senere Beregninger over Forholdet mellem Nationaliteterne.

ANKER STORM var den eneste nye Landmaaler, der ansattes af Selskabet i den her omtalte Periode. I 1811 blev han Assistent under Søren Bruuns Ledelse, og hans Opmaalingsarbejde faldt saaledes helt i Holsten. 1814 tog han Eksamen som økonomisk Landmaaler, og efter Ansøgning blev han i Selskabets Møde den 26. April 1816 antaget til Landmaaler med en aarlig Løn paa 300 Rdr. holst. Courant. Paa Grund af store Rejseudgifter og Kursfald fik han i 1818 et Løntillæg paa 50 Rbd. Sølv plus 60 %. Det følgende Aar forhøjedes hans Løn igen med et lignende Beløb, og i 1819 fik han efter Ellungs Død nye Tillæg, hvorimod hans Ønske om fast Bestalling blev afslaaet. Ved den kgl. Resolution af 28. April 1821 fik Storm Afsked som Landmaaler med 270 Rbd. Sølv aarlig i Vartpenge, og samtidig modtog han Bestalling som Landmaalingsinspektør. Han fortsatte ikke i Landmaalingsstjenesten, men slog sig ned ved Vejle.

Ansættelsen af Assistenten under Opmaalingen i Holsten indskrænkedes til det mindst mulige, og Anker Storm var den eneste, der avancerede til Landmaaler. I en Redegørelse fra 1818 udtalte Søren Bruun herom: »Efterat Directionen for den geographiske Forretning i Aaret 1804 havde vedtaget, at Assistenternes Antal skulde nedsættes til en Persohn, der blev mig som den ældste Landmaaler tilstaaet, og da det lidet, som til Lønning i den Hensigt blev afgivet, foraarsagede, at man nesten aarlig maatte afvexle med Subject til Medhjælp, blev i Betragtning af, det tjenstgiørende Personale da allerede havde høy Alder i Tienisten, Supplicanten Anker Storm i Sommeren 1811 efter Directionens Ordre og efter daværende Etats Raad Bugges Jndstilling og Tilsagn antaget som Assistent paa de Vilkaar, at han ved første Lejlighed skulde avangere til gage som Landmaaler, forholdsmæssig med de da værende Operateurer.« Det er foran S. 77 omtalt, at Iver Ellung fra 1818 havde sin Søn, PETER NICOLAY ELLUNG, som Assistent, og i en Rapport om Arbejdet i 1820 nævnte Bruun, at Th. Bugge og A. C. Gudme arbejdede ved Hjælp af Assistenten.

Samtidig med Valget den 3. Marts 1815 af den nye Landmaalingskommissions Medlemmer besluttede Selskabet provisorisk at ansætte en Skriver for Kommissionen, og hertil antoges HANS CHRISTIAN KLINGSEY med en aarlig Løn paa 120 Rbd. Sølv, der imidlertid snart forøgedes, da man var meget tilfreds med hans Arbejde. Klingsey fortsatte som Skriver, saa længe Landmaalingskommissionen bestod; men desuden tog han som Tegner, Kobberstikker og Trykker virksomt Del i Udarbejdelsen af Selskabets Kort (S. 108, 123, 128).

Opmaalingerne almindelige Historie 1821–1843.

Med den geografiske Opmaaling i Holsten i 1820 sluttede Selskabets Andel i den egentlige Opmaaling af Danmark og Hertugdømmerne, og det resterende Arbejde hermed i Holsten var fra 1821 overdraget H. C. Schumacher efter den af ham fremsatte

Plan. Selskabets Landmaalingskommission, der herefter bestod af O. C. Olufsen, E. G. F. Thune og P. J. Wleugel, vedblev imidlertid at bestaa for at føre Tilsyn med Kortlægningen af Slesvig, der skulde ske efter den gamle Plan.

Allerede i Januar 1821 besluttede Selskabet efter Schumachers Anmodning at laane ham alle Triangeljournaler over Danmark og Hertugdømmerne og de dertil hørende Triangelkort, samt hvad der fandtes om de Oldenborgske Triangler og deres Forbindelse. Da Schumacher som tidligere omtalt ønskede at staa frit ved Valget af sine Medarbejdere, var Tidspunktet nu kommet, da Selskabet maatte træffe Foranstaltninger til de fungerende Landmaalers Afsked og Pensionering, og i Mødet den 9. Februar 1821 blev det overdraget Selskabets Præsident at forestille Sagen for Kongen. Dette skete ved en Forestilling af 24. April s. A., der allerede den 28. April besvaredes af Kongen saaledes:

»Vi ville have Overlandmaalingsinspecteur Ridder Søren Bruun i Naade entlediget fra de ham hidtil overdragne Forretninger, med en aarlig Pension af 1200 rbd. Sølv, og ville Vi derhos, i Betragtning af hans lange og troe Tjeneste, have ham allernaadigst udnævnt til Justitsraad, samt bevilget, at den for ham udfærdigende Bestalling maa udleveres gratis, hvorom Du bemyndiges til at meddele Vort Danske Cancellie det Fornødne. – Endvidere ville Vi have Landmaalingsinspecteurerne Thomas Bugge og A. C. Gudme i Naade entledigede, den første med 740 rbd., og den anden med 570 rbd. Sølv aarlig i Vartpenge. – Ligeledes ville Vi have geographisk Landmaaler Anker Storm i Naade entlediget fra denne hans Tjeneste med 270 rbd. Sølv aarlig i Vartpenge, og derhos have ham allernaadigst forundt Bestalling som Landmaalingsinspecteur. Ovenanførte Pensioner og Vartpenge, til Beløb i alt 2780 rbd. Sølv udredes indtil videre af de 4000 rbd. Sølvmynt, der ere anviste Videnskabernes Selskab til den geographiske Landmaalings Besørgelse og Korters Udgivelse.

Iøvrigt bifalde Vi allernaadigst, at Selskabets hidtilværende geographiske Landmaalere Bugge, Gudme og Storm opfordres til at melde sig til at deeltage i de efter den nye Plan indrettede geographiske Arbejder, og tilkjendegives, at saalænge de derved bruges, maae de af Vor Kasse erholde de 60 Procents Tillæg, som ved deres Afskedigelse bespares¹.«

I et Møde i Selskabet i Februar 1821 gav Schumacher en Udsigt over den Maade, hvorpaa han ved Gradmaalingen i Holsten havde udmaalt sin Basis. Schumacher, der i 1815 var blevet Thomas Bugges Efterfølger som Professor i Astronomi ved Københavns Universitet, fik i 1816 af Regeringen overdraget Udførelsen af en Gradmaaling, der skulde omfatte Buen mellem Skagen og Lauenborg². Der oprettedes et Observatorium i Altona til hans Brug, og fra 1821 til sin Død i 1850 opholdt han sig mest der, og gjorde i Tidens Løb Observatoriet til et Samlingssted for Datidens kendte Astronomer og Geodæter. Da han i 1821 fik overdraget Fortsættelsen af den geogra-

¹ A. C. Gudme fortsatte Opmaalingen i 4 Aar (jvfr. S. 79).

² »Den danske Gradmaaling« begyndte 1816 med H. C. Schumachers Gradmaalingsarbejder.

fiske Opmaaling i Holsten, blev Udførelsen af den egentlige Gradmaaling stillet i Bero i en Aarrække. Hans planlagte Arbejde med Kortlægningen af Holsten ligger uden for Selskabets Historie. Det førte ikke til det af ham ønskede Resultat, idet der aldrig udkom hverken et Generalkort over Holsten, baseret paa Selskabets før 1821 udførte Maalinger¹, eller de fire paatænkte Specialkort over Holsten, konstrueret efter Schumachers egne Observationer. I en Mindetale om Schumacher i Selskabets Møde den 19. December 1851 udtalte hans Efterfølger som Professor og hans Medarbejder ved Gradmaalingen i Holsten, C. F. R. Olufsen, bl. a. følgende²:

»Endelig have de under Schumachers Bestyrelse foretagne topographiske Opmaalinge givet et Bidrag til Holsteens Topographie, som rigtignok hidtil er forblevet ubenyttet, men dog, naar der er Spørgsmaal om, hvad Schumacher har udrettet som Geodet, saameget mindre bør forbigaaes med Taushed, da det netop er disse Arbejder, der kunne antages at have givet Anledning til, at den egentlige Gradmaaling ikke fik det Omfang, som først var paatænkt. Da Schumacher nemlig kort Tid efter Gradmaalingens Begyndelse modtog det Hverv at udarbejde Kort over Slesvig og Holsteen, synes det, at han ved en Stræben efter ogsaa i dette Foretagende at opnaae en usædvanlig Nøiagtighed har ladet sig forlede til at iværksætte de topographiske Opmaalinge efter en Plan, der var saa stor, at det ikke blev ham muligt til samme Tid at fortsætte Gradmaalingen. De derhen hørende Arbejder afbrødes altsaa, og stilledes i Bero indtil Aaret 1840, da Armeens Generalstab sattes istand til at overtage Bestyrelsen af hele Landets Kortvæsen.«

I Sommeren 1841 ansøgte H. C. Schumacher Kongen om at maatte afgive den topografiske Landmaaling og Kartering af Holsten og Lauenborg for hurtigere at kunne tilendebringe den ham overdragne Gradmaaling og uforstyrret beskæftige sig med astronomiske Videnskaber. Under 20. August s. A. bevilgede Kongen Schumacher Fritagelse for det egentlige Kortarbejde, og samtidig approberedes følgende herom³:

»At dette Arbejde afleveres – nemlig til Vor Generalstab – ved dette Aars Udgang, naar de ved Kartarbejderne benyttede Officerer komme tilbage fra deres Stationer, og at af Conferentsraad Schumacher udleveres de ham dertil brugte Maalebords-Apparater – eet undtaget, som af ham er brugt ved Signalerne til Gradmaalingen – og en Theodolit for Kart-Trianglerne; ligeledes alle Originalblade af de hidtil skete Detailmaalinger, tilligemed Vinklerne og Siderne af de mindre til Kartet maalte Triangler; hvorimod han beholder og selv udgiver de af ham allerede færdiggjorte Blade og det ene under Stikning værende Kart, nemlig: a, Kartet over Omegnen af Segeberg, b, Kartet som indeholder Glückstadt, c, det under Stikning værende Kart hvorpaa Altona og Hamborg ligge, d, Generalkartet over hele Holsteen og Lauenborg, som i Tegning bliver færdigt i næste Aar, og e, Planen af Altona;

¹ Senere Kort, jvfr. S. 84.

² Oversigt 1851 S. 226–36.

³ Original i Geodætisk Instituts Arkiv.

at af de ved Karterne brugte 5 Officerer, Capitainerne Benzon-Rosencrone og Thalbitzer samt Lieutenanterne Klingsey og Meyeren afgaae ved dette Aars Udgang og Capitain Bentzen i næste Aar, naar han har tegnet det generelle Kart færdigt;

at der til Fuldførelsen af det generelle Karts Tegning og Stikningen af Kartet over Altonas Omegn tilstaaes Conferentsraad Schumacher for Aaret 1842, 1617 rbd, hvoraf de 550 rbd til Capitain Bentzen for Tegning, og for Aaret 1843, 1067 rbd;

at Conferentsraad Schumacher, som vedbliver at udføre Gradmaalingen, til dennes Fuldførelse, der antages at ville medtage omtrent 6 Aar, tilstaaes 6000 rbd. aarlig, og fremdeles kan betjene sig af Capitainerne Nehus og Nygaard, som afgaae naar Gradmaalingen er færdig;

at han beholder den Os tilhørende, ham anbetroede, Instrumentsamling, samt Observatoriet i Altona til udelukkende Afbenyttelse for sin Levetid¹, tilligemed det af Finantserne kjøbte til Instrumentsamlingens Opbevaring tjenende Huus i Altona, og at derhos den i hans Eiendom sammesteds til sammes Indkjøb af Vor Kasse laante Sum, 12000 rbd, forbliver for hans Levetid indestaaende i Eiendommen uopsagt og rentefri, hvorimod den ham tillagte Understøttelse til Huusleie, af samme Beløb som Renter af denne Sum, 480 rbd, ophører, og Pantet ved hans Død tilfalder Vor Kasse for den laante Sum; og

at der til Vedligeholdelse af Observatoriet og de astronomiske Indretninger i Altona, samt den hos ham fremdeles fungerende Observator Petersen's Gagering tilstaaes aarlig 2880 rbd, samt at de Conferentsraaden hidtil tilstaaede Diæter af 2920 rbd aarlig forandres til fast Gage, som i Forbindelse med hans Universitetsgæge, 2000 rbd, og Godtgjørelsen for Almanakhonoraret, 200 rbd, vil give ham en aarlig fast Indtægt af 5120 rbd, – saaledes, at der til det astronomiske Observatorium og Instrumentsamlingen i Altona med hvad dertil hører, normeres ialt 8000 rbd aarlig, saalænge Conferentsraad Schumacher lever.«

De ved denne Nyordning besparede Summer, 4000 Rbd., fra de topografiske Arbejder under Schumacher skulde ifølge kgl. Resolution af 18. November 1841 ved Budgettet for 1842 anvises Generalstaben til topografiske Arbejder og Kortudgivelse.

Efter mange og lange Forhandlinger om Stikning og Trykning² udkom tre Kort: over Byerne Altona – med »Bericht über den Plan von Altona« von H. C. Schumacher, Kopenhagen 1839 –, Segeberg og Glückstadt, 1:4000, samt i 1848 eet Kort over Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, 1:320 000. Dette sidste Kort var udført af Kaptajn L. C. Bentzen, hovedsagelig efter Maalinger af Schumacher, stukket af A. Heimbürger og trykt i Søkortarkivet i København. Et Kort over Lauenborg var udkommet i 1845.

¹ Om Fordelingen af Instrumenterne fra Observatoriet i Altona, se Bd. II. Side 565–66. Jvfr. tillige »Verzeichniss der in der Sammlung bei der Sternwarte in Altona nach dem Tode des sel. Conferenzrathes Schumacher vorgefundenen Instrumente« i Astronomisk Observatoriums Bibliotek, København, – Axel V. Nielsen: »Professor H. C. Schumacher og Observatoriet i Altona under Oprøret 1848–50. I«, Nord. Astron. Tidsskr. 1949, Nr. 1–2, og samme Forfatter: »H. C. Schumacher and the Observatory at Altona during the War 1848–50«, Medd. fra Ole Rømer-Observ. i Aarhus, 1951, Nr. 22.

² Breve i Geodætisk Instituts Arkiv.

Efterhaanden som Udarbejdelsen af de af Selskabet udgivne Kort afsluttedes, indskrænkedes Landmaalingskommissionens Arbejde meget betydeligt. Af dens Medlemmer døde O. C. Olufsen i 1827 og E. G. F. Thune i 1829. Da saaledes kun P. J. Wleugel var tilbage, suppleredes Kommissionen i Januar 1830 med H. C. Schumacher og H. G. v. Schmidten. Sidstnævnte afgik ved Døden allerede i 1831. Kun sjældent indgav Kommissionen nu Beretning til Selskabet om, hvad den foretog sig.

Den Skæbne, som overgik Selskabets planlagte Kort over Holsten, maatte naturligt ogsaa blive hele det mangeaarige Kortarbejde til Del paa Grund af de Fremskridt indenfor Topografien, som stadig fandt Sted. Og ikke mindst til Brug i Militæret maatte der findes tidssvarende nøjagtige Kort. Næppe var Selskabets egentlige Kortudgivelse sluttet, før Planer om nye Kort dukkede op. I en Skrivelse af 16. April 1830 fra den kgl. Generalkvartermesterstab henvendte Generalløjtnant og Generaladjutant Frantz Bülow, 1769–1844, sig til Selskabet for at indhente dets Mening derom¹. Skrivelsen havde følgende Ordlyd:

»Generalquarttermester-Staben har til Hensigt, at indgaae med allerunderdanigst Forestilling til Hans Majestæt Kongen om allernaadigst Bevilgning paa, successive at levere i Tryk for det Offentlige en efter dens Landmaaling reduceret sammenhængende Serie af topographiske Kort over Dannemark, med Undtagelse af Hertugdømmet Holsteen, som det er overdraget Etatsraad og Professor astronomiæ Schumacher at opmaale og levere Kort over.

Siden den Periode i hvilken det Kongelige Videnskabers Selskab foretog det høithæderlige Arbejde at opmaale Landet og efterhaanden at udgive dets reducerede Kort, hvilke i en lang Række af Aar have stiftet en saa erkjendt og stor Gavn, saavel for det Militaire som Civile – ere imidlertid, ved det topographiske Fags store Fremskridt, Fordringerne betydeligt stegne i Henseende til Detailleraalingen og den Fuldstændighed og Ziirlighed hvormed saavel Terrainet, som øvrige Dele af et topographisk Kort nutildags leveres, ligesom ogsaa Forandringer, fremstaaede saavel af Naturen selv, som ved det Industrielle, maatte i Tidens Løb underkaste Selskabets Kort alle topographiske Korts Skjebne, at de efterhaanden tabte i ønskelig Rigtighed. – Upaatvivleligt vil derfor en nye Udgave af topographiske Kort over Fædrenelandet i anden Form og noget større Maalestok, være hensigtsmæssig og nyttig, ligesom et saadant Arbejde meest passende og allene kan udgaae fra Generalquarttermester-Staben, til hvis Virkekreds det henhørte at følge det topographiske Fags Fremskridt, og under hvis Ressort de fornødne arbejdende Kræfter letteligst forenes, da dette Fag stedse lagdes til Grund for Stabens egne Officerers militaire Dannelse, og da de bedste Landmaalere, til at opfylde alle Fordringer, nu maa søges i Armeens Officeerskorps.

¹ Den i Januar 1808 oprettede »Generalstab« bestod af en »Generaladjutantstab«, der i December 1839 udskiltes af Generalstaben, og af en »Generalkvartermesterstab« (fra 1839 betegnet som »Generalstaben«), der bl. a. skulde fremskaffe topografiske og statistiske Oplysninger.

Overbeviist om, at disse Anskuelser vil biefaldes af det Kongelige Videnskabers Selskab, finder jeg mig dog tilpligtet, før jeg indgaaer med allerunderdanigst Forestilling, at gjøre det høitærede Selskab bekjendt med Stabens Hensigt, udbedende mig dets Formening i denne Anledning, saameget meer, som Staben skylder Selskabets Beredvillighed Benyttelsen af dets Triangulerings-Journaler, hvorpaa den haaber fremdeles med megen Held at kunne grunde sit Arbeide. Selskabets Bistand saavel heri, som hvor Staben i Tidens Løb under sit Arbeide, maatte trænge til den, smigrer jeg mig med at være betrygget.«

I Selskabets Møde den 16. April 1830 erklærede Landmaalingskommissionens to tilstedeværende Medlemmer straks, at de intet havde imod den fremførte Plan, og Selskabet svarede derefter, at det ansaa Generalkvartermesterstabens Forehavende som meget nyttigt, og Selskabet vilde med Glæde understøtte det i alt, hvad der stod i dets Magt. Generalkvartermesterstaben fik den 24. November 1830 Bemyndigelse til Udgivelse af Kort over Kongeriget og Sønderjylland; men der hengik endnu en Aarrække før den nye Plan førtes ud i Virkelighed, og indtil da arbejdede Selskabet med de sidste Opgaver: et Generalkort over Sønderjylland paa eet Blad og et Generalkort over Danmark og Slesvig paa to Blade. Til Inspektion ved Løsningen af disse Opgaver var Landmaalingskommissionens Bestaaen stadig paakrævet, og da P. J. Wleugel efter v. Schmidts Død var det eneste hjemmeværende Medlem af Kommissionen, suppleredes denne i Marts 1835 med C. L. Bendz og C. F. R. Olufsen. To Maaneder senere døde Wleugel, der havde været Medlem af Kommissionen siden dens Oprettelse i 1815. De nyvalgte Medlemmer fik straks til Opgave at udtale sig om en Ansøgning fra det islandske litterære Selskabs Afdeling i København om Selskabets Støtte til Udgivelsen af et Kort over Island. Kommissionen mente, at Understøttelsen ikke kunde være mindre end 1200 Rbd., men foreslog, at der indtil videre kun bevilgedes 500 Rbd. til det første Kort og at give Haab om fortsat Understøttelse, hvis Udfaldet svarede til Forventningen. Hertil sluttede Selskabet sig i November 1855 (Bd. II, S. 349). Samtidig hermed foreslog Kommissionen, at der til Hjælp for dens Medlemmer ved de igangværende Kortarbejder ansattes en fast Korttegner og Topograf i Stedet for den forlængst afgaaede Tilsynsførende Søren Bruun. Til en saadan Stilling vilde den ofte anvendte Topograf, Kaptajn i Artilleriet O. N. Olsen være særdeles velegnet, og til hans Aflønning kunde anvendes de 570 Rbd., der netop var blevet ledige ved den pensionerede Landmaalingsinspektør A. C. Gudmes Død. Selskabet bifaldt dette Forslag, og ved kgl. Resolution blev der af de for Selskabet reglementerede 4000 Rbd. opført 570 Rbd. aarlig for en fast Medhjælper ved Landmaalingskommissionen. En ny kgl. Resolution fastsatte i September 1838, at saavel disse 570 Rbd. som de til Th. Bugge og Anker Storm udbetalte Pensioner 740 og 270 Rbd. aarlig, naar disse sidste blev ledige, skulde tilfalde Generalkvartermesterstaben til Befordring af Udførelsen af de den paalagte topografiske Arbejder. Da Kommissionens Medlemmer, der naturligvis ikke fik nogen Godtgørelse for deres Arbejde, kun kunde anvende en meget begrænset Tid dertil

og ikke kunde undvære den faste Topograf, og da Selskabets Budget vanskeligt kunde bære den forøgede Udgift, besluttede Selskabet i Maj 1839 at indsende en Forestilling til Kongen om at faa Bevillingen af disse 570 Rbd. fornyet. Forestillingen var underskrevet af Selskabets daværende Præsident, Prins Christian Frederik, og Ansøgningen motiveredes stærkt ved følgende Udtalelse: »Dette Tab bliver især føleligt derved, at Selskabet i de seneste Aar ikke blot kraftigt har fortsat sin sædvanlige Plan, og ioverensstemmelse dermed leveret et Kort over Slesvig i Aaret 1836 og i Løbet af nærværende Aar tilendebringer et Generalkort over Danmark; men endog har forberedt en virksommere Udførelse af sine Arbejder i de nærmest tilkommende Aar, saa at der kunde være Udsigt til at det nærværende Landmaalingsarbejde i en Tid af en 5 til 6 Aar maaskee kunde tilendebringes.« Beløbet blev herefter atter bevilget for 6 Aar.

I Selskabets Møde den 14. Maj 1841 fremlagde Landmaalingskommissionen et Forslag til en Arbejdsplan for de følgende 3 Aar. Dette drøftedes i det følgende Møde den 28. Maj, og Selskabet besluttede da med 8 Stemmer mod 7 at ophøre med Kortudgivelsen, naar Generalkortet over Danmark snart var færdigt. Den 4. Juni forelæste Sekretæren, H. C. Ørsted, et Udkast til en Indstilling til Kongen om Landmaalings- og Kortvæsenet, og efter nogle af Selskabet ønskede Ændringer indsendtes den 6. Juni 1841 følgende Forestilling til Kongen¹, der endnu var Selskabets Præsident:

»Efterat Deres Majestæts Videnskabernes Selskab havde fuldendt Danmarks og Hertugdømmernes geographiske Opmaalning, indsaae man, at der burde lægges en saadan Plan for Udgivelsen af de derpaa grundede Kort, at man i et ikke altfor langt Tidsløb kunde ansee Selskabets hele Arbejde i denne Sag som fuldendt. Vel kunde et saadant Arbejde behandles som et stedsevarende, da ikke blot Landet ved Dyrkning og Bebygning uophørligt forandres, men ogsaa Kunsten at opmaale Jordens Overflade, Kunsten at fremstille den i Tegning og Kunsten at eftergjøre denne i Tryk bestandig bringes til større Fuldkommenhed; men paa den anden Side tog man ogsaa i Overveielse, at Selskabet ikke uden langt større Hjælpe-midler og ikke uden en ny Organisation af dets hele Landmaalingsvæsen kunde behandle Foretagendet paa denne Maade. Skulde man tilveiebringe nye Detailkorter, svarende til vor Tids høiere Fordringer, maatte hele Landet trianguleres og opmaales paany. Hertil vilde fordres et betydeligt Antal af kyndige og øvede Mænd og langt større Pengemidler anvendes end hidtil. Selv Pengemidler af samme Størrelse som de, der anvendtes, da Selskabet drev denne Sag med største Virksomhed, vilde findes altfor indskrænkede, især naar man betænker, at Arbejderne ogsaa den Tid skrede yderst langsomt frem. Men sæt endog, at tilstrækkelige Pengemidler til den kraftfulde Udførelse af et saadant Værk kunde erholdes, vilde hertil endnu fordres en betydelig administrativ Virksomhed, dersom Sagen skulde faae en sikker og heldig Fremgang. Det synes derfor, at et Selskab som vort, hvis Hovedformaal er Videnskabernes Fremme, ikke er ganske skikket til et Foretagende som den her omtalte Fortsættelse af Landmaalings- og Kortar-

¹ Efter Selskabets Kopibog.

bejderne; thi det gjælder ved disse mere om en ved dygtige, administrative Foranstaltninger udført Anvendelse af erkjendte videnskabelige Forskrifter end om nye Undersøgelser. Et saadant Foretagende vil altsaa bedre udføres under en med kyndige Mænd besat Generalstab, som desuden maa sysselsætte sig med Opmaalninger og Kortudgivelse, end under et Videnskabernes Selskab. Deres Majestæts Videnskabernes Selskab, for hvilket Fædrelandets Tjeneste i dens Heelhed er langt vigtigere end den borgerlige Indflydelse, en betydelig Forretning kunde give det, har derfor ikke taget i Betænkning at gjøre de fornødne Skridt til at slutte sit geographiske Kortarbeide over Danmark. Man har kun været i nogen Tvivl, om man helst skulde slutte med det Generalkort over Danmark, som nu snart udkommer, eller om man endnu skulde tilføie 6 Oversigtskort over de forskjellige Dele af Danmark, udarbeidede efter samme Plan og Maalestok som Kortet over Slesvig, hvilket Foretagende man troede ved en passende Fordeling af Arbeidet mellem fire Kobberstikkere at kunne tilveiebringe i 3 Aar. Meningerne herover have været meget deelte. Paa den ene Side fremhævedes Nyttens af saadanne nogenlunde detaillerede Korter, som dog ikke gik i større Detail end den, der ved Selskabets Hjelpe-midler lod sig give: paa den anden bemærkedes, at det store Generalkort, som nu udgives, i Forbindelse med de allerede udkomne Detailkort vil gjøre Savnet af hine Oversigtskort mindre føleligt. For Udgivelsen af Oversigtskortene talte den Omstændighed, at man allerede havde begyndt at arbejde i denne Retning ved at udgive Kortet over Slesvig; men hertil kunde svares, at man ogsaa havde udgivet et Generalkort over Sjælland og et over Jylland, saa at man allerede havde Oversigtskort over en stor Deel af det, som de nye Oversigtskort skulde omfatte. Vel maatte man tilstaae, at Kortet over Sjælland er forældet, og det over Jylland mindre vellykket; men skulde man af saadanne Grunde give nye Korter, blev Grændsen vanskelig at angive. Stemme fleerheden blev altsaa for at slutte med det ovennævnte Generalkort.

Dersom denne Selskabets Beslutning finder Deres Majestæts allerhøieste Bifald, vil det aarlige Tilskud, som De og Deres høisalige Forgænger allernaadigst har ladet Selskabet tilflyde af Statskassen forat fremme Landmaalings- og Kortarbeidet, kunne bortfalde, hvilket aarlige Bidrag bestod deels i 1320 Rbd. bevilliget paa ubestemt Tid, og 570 Rbd. bevilget den 22. Octbr. 1839 paa 5 Aar, i alt 1850 [1890] Rbd. aarlig.

Deres Majestæts Videnskabernes Selskab har, ved at slutte sit Landmaalings- og Kortarbeide, ingen Anledning til at foreslaae Pensioner til Nogen. Imidlertid gives der Adskillige, som ville tabe ved Foretagendets Ophør, og som vi derfor allerunderdanigst ville anbefale til Deres Majestæts allernaadigste Opmærksomhed, om maaskee andre Arbeider kunde bevilges dem til Opreisning for de tabte. Iblandt disse troe vi især at burde nævne Major v. Olsen af Generalstaben, som i en lang Række af Aar har arbeidet ved Selskabets Kortvæsen. Han har i de senere Aar været formeligt antaget som Assistent derved med 570 Rbd. aarligt, som Selskabet dertil erholdt af Statskassen, og som sidste Gang, d. 22. Octbr. 1839 aller-

naadigst blev bevilget paa 5 Aar. Da hans Arbeider stedse have vundet Selskabets særdeles Bifald, havde han gjort sig sikkert Haab om fortsat Nydelse heraf. Ikke mindre troe vi at burde henlede Deres Majestæts allerhøjeste Opmærksomhed paa Kobberstikker Seehusen¹, som har opoffret sin Tid paa Kortstikning og torde nære Haab om, længe at finde Arbeide under Selskabet, men nu vanskeligt vil finde sit Udcoṁe, dersom intet nyt Arbeide for nogen offentlig Indretning betroes ham. Vi frygte at han, uden en saadan Begunstigelse, vil være udsat for Nød, uagtet han er en meget duelig Mand. Ogsaa de af ham oplærte Elever, som have bragt det vidt i deres Kunst, fortjente at finde Arbeide deri.

Det bør bemærkes, at det til Selskabets Kortvæsen leiede Locale ei strax kan afsiges og følgelig i nogen, om ikke lang, Tid vil være at betale.

Ifølge Alt dette indstiller Selskabet allerunderdanigst:

1) At Deres Majestæt allernaadigst vil bifalde, at Selskabets geographiske Landmaaling og Kortudgivelse ophører, naar det nu snart fuldendte Generalkort over Danmark er udkommet, fra hvilken Tid af den dertil bevilgede Kongelige Understøttelse da bortfalder;

2) At Deres Majestæt allernaadigst vilde forunde Major v. Olsen af Generalstaben at beholde den Indtægt af 570 Rbd. aarligt, han havde af sine Arbeider for Selskabet, imod andre tilsvarende Arbeider.

3) At Assistent Klingsey ved Søkortarchivet, som har været Skriver ved Selskabets Landmaalingscommission og derfor har hævet 120 Rbd. aarligt, allernaadigst maatte forundes andet Arbeide, hvoraf han kunde have en Indtægt.

4) At der allernaadigst maatte gives Kobberstikker Seehusen og de tre under ham arbejdende Elever Haab om Arbeide i deres Fag.

5) At den Leie, som Selskabet svarer af det til sammes Kortvæsen leiede Locale i Storekongensgade No [249] overtages af Deres Majestæts Kasse for den Tid, de nuværende Bidrag af Statskassen ophøre, indtil Localet fratrædes.«

I Selskabets Møde den 18. Marts 1842, der holdtes i »Hs. Maj. Kongens eget Palais, og under Allerhøistsammes eget Forsæde« behandlede Budgettet for det indeværende Aar, hvortil Kongen, Christian VIII, bemærkede i Anledning af Kort- og Landmaalingsvæsenet, »at det Kongelige Bidrag dertil allerede er optaget i dette Aars Statsbudget, og at Selskabet altsaa derfra kan erholde saa meget som Slutningen af deres Foretagender i denne Sag fordrer«. Der henstod for Selskabet nu kun at overdrage alt Materiale vedrørende Landmaalingen til Generalstaben. I Maj 1842 indgik en Forespørgsel fra dennes Chef, General, Kammerherre P. F. Steinmann, om, hvorledes Selskabet vilde sætte sig i Forhold til Staben, naar det ophørte med Kortudgivelsen. I Selskabets Møde den 17. Juni s. A. forelæste C. F. R. Olufsen en Betænkning herom fra Landmaalingskommissionen, og Selskabet besluttede herefter at overdrage hele Kortoplaget til Generalstaben og overlod de afsluttende Forhandlinger derom til Land-

¹ Jvf. S. 124.

maalingskommissionen. Der sluttedes en foreløbig Overenskomst om Overdragelsen, hvorefter Kongen ved følgende Skrivelse af 3. Februar 1843 billigede de truffne Aftaler:

»Efterat Vi fra Vort Videnskabernes Selskab havde modtaget allerunderdanigst Betænkning angaaende Hensigtsmæssigheden af at Selskabets Virksomhed i Henseende til Landmaaling og Kaarts Udgivelse ophørte og gik over under Generalstabens Ressort, have Vi ligeledes af dennes Chef ladet Os forelægge en allerunderdanigst Beretning om denne Sag, bygget paa den foreløbig truffne Overenskomst, angaaende de Betingelser, under hvilke Selskabets Kaartoplag og Beholdninger skulde overgaae til Staben.

Idet Vi nu i Almindelighed aldeles bifalde, hvad saavel af Vort Videnskabernes Selskab, som af Vor Generalstab er allerunderdanigst bleven anført, have Vi til nærmere Bestemmelse isaahenseende under Dags Dato afgivet den hermed i Gjenpart følgende Allerhøieste Resolution, der skal tjene til Basis for Sagens videre Fremme, hvilken Staben i Forbindelse med den af Selskabet i denne Anledning udnævnte Comitee vil have at drage Omsorg for.«

Den 28. Februar 1843 fandt den endelige Overdragelse Sted ved Major O. N. Olsen, og samtlige Sager modtoges til Opbevaring ved Generalstabens topografiske Sektion, der var oprettet i April 1842, og hvis første Chef var Major Olsen († 1848)¹. Afleveringen omfattede: trigonometriske Journaler, Triangelkort, originale Opmaalingskort, Tegninger af Kort til Stikning, Beholdningen af trykte Kort, stukne Kobberplader, Papirbeholdningen samt de af Kommissionen anvendte Skabe og andet Inventar². Landmaalingskommissionens Virksomhed var dermed til Ende, og i Mødet den 24. Marts s. A. meddelte C. F. R. Olufsen en Beretning om Afleveringen og afgav Generalstabens Kvittering til Selskabet. En afsluttende Beretning blev trykt i »Oversigt« 1843, S. 35–37.

2. SELSKABETS TRIGONOMETRISKE LANDMAALING SAMT ASTRONOMISKE OBSERVATIONER

Medens den geografiske Landmaaling endnu var paa et forberedende Stadium, blev man i Landmaalingskommissionen klar over, at de mange planlagte Opmaalinger paa Landjorden maatte verificeres ved Hjælp af trigonometriske og astronomiske Observationer, og den 26. Juni 1762 besluttede Kommissionen at sende en Forestilling til Kongen, »om trigonometriske Operationer skal bruges ved Landmaalingen«³. Faa

¹ Ved Siden af den topografiske Sektion (*»Generalstabens topografiske Afdeling«*) oprettedes en taktisk Sektion. Fra 1. April 1928 forenedes det geodætiske Arbejde i Den danske Gradmaaling med det kartografiske Arbejde i Generalstabens topografiske Afdeling i *»Geodætisk Institut«* under Ledelse af N. E. Nørlund.

² Journaler, Kort, Tegninger og Kobberplader beror i Geodætisk Institut.

³ Luxdorps Dagbog, ikke omtalt i Selskabets Protokol.

Operatør	Operationsegn	Aar	Antal Kort	Antal Journaler
Th. Bugge sen.	Forberedende Maalinger.....	1762-64		
	Sjælland.....	1765-67	5	3
O. C. Wessel	Sjælland, Møen, Falster.....	1768-71	4	4
N. Morville	Falster (Lolland), Fyen og Øerne.....	1772-76	?	3
	Østjylland, Samsø, Endelave.....	1777	1	1
Caspar Wessel	Jylland, Slesvig og Holsten.....	{ 1779-81 } { 1786-96 }	14	14
	[Oldenburg.....	1782-85	5]	
H. Skanke ¹	Jylland, Slesvig og Holsten.....	1782-85	2	3
Th. Bugge jun.	Bornholm.....	1806	1	

¹ vikarierer for Caspar Wessel.

Dage senere indsendtes Forestillingen til Kongen, og under 30. Juli 1762 modtoges følgende kongelige Approbation af den fremsatte Plan¹:

»Af den til Os under den 28. Junii sidstleden indkomne Forestilling fra de af Videnskabernes Societet ved Landmaalingen Committerede, er Os allerunderdanigst bleven refereret, at de paa det nøyeste have overlagt, hvorledes Landmaalingen, til Vore Danske Øers Optagelse, paa det beste kunde indrettes saaledes, at de geographiske Korter kunde behørig verificeres og vinde Publici approbation, og at de alle ere blevne eens om, at Landmaalingen /: naar de specielle operationer omkring Kiøbenhafns Porte og paa Amager ere forrettede :/ bør udi en Miils Distance fra hinanden settes paa visse Linier, som ey brækkes uden nødvendig Aarsag, da de, efter den bekiendte praxi, ved mensula prætoriana optage alt hvad, som falder i Sigte paa begge Sider af Linien saaledes, at begges Arbeyde ved fælleds Puncter kunde faae den behørige Forbinding; Og som disse operationer blive at ansee, som Hovedsagen af det geographiske Arbeyde, saa bør enhver af Landmaalerne være ansvarlig for Rigtigheden af den Part af Arbeydet, som hannem betroes at forrette; Men som det af Erfaring og andre Nationers Exempler er bekiendt, at i deslige Landmaaler Operationer, i hvad præcautioner end foretages, kand feyles, deels formedelst smaa Feyl i Instrumenterne, og deels formedelst Øyesynets Ufuldkommenhed, saa er det bleven taget under ventilation, hvorledes deslige Feyl kunde opdages og rettes, da samtlige Stemmer er falden derpaa, at der er intet Middel udfunden, som meere kand befordre Korternes accuratesse, og derhos forbedre de ved den ordinaire Landmaaling begangne Feyl, end at lade Landmaalingen accompagneres med trigonometriske operationer, hvilket bestaaer derudi, at tvende Personer, som ere meest øvede udi Astronomie og Geometrie, med det beste Instrument, som haves ved Landmaalingen, indslutte Landmaalings operationerne udi visse Hoved-Triangler, hvis Vinkler i Grader

¹ Original i Selskabets Arkiv.

opmaales, og Trianglerne selv trigonometricke beregnes; Og da denne Maade, hvor Trianglerne ere store, nøjagtig observerede og beregnede, ey er underkast saa mange Feyl, som den ved de mindre Operationers Trekanter, da bliver det en Følge, at, naar det trigonometriske Kort forfærdiges efter samme Scala, som det geodetiske, da maatte /: naar begge Arbeyder kunde affattes med den behørig Accuratesse :/ de felleds Puncter paa det geometriske Kort svare til de felleds Puncter i det trigonometriske, men, hvis dette ey skeer, da er det et Tegn til, at Landmaaler-Kortet formodentlig maa feyle, og Feylen rettes efter det trigonometriske; Hvorhos bemelte Committerede have forestillet, at det har været Eder meget besværligt, at faae tvende Landmaalere og 4 Assistenten, hvilke dog ikke endnu have nær den Øvelse, som udfordres til at udføre de allerede ebaucherede Instruxer med den nøjagtigste accuratesse, og at det vil være ligesaa besværligt, at finde og oplære nogen, som tilforladelig kand paatage sig det trigonometriske Arbeyde, efterdi der aldrig tilforn har været tænkt paa noget saadant, hvorfore det vil være fornødent at give saavel Landmaalerne, som de, der skal forrette det trigonometriske Arbeyde, nogen Tiid til at exercere deslige Konster, for at erhverve den Øvelse og Færdighed, at Societetet kand være forvissat om Arbeydets Rigtighed, og paa det der ikke skulle begyndes et Arbeyde, som siden maatte gøres om igien; Desaarsag Viidenskabernes Societet have besluttet, at lade begge Landmaalerne, med deres Assistenten, til en Prøve, øve sig udi denne resterende Deel af Sommeren, for at see, hvem af dem der kunde være meest skikket saavel til det geographiske Arbeyde, som til de trigonometriske og Astronomiske Verificationer, hvilken Jndretning, som skal være høyligt fornøden, vil gjøre Landmaalingen saa meget besværligere, som den derved bliver accuratere, og desformedelst vil udfordres længere Tiid, end i Vores til Eder ergangne Allernaadigste Rescript er bestemt.

Thi give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi Allernaadigst have approberet, at ovenanførte Plan, tilligemed de trigonometriske Operationer, i Betragtning af den saa meget større Vished derved faaes om Korternes Rigtighed, ved Arbeydet maa bruges, og at denne Sommer maa anvendes til Personernes Øvelse, og derhos at forfærdige et Prøve Kort, som kunde være et foregaaende Beviis paa, at Hoved Arbeydet ved den Siellandske Opmaaling tilkommende Aar, det tiligste mueligt, med desto større Vished, efter den foreslagne Plan, kunde begyndes.«

Hvor nøjagtigt Landmaalerne end gik til Værks med Maalebordsbladens Udarbejdelse, kunde der dog stadig indgaa Smaafejl, der ved en Opsummering kunde give ikke uvæsentlige Fejl i Maalene i det færdige Kort. Af saadanne Fejlkilder kan nævnes Papirets Sammentrækning ved Løsgørelse fra Maalebordet, Fejl ved Sammenføjning af Kortbladene, Instrumentfejl o. l. De ved Maalebordsobservationerne indhentede Resultater maatte derfor kontrolleres ved trigonometriske Observationer i et Triangelnet, udstrakt over hele Landet. Triangulationen skulde baseres paa en yderst nøjagtig Opmaaling af den første Grundlinie for Trianglerne og støttes ved Verifikation af

andre Basislinier omkring i Landet. Den først udførte Triangulation i Norden foretoges 1579 af Tyge Brahe ved Øresundskysterne med Basis paa Hven (jvfr. S. 1 f.).

Til de under Selskabets Landmaalingskommission udførte trigonometriske Opmaalinger benyttede Observatørerne sig af 6 Alen lange Maalestænger til Udmaaling af Basislinierne. Disse Stænger blev ofte verificeret efter en Stangpasser og en lang Messing- eller Staalmaalestok. Til Udmaaling af de horizontale Vinkler i Trianglerne benyttedes »det geografiske Instrument« eller den Ekströmske Cirkel, opfundet af den svenske Instrumentmager Daniel Ekström, 1711–55, udført af Instrumentmager Joh. Ahl med Forbedringer af Thomas Bugge. I vertikal Stilling kunde dette Instrument tillige benyttes til de Polhøjdemaalinger, der fandt Sted paa mange Stationer for at verificere deres Beliggenhed, i Særdeleshed i Forhold til Københavns Observatoriums Meridian og Perpendikularen derpaa¹.

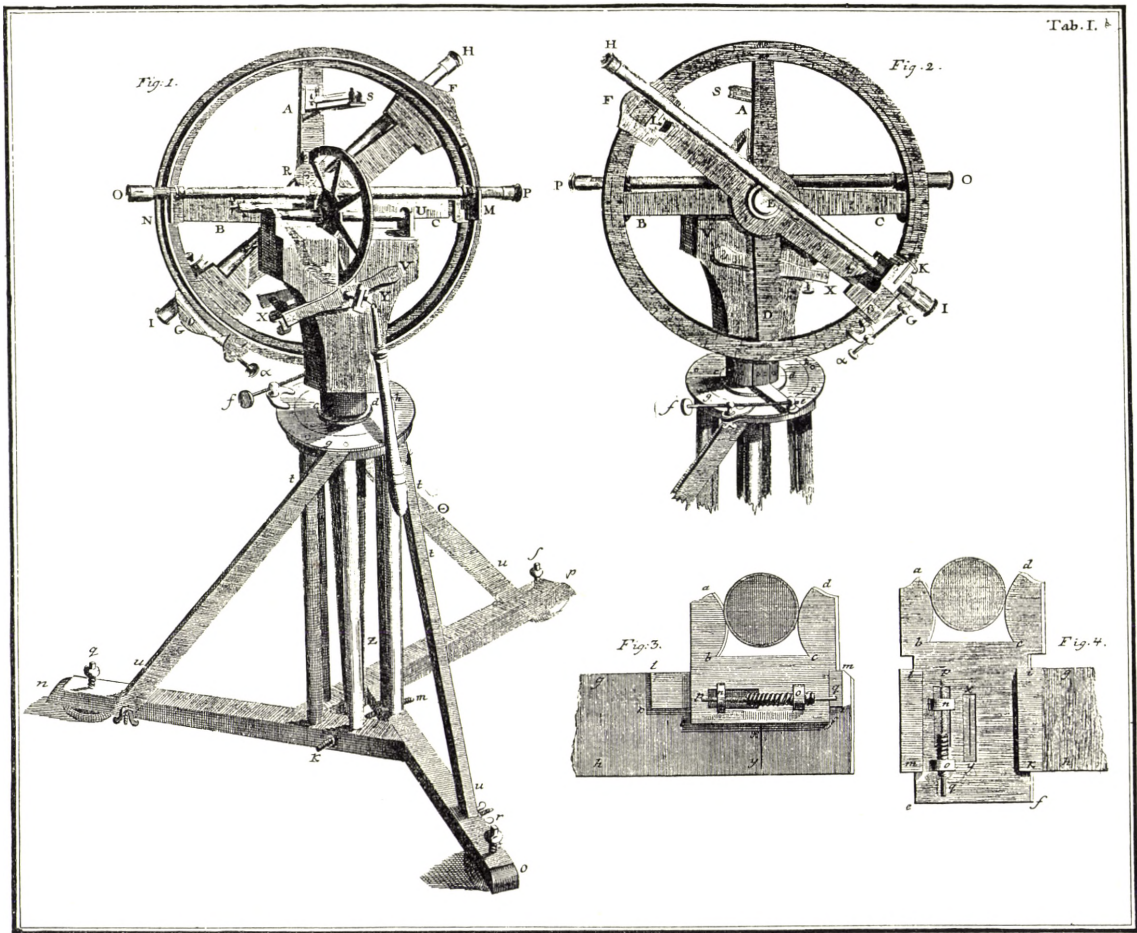
Efter Udstedelsen af det kgl. Reskript af 30. Juli 1762 paabegyndte Landmaalerne de forberedende trigonometriske Maalinger i Sommeren 1762, og THOMAS BUGGE blev antaget til den første Observatør. Samtidig med at han det følgende Aar foretog geografiske Maalinger i Horns Herred (S. 21), supplerede han disse med de første Triangelobservationer. I »Journal over Landmaalings Operationerne . . .« for 1763² skriver Th. Bugge efter at have omtalt Uddannelsen af N. Morville og O. C. Wessel til habile geografiske Landmaalere: »Efter at Monsr. Wessel var bragt saa vit at ieg med sikkerhed kunde betroe ham Landmaalings Operationerne, berettede ieg saavel dette til Professor Hee, som udbad mig den Bevaagenhed af Societetet, at mig maatte tillades for den øvrige Deel af Sommeren at foretage nogle Trigonometriske Operationer til en Prøve, medens Monsr. Wessel med Monsr. Morville continuerede Landmaalnings Operationerne. Den 11 August havde Her Professor Hee den Godhed at svare mig, at begge Deele af Societetet vare accorderede. Ieg overlod altsaa Landmaalnings Operationerne til Her Wessel, og selv begynte de trigonometriske . . .«. I Selskabets Møde den 8. November 1763 forelagde Bugge sine Resultater; »deriblant vare mange, som sloge ind med de geodetiske, men et Stæd var 100 Alens Forskiæl«³. I Løbet af 1764 udførte Bugge det grundlæggende Arbejde med Udmaalingen af den første trigonometriske Grundlinie. »De trigonometriske Karters allerførste Grundvold er den første Grundlinie for Triangel-Raden. Denne bør udvælges af en Miils Længde i det mindste; den bør være vel beliggende for de andre og nærmeste trigonometriske Stationer. Den bør kunde udmaales i sin heele Længde, og altsaa ikke treffe paa Skove, Søer eller bundløse Moradser«⁴. Grundlinien blev lagt saaledes, at den med Centrum

¹ Om Detailler vedrørende de trigonometriske Observationer henvises til Th. Bugges »Beskrivelse«, Kbh. 1779: 2. Afd. »De trigonometriske Instrumenter og Metoder samt Landmaalings Kartenes Verifikation ved astronomiske Observationer« og 3. Afd. »De trigonometriske Operationer, Beregninger af Latituder og Longituder, samt astronomiske Observationer til de Siælandske Karters Verifikation«. – Endvidere Th. Bugges Afhandling »Geographisk og Astronomisk Bestemmelse af de vigtigste Hovedpunkter og Stæder i det generale Karte over Siælland« i Selskabets Skrifter 1. Rk. Bd. 12. Side 65–84, forelæst 1776, udg. 1779.

² Original i Geodætisk Institut.

³ Luxdorps Dagbog.

⁴ Bugges »Beskrivelse« 1779, S. 32.

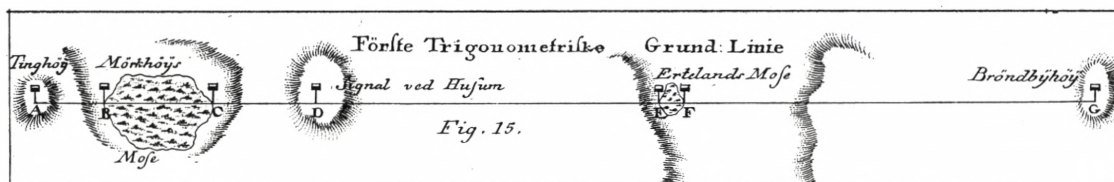
»Det geografiske Instrument.«
 Thomas Bugges »Beskrivelse« 1779, Tab. I.

i Københavns Observatorium paa Rundetaarn dannede en næsten ligesidet Trekant, og man kunde derefter betragte det fortsatte Triangelnet som havende sin Begyndelse fra Rundetaarn. Denne første Grundlinie begyndte paa Tinghøj paa Mørkhøj Bys Mark og endte ved Brøndby Høj ved Brøndbyøster. Den opmaales med Maalestænger med stor Nøjagtighed og fandtes at have en Længde af 14 515 Alen. Fra 1765 begyndte Bugge de egentlige trigonometriske Maalinger paa Sjælland¹, og samme Aar udmaalte han i Horns Herred den første Verifikationsgrundlinie. Efter en paa den første Basis grundlagt trigonometrisk Beregning gennem 17 Triangler fandtes en Fejl paa kun 1 Tomme paa Verifikationsliniens Længde i en Afstand af 7 Mil fra den første Basis². Idet Observatoriet paa Rundetaarn kom til at danne Udgangspunkt for hele Triangel-

¹ Ny kgl. Saml. Fol. 387 e.

² Jvfr. C. C. G. Andræ's Kritik S. 190.

systemet, var det naturligvis af den største Betydning at faa Meridianen gennem Observatoriet og dettes Polhøjde bestemt med størst mulig Sikkerhed, ogsaa med Hensikts paa Koordinationen med andre Landes Maalinger¹. I Maj 1765 foretog Th. Bugge ved Observationer af Solhøjden kombineret med en Række Vinkelmaalinger en nøjagtig Bestemmelse af Observatoriets Meridian, som indførtes paa Selskabets Kort. Observatoriets Polhøjde bestemtes af Bugge i Vinteren 1778–79 ved en af Joh. Ahl forarbejdet bevægelig astronomisk Kvadrant. Paa de trigonometriske Kort indtegnedes Københavns Observatoriums Meridian, og Stationernes Afstand fra Meridianen og Perpendikularen derpaa gennem Observatoriet beregnedes. Derpaa be-

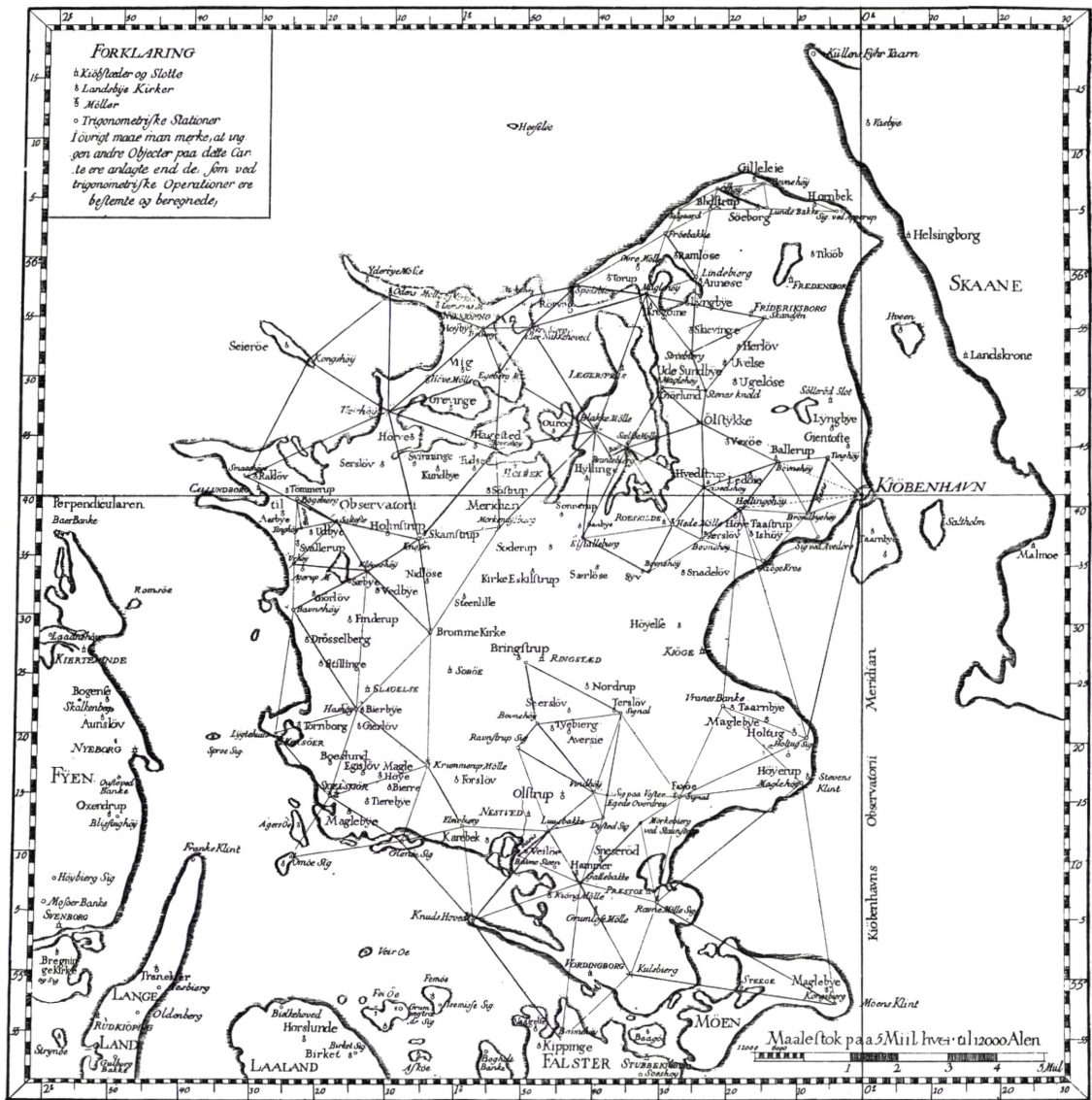
Thomas Bugges »Beskrivelse« 1779, Tab. II, Fig. 15.

kræftedes den udregnede Længde og Bredde for ethvert Sted i Kortene ved astronomiske Observationer. Nogle Højdebestemmelser for vigtige Punkter paa Sjælland, Falster og Fyen, udført 1764–72 ved trigonometrisk Nivellement, er omtalt af Bugge. Koterne, der rummede en vis Usikkerhed, »formedelst den jordiske Refraktions Ustadighed«, er ikke optaget i Selskabets originale topografiske Maalinger eller i de færdige Kort.

Hvert Aar tegnede den trigonometriske Observatør et Kort i stor Maalestok over Aarets Opmaalinger, hvori Hovedtrianglerne var indtegnet med Angivelse af Afstande fra Københavns Meridian og Perpendikularen derpaa samt de ved Trianglerne bestemte synlige Genstande: Kirker, Møller, Gaarde o. l. Alle Observationer i Marken af Vinkler, Polhøjder, Kompasmisvisning m. m. indførtes i en Journal, hvori ogsaa fandtes Tabeller over Trianglernes Vinkler og beregnede Sidelængder. Fremgangsmaaden ved Korrektionen af de af de geografiske Landmaalere tegnede Kort var da den, at der konstrueredes et trigonometrisk Kort ved Hjælp af de beregnede Afstande fra Københavns Meridian og Perpendikularen i samme Maalestok og Størrelse som det paa Jorden opmaalte. Idet man derefter gik ud fra de ved trigonometrisk Beregning bestemte Kirker o. l. som Hovedpunkter og Afstandene mellem disse som Hovedgrundlinier, fandt man ved Sammenligning af de to Kort, hvor stor Fejl der var paa det geografisk opmaalte, og deraf beregnedes Fejlen paa alle andre i Trianglen beliggende opmaalte Punkter og Afstande, og disse ændredes i Overensstemmelse dermed.

Thomas Bugge fortsatte de trigonometriske Opmaalinger paa Sjælland til Udgangen af 1767. Det følgende Aar udnævntes han til Overlandmaaler ved den økonomiske

¹ Om Observatoriets slette Tilstand og Mangel paa Instrumenter, se R. Nyerups Universitets-Annaler, Kbh. 1805. Jvfr. Side 17, kgl. Reskript af 26. Juni 1761.

»Trigonometrisk Carte over Sieland forfattet ved Thomas Bugge.«
 Thomas Bugges »Beskrivelse« 1779.

Landmaaling, men da han i Marts 1773 fik bevilget en aarlig Løn paa 800 Rd., skete det under den udtrykkelige Forpligtelse, »at Ober-Land-Maaler Bugge forretter de trigonometriske Operationer ved de Geographiske Korters Forfærdigelse, naar som Videnskabers-Sælskabet dertil maatte behøve hans Tieneste«. Belært af en Del Aars Erfaringer skrev Th. Bugge efter Selskabets Opfordring sin Beskrivelse over Opmaalingsmetoderne, der udkom 1779 (jvfr. S. 35 f.). I Aarene derefter udsendte Bugge en

lang Række Afhandlinger i Selskabets »Skrifter«, fortrinsvis af astronomisk Art. Blandt disse Arbejder skal kun omtales et »betreffende en nye verification af de danske Carter anstillede efter Emmerys Sœuhr m. v.«, forelæst af Bugge i Selskabets Møde den 2. November 1792 og udgivet 1793 i »Skrifter« Nye Samling, Bd. 4, S. 583–608 med Titel: »En nye Prøve paa de danske geographiske Carters Nøiagtighed ved Længdens Bestemmelse af Versløv i Sielland med et Chronometer.« Om Resultatet af Brugen af et Kronometer, konstrueret af Emery, til Bestemmelse af Beliggenheden af Landsbyen Værsløv ved Kalundborg skriver Bugge Side 606:

»I Henseende til de geographiske Carter, da seer man, med hvilken beundringsværdig Nøiagtighed Længden af Versløv, beregnet efter de trigonometriske Operationer og Opmaalinger paa Jordens Overflade, stemmer overeens med Længden, bestemt efter Chronometeret og astronomiske Observationer paa Solen og dens Middeltid. Dette er altsaa en nye Prøve og en nye Verifikation paa de danske geographiske Carters Nøiagtighed. Det er et vigtigt Argument, at en Landsbye, tagen paa Beram og paa Slump, i de danske Carter ligger, i Henseende til sin Længde, ligesaa nøiagtigen og rigtigen som de fleste store og betydelige Stæder paa andre Carter.

Nytten af de geographiske Carter kan vel ingen kalde i Tvivl. Ved mange Leiligheder have de gjort betydelig Tieneste. Ved det Kongelige Rentekammer har man brugt dem til Skoledistricters Indretning, Landeveies Anlæg og Forkortning, Amternes bedre Inddeling, og ved mange andre Leiligheder, hvor nøiagtig Kundskab om Stædernes rigtige Beliggenhed og Landets Størrelse ei kan undværes. Ved den Kongelige Marine har man brugt deels de trigonometriske Opmaalinger, deels Søekysternes, som en sikker Grundvold, hvorpaa man har bygget vore Farvandes omstændelige Opmaalinger, og Grundenes rigtige Anlæg. Jeg er overtydet om, at ingen i dette Selskab tvivler om de geographiske Carters Nytte og Vigtighed. Selskabet har nu i 30 Aar ei alene bestyret, men endog af sin Fond understyttet de geographiske Opmaalinger, paa det at de kunde gaae fremad med desto stærkere Skridt. Efterat de tre Fierdeparter af Dannemark er opmaalt og udgivet, efterat vi saa meget har nærmet os til Maalet, vil Selskabet ganske vist ei alene ikke indskrænke, men snarere paa kraftigste Maade, endog af sin Fond, understytte Opmaalinger, om Omstændighederne skulde gjøre det fornødent. Jeg er forvisset om, at Selskabet ei vil anhøre saadanne Forslag, som maatte gøres til at afskedige og gjøre brødløse nogle af vore geographiske Landmaalere, af hvilke endog de yngste have tient i 14 Aar for en meget ringe Lønning ved et Arbeide, hvis Besværligheder og Møisommeligheder ingen kiender uden den, som selv har lagt Haand derpaa.«

I Forbindelse med den nævnte Kronometermaaling foreslog Bugge, at der blev foretaget lignende Undersøgelser i Jylland med Bestemmelse af Længden af Tønning, Ribe, Fredericia, Aarhus, Hals og Skagen, men et saadant Forslag blev ikke gennemført. Endvidere foreslog han Opmaaling af Afstande i Danmark mellem tre Bredde-

grader og mellem fire Længdegrader for derved at give Danmarks Bidrag til Bestemmelsen af Jordens Form. Bugge afslutter sin Afhandling med følgende Udtalelse:

»Naar man spørger om den som vil udføre disse trende Forslag, da er jeg dertil villig og beredt, saavidt mine øvrige Embedsforretninger det ville tillade. I Henseende til Omkostningerne, da maatte det Kongelige Videnskabers Selskab derfor drage Omsorg. Jeg skulde formode, at, dersom noget af dets aarlige Indkomster blev tilovers, efterat fremfor alle Ting de geographiske Opmaalinger ere forsynede, at, siger jeg, dette Overskud rettest bliver anvendt til saadanne Foretagender, hvorved Selskabet selv bevirker Fremgang i Videnskaberne. At gaae fremad i Videnskaberne Rige ved Eftertanke, ved Udgrandskninger, ved Erfaringer, ved Forsøg og ved Udmaalinger; nøiere at bestemme, forklare og bevise hidtil bekiendte Sætninger; at udfinde nye Sandheder og Bidrag til den menneskelige Kundskabs Forøgelse; alt dette, siger jeg, er alene Formaalet for andre Nationers Videnskabers Academier og Selskaber; alt dette, og dette alene, har hidtil været Formaalet for dette Selskab, og bør vel og fremdeles vedblive at være det.«

Th. Bugges Hverv som Landmaalingens Triangulator overtoges 1768 af OLE CHRISTOPHER WESSEL, der fuldførte Opmaalingerne paa Sjælland og Møen og delvis paa Falster, og udmaalte to Verifikationsgrundlinier i Nærheden af Kalundborg og Næstved. Der fandtes begge Steder Afvigelser paa ca. 1 Alen mellem de udmaalte og de beregnede Længder. I 1771 forlod han Landmaalingen helt.

Arbejdet blev fra 1772 taget op af NIELS MORVILLE, der fra Falster og Sjælland førte Triangelnettet til Lolland, hvor det paa Grund af daarlige Udsigter ikke var muligt at foretage en særlig Triangulering¹. Observationerne førtes videre over Langeland og de øvrige større Øer til hele Fyen. Han bestemte Bælternes Position og forlængede Trianglerne gennem en Del af Østjylland til Samsø og Endelave. Under Opmaalingerne indgik der to Gange Klager til Rentekammeret over, at Morville omhuggede Risbøge paa Gaardene for at bruge dem som Signaler i Stedet for de foreskrevne Lægter med Riskoste. Morville afsluttede i 1777 sine trigonometriske Maalinger og overgik i 1778 i andet Arbejde.

CASPAR WESSEL fik derefter overdraget Trianguleringen, og gennem en Aarrække, afbrudt af sit Ophold i Oldenburg, fortsatte og fuldendte han Opmaalingerne gennem Jylland og Hertugdømmerne til Elben. I Aarene 1779–81 triangulerede han i Sydjylland og Slesvig. I Marts 1780 præsenterede han i Selskabet et Triangelkort fra Østslesvig, udført i 1779. I nogle Aar opholdt Wessel sig derefter i Oldenburg (Vest for Bremen) for at foretage Opmaalinger der. Det Eutinske Hof² havde besluttet, at en almindelig Landmaaling af Hertugdømmet Oldenburg skulde paabegyndes i 1782

¹ Jvfr. Oplysning af 14. Juli 1774 i Morvilles Journal.

² Hertugen af Oldenburg var den i Eutin residerende Fyrstbiskop af Lübeck, Friedrich August, der havde faaet Oldenburg af sin Slægtning, Storfyrst (senere Kejser) Paul af Rusland, som havde erhvervet Oldenburg ved den dansk-russiske Mageskiftetraktat 1773, hvorved han opgav sine Fordringer paa den forrige gottorpske Del af Slesvig og afstod sin Del af Holsten til Danmark.

under Ledelse af Stiftamtmand og Landraad Oeder i Oldenburg¹. Som Mønster for Opmaalingen ønskedes den danske Opmaaling af Sjælland efter Thomas Bugges Metode anvendt, og under en Korrespondance mellem Oeder og Bugge om at finde frem til en øvet Matematiker, der kunde udføre de nødvendige trigonometriske Observationer og Beregninger, anbefalede Bugge Caspar Wessel, der havde gjort sig meget fordelagtig bekendt ved de af ham udfærdigede smukke Kort over Sjælland. Gennem den danske Minister ved Hoffet i Eutin, Greve F. L. Moltke, skete derefter i December 1781 en Henvendelse til den danske Regering om, at Wessel maatte frigøres fra sit Arbejde ved Landmaalingen i Danmark for i nogle Aar at opmaale i Oldenburg. Selskabet underrettedes derom, og i Mødet den 11. Januar 1782 erklærede Bugge, »at Wessel ikke alene dertil var dulig og villig paa de Vilkaar, hvorom han var bleven [?] med Stiftsamtmanden Oeder, men derhos og, at Sælskabets Landmaaling og de dermed forbundne trigonometriske operationer derved slet intet kunde eller skulde lide; da Schancke baade dertil allerede var habil og desuden daglig øvede sig under hans Anførsel paa Observatorio Regio, hvorfor han ynskede, at man ikke vilde være Wessel hinderlig udi at indlegge sig Ære, og tillige fortiene noget«. Selskabet sluttede sig ganske til Bugges Erklæring, og Wessel berømmes for sine trigonometriske og astronomiske Observationer til Verifikation af de danske Landkort og for Rentegning af adskillige af de udkomne Kort. For Arbejdet i Oldenburg skulde han have 600 Rd. aarlig, saalænge det varede, og desuden en Gratifikation paa 600 Rd., hvoraf de 400 Rd. var ham lovet forud. Naar Arbejdet efter fire Aar var fuldendt, maatte Wessel igen melde sig til Selskabets Disposition. Faa Dage senere modtoges den kgl. Resolution, og Wessel afrejste til Oldenburg². De trigonometriske Op-

¹ Georg Christian Oeder, 1728–91, Botaniker, Udgiver af »Flora Danica«, 1770 Finansraad, Deputeret for det norske Rentekammer, 1773 Landfoged i Oldenburg.

² Caspar Wessels Opmaalinger i Oldenburg er omtalt af G. C. Oeder i »Nachricht von hiesiger Landesvermessung« (Niedersächsisches Staatsarchiv Oldenburg. Blätter vermischten Inhalts Oldenburg, 1787, 6. Heft, S. 465–89; 1788, 1. Heft, S. 1–23 og 6. Heft, S. 469–75).

Oeder omtaler heri (1787, S. 466) Caspar Wessel »der uns schon aus den von ihm ausgefertigten erstern derjenigen Charten von Dännemark, welche unter Aufsicht der Königl. Societät der Wissenschaften herauskommen, aufs vortheilhafteste bekannt war, und der in den Jahren 1782 bis 1785 sich bey uns durch meisterhafte und musterhafte Ausführung seines Geschäftes, als ein vortrefflicher Mann gezeiget hat«.

I det følgende nævnes Wessels og Hans Skankes Trianguleringer henholdsvis mod Nord og mod Syd i Hertugdømmerne og disses Nøjagtighed. En Følge deraf var en Udvidelse af Triangelsystemet bl. a. til Korrigering af Beliggenheden af den tyske Nordsøkyst og Helgoland, hvilket var af Betydning for Skibsfarten. »Diese Berichtigungen sind dann beyläufige Folgen der hiesigen Landesvermessung, und der milden, grossmüthigen Denckungsart unsrer Landesherrschaft.«

Oeder oplyser om de trigonometriske og geodætiske Arbejder, om Vinkelmaalinger og de dertil brugte Instrumenter, Basismaalinger, Triangelrækkernes Nøjagtighed, samt giver en Liste over forskellige Steders Afstande fra Observatoriet i Oldenburg. Endvidere gives Oplysninger om Udfærdigelse af forskellige Størrelser af Kort til Nytte ved Bestemmelse af Arealernes Anvendelse, til Brug ved Skatteudskrivning (»Steuerregister oder Erdbücher«) eller til Afgørelse af Stridigheder om Jordarealer. Endelig anføres en Liste over Specialmaalinger.

Forfatteren af nærv. Skrift er Professor Viggo Brun, Oslo, taknemmelig for Laanet af en fotografisk Optagelse af de nævnte »Blätter« fra Oldenburg samt for andre Oplysninger om Caspar Wessel.

maalinger i Danmark varetoges under hans Fraværelse af Hans Skanke (se nedenfor S. 102). I Foraaret 1785 afsluttede Wessel Arbejdet i Oldenburg¹, men for at knytte det dér lagte Triangelnet til det danske fortsatte Wessel i Sommerens Løb Maalingerne ved Wesers Munding og derfra til Elbens øvre Løb fra Glückstadt til Brunsbüttel. Fra dansk Side videreførte Hans Skanke samtidig en ved Heide afbrudt Triangelrække til de to nævnte Byer ved Elben. Caspar Wessel indtraadte fra 1. Maj 1786 atter i den danske Landmaalings Tjeneste (jvfr. S. 44 f.) og fortsatte sine trigonometriske Opmaalinger indtil 1791 i Jylland og 1792–96 i Hertugdømmerne til Hamborg, Lübeck og Femern. I det sidste Aar havde han Vanskeligheder i Holsten med at faa fri Assistance af Mandskab og Vogne, og Selskabet, hvis Præsident da var Greve A. P. Bernstorff, maatte forhandle derom med den holstenske Regering i Glückstadt. Imidlertid afsluttede Wessel de trigonometriske Opmaalinger i 1796, og det følgende Aar genoptog han Arbejdet med de geografiske Maalinger. Dermed var Triangelnettet i Løbet af en relativ kort Tid udsprejdet over Danmark og Hertugdømmerne (samt Oldenburg), dog endnu med Undtagelse af Bornholm. Vedrørende Wessels stadige Interesse for de trigonometriske Kort og om Anvendelsen deraf til senere Arbejder henvises til Side 45 og 73.

Stor Anerkendelse modtog Caspar Wessels Arbejde efter hans Død i 1818, da det efter en indgaaende Undersøgelse fandtes, at Wessels Triangulering i Holsten, hans Kort og Journaler, var tilstrækkelig nøjagtige til, at den af H. C. Schumacher planlagte Nyopmaaling af Holsten kunde baseres derpaa. I den til Selskabet den 22. Marts 1820 indsendte Rapport om Planerne vedrørende Holsten stillede dette første Spørgsmaal: »Er den trigonometriske Deel af Opmaalingen af den Natur at den bør omgjøres, det er: er der saadanne Feil i den at en nye bør foretages; thi det er klart at Feilene kunne være saa store at man intet Øieblik ville betænke sig paa at ansee Opmaalingen for upaalidelig; men de kunne paa den anden Side være saa smaae at enhver maatte ansee det for unødvendigt med Hensyn paa den Maalestok Kaartene udføres i.« Svaret herpaa var en detailleret Redegørelse for Nøjagtigheden i Wessels Operationer: »Betrægter man disse Opmaalinger i og for sig selv, saa bære de i sig saadanne Præg af Noiagtighed, at de umiskjendelig vise at Landinspecteur Wessel med de Instrumenter han havde til Afbenyttelse har udbragt alt hvad der kunne fordres.« Saaledes fandtes der i 28 Hovedtriangler ingen Vinkelkorrektion større end 8". »Hvad dette betyder indsees best naar man betænker at paa en Afstand af 100000 Alen eller $8\frac{1}{3}$ Ml. giver en Forandring i Direction af 1" kun en Flytning til Siden af $\frac{1}{2}$ Alen, altsaa en Forandring i Direction af 10" kun 5 Alen; hvilket gjør det begribeligt at Fordeelen af de skarpere Instrumenter ikke kan være betydelig paa saa lidet et Areal som Hertugdømmet Holsten.« Ogsaa Wessels Observationer i Oldenburg fandtes at være særdeles gode. Den ovennævnte Rapport meddeler herom: »Det er en almindelig Tilstaaelse af dem der kjendte afg. Landinspecteur Ridder Wessel at han var en ligesaa

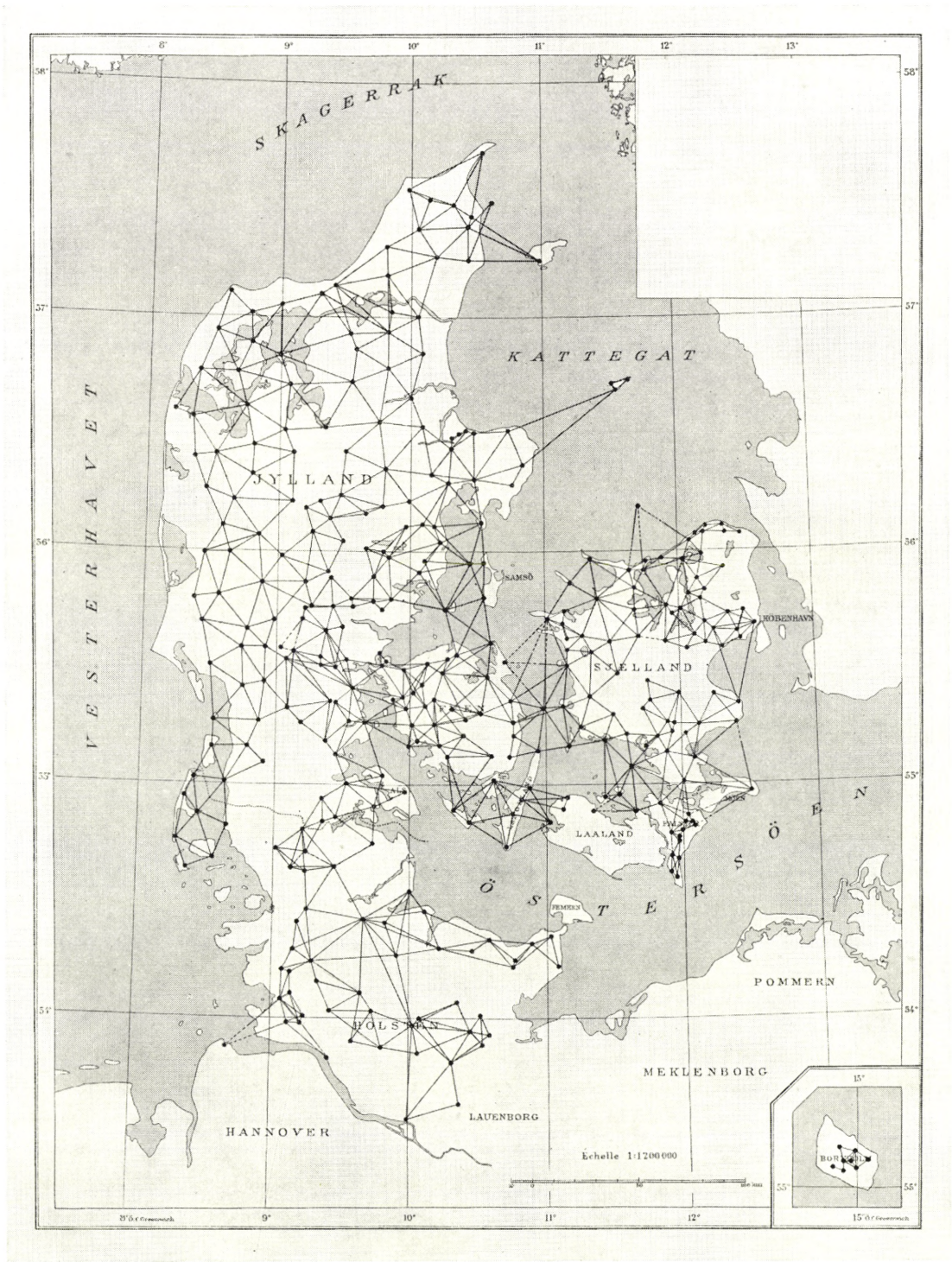
¹ Wessels Triangelkort over Oldenburg afleveredes 1843 af Selskabet til Generalstabens topogr. Afd. og beror nu i Geodætisk Institut.

samvittighedsfuld og sandhedskjærlig som duelig og nøiagtig Observator. Vi troe ikke at burde undlade at anføre, at Fremmede sætte lige Priis paa hans Arbeider. Det er bekjendt at Wessel med samme geographiske Circul som blev brugt af ham i Danmark foretog en Opmaaling i Oldenburg.« Ved Enden af sin Triangelrække opmaalte Wessel en Verifikationsbasis, hvis Længde han fandt at være 7490,22 Fod, medens Beregningen gennem Triangelrækken gav 7489,48 Fod. Ogsaa en anden Observator maalte en Verifikationslinie, som ved Beregning gennem 25 af Wessels Triangler kun viste en ringe Differens. Ved Wessels og Skankes Triangulering fra Syd og fra Nord mod samme Triangelside for at forbinde Nette i Oldenburg og Danmark fandtes paa en Afstand fra de valgte Grundlinier af ca. 56 000 Fod en Forskel i de to Observatorers Maal paa 38,6 Fod, »som ved saa mange Triangler paa en Strækning af 80 Mile neppe beløber $\frac{1}{1000}$ Deel af hele Siden, og overgaaer Nøiagtigheden selv i den Cassiniske Grad Maaling i Frankrig«¹. Ogsaa ved en Sammenligning mellem to af Wessel og H. C. Schumacher udmaalte Distancer paa ca. 77 000 Alen og ca. 141 000 Alen fandtes saa ringe en Forskel, at den overhovedet ikke kunne angives i det trykte Korts Maalestok (jvfr. S. 73), og dette til Trods for at Schumacher observerede Vinklerne med et Multiplikationsinstrument, der var mindre i Diameter men af finere Inddeling end det af Wessel brugte Instrument. Rapporten indeholdt endelig følgende Bemærkning: »For at møde den Indvending som let kunne opstaae, at man for at erholde anførte Overeensstemmelse havde tilladt sig at gjøre Forandringer i de Data som erholdtes ved Observationerne, bør vi tilføie at, foruden den Borgen som haves i Wessels Character, var det ogsaa umuelig ved de danske Opmaalinger da Journalerne ved Enden af hvert Aar bleve indleverede til det Kongelige Videnskabernes Selskab.«

Under Caspar Wessels Ophold i Oldenburg 1782–85 varetog HANS SKANKE Trianguleringen i Danmark og fortsatte Wessels Observationer, idet han gik nordpaa i Jylland (jvfr. S. 46). Som ovenfor omtalt samarbejdede han i 1785 med Wessel ved Koordinering af Triangelnettet mellem Danmark og Oldenburg. Da dette Arbejde laa udenfor Selskabets egentlige Plan, bevilgedes der i 1786 efter Ansøgning 200 Rd. af Finanskassen til Dækning af Selskabets Forskud til Skanke samt en Gratifikation paa 50 Rd. til Skanke.

I Selskabets Møde den 28. Marts 1806 besluttedes det at sende THOMAS BUGGE jun. til Bornholm for ved trigonometriske Observationer at verificere de geografiske Opmaalinger paa Øen. Der bevilgedes 40 Rd. til Overrejsen og 50 Rd. til en Assistent. Det paalagdes Amtmanden paa Bornholm at træffe de fornødne Foranstaltninger til Opmaalingerne. Arbejdet udførtes i Sommeren 1806, og Bugge indleverede eet Kort over Observationerne.

¹ Giovanni Domenico Cassini, 1625–1712, fra 1676 Direktør for Observatoriet i Paris, foretog en stor Opmaaling i Frankrig, der fortsattes af dennes Søn, Jacques Cassini, 1677–1756, med Støtte fra Staten. Arbejdet gik videre i Arv til César François Cassini de Thury, 1714–84, og fuldførtes af Jacques Dominique Cassini, Greve af Thury, 1748–1845. Resultatet var »Carte topographique de la France« (183 plancher 1744–93).

Oversigt over Selskabets Triangulation af 1. Orden 1762-96 og 1806.
 N. E. Nørlund, Danmarks Kortlægning Pl. 101.

Efter Thomas Bugge sen.⁸ Død i 1815 blev alle de indsamlede trigonometriske Kort og Journaler afgivet af Dødsboet og ved Søren Bruun indleveret til Selskabet. I Landmaalingskommissionens Rapport til Selskabet for Aaret 1816 er bemærket, at de trigonometriske Kort og Journaler over Fyen med omliggende Øer savnedes, og trods al anvendt Flid var det ikke lykkedes at opspore dem. De findes ikke omtalt i Søren Bruuns Fortegnelse (1821), og heller ikke ved Overdragelsen til Generalstaben i 1843 synes de at have været til Stede¹. Da H. C. Schumacher i 1816 havde faaet overdraget Ledelsen af Gradmaalingen i Danmark (jvfr. S. 82), udmaalte han i 1817–18 et Triangelnet fra Elben til Als, og i 1821 udlaante Selskabet til ham alle Triangeljournaler og Kort.

Ifølge en af Søren Bruun ført Fortegnelse² over samtlige trigonometriske Kort over Danmark og Hertugdømmerne, der forelaa i Selskabet, fandtes foruden »Karter af mindre Omfang«, der var bestemt for Verificering af de geografiske Kort, desuden en Del »Karter af største Omfang«, nemlig følgende:

»Thomas Bugge sen.:

Jyllands vestre Kyst fra Skagen til Ringkiøbing 1804;

Jyllands vestre Kyst fra Ringkiøbing til Elben 1806;

Trigonometrisk Karte over Nørre Jylland.

Caspar Wessel:

General Trigonom. Karte over Danmark og Hertugdømmene;

Project til de 4re til Stikning bestemte Karter, over Hertugdømmene: neml.

Kartene No. 10. 11. 12 og 13 med Grad Scala og trigon. Objecter Aar 1815;

Over Mundingen af Weseren og Elben, med tilgrændsende af det Oldenborgske.

Hans Skanke:

Project af et general Karte over Sielland.

Ubenævnt:

Trig. Karte over Sielland, en Deel af Fyen og Langeland;

Trende construerte Karter, Sønden for Skagen til Mariager Fiord;

Trende construerte Karter paa Vester Kant af Jylland fra Løgstøer til Randbøl.

Tvende construerte Karter fra Warde til Pelworm og Husum.«

3. KORTFREMSTILLINGEN

Formaalet med Landets geografiske og trigonometriske Opmaaling var naturligvis Fremstillingen af nøjagtige Kort, som af mange Hensyn var stærkt paakrævet, og som det efter kongelig Befaling var paalagt Selskabet at udføre. Efter at Opmaalingerne

¹ De originale Journaler og Beregninger er ikke senere tilvejebragt. I Geodætisk Institut findes et originalt Kort, der viser Triangelnettet for 1776 fra Vestfyen til Østjylland.

² »Register over . . . aarligen forfattede geographiske Carter m. v.«, begyndt af N. Morville, fortsat af Søren Bruun, S. 79–81.

af Landsdelene efterhaanden afsluttedes, forestod der Selskabet et langvarigt, be-
kosteigt og ofte brydsomt Arbejde, før Maalebordsbladene med alle deres brogede
Enkeltheder var sat sammen, reduceret og rentegnet og derefter stukket paa Kobber-
plader og trykt, for endelig som færdige Kort at kunne foreligge for Offentligheden.

Oversigt over de af Selskabet udsendte Kort.

Nr.	Kortomraade	Tegning	Stik
1	Kiøbenhavns Amt	O. C. Wessel 1766	H. Quist 1769
2	Nordøstlige Fjerdedel af Sjælland	C. Wessel 1768	C. Defehrt 1771 C. E. Martin 1771
3	Sydøstlige Fjerdedel af Sjælland	C. Wessel 1770	C. E. Martin C. Defehrt
4	Nordvestlige Fjerdedel af Sjælland	C. Wessel 1771	C. E. Martin C. A. Guitier O. N. Flint
5	Sydvestlige Fjerdedel af Sjælland	C. Wessel 1772	C. A. Guitier 1777
6	Møen, Falster og Lolland	H. Skanke 1776	C. A. Guitier 1781
7	Sjælland og Møen	C. Wessel og H. Skanke 1777	C. A. Guitier
8	Nordlige Del af Fyen	C. Wessel 1780	C. A. Guitier 1785
9	Sydlig Del af Fyen	H. Skanke 1783	C. A. Guitier 1787
10	Jylland Nr. 1. Haureballegaard, Stiernholm, Aaker og Skanderborg Amter m. m.	O. Warberg 1787	G. N. Angelo 1789
11	Jylland Nr. 2. Dronningborg og Kalø Amter m. m.	O. Warberg 1789	G. N. Angelo 1791
12	Anholt	O. Warberg 1792	G. N. Angelo 1792
13	Jylland Nr. 3. Aalborghuus og Seiglstrup Amter samt Vendsyssel	P. Harboe 1791	G. N. Angelo 1793
14	Jylland Nr. 4. Aastrup og Børglum Amter	P. Harboe 1793	G. N. Angelo 1795
15	Jylland Nr. 5. Ørum Amt m. m.	P. Harboe 1795	G. N. Angelo 1797
16	Jylland Nr. 6. Skivehuus, Bøvling og Lundenæs Amter	P. Harboe	G. N. Angelo 1800
17	Jylland Nr. 7. Lundenæs Amt m. m.	P. Harboe 1803	G. N. Angelo 1806
18	Jylland Nr. 8. Koldinghuus, Riberhuus og Ha- derslevhuus Amter	Th. Bugge jun. og C. F. Wilster 1804	J. Sonne 1811
19	Jylland Nr. 9. Tønder og Løgumkloster Amter m. m.	Th. Bugge jun. og C. F. Wilster 1805	G. N. Angelo 1809
20	Bornholm	Th. Bugge jun. og C. F. Wilster 1807	G. N. Angelo 1811
21	Jylland	I. Ellung 1811	G. N. Angelo og J. Sonne 1820
22	Sydlig Del af Slesvig samt Femern	H. C. Klingsey 1822	H. C. Klingsey 1825
23	Sønderjylland	O. N. Olsen 1828	H. C. Klingsey 1836
24	Kongeriget Danmark med Hertugdømmet Slesvig	O. N. Olsen 1834–35	P. J. Seehusen 1842

Kortenes Reduktion og Tegning.

De af Landmaalerne i Marken udførte Maalebordsblade fremstilledes i Størrelsesforholdet 1:20 000. 1000 Alen i Naturen svarede til 1 dansk Decimaltomme paa Bladet, eller 1 dansk Mil (12000 Alen) svarede til 12 Decimaltommer. En væsentlig Del af de af Selskabet udgivne Kort fremstilledes i Størrelsen 1:120 000, altsaa 6 Gange mindre end Konzeptkortene, saaledes at 12000 Alen svarede til 2 Decimaltommer. Andre Kort udkom i større eller mindre Maalestok (se under de enkelte Kort).

Det var naturligt, at Selskabet til Kortenes Reduktion og Tegning benyttede sig af de ansatte Landmaalere, der i særlig Grad maatte have Forudsætning derfor. Landmaalingen i Marken ophørte sædvanligvis omkring den 1. Oktober, og Vintermaanederne skulde derefter anvendes til Bearbejdelse af det indsamlede Materiale. Medens Landmaalerne endnu var i Marken, foretog de en midlertidig Sammenføjning af Maalebordsbladene for at efterse, at intet manglede i Bladenes Udkanter. Om Vinteren sammensattes Bladene nøjagtigt, ikke alene efter Sammenføjningssigterne, men ogsaa efter Sigterne fra det ene Blad ind paa det andet. Alle Enkeltheder i Kortbladene blev gennemgaaet, og Tegningen fuldførtes under Hensyntagen til de faste Punkter, der var verificeret ved trigonometriske og astronomiske Observationer (jvfr. S. 95).

Udarbejdelsen af Korttegningerne kom hurtigt i Gang, og i Løbet af godt ti Aar var Sjælland og de Syd derfor liggende Øer gennemtegnet, baade i specielle Kort og i et Generalkort. Den første Korttegner under Selskabets Landmaalingskommission var Landmaaleren OLE CHRISTOPHER WESSEL, der gennemprøvede det af Peder Koefoed efterladte tegnede Kort over Københavns Amt (jvfr. S. 12 f.). Efter Reducering og Verifikation ved trigonometriske Maalinger afsluttede Wessel i 1766 Tegningen af dette Kort. Han efterfulgtes som Tegner af Broderen, Landmaaler CASPAR WESSEL, der i Løbet af Aarene 1768–72 færdiggjorde fire Kort over Sjælland og i 1780 den nordlige Del af Fyen. Hans Plan for Inddelingen af Kortene over hele Landet blev vedtaget af Selskabet i Mødet den 5. Februar 1779¹. Sammen med Landmaaleren HANS SKANKE færdigtegnede Wessel i 1777 et Generalkort over Sjælland og Møen, medens Skanke alene tegnede Kortet over Øerne Syd for Sjælland 1776 og den sydlige Del af Fyen 1783. Landmaaleren OLE WARBERG fortsatte med Tegning af Kort over Jylland, hvoraf de to første blev færdige i 1787 og 1789; 1792 suppleredes de med et lille Kort over Anholt. For yderligere at fremme Korttegningen foreslog Th. Bugge i Selskabets Møde den 6. November 1789 enten at faa den erfarne Landmaaler John Johnsen til at tegne for en Gratifikation af 50 Rd. pr. Kort (jvfr. S. 48) eller »at betale Lieutenant Harboe som har forevist Justitzraaden fortreffelige Prøver af sin Carte Tegning, 100 a 150 og 200 rd for hvert Carte efter deres Størrelse og Vanskelighed«. Selskabet saa nødig, at en Landmaaler blev taget ud af Markarbejdet og foretrak Harboe, hvis han var villig, og hvis Bugge fandt ham egnet. Dermed faldt ogsaa et andet Forslag fra Niels Morville om mod Gageforhøjelse at lade Landmaaler

¹ Wessels Plan kendes ikke.

Søren Bruun overtage Korttegningen med Hjælp af en Assistent. I det følgende Møde den 4. December foreviste Bugge et af Løjtnant Harboe reduceret Prøvekort, og da Bugge lovede at vejlede ham og føre Tilsyn med hans Arbejde, besluttede Selskabet at antage Harboe til Tegner. Løjtnant P. HARBOE, der ikke var Landmaaler, fuldførte 1791–1803 Tegninger til fem Kort over Dele af Jylland. Landmaaleren Johan Boye Cimber søgte gentagne Gange at blive beskæftiget ved Tegning eller Omtegning af Kort, men Bugge kunde ikke anbefale ham dertil (jvfr. S. 49). Tegningen af de sidste to Kort over Jylland (Slesvig) fuldendtes i 1804–05 af Landmaaleren THOMAS BUGGE JUN. og Løjtnant CARL FRIEDRICH WILSTER¹. Sammen udførte de ogsaa i 1805–07 Tegningen til et Kort over Bornholm. Løjtnant, senere Oberst C. F. Wilster, 1779–1852, der ikke tidligere havde arbejdet i Selskabets Landmaaling, fik 1809 kgl. Ordre om at udfærdige Kopi af et endnu manglende Stykke Kort i Slesvig til Anvendelse i Frankrig. Som Vederlag herfor fik han Tilbud om at modtage Selskabets Kort og Skrifter. I August s. A. paalagdes det Selskabet ved kgl. Befaling at laane Wilster de trigonometriske Observationer og de originale Opmaalingskort over hele Danmark, »da det er Hs. Majestets Villie at Hr. Capt: Wilster skal tegne et Corte over heele Dannemark, saaledes at dets Maalestok er $\frac{3}{4}$ Deel af den, i hvilken de geographiske Corter ere udgivne og altsaa bliver Maalestokken $\frac{6}{4} = 1\frac{1}{2}$ Tomme til Miilen«. Th. Bugge sen. fik Befaling om at have Opsyn med disse Korts rigtige Konstruktion. I 1810 og 1811 modtog Wilster Aftryk af Selskabets Kort til Brug for de Officerer, som foretog detaljerede Opmaalinger. Allerede i 1810 var Wilster naaet saa vidt, at der forelaa Concept til et samlet Kort over samtlige danske Øer med tilgrænsende Kyster samt med Angivelse af Grunde og Lodskud, indtegnet efter Søkortene.

Med de ni Kort over Jylland og Slesvig var den egentlige Korttegning af Kongeriget afsluttet. Det fandtes imidlertid praktisk at have et Generalkort over Jylland (uden Slesvig) svarende til Generalkortet over Sjælland, og denne Opgave at sammensætte, reducere og tegne et Kort blev overdraget Landmaaler IVER ELLUNG, der afleverede Tegningen i 1811. Denne fandtes imidlertid senere at staa meget tilbage for de øvrige Kort i Nøjagtighed og Udførelse (jvfr. S. 120).

Foruden Kongeriget skulde imidlertid ogsaa Hertugdømmerne kortlægges. Den geografiske Opmaaling i Slesvig afsluttedes i 1809, og der fortsattes straks i Holsten. Det var da Hensigten allerede i Vinteren 1809–10 at paabegynde Reduktionen af Opmaalingskortene med Verificering efter de trigonometriske Observationer for Tegning af det næste Kort (Jylland Nr. 10). Som allerede tidligere nævnt (S. 67) vilde Anvendelsen af den hidtil anvendte Meridian-Skillelinie gennem Viborg (og Hesselbjerg) medføre, at Holsten unødvendigt maatte deles i fem Kort med kun forholdsvis lidt Landomraade paa hvert Kort. Efter Th. Bugges Forslag vedtog Selskabet derfor i Mødet den 10. Juni 1810, at Grænsen mellem de østlige og vestlige Kort skulde være en Meridian omkring Rendsborg, hvorefter den resterende Del af Slesvig og hele Holsten kunde optegnes paa fire Kort; »dog kan og skal det nøye vorde iagttaget, at alle Corter nøyagtigen kan combineres for at danne et heelt sammenhængende Corte

¹ Den søndre Del af Jylland Nr. 9 rentegnedes dog først i 1807.

over Jylland og begge Hertugdømmerne«. Efter denne af Kongen godkendte Plan skulde Kortet Jylland Nr. 10 omfatte den sydvestlige Del af Slesvig og noget af den nordvestlige Del af Holsten. For at udfylde dette Kort manglede der imidlertid endnu nogle geografiske Opmaalinger, og Konstruktionen af de trigonometriske Triangler. Reduktionen af Kortene og deres Rentegning vilde først kunne afsluttes i Slutningen af 1812. Til Fortsættelse af Kortplanen havde Th. Bugge jun. og C. F. Wilster til Selskabets Møde den 3. Februar 1815, i hvilket den nye Landmaalingskommission efter Th. Bugges (sen.) Død blev valgt, indsendt Ansøgning om for 600 Rbd. N. V. at maatte reducere og tegne det nye Kort over den sydøstlige Del af Slesvig og den nordøstlige Del af Holsten. Efter Indstilling fra Landmaalingskommissionen besluttede Selskabet i November s. A. at lade de to duelige og øvede Mænd begynde Tegningen af Kortet over det nordøstlige Holsten for den tilbudte Pris. Som Grundlag for dette og de øvrige manglende Kort skulde tjene et af den aldrende Landmaalingsinspektør Caspar Wessel i 1815 udført trigonometrisk Kort over Hertugdømmerne, hvorpaa Punkterne var anlagt efter Københavns Meridian og Perpendikulæren derpaa. I Løbet af 1817 fuldendte Bugge og Wilster Tegningen af deres Kort over Nordøst-Holsten, og de blev derefter i 1818 antaget til at reducere og tegne ogsaa den nordvestlige Del af Holsten (Kort Nr. 10) imod Betaling af 600 Rbd. i Sedler. Dette andet Kort forelaa rentegnet i 1819, men en fornøden Revision deraf blev ikke straks foretaget, idet Landmaalingskommissionen mente at burde vente dermed, indtil Forhandlingerne med H. C. Schumacher om en Forandring i Planen for Kortene over Holsten var tilendebragt. Ved det kgl. Reskript af 25. Juni 1820 (jvfr. S. 73 ff.) bestemtes det, at kun den resterende Del af Slesvig skulde udgives efter den hidtil fulgte Plan, hvorimod der for Holstens Vedkommende skulde finde en nøjere Udtegning af Terrænet Sted, hvis Udarbejdelse skulde foretages af H. C. Schumacher. Det af Bugge og Wilster tegnede Kort over Nordvest-Holsten skulde derfor henlægges, da kun noget af den resterende Del af Slesvig, som Selskabet skulde udgive, fandtes derpaa. De to tegnede Kort over Holsten blev i 1843 afgivet til Generalstaben. Schumacher fik i øvrigt udleveret alle de Konzeptkort og Journaler over Holsten, som ikke skulde bruges ved Tegningen af Resten af Slesvig, hvilket sidste Arbejde samtidig blev overdraget HANS CHRISTIAN KLINGSEY, der foruden at være Skriver ved Landmaalingskommissionen (S. 81) tillige var blevet Tegner og Kobberstikker ved Søkortarkivet. Tegningen fuldførtes i 1822 og revideredes af Premierløjtnant O. N. Olsen. Kortet omfattede foruden den sydlige Del af Slesvig tillige Øen Femern.

Den sidste Korttegner under Selskabets Landmaalingskommission var den foranævnte Premierløjtnant OLUF NICOLAI OLSEN, 1794–1848. Han havde tidligere bestaaet Landmaalereksamen og gennemgaaet Kunstakademiets Tegneskoler, da han i Maj 1826 ansøgte Selskabet om for egen Regning og Risiko at maatte anvende Selskabets topografiske Materiale til Tegning og Udgivelse af et Generalkort over Hertugdømmet Slesvig i lille Maalestok. Landmaalingskommissionen og derefter Selskabet bevilegede straks det ansøgte; og da Korttegningen i 1828 var færdig, besluttede Selskabet at udgive Kortet. Endelig foreslog O. N. Olsen i 1834 Udgivelsen af et General-

kort over Danmark under Selskabets Auspicier, og efter Udtalelse af en dertil nedsat Komité, der i øvrigt blev permanent, vedtog Selskabet det stillede Forslag, og Olsen udfærdigede Tegningen af Kortet i to Blade i Løbet af Aarene 1834 og 1835. Hermed var Tegningen af Kort over Danmark afsluttet; men der var endnu Planer om nye Arbejder, og andet var ikke færdigt. Til at føre Tilsyn dermed besluttede Selskabet i Mødet den 7. November 1835 at antage Kaptajn O. N. Olsen som fast Topograf og Korttegner (jvfr. S. 86) med følgende Forpligtelser: »1. enten egenhændigen, eller ved Andre, dog under egen Control og Ansvar, at foretage Constructionen og Tegningen af det forekommende Kaart-Arbejde. 2. at udføre, eller lade udføre, men ligeledes under eget Tilsyn og Ansvar, de hertil nødvendige Beregninger af geographiske Positioner og Høidepositioner af Landets betydeligste Punkter. 3. at have det specielle Opsyn ved Stikningen. 4. at overtage Revisionen og Correcturen. 5. at have Omsorg ved den endelige Udgivelse af Selskabets Kaart med Hensyn til Trykningen, Illuminationen etc.« I 1842 udnævntes O. N. Olsen til Chef for Generalstabens nyoprettede topografiske Afdeling, og som saadan fik han i 1843 overdraget alle Kort, Journaler o. l. vedrørende Selskabets Landmaaling og ledede herefter Generalstabens Kortudgivelser, indtil han i 1848 døde som Oberst i Generalstaben. Som Topograf udfoldede han en stor litterær Virksomhed, og flere af hans trykte Bøger indsendtes til Selskabet. Her skal kun omtales en Afhandling, udarbejdet sammen med Lektor, Dr. phil. J. H. Bredsdorff i Sorø, »Esquisse orographique de l'Europe«, 1824, som præmieredes af det franske geografiske Selskab i Paris. I Selskabets Møde den 5. December 1823 fremlagdes et af O. N. Olsen udført Forsøg paa tydeligt at betegne Bjergerne og deres Fald paa Kort. Denne Teknik var anvendt i den nævnte Afhandling, og i November 1827 anmodede de to Forfattere Selskabet om, at dette vilde udgive Manuskriptet med tilhørende orografiske Kort paa sin Bekostning eller bevilge 200 Specier til Stikningen af Kortet. Spørgsmaalet henvistes til Bedømmelse af et Udvalg bestaaende af P. J. Wleugel, J. C. H. Reinhardt og J. F. Schouw samt til Udtalelse af Kassekommissionen. Udvalget fandt ikke Kortet ganske tilstrækkeligt og ønskede nogle Forbedringer deri, men kunde i øvrigt anbefale den søgte Sum til Stikning af Kortet efter at have set et Prøvetryk deraf. Kassekommissionen nærrede visse Betænkeligheder ved Udgiften dertil, men bevilgede dog Anmodningen, hvorpaa Selskabet den 30. Maj 1828 bevilgede 400 Rbd. r. Sølv til Stikningen af Kortet. I Februar 1832 indsendte O. N. Olsen det færdige, skraverede Bjergkort over Europa samt et illumineret Eksemplar, der fremstillede Europas orografiske Systemer og et andet, der forestillede Flodsystemerne. Olsen kunde imidlertid ønske at ledsage Kortet med en Forklaring om Kilderne til de brugte Højdebestemmelser og ansøgte Selskabet om 250 Rbd. dertil, og samtidig indstillede han Kobberstikker P. J. Seehusen til et Honorar for det langvarige og besværlige Arbejde med Stikningen af Kortet. Den nye Ansøgning henvistes til det samme Udvalg som før, der i en udførlig Betænkning meget anbefalede det ansøgte, hvorefter Selskabet den 30. Marts 1832 bevilgede 150 Rbd. r. Sølv til Kaptajn O. N. Olsen og 100 Rbd. r. Sølv, foruden det allerede tidligere til Stikning bevilgede Beløb, til Kobberstikker Seehusen. Det fuldførte Arbejde udkom 1833 i Kø-

benhavn med Titel: »Commentaire à l'esquisse orographique de l'Europe«, hvor- med fulgte »Esquisse orographique de l'Europe par J. H. Bredsdorff et O. N. Olsen en 1824, corrigée et considérablement augmentée par O. N. Olsen en 1830, gravée par P. J. Seehusen«. Samtidig med at O. N. Olsen til Selskabet indsendte fem paa forskellig Maade behandlede Eksemplarer af sit orografiske Kort, foreslog han med en indtrængende Motivering at lade Generalkortet over Slesvig, som da var under Stikning, forsyne med Terræntegning¹. Selskabet turde imidlertid ikke indlade sig derpaa, »da det ikke kan gjøres uden Hypothese, eller nye Arbejder«. Metoden med ækvidistante Højdekurver havde været kendt i Frankrig i mere end 100 Aar, men indførtes i Danmark først fra 1844 af O. N. Olsen til Kort i lille Maalestok.

Selskabets Højdebestemmelser 1764–72 paa Sjælland, Falster og Fyen (jvfr. S. 95) samt andre Højder maalt 1832–33 samledes af O. N. Olsen i »Hypsometrie 1832–33«, Bd. 1–3.

Kortenes Stikning.

Medens Landmaalingskommissionen øjensynlig ikke havde større Vanskeligheder med at skaffe Korttegnere, der for en stor Dels Vedkommende blev udvalgt blandt Landmaalerne, var Forholdet et helt andet med Hensyn til Kobberstikkerne. I Christian VI^s seneste Regeringsaar indkaldtes de to fremragende Kobberstikkere C. M. Tuscher og J. M. Preisler til København. Tuscher døde allerede i 1751, men baade han, Preisler († 1794) og den senere Kobberstikker J. Fr. Clemens († 1831) havde helt andre Opgaver end at stikke Kort. De danske Kunstnere stod meget tilbage for de fremmede, og heller ingen af dem gav sig af med Stikning af store Kortblade. Blandt de mere kendte kan nævnes O. H. de Lode († 1757), Hofkobberstikker Jonas Haas († 1775), der stak en Del af de smaa Kort i Selskabets historiske Almanak, Sønnen Georg Haas († 1817), J. G. Bradt († 1770) og dennes Broder F. L. Bradt († 1829).

Den første Kortstikker i Landmaalingskommissionens Tjeneste var HANS QUIST, 1735–1810, der i Begyndelsen af 1769 afleverede det af Koefoed tegnede og af O. C. Wessel reviderede Prøvekort over Københavns Amt. Allerede i December 1766 og i Januar 1767 havde der i Selskabet været talt om Kortets Stikning og om Papiret, der skulde anvendes til Trykningen. Ved Afleveringen i 1769 bemærkedes det, at »som der var nogle smaae Feyl at redressere, skulde det ey publiceres førend de vare corrigerede«. Quist var Elev af Jonas Haas og havde bl. a. i Begyndelsen af 1760erne udført 60 Stik til Maleren Johan Jacob Bruuns ufuldendte Arbejde »Novus Atlas Danicus« 1761.

Straks efter at det første færdige Kort var offentliggjort, var det nødvendigt, at Selskabet sikrede sig mod Efterligninger. Dette skete ved kgl. Reskript af 7. Juli 1769², hvori det hedder:

¹ Ingen af de af Selskabet udgivne Kort har Højdeangivelser eller Højdekurver.

² I Selskabets Arkiv.

»Eftersom Vi Allernaadigst have befalet Os Elskelige Præses og Tilforordnede udi Videnskabernes Societet i Vores Kongelige Residentz Stad Kiøbenhavn, at besørge accurate Land-Korters Forfærdigelse og Udgivelse over Vort Rige Danmark, og der til en Prøve allerede skal være forfærdiget et Carte over Kiøbenhavns Amt i Vort Land Sielland, ligesom og en fjerde Deel af bemelte Sielland skal være i Arbejd hos Kobberstikkeren; Da, paa det slige med stor Bekostning forfærdigende Carter ikke enten her eller udi Tydskland skulde efterstikkes og udgives, ville Vi, efter derom allerunderdanigst gjorde Ansøgning og Begiæring, allernaadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at ingen under 10 Rdlrs Mulct for hvert Carte, som maatte antreffes, maae enten udi Vore Riger og Lande lade efterstikke nogen af de Carter, som saaledes af bemelte Videnskabers Societet udgives, ey heller udi forberørte Vore Riger og Lande indføre noget saadant udenlands efterstukket Carte, i hvad Format samme end maatte være.«

Spørgsmaalet om Selskabets Kortprivilegium blev mange Aar senere genoptaget, da Boghandler Rohs i Slesvig i 1804 havde faaet Privilegium paa at forlægge og sælge et Kort over Hertugdømmet Slesvig, udfærdiget af Løjtnant Gallowin. I Mødet den 7. December 1804 forespurgte Sekretæren, Th. Bugge, om Selskabet fandt det rigtigt at ansøge det danske og det tyske Kancelli om Privilegium paa at udgive generale og speciale Kort over Danmark og Hertugdømmerne. Sagen henvistes til Kassekommissionen, der behandlede den i et Møde den 11. Januar 1805. Om disse Forhandlinger gives følgende Oplysninger i Kommissionens Protokol:

»Man har Formodning at dette Carte tildeels maae grunde sig paa Sælskabets Opmaalinger, da Gallowin af de Søe- Land- og Vej-Officerer, hvortil Sælskabets Carter udlaanes kand have vidst at forskaffe sig Copier deraf. Hvorhos man og befrygter, at nogen kunde faae i Sinde at reducere de allerede udkomne Carter og saaledes udgive dem saasom General Carte over Øerne, Nørre Jylland og saa videre.

Man kand giøre Forskiel mellem de Jndgreb Sælskabet kand lide

- 1) ved Efterstik af allerede udkomne Carter og
- 2) ved Brug af dets Opmaalinger i Henseende til Carter, hvilke Sælskabet endnu ikke har udgivet.

ad 1) formode Commission at Rescript af 7 Julius 1769 hos Fogtmann Tom 6. p. 182¹, som er intimeret i de tydske provinser d. 2 Sept 1779 hvorved betales etc. [jvfr. ovenfor S. 111] ikke maae have været Societetet bekiendt. Jacobi beretter os, at der ved Secretariatets Aflevering til Sl. Abildgaard har været en Bog, hvori Rescripter til Sælskabet ere afskrevne; hvilken Bog formodentlig igien til nærværende Secretaire maae være afleveret, ligesom og at Originalerne til disse Rescripter vil findes i Sælskabets Kiste i et Rum for sig selv. Da nu saaledes Efterstik saavel i samme som andre Formater er forbuden, saa seer Commissionen

¹ Laurids Fogtman »Samling af alle gieldende Forordninger . . .«, 1784.

ikke at man kand gaae videre for at sikre sig mod Tab, hvilket desuden ved skjønnere Arbeide og gode Priser vil i Tilfælde være at forebygge; thi at der giøres Brug af Selskabets Carter ved andre Leiligheder er passende med dets liberale Tænkemaade og vilde næppe ved Forbudde udvirkes hindret. Alt hvad man kand gøre er ved given Leilighed, saasom ved publication til et nyt Cartes Salg, at forfriske Erindringen om det allerede existerende privilegium exclusivum hvilket er Alt, hvad Commissionen i denne passu kand tilraade.

ad 2) Betreffende Misbruge af Originale Opmaalinger til Selskabets Skade beklager Comm. om Formodningerne derom skulde være grundet, men er det end saa, vil disse kun være til partiel Oplysning for den privilegerede Rohs; saaat Selskabets forehavende Carte over Slesvig dog vil blive fortrinlig bedre i det mindste ihenseende til paalidelig Nøjagtighed. For dog saa vit mueligt at forebygge deslige Misbruge i Fremtiden tilraader Commissionen at Selskabet vilde tage den Beslutning, at de Officerer, som efter Collegiernes anmodning faae deslige Originaler udlaanede, maatte ved Laanet forbinde sig paa Æres Ord ikke deraf at tage eller lade tage nogen Copie til andet Brug end det, hvor til Udlaaningen hensigter; og at denne Foranstaltning i Svaret til det Collegium, som forlanger Laanet, maatte anmeldes med anmodning, at samme vilde indskierpe vedkommende underhavende Efterlevelse deraf.«

I Mødet den 1. Marts 1805 bifaldt Selskabet det af Kassekommissionen tagne Standpunkt, og det vedtoges, at naar Angelos Kort over Jylland Nr. 7 blev færdigt og anmeldtes til Salg i de offentlige Blade, skulde det kgl. Reskript fra 1769 om Selskabets Privilegium paany bekendtgøres. Om dette skete, da Kortet i 1807 blev færdigt, er uvist, men i hvert Fald fandt en Offentliggørelse af Reskriptet Sted i 1813 i Anledning af P. H. Baagøes reducerede Generalkort over Sjælland (jvfr. S. 121).

Allerede for Stikningen af de første Kort over Sjælland var det nødvendigt for Selskabet at indkalde franske Kobberstikkere til dette Arbejde. De første, der kom til Danmark, var CARL DEFEHRT¹ († 1774) og CLAUDE-EMANUEL MARTIN († 1774)². De synes allerede at have været her i Begyndelsen af 1769, idet det i et kgl. Reskript af 17. Februar 1769, hvori der bevilgedes et Beløb til Landmaalingernes hurtigere Fremme, som Motivering bl. a. er brugt »paa det de til Carternes Udstikning antagne Franske Graverere kunde forskaffes behørig Arbeide, og ey omsonst lønnes«³. I 1775 indkaldtes den tredie Kobberstikker fra Frankrig, den ganske unge CLAUDE-ALEXANDRE GUITER, 1756–87. Før dette skete, havde Hielmstjerne som Sekretær i en Tid, da Selskabet var næsten uvirksomt, ført lange Forhandlinger om Kortarbejderne, og betydningsfulde Spørgsmaal om kostbart Kvalitetsarbejde i Forhold til Selskabets stramme Økonomi blev overvejet. I November og December 1774 korresponderede Hielmstjerne

¹ Ogsaa kaldet Carl de Fehr.

² Jvfr. nedennævnte Brev af J. S. Augustin.

³ Jvfr. H. F. Rørdam, Breve fra Jacob Langebek. Kbh. 1895. S. 461.

med den danske Legationsraad i Paris Gottlieb Schütze¹ om at finde nye Kobberstikkere. Der var Enighed mellem de to om, at Stikningen burde udføres i Danmark. Schütze skriver herom i Brev af 15. Januar 1775 til Hielmstjerne: »Je suis trop bon Patriote pour ne pas convenir avec Vous, Monsieur, qu'après avoir fait tant de fraix il vaut mieux, que la gravure des Cartes s'acheve à Copenhague, plutòt que de les envoyer ici: La Gloire nous en apartiendra à nous seuls.« I samme Brev anbefalede Schütze varmt en ung, talentfuld Graveur de Lettres, Beaublé, der i lang Tid havde arbejdet i Bureau de la Guerre i Versailles. Hielmstjerne kunde tilbyde en Kobberstikker 800 livres argent de France for Stikning af hvert Kort samt 300 livres for Bolig og Varme og 400 livres til Rejseomkostninger. Beaublé ønskede imidlertid at faa en fast aarlig Løn paa 2400 livres mod at stikke tre Kort aarlig; desuden gjorde han sig Haab om at blive Medlem af Selskabet. Samtidig med at nævne Beaublé anbefalede Schütze tillige C. A. Guitier. »Il est connu de M. Clement², qui me l'a recommandé. Il est de bonne volonté et s'engagera aux conditions, que vous avés proposées, Monsieur. Mais il n'a encore que 19. ans, et il ne me paroît pas encore assés exercé pour lui confier un ouvrage de cette nature, et qui demande un homme consommé dans son art. Il est vrai qu'avec de l'application il pourroit y parvenir, et nous en jouirions plus longtems. Il est d'ailleurs docile, et on pourroit s'en servir utilement s'il y a un homme capable de le guider.« Chr. Hee, der havde Tilsynet med Landmaalingen, oversendte straks hele denne Sag til Betænkning af Astronomen, Etatsraad J. S. Augustin, der ved denne Lejlighed blev Medlem af Selskabet. Augustins Betænkning af 1. Februar 1775 indeholder interessante Oplysninger om Kobberstikkerne og deres Kaar og er gengivet her i sin Helhed:

»De har havd den Godhed, i Anledning af Herr Conference Raad Hielmstjerne's Skrivelse, at lade mig see de baade af Beaublé og Guitier oversendte Prøver i Kort- og Skriftstikningen, og jeg maae tilstaae, at de begge ere meget vel giordte. Guiters faae Stykker, naar han har giordt dem selv, ere saaleedes, at de gjør Ære for et ungt Menneske af 19. Aar, som han skal være. Hans Skrift er overmaade vel stukken og hans Kort, dersom Tegneren deraf havde brugt meere Kunst, vilde endnu have faldet meere i Øynene. Cartouchen, det er sandt, er noget stiv, men Mennesket er og kuns 19. Aar gammel, og bliver vist en stoer Mester i Kortstikningen.

Den anden Mr. Beaublé er meere øvet i Konsten, og det maae han være efter hans Alder og allereede giordte meere Arbeide. Han maae være en Mand af Ambition, da han ret vil søge at vinde det Kongel. Videnskabernes Societets Biefald, for at blive Medlem af samme. Men derudi bliver han dog altid den sidste, naar han kuns ikke faaer nogen Rang; thi udi dette Societet ere Lemmerne rangerede efter Rang-Forordningen. Kunde han ellers, som han formeener, stikke 3. saadanne Kort, som det første stoere Kort, eller den nordostlige Deel af Siælland, i

¹ Schütze blev 1776 udenlandsk Medlem af Selskabet.

² J. Fr. Clemens, der paa den Tid opholdt sig i Paris.

et Aar, saa fortiente han sandelig denne Ære, men det gjør han nock ikke. Thi han veed ikke, hvorleedes vore Vinter dage her ere beskafne, og der har vi mestendeels 8. Maaneder af. Med Øyne som en Kat kunde han i disse med Taage for mørkede Dage ikke arbeide meere end 2 à 3 Timer. Det er sandt, hans Kone kunde gjøre Sætter for vore Fruentimer, og han dertil gjøre Udkast til nye Moder. Derved maatte de leve, men ved Kobberstikningen af fiint Skrift fortiente han neppe Brødet, dersom han ikke havde Argus Øyne, eller vilde blive blind i et Par Aars Tiid. Man maae gjøre Forskiel imellem det Parisiske og det Kiøbenhavnske Clima. Det har de ikke giordt med vore Gader og Rendesteene, hvor man i stærk Frost, naar Rendesteene ej ere opsugne, som nu skeer, kan brække Arme og Beene, ja, som for nogle Dage skeet er, en Hest maatte sette Livet til ved Boldhuus Gaden. Ellers er det vel en umuelig Sag, at skaffe ham aarlig 3. Korter at stikke, med saa faae Landmaalere. Det har de ikke engang kundet gjøre med de franske Cassiniske Korter, hvor mange privati emulérer, at lade et District optage, og derefter verificere ved Mathematickforstandige. J saa lang en Tiid man har arbeidet med de Cassiniske Kort med saa megen Hielp, er dog Samlingen ej complet, i hvor meget endogsaa Videnskabernes Selskab i Paris har bidraget dertil. J dette Arbeide gaaer det ikke, som med Projectmagernes, hvor alting gaaer flink, hurtig afstæd. Om Udførelsen, eller Executionen, bekymrer sig ingen, thi dermed gaaer for megen Tiid bort. Flux nedskreven, indgivet, besluttet, udført og i Værk sadt, saa er Tingen ude, og megen Umage sparet. Men her maae man gaae langsom og forsigtig til Verks. Alle kan strax see Feil i Korterne, hvor lidet de endogsaa veed af den skrækkelige Umage det koster at gjøre Landkort, som det første Forsøg af de Siællandske Korter har været, og som svarer til de nyelig i Paris udkomne Korter. Det var fortreffeligt, om baade Beaublé og Guiter kunde komme her, de vilde i ald koste 1000 Rd. aarlig. Den sidste kunde opnaae sin Fuldkommenhed ved den første. Det er ellers meget ilde, som jeg beklager, at den afdøde Martin, som jeg med andre gode Venner har ladet begrave, ej har lært nogen op i Skriftstikningen, og at Videnskabernes Selskab ej har vildet give ham dertil noget i Douceur. Thi det er Hoved Sagen i Kortstikningen. Peder Paars vilde have seet meget ilde ud, naar Martin ej havde stukket Skriftet. Selv Preislers Konge Portraiter har tabt meget med de slette derunder stuckne Bogstaver. Selskabet kan dog vel hvert Aar levere 1. Kort, og et Kort kunde han stikke i Videnskabernes Selskabs Kalender, men ikke saa forunderlig et Kort, som i det sidste Aar, hvor der findes Land, som ikke meere er til. Thi Nordstrand, som det er tegnet for 1775. i Videnskabernes Selskabs Almanack er ikke meere til. Det er forgaaet ved Vandfloden i 1634. som allerede i de Dankwerdtske Korter er angivet, og deraf er kuns tilbage 3. gandske liden Øer, nemlig Pelworm, Brabander Koog, og Kleinen Mohr, som enhver er bekiendt, eller burde være bekiendt af de, som vil gjøre Landkorter. Alle disse Korter for disse Almanakker, som dog bære Societetets Navn, ere saa ilde stukne, at det er afskyelig¹; hvorimod i den Berlinske Calender man seer

¹ Bd. III. S. 122.

Korter, som alleene ere i Stand til at gjøre en begierlig for at kiøbe samme. Det uforliignelige Verk af Jsland, som Selskabet har udgivet¹, hvor meget havde det ikke vundet, om en Beaublé eller Guiter havde stukket de dertil føyede Kobbere! Beaublés liden Medaillon med en Kongel. Ordonnance, er, jeg maae sige, et Meisterstykke; men, naar han og den anden, Mr. Guiter, blive engageret (de koster ja ikke saa mange Penge, da man ved Canal Arbeidet dog maae give Kortet ud, og Niebuhr i hans Reise Beskrivelse og har Kobberstikkere fornøden) saa maae de tilliige forpligte sig til at oplære andre i Skriftstikningen. Jeg vilde ønske, at de ved Søe Etaten giordte ogsaa lange Reiser, som i Engelland og Frankrig skeet er, og hvortil vi, i Henseende til Nordost Passagen, havde den største Aarsag; thi derved kunde begge Kobberstikkere settes i Arbeide, og havde meere end nok at bestille. Ellers kunde man gjøre Reise Kort, som i Frankrig og Engelland, herfra igiennem Provincerne, hvoraf findes et Forsøg iblant de Beaubléske indsendte Prøver; thi jeg er reist efter Societetets Kort, og kiørt 3. gange vildt, hvilket ej kunde skeet, naar man havde accurate Reisekort.«

Idet Hielmstjerne, trods Augustins udførlige Betænkning, øjensynlig hverken vidste ud eller ind, hvad han skulde gøre ved hele Sagen, søgte han positive Oplysninger hos Hee om, hvordan Udsigterne for Færdigtegningen af Kort i de nærmest følgende Aar vilde være, og først efter at disse Oplysninger var modtaget, afgav Hielmstjerne den 14. Februar 1775 sit Svar til Legationsraad Schütze. Selskabet kunde sikkert ikke faa en bedre Gravør end Beaublé, men det saa sig ikke i Stand til at sikre ham Arbejde med tre Kort om Aaret og dermed den af ham krævede Løn. Landmaalingen beskæftigede 12 Personer ved Opmaalingen, og der leveredes kun eet Kort om Aaret. Der maatte en Fordobling af Persontallet til for at præstere flere Kort, og hertil kunde den givne Bevilling ikke strække. Antagelsen af Beaublé maatte derfor opgives, hvorefter Hielmstjerne anmodede Schütze om at slutte Kontrakt med Guiter om den tilbudte Løn. Guiter kunde straks begynde med Kortet over den nordvestlige Del af Sjælland, hvoraf Martin havde stukket Halvdelen, og derefter kunde han fortsætte med den sydvestlige Fjerdedel af Sjælland. Det første Aar vilde han da kunne fortjene 1200 livres, og rimeligvis kunde der ogsaa skaffes ham andet Arbejde, f. Eks. med det andet Bind af Carsten Niebuhrs Beskrivelse af Arabien². Efter kgl. Befaling af 4. Juni 1775 paalagdes det Partikulærkammeret at tilstille Hielmstjerne 100 Rd. som Rejsepenge for den til Selskabets Tjeneste nu ankomne nye Kobberstikker samt 100 Rd. aarlig i fire Terminer til Husleje og Brænde fra den Dag, da han paabegyndte Arbejdet.

C. A. Guiter udførte i de følgende Aar indtil sin Død i 1787 Stikningen af 5–6 Kort og var saaledes to eller flere Aar om hvert Kort. Hans Løn kunde derfor ikke strække til, og selv om den forhøjedes, og han fik andre Tilskud, trykkedes han af

¹ Olafsens og Povelsens Reise igiennem Island, Bd. III. S. 114.

² Stikningen af Kort og Tavler i det første Bind 1772 var udført af Defehrt og Martin. Et andet Bind udkom ikke. – I Niebuhrs »Reisebeschreibung nach Arabien« I, Kbh. 1774, er Kort og Tavler stukket af Defehrt og Martin (begge døde 1774). I Bd. II, 1778, er Kobberstikkerens Navn ofte unævnt, og Guiters Navn forekommer ikke.

Fattigdom og paadrog sig Gæld. Men trods Guiters unge Alder og Manglen paa Vejledning fra andre Kobberstikkere kunde hans Kort sikkert maale sig med de samtidige franske, og de besad en teknisk Fuldkommenhed, som man ikke tidligere havde set i danske Kort.

For at Selskabet under Kortarbejdet ikke skulde komme i Forlegenhed med Kobberstikkere, idet Guiters alene om Stikningen, var det vigtigt, at en Elev blev uddannet i Kunsten under Guiters Vejledning. Der var først Tale om en Dreng, Jobit, hvorom der i Marts 1781 indsendtes en Forestilling til Finanskollegiet¹. Paa Grund af Uenighed mellem Guiters og Drengens Fader besluttede Selskabet i Juni s. A. at antage en anden Lærling, den 13-aarige Urmagersøn fra Slesvig Theodor Gottfriedt Nicolaus Angelo. Den 6. April 1781 bevilgede Kongen en aarlig Sum paa 100 écus i fem paa hinanden følgende Aar, for hvilken Sum Guiters ved Kontrakt med Selskabet af 24. August 1781 forpligtede sig til i syv Aar at oplære Angelo i Graving, at føde og klæde ham og opdrage ham i den evangelisk-lutherske Tro. Hvert halve Aar skulde der forelægges Selskabet et Arbejde af Angelo, for at det kunde skønne om hans Fremskridt i Kunsten. Saaledes foreviste Sekretæren i Mødet den 18. Januar 1782 en Prøve paa Angelos Arbejde. »Prøverne bleve fundne meget artige og paategnede henlagde til Forvaring.«

Som foran nævnt blev Guiters økonomiske Forhold meget slette, og Selskabet maatte hjælpe ham paa forskellig Maade².

I November 1784 underrettede Th. Bugge Selskabet om, hvordan det gik med Kortstikningen. Der havde da meldt sig en Kobberstikker Friderichsen³, hvis Prøvearbejder forevistes i Mødet. Selskabet ønskede imidlertid, at Guiters skulde fortsætte Arbejdet, men det henstilledes samtidig til Medlemmerne at sørge for at fremlægge Prøver af en eller flere danske Kunstnere i fornødent Tilfælde. For at søge at redde Guiters ud af Gæld ansøgte Th. Bugge Kongen om en Bevilling paa 400 Rd. Finanskollegiets Forestilling af 19. Juli 1785 modtog kgl. Approbation den 27. Juli, og de 400 Rd. udbetaltes til Selskabet for at overføres til Skifteretten⁴. Guiters fik sit Bo igen og fortsatte Stikningen af Kortet over Nordfyen, ligesom Lærlingen Angelo ogsaa gjorde gode Fremskridt. I Kassekommissionens Møde den 23. November 1785 drøftedes det, »hvorledes man for Fremtiden skulde forholde sig med de slette Huusholder i Henseende til de Karters Betaling, som han fremdeles stikke, og den Gield hvori han er kommen til Societetet«, og efter Sekretærens Forslag vedtoges en Betalingsmaade for Guiters for at sætte ham i Stand til fortsat at arbejde for Selskabet. Disse ulykkelige Forhold varede i et Par Aar. Guiters fik en langvarig Sygdom, hvorunder Selskabet maatte betale hans Medicin. Den 25. September 1787 døde han i den yderste Fattigdom, og foruden at eftergive hans Enke al Gæld bevilgede Selskabet 50 Rd. for at faa Manden begravet.

¹ Luxdorps Dagbog for 2. Marts 1781 og Kassekommissionens Protokol for 17. Jan. 1781, § 5.

² Kassekomm.s Prot. 15. Aug. 1783 og 2. Jan. 1784.

³ J. G. Friedrich?, 1742–1809.

⁴ Fonden ad usus publicos, udg. af Rigsarkivet. Bd. I. Kbh. 1897. S. 81.

Selskabet maatte herefter tage Bestemmelse om, hvem der skulde fortsætte Guiters Arbejde, og i Mødet den 9. November 1787 fandtes det naturligt, at Eleven, THEODOR GOTTFRIEDT NICOLAUS ANGELO, 1767–1816, blev antaget. Først maatte Selskabet dog se en Prøve paa hans Arbejde, og Bugge paalagde ham at stikke et Kwartblad af Kortene. Der bevilgedes Angelo 5 Rd. ugentlig, medens Arbejdet varede. Samtidig søgte Kassekommissionen gennem Finanskollegiet om, at 100 Rd., som Guiters havde modtaget hvert Aar til Husleje og Brændsel, maatte overføres til Efterfølgeren. Den 24. November 1787 approberede Kongen, at Beløbet fortsat maatte udbetales af Partikulærkassen til Selskabets Sekretær, »saalænge en Kobberstikker, der dog navngives, staaer i dets Tieneste og behøves til Carters Forfærdigelse«. Angelos Prøvekort forevist i Mødet den 18. Januar 1788, og i det følgende Møde antoges han til Kobberstikker. Samtidig havde en anden Kobberstikker, Andreas Flint, 1767–1824, indsendt flere Prøver, men Angelo blev foretrukket. De samme ulykkelige økonomiske Forhold, som Guiters kæmpede med, syntes ogsaa at skulle forfølge hans Elev, og Kassekommissionen fandt det nødvendigt, at den akkorderede Sum 400 Rd. for hvert færdigt Kort udbetaltes forskudsvis med 30 Rd. hver Maaned til senere Afregning.

I de følgende ti Aar arbejdede Angelo flittigt med Stikningen af Kortene over Jylland, og regelmæssigt hvert andet Aar blev et Kort færdigt efter den Norm, som Th. Bugge i 1793 havde anset for mulig at gennemføre (jvfr. S. 53). Indtil Aaret 1800 var seks Specialkort over Jylland og et lille Kort over Anholt færdigstukket. Det er næppe til at undres over, at Angelo, der fra Drengesaarene alene havde modtaget Guiters Vejledning, fortsatte i sin Lærers Spor, saavel i Kortstikkets hele Karakter som i Skriftstikningen. Men den lovende Begyndelse fortsattes desværre ikke, og Angelo kom til at volde Selskabet langt flere Kvaler, end det tidligere havde oplevet, baade hvad Langsomhed i Arbejdet og slet Økonomi angik. Selskabet bevilgede ham Laan og udbetalte ham Gage, til Trods for at han intet Arbejde leverede. Angelos Svar paa Selskabets Fordringer om Prøvetryk af Kort Nr. 7 var dels at søge om Gageforhøjelse til 620 Rd., dels at anmode om kgl. Bestalling. Selskabet kunde imidlertid intet Haab give ham om fast Gage, ej heller om Bestalling, som ingen af Landmaalerne havde faaet. Til Slut truede Selskabet med at tage Arbejdet fra ham, og i 1804 paalagdes det Th. Bugge, der imidlertid var blevet Selskabets Sekretær, at se sig om efter en anden Kobberstikker. Bugge henvendte sig straks til Kobberstikkeren J. J. Sonne (se S. 119) og anmodede ham om at levere en lille Prøve, da Selskabet muligvis vilde overlade ham Stikningen af Kortet over Bornholm, der snart vilde være færdigtegnet. Sonnes Prøve blev antaget; men da Angelo endnu var langt tilbage med Stikningen af Jylland Nr. 7, vedtog Selskabet den 2. November 1804 at slutte Kontrakt med Sonne om Stikningen af Kortet Jylland Nr. 8, der forelaa færdigtegnet (se senere). Samtidig foreslog Bugge at afskedige Angelo, hvis han ikke omgaaende leverede sit Arbejde. Da dette ikke skete, tilbageholdtes Lønnen. Paa den anden Side var Selskabet interesseret i at faa Kortet afsluttet, og man søgte med det gode at løse den vanskelige Opgave. Alle Forholdsregler var imidlertid uden Resultat, og i Selskabets Møde den 1. November 1805 meddelte Th. Bugge: »Angelo har ey endnu meldet sig

at Cartet er raderet, og han har altsaa endnu intet bekommet; Det synes at han aldeles har udtømmet Selskabets Taalmodighed og ey længere fortjener den allermindste Skaandsel; da nu næsten i et heelt Aar intet har gjort der ved.« Det vedtoges derefter at forhøre Kassekommissionen om Muligheden for at indkalde Angelo for Forligelseskommisionen. I Selskabets Møde den 3. Januar 1806 forelagde Th. Bugge et Udkast til Klageskrift og endelig Paastand til Forlig¹. Selskabet bifaldt Klagen, og denne indleveredes til Forligelseskommisionen. Efter flere Møder i Kommissionen sluttedes i Februar 1806 et Forlig, hvorefter Angelo skulde levere Kortet helt færdigstukket inden 1. November. Hans Gage, 200 Rd., og hans Husleje for 1805 og 1806, ialt 120 Rdr., skulde udbetales til ham i flere Rater. Hvis Kortet ikke rettidigt blev færdigt, skulde Angelo betale en daglig Mulkt til Fattigvæsenet. Angelo opfyldte nu de første Betingelser i Forliget, men afsluttede ikke Kortet. Gentagne Gange gav Selskabet ham Hensland under Trusler om at fratage ham Arbejdet. Da Kortet endelig i Marts 1807 blev afleveret, fandt Th. Bugge 72 Fejl deri, som maatte rettes. Kartouchen var tegnet af Maleren Niels Flint og uden Selskabets Anmodning derom stukket af Kobberstikker A. Flint. Endelig i April 1807 meddeltes det Selskabet, at Angelo havde afleveret sit Kort.

Det var ikke blot Selskabet, der havde god Grund til Klage over Kortudgivelsernes Langsomhed. Ogsaa fra Offentligheden blev der klaget, saaledes f. Eks. i et Nummer af »Politievennen«, som Bugge fremlagde i Selskabet den 2. November 1804. Det besluttedes, at der ikke skulde tages nogen Notits af Klagen, hvis Affatter viste en komplet Mangel paa Forstaaelse af Kortarbejde. Det bebrejdedes saaledes Selskabet, »at man ikke udi Carterne retter og indfører de nye Forandringer i Situationen, saasom nye Veye, borthuggede Skove, udtørrede Søer, udflottede Gaarde m. v.«. Hertil bemærkede Bugge i Selskabet, »at det er umueligt at gjøre saadanne Forandringer, uden aldeles at ruinere Pladerne. Efter al Billighed kan desuden ingen Sagkyndig med Billighed af noget Carte forlange mere end at det med geographisk Nøyagtighed og Sanhed fremstiller Objecternes rigtige Beliggenhed og den øvrige Situation, saadan som den var da Opmaalingen blev foretaget, hvilket man tør paastaae om de danske geographiske Carter.«

At Antallet af kvalificerede Kortstikkere kun var yderst ringe, kan formentlig slutes deraf, at Selskabet, trods alle Genvordigheder med Angelo, straks efter Modtagelsen af det færdige Kort Nr. 7 sluttede Kontrakt med ham om Kortet Nr. 9 over den vestlige Del af Slesvig. Betalingen herfor skulde ske i Terminer efter Arbejdets Fremgang, paa samme Maade som det var aftalt med J. J. Sonne om Kortet Nr. 8 over den østlige Del af Slesvig. Til den i Kontrakten fastsatte Tid Juli 1809 afleverede Angelo sin Kobberplade, og Selskabet sluttede derefter Kontrakt med ham om 1000 Rd. for Stikning af Kortet over Bornholm. Der bevilgedes ham tillige 200 Rd. til Husleje og Brændsel for Aarene 1807 og 1808 og 100 Rd. fremtidig i aarlig Husleje, naar Arbejdskontrakten opfyldtes. Det nye Kort var færdigt 1811, fire Maaneder før Kon-

¹ Hele Klagen, der indeholdt en samlet Oversigt over Angelos Arbejder og hans Efterladenhed, er af Bugge indført i Selskabets Forhandlingsprotokol.

traktens Udløb, og i den Anledning udbetalte Selskabet ham en Gratifikation paa 100 Rd. Th. Bugge mente, at dette Kort kunde sammenlignes med de skønneste fremmede Kort. I Løbet af 1811 udførte Angelo ogsaa Stikningen af Kortet over Bornholm, der havde henligget færdigtegnet siden 1807. Angelo tilbød nu at stikke det vanskelige Generalkort over Jylland, hvortil I. Ellung havde leveret en reduceret Tegning. Angelo forlangte imidlertid 1000 Rd. Species (8000 Rd. D. C.) for dette Kort, medens Selskabet kun kunde byde ham 4000 Rd. D. C. Angelo vilde imidlertid ikke paatage sig Arbejdet for mindre end 6000 Rd. D. C., og Selskabet ansøgte derfor Kongen om en ekstraordinær Bevilling. Den 14. Oktober 1811 bevilgedes der 2000 Rd. D. C. i Stedet for de sædvanlige 250 Rd., naar Kortet forelaa færdigt, og der sluttedes Kontrakt med Angelo om en gradvis Udbetaling. Næppe var denne Sag i Orden, før Angelo arresteredes for en Gæld paa 8000 Rd., som han havde paadraget sig ved et uforsigtigt Køb af en Gaard. Kortet maatte derfor henlægges, og Angelo søgte Kongen om et Forskud paa 2000 Rd., der dog efter Selskabets Betænkning derom ikke bevilgedes. Samtidig søgte han om Titel som Professor i den geografiske og kalligrafiske Kobberstikning. I Løbet af 1812 gik hans Arbejde hurtigt fra Haanden, og der udbetaltes ham 3000 Rd. efter Kontrakten. De resterende 3000 Rd. D. C. ønskede han efter Bankerotten udbetalt i Rigsbankpenge, og Beløbet ombyttedes til 900 Rbd. N. V., at udbetale i to Terminer efter Kontrakten. Da Angelo formentlig stadig havde økonomiske Vanskeligheder, søgte han i 1813 at faa mere Arbejde. Han ønskede at opstikke Kortene over Fyen, og der bevilgedes ham 300 Rbd. N. V. for hvert Kort, men kun det nordlige Kort blev færdigt. Derimod kunde Selskabet ikke imødekomme hans Forslag om at trykke Kort. Endelig udsendte Angelo en Subskriptionsplan til et nøjagtigt og efter rigtig Maalestok forfattet Kort med fornøden Beskrivelse over Krigsskuepladsen paa Sjælland i Aaret 1807 (se nedenfor S. 121). Imidlertid ramtes Angelo af en langvarig Sygdom, der stærkt forsinkede Arbejdet med Generalkortet over Jylland. Hans Hustru ansøgte Kongen om et Gratiale paa 200 Rbd., og dette anbefalede af Selskabet. Angelo søgte i 1816 atter om Titel som Professor, men dermed kunde Selskabet ikke befatte sig. I Juli Maaned samme Aar afgik han ved Døden, og efter Selskabets Ansøgning bevilgede Kongen, at de hidtil bevilgede 100 Rbd. S. V. til Husleje maatte overføres til en anden Kobberstikker. Saa sent som i 1870 søgte Angelos Datter Selskabet om en Alderdomsunderstøttelse, og der bevilgedes hende 20 Rd. aarlig. I 1875 anbragtes hun paa Almindelig Hospital, hvor hun døde samme Aar.

Angelos Efterfølger som Kobberstikker blev JEPPE JØRGEN SONNE, 1771–1833, der som nævnt ovenfor S. 117 i 1804 fik overdraget Stikningen af Jylland, Kort Nr. 8. Ifølge Kontrakt skulde Kortet leveres færdigt 1806 for 800 Rd., betalt i Rater og mod Betaling af Mulkt, hvis Tiden overskredes. Paa Grund af I. Ellungs Forsømmelighed ved Opmaalingen forsinkedes Rentegningen; derfor blev Fristen for Afleveringen af den stukne Kortplade udsat til Juni 1807. I November 1806 blev et Ætsaftryk af Pladen forevist i Selskabet, og det fandtes at være særdeles vellykket. Th. Bugge havde kombineret det med de tilstødende Kort og fundet det ganske nøjagtigt. Men nu begyndte Forsinkelserne; først havde Sonne Uheld med en Haand, dernæst maatte

han nedgrave Tegninger og Plade for at skjule dem for Englænderne, og endelig maatte han som Anfører for Kystmilitzen have Strandvagt. Samtidig akkorderede Selskabet med ham om Opstikning af Kortene over Sjælland og senere over Fyen, samt, efter Kronprinsens Ønske, om Stikning af de nye Landeveje paa Kortpladerne. Selv om Udførelsen af en Del af dette Arbejde varede omkring et Aar, gik der dog saa lang Tid, at Selskabet truede med at tage Arbejdet fra ham og at indkalde ham for Domstolene for at faa Godtgørelse for Tidsspilde og Tab ved de mange Aars Forsinkelse af Kortene. Endelig i 1811 var Kortet stukket, og Th. Bugge skrev herom¹: »Kiendere vil finde, at dette Carte saavel i Henseende til Situationen som Bogstaverne er særdeles vel stukket, og dette Cartes Skønhed kan bidrage til at undskylde den lange Ophold.«

Efter Angelos Død i 1816 fik J. Sonne overdraget at fuldføre Generalkortet over Jylland for 600 Rbd. N. V. Angelos Elev, P. H. Baagøe (S. 121), der for Selskabets Regning var oplært i Kortstikning, ansaas endnu ikke for at have opnaaet saa stor Færdighed, at Arbejdet kunde overlades ham. Sonne regnede med at kunne afslutte Kortet til Nytaar 1817, men de mange Fejl han fandt deri efter Angelo, og den Tid Korrektoren deraf tog for Ellung, forsinkede igen Arbejdet. I Landmaalingskommissionens Beretning for 1817 udtaltes det: »Kobberstikkeren opholder med Løfter fra Tid til anden og Commissionen er end ikke nu istand til at opgive den Tid, det omtalte Kaart bestemt vil blive færdig, da Kobberstikkerens Uefterrettelighed i Ordholdenhed er Selskabet alt for bekjendt. Af Hvem Selskabets Kaarter i Fremtiden skulle blive stukne godt og i en nogenlunde rimelig Tid, er et Spørgsmaal, Commissionen ikke fortiden kan besvare.« Kommissionen haabede ved Udgangen af 1818, at Kortet var færdigt til Trykning, og Selskabet bevilgede Sonne et Tillæg paa 300 Rbd. Der ønskedes dog endnu foretaget en Generalrevision under Kommissionens eget Tilsyn. Da Korttegningen ved Brug havde lidt saa meget, at det var vanskeligt at foretage Revisionen efter den, blev den foretaget ved Sammenligning med de specielle Kort. Kommissionen opdagede derved, at der fandtes adskillige Afvigelser, hvoraf dog en Del mindre betydelige. Optegnelserne herom tilstilledes derpaa Ellung til Erklæring. Han angav, at nogle Afvigelser stammede fra Rettelser af Fejl i de originale Kort, men Hovedaarsagen maatte søges deri, at Th. Bugge sen. ved dette Korts Udfærdigelse havde anset det for rigtigst med Hensyn til Navnene at følge Pontoppidans Danske Atlas. Kommissionen fandt denne Fremgangsmaade rigtig; men der fandtes Fejl i Navnene og Utydelighed i deres Placering samt i Situationen i Almindelighed. Man haabede dog, at Kortet kunde rettes, »siden der allerede er anvendt saa meget paa det, naar det kunde blive rigtig, saaledes at Selskabet ingen Skam havde af det – thi mere tør Commissionen ikke love sig«. Den afsluttende Revision foretoges af H. C. Klingsey, der i December 1820 fik 100 Rbd. for sit Arbejde, samtidig med at et Aftryk af Kortet forelagdes Selskabet. Kortet kunde efter de mange foretagne Rettelser aldrig blive tilfredsstillende, »men uagtet det ikke opfyldte de Fordringer, man

¹ »Bekjendtg.« 1812, S. 23.

kunde gjøre paa et saadant Arbeide, fandt man det dog ikke passende at tilbageholde det, da det unægteligen opfyldte et Savn, og dets Bekiendtgjørelse altsaa maatte være gavnlig«¹.

Som nævnt ovenfor oplærte Angelo en Elev i Kortstikning, PETER HANSEN BAAGØE, 1791–1826. Han var Sølimit og blev i Foraaret 1809 udkommanderet til Søjtenesten, men med Selskabets Anbefaling fritoges han for Tjenesten, saa længe han var i Lære hos Angelo og arbejdede til Nytte for Selskabet. Som en Prøve paa den Fremgang, han gjorde i sin Kunst, indsendte han i Juli 1813 til Selskabet et formindsket Stik af Generalkortet over Sjælland og anmodede samtidig om en Understøttelse eller Selskabets Anbefaling dertil. Kortet fandt Selskabets Bifald, og efter Th. Bugges Udtalelse gjorde det saavel Læreren som Lærlingen Ære². Selskabet saa sig ikke i Stand til at give Baagøe en aarlig Understøttelse, da han ikke var knyttet til Selskabets Kortarbejde, men som en Opmuntring til at fortsætte sit Arbejde bevilgedes der ham en Gratifikation paa 300 Rbd. D. C. Samtidig maatte Selskabet imidlertid gøre ham opmærksom paa, at hans Kort, ifølge det kgl. Reskript af 7. Juli 1769 om Selskabets Privilegium (jvfr. S. 111), paa ingen Maade maatte gøres til Genstand for Salg. Derimod vilde Selskabet for en billig Betaling købe Kortpladen af ham. Hertil svarede G. N. Angelo i August s. A., at han sammen med Landinspektør N. Lund og Translatør von Haven havde udgivet en Subskriptionsplan til den foran (S. 119) nævnte Beskrivelse over Krigsskuepladsen paa Sjælland i Aaret 1807 med ledsagende Kort, og at han dertil havde samlet en Del Prænumeranter. Th. Bugge bemærkede hertil³: »Af hvilken Jndbydelse vel ingen kunde slutte, at dermed var meent et general Carte over Siælland; ligesom man vel og kunde have god Grund til at tvivle om disse trende Herrers Competance og Duelighed til saadanne militaire Beskrivelser. En hver klog Mand vil vel snarere ønske at Landeværnets Marser og Bedrivter i Sommeren 1807 maatte neddysses i Forglemmelse, end gøres endnu mere kundbare ved upassende Beskrivelser.« Angelo tilbød Selskabet Kortpladen for 600 Rbd. S. V. og udbad sig Tilladelse til at aftrykke Kortet, hvis Selskabet købte det. Efter nogen Forhandling enedes man om 300 Rbd. N. V., og Pladen blev dermed Selskabets Ejendom. Forbudet mod Efterstikning af Selskabets Kort indrykkedes i Statstidende og i de lærde Tidender. Selskabet lod udføre 50 Aftryk af Kortet og udbød dem til Salg. Efter Anbefaling af P. Løvenørn og Th. Bugge fik Baagøe i Oktober 1813 bevilget 300 Rbd. N. V. for én Gang af Fonden ad usus publicos, og i April 1814 bevilgedes der ham yderligere 100 Rbd. Samtidig bevilgede Selskabet ham et Laan paa 200 Rbd. til Køb af Instrumenter og Værktøj, for at han kunde nedsætte sig selv, og han tilbød at medvirke ved Arbejde, som Selskabet vilde paalægge ham. I August s. A. søgte han Kongen om en Gratifikation paa 200 Rbd. N. V., men denne Ansøgning kunde Selskabet ikke anbefale: »At give ham flere Gratificationer ville vel snarere befordre Doven-

¹ »Oversigt« 1820–21, S. 33.

² Kortet, der var i Maalestok 1:320 000, er gengivet i N. E. Nørlund: Danmarks Kortlægning I, Pl. 105.

³ Forhandlingsprot. for Mødet den 12. November 1813.

skab og Ladhed end opmuntre til Fliid.« Baagøe var behjælpelig med Opstikning af ældre, slidte Kortplader og forlangte i Februar 1815, da Angelo var svagelig, at blive ansat af Selskabet med 300 Rbd. aarlig Løn. I Februar 1816 søgte han forgæves Fonden ad usus publicos om en aarlig Gage eller en Gratifikation til Afbetaling af Gæld, og omtrent samtidig fik han fra Selskabet Afslag paa en Ansøgning om et Laan paa 100 Rbd. til en Rejse til Island, samt Meddelelse om at der ikke med det første var noget Kobberstikarbejde for ham. Efter Angelos Død i Juli 1816 anmodede Baagøe Selskabet om at maatte fuldende sin Lærers Stik af Generalkortet over Jylland, men Selskabet overlod Arbejdet til J. Sonne, idet Baagøe ikke havde givet noget Bevis paa sin Færdighed i Kortstikning paa egen Haand. Hans lille Generalkort over Sjælland var stukket under Angelos Vejledning, og det vigtige og vanskelige Kort over Jylland vilde være for stor en Opgave for ham. Baagøe ansøgte i Oktober 1817 Kongen om Ansættelse som Selskabets Kobberstikker og beklagede sig over Selskabets Adfærd, men uden Resultat. Han arbejdede derefter med andre Opgaver og udførte bl. a. et stort Antal Tavler til »Flora Danica«. I 1826 afgik P. H. Baagøe ved Døden. Hans Enke ansøgte Selskabet om en Pension, men da Kassekommissionen principielt var imod Pensioner af Selskabets Kasse, i Særdeleshed i dette Tilfælde, da Baagøe ikke stod i Selskabets faste Tjeneste, bevilgedes der Enken en Understøttelse paa 50 Rbd. Sedler een Gang for alle. Fra 1829 søgte hun imidlertid Aar efter Aar, sidste Gang 1854, om en Bevilling, og hun modtog fortsat et lille Gratiale.

Med Stikningen af Generalkortet over Jylland 1820 var samtlige Kort over Kongeriget færdige samt tillige den nordlige Del af Hertugdømmet Slesvig. Tilbage var herefter kun den resterende sydlige Del af Slesvig og hele Hertugdømmet Holsten. Th. Bugge jun. og C. F. Wilster havde, som omtalt S. 108, afsluttet Tegningen af Kortet over Nordøst-Holsten i 1817 og over Nordvest-Holsten i 1819. Med Hensyn til Stikningen af det førstnævnte Kort over Holsten var Selskabet nu i Forlegenhed. Sonne var ikke færdig med Generalkortet over Jylland, og P. H. Baagøe maatte først aflægge Prøve paa sine Evner. Der indkom da Begæring fra en Kobberstikker, OLUF OLUFSEN BAGGE, 1780–1836, om at være med i en eventuel Konkurrence om Stikningen af Kortet. Selskabet besluttede at lade Baagøe og Bagge konkurrere ved Udfærdigelse af samme Kortprøve, og da Prøverne i Juli 1818 var færdige, faldt Valget eenstemmigt paa Bagge. Der afsluttedes derefter en Kontrakt om at stikke Kortet for 1600 Rbd. Sølv eller i Sedler efter gældende Kurs, og Bagge forpligtede sig til at levere Kortet færdigt senest i August 1820. Kortstikningen skred godt fremad, og Bagge havde allerede faaet udbetalt 800 Rbd. Sølv, da det ved det kgl. Reskript af 25. Juni 1820 bestemtes, at kun den resterende Del af Slesvig skulde udgives i Kort efter den hidtil fulgte Plan, medens der for Hertugdømmet Holstens Vedkommende skulde udarbejdes fire Kort med en nøjere Udtegning af Terrænet under Ledelse af H. C. Schumacher (jvfr. S. 108). Følgen heraf maatte være, at Arbejdet med Stikningen af Nordøst-Holsten standsedes, og Bagge anmodedes om at opgive sine Betingelser for at hæve Kontrakten. Der bevilgedes ham en Godtgørelse paa 200 Rbd. Sølv under Hensyn til, at han for Stikningen af dette Kort og i Forventning om at arbejde for

Selskabet for Fremtiden havde frasagt sig flere Arbejder og nu for en Tid blev sat ud af Virksomhed. Bagge fortsatte herefter sin Uddannelse for at kunne dygtiggøre sig til Stikningen af Kortene over Holsten, som H. C. Schumacher havde planlagt. I 1821 bevilgedes der ham 1000 Rbd. Sølv aarlig i 2 Aar af Finanskassen, for at han i Udlandet kunde dygtiggøre sig som Kobberstikker og Kobbertrykker. Endvidere bevilgedes der ham i 1824 600 Rbd. Sølv af Fonden ad usus publicos, for at han i London kunde gøre sig bekendt med udmærkede engelske Kobberstikkeres Manér, saaledes at Kortene over Holsten kunde staa ved Siden af de bedste udenlandske Frembringelser i Faget. I 1823 graverede Bagge det af Landmaalingsinspektør A. C. Gudme udgivne Kort over Kiel og Omegn (S. 79), og desuden havde han Arbejde med Tavlerne til »Flora Danica«.

Det andet af Th. Bugge jun. og C. F. Wilster tegnede Kort, over Nordvest-Holsten blev henlagt, før Stikningen var paabegyndt. En Del af Kortet, der omfattede Slesvig, kunde dog anvendes til Fremstillingen af det sidste Kort efter den gamle Plan: den sydlige Del af Slesvig. Reduktion og Tegning af dette Kort, der tillige omfattede Femern, blev i 1820 overdraget Tegneren ved Søkortarkivet, HANS CHRISTIAN KLINGSEY (S. 108). Efter Revision af denne Tegning i Oktober 1822 blev Stikningen overdraget Tegneren, der som Prøve havde stukket en Del deraf. Landmaalingskommissionen udtalte Haabet om, at Kortet nogenlunde vilde svare til, hvad man for Tiden gjorde Fordring paa uden at afvige væsentligt fra de det tilstødende Kort. Da de specielle Kort, der laa til Grund for Stikningen, var opmaalt fra 16 til 40 Aar tilbage i Tiden, og en Revision derfor var nødvendig, anmodede Selskabet i December 1823 Rentekammeret om at overdrage vedkommende Embedsmænd at foretage en nøjagtig Revision af Kortet. Resultatet heraf var ikke saa tilfredsstillende som ventet, men bidrog dog til Kortets Nøjagtighed. I Juli 1825 afleverede Klingsey det stukne Kort, og Landmaalingskommissionen udtalte, »at Selskabet kan være nogenlunde tilfreds med dette Kort som skal slutte dets geographiske Arbejder«. Klingsey modtog 800 Rbd. Sølv for sit Arbejde, og desuden fik Løjtnant O. N. Olsen, der havde besørget Kortets endelige Revision, et Eksemplar af alle Selskabets Kort. Endelig fik Rentekammeret 10 Eksemplarer af Kortet til Fordeling blandt de Personer, der havde medvirket ved Kortets Gennemsyn.

Som omtalt foran S. 108 besluttede Selskabet i 1828 at udgive det af Premierløjtnant O. N. Olsen udarbejdede Generalkort over Hertugdømmet Slesvig i lille Maalestok. O. N. Olsen modtog 800 Rbd. Sedler for sit Arbejde. Stikningen af Korttegningen overdroges H. C. Klingsey under Tilsyn af Olsen. Kortet var ikke en simpel Reduktion af de allerede stukne Specialkort, men baseredes paa Caspar Wessels Triangulation, de af Landmaalerne tegnede Konzeptkort og de Oplysninger, der var indhentet fra forskellige Egne af Landet. I Juni 1834 forelagdes et Aftryk af Kortet i Selskabet, men først i April 1836 afleveredes det færdige Kort til Selskabet. Der bevilgedes O. N. Olsen og H. C. Klingsey hver 1000 Rbd. Sølv for det udførte Arbejde. I en trykt Pjece 1836 gav O. N. Olsen en Anmeldelse af Kortet, ledsaget af Bemærkninger og Forklaringer til Kortets Konstruktion og Udførelse i Detailler.

H. C. Klingsey fik i 1834 efter J. Sonnes Død tillagt de af Partikulærkammeret udbetalte 100 Rbd. Sølv til Husleje og Brændsel, saa længe han blev i Selskabets Tjeneste og blev brugt til Kortstikning. Han arbejdede som Kobberstikker ved Søkortarkivet, og i Selskabet assisterede han Kassereren gennem Aarene 1833–45 samt fortsatte sin tidligere Tjeneste som Skriver for Landmaalingskommissionen. Efter Overdragelsen af Selskabets Kortarbejde til Generalstaben fik Klingsey endnu for Aaret 1843 bevilget sin Løn som Skriver, 120 Rbd. aarlig, af Generalstabens topografiske Afdeling. H. C. Klingsey afgik ved Døden i 1846. En Søn, Peter Edvard Klingsey, 1817–87, blev Officer og udnævntes til Oberst. Han deltog i den danske Gradmaaling under H. C. Schumacher 1836–41, var Korttegner og blev Chef for Generalstabens topografiske Afdeling.

Den sidste Kobberstikker i Selskabets Tjeneste var PETER JOHAN SEEHUSEN, 1791–1863, der foretog Stikningen af det af Kaptajn O. N. Olsen tegnede Kort over Danmark og Slesvig til Eideren (jvfr. S. 109). Selskabet bevilgede Seehusen 600 Rbd. rede Sølv for hvert af de to Kortblade, at udbetale med 35 Rbd. maanedlig efter Anvisning af O. N. Olsen. I Januar 1836 forevistest et Prøvetryk af en Del af Kortet i Selskabet. For Arbejdet, der aabenbart var vanskeligere end beregnet, fik Seehusen i 1837 bevilget et Tillæg paa 400 Rbd. at udbetales i Forhold til Arbejdets Fremgang. I Marts 1841 forelagde Landmaalingskommissionen Aftryk af Generalkortet, saa vidt det var kommet, og der nedsattes en Komité bestaaende af Landmaalingskommissionens Medlemmer, suppleret med A. S. Ørsted og J. F. Schouw, til at gennemgaa nogle af O. N. Olsen i Kortets Margin indførte geografiske og statistiske Bemærkninger. Komiteen bemærkede i sin Betænkning, at Titlen: Kort over Danmark, tillige maatte indbefatte Hertugdømmet Slesvig. Under den daværende politiske Spænding kunde den Tanke let opstaa, baade i Slesvig og i Holsten, at man ikke erkendte Slesvigs Selvstændighed som en særegen Del af den danske Stat, saa meget mere som Sønderjylland eller Slesvig i de tilføjede Forklaringer over Inddelingen af Danmark fremtraadte som en Del af Danmark ved Siden af de øvrige enkelte danske Provinser. Selv om Kortet kun tog Hensyn til det historisk-geografiske Forhold mellem Kongeriget og Hertugdømmet og ikke til det politiske, kunde det dog med Sikkerhed forudses, at Sagen i Hertugdømmerne vilde blive betragtet fra en anden Side, hvilket vilde have en saa meget skadeligere Virkning, som Kortet skulde udkomme under Selskabets Autoritet, og Kongen selv var Præsident for Selskabet. I øvrigt havde Komiteen adskillige Bemærkninger at gøre til de i Kortets Margin givne Oplysninger, og da O. N. Olsen erklærede, at delvise Udslibninger var forbundet med store Vanskeligheder, enedes man om at udslibe hele Rammen. Det skal her bemærkes, at der i Selskabets Arkiv beror et Kort – skænket Selskabet i 1900 af Justitsraad I. C. Seehusen – omfattende Danmark og Slesvig, men med Titel: »*Danmark*. Udarbejdet af Capitain og Divisionsquartiermester O. N. Olsen. Udgivet af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab MDCCCXXXIX. Stukket af P. J. Seehusen.« Dette Kort indeholder indenfor Rammen dels en plantegeografisk Skitse af Danmark, dels en geognostisk Skitse over Danmark og de nærmeste Nabolande 1835. Udenfor Rammen findes paa

alle Kortets fire Sider Oplysninger om forskellige Forhold i Danmark og Slesvig: Physisk-geografiske Notitser (Klima), geognostiske Forhold, matematisk-geografiske Forhold, statistiske Bemærkninger (Befolkning, Ejendomme o. l.), Statsstyrelse og Statsforvaltning, samt Finansforhold¹. – I April 1842 forevistes Generalkortet over Danmark og Slesvig i Selskabet (S. 136). Der stod da kun tilbage at illuminere en Del af Oplaget af dette Kort, en Forpligtelse som Generalstaben dog paatog sig for at fremme Overdragelsen af det fremtidige Kortarbejde til Staben. Illumineringen viste sig imidlertid hurtigt at kræve saa meget Arbejde af Generalstaben, at Kortene kun delvis blev farvelagt, og der fremstilledes kun enkelte helt farvelagte Kort. Ved Overdragelsen indstillede Selskabet til Kongen, at saavel H. C. Klingsey som P. J. Seehusen og de tre under ham arbejdende Elever maatte faa andet Arbejde i deres Fag (jvfr. S. 89).

Kortenes Trykning.

Ligesom Selskabet havde store Vanskeligheder med at finde gode Kobberstikkere, var det forbundet med Besvær at faa kvalificerede Personer og brugeligt Materiel til Aftrykning af de fremstillede Kobberplader. Om Trykningen af Selskabets første Kort findes ingen Oplysninger; men omkring Aarhundredskiftet er Vanskelighederne omtalt ved flere Lejligheder. Saaledes skriver den fremragende Grafiker, Hofkobberstikker J. Fr. Clemens, 1748–1831, i en Ansøgning den 11. Maj 1796 til Kommercekollegiet²:

»Det er en bekient Sag, at foruden en god Kobbertrykker Presse de bedst udarbejdede Kobberplader maa mislykkes: en Erfaring, som næsten alle danske Kobberstikkere flere Aar i Rad have maattet gjøre, uden at kunne afhielpe denne Mangel, da en Konstners Evne ikke strække saa vidt til at kunne gjøre Forskud paa en Capital af henved 500 Rdr., under hvilken Sum en Presse, der fuldkommen skal svare til sin Hensigt, ikke kan indrettes. Da ieg nu har Hans Excellence Grev Bernstorff's Portrait under Hænde, saa maa ieg enten beqvemme mig til at lade det aftrykke i de meget usle Presser, som ere her i Kiøbenhavn, eller og sende det til Engeland for der at aftrykkes, og hvor utallige Hendelser kan møde, som under nærværende Tidsomstændigheder ikke ere at forudsee, den Ubehagelighed uberegnet at et Arbejde, ieg har gjort med saa megen Lyst, ikke bliver aftrykt under mine Øyne.«

Det ansøgte Laan blev ikke bevilget ved den Lejlighed, men ved kgl. Resolution af 17. April 1801 bevilgedes der Clemens et rentefrit Laan paa 400 Rd. af Fonden ad usus publicos mod Afbetaling og Sikkerhed. Clemens havde da allerede anskaffet sig en i København udfærdiget Presse, »der har alle de Egenskaber, som udmærke

¹ De originale Oplysninger, der er anført udenfor Rammen, beror i Geodætisk Instituts Arkiv.

² Fonden ad usus publicos, Bd. 2, Kbh. 1902. S. 18 f.

de bedste Engelske, og, som den eeneste i sit Slags her i Staden, fuldkommen vil svare til sin Hensigt«. En anden dygtig og produktiv Kobberstikker, Elev af Clemens, G. L. Lahde, 1765–1833, ansøgte den 8. September 1800 Kommercekollegiet om et Forskud paa 300 Rd. til Køb af den afdøde Kobbertrykker C. G. Bruuns Presser med Tilbehør. Lahde skriver i denne Ansøgning¹:

»Det er for Kobberstikker Kunsten meget nedtrykkende, at en Kunstner i dette Fag saa overmaade meget dependerer af, hvorledes hans Kobberplade, som han med yderste Flid i Maaneder og Aar har bearbejdet, bliver aftrykt. Vanskelighederne ved denne Slags Trykning ere vel mangfoldige, men dog vil det ikke være umueligt at overvinde dem. Saa længde sal. Kobbertrykker Brun levede og selv forestod hans Trykkerie, kunde en Kobberstikker dog faae sine Plader nogenledes godt aftrykte. Men endskjøndt der siden er opstaaet en Deel, som have udgivet sig for at være Kobbertrykkere, saa er dog i heele Byen ikke en eneste, som kommer ham nær. Kobberstikkeren selv er derfor nødsaget at anskaffe sig Presser, at være Trykker og holde Folk dertil. I en Række af 5 Aar har jeg ved en liden Presse nu selv undersøgt og overvunden alle de Vanskeligheder som Kobber-Aftrykningen fører med sig, og ved Trykningen af mine egne Arbejder erfaret, at jeg kjænder Tingen tilstrækkeligen. Længe har jeg været betænkt paa at udvide mit i det smaa begyndte Kobbertrykkerie og oplære en eller fleere duelige Mennesker dertil, saa at man i Almindelighed ikke skulde være forlegen for at faae gode Kobberplader godt aftrykte.«

Det ansøgte Beløb blev Lahde nægtet; men i November 1801 købte han Bruuns Presse med Tilbehør paa Auktion for 200 Rd., et Beløb der ved kgl. Resolution af 18. Juni 1802 blev ham bevilget af Fonden ad usus publicos.

Den første Oplysning om Trykningen af Selskabets Kort er en Kvittering fra 1789, udstedt af den ovenomtalte Kobbertrykker C. G. BRUUN, for Trykning af 100 Eksemplarer af hvert af de hidtil færdige Kort. Yderligere Oplysninger findes i følgende Redegørelse af Th. Bugge i Selskabets Møde den 5. Januar 1805:

»De geographiske Carter have først været aftrykte af Kobbertrykker Bruun, som dertil var oplært af den afdøde fortreflige Preisler², og denne Mand aftrykte dem ret vel. Efter hans Død forlangte ANGELO at aftrykke de geographiske Carter, hvilket han og gjorde i nogle Aar ret vel, og man maatte formode, at hans egen Fordeel og Ære burde drive ham til at levere gode Aftryk. Hans oeconomiske Forfatning tvang ham til at sælge sin Presse til en forhen værende Urtekræmmer SCHIØTT, som i nogle Aar har besørget Aftrykkene, i Begyndelsen nogenledes, men nu saa slet, at Selskabet ikke kan være bekiendt, at levere Publicum saa slette Aftryk. I den Anledning giøres da følgende Forslag. a) Deels ved lang Brug deels

¹ Fonden ad usus publicos, Bd. 2. S. 50 f.

² Hofkobberstikker Johan Martin Preisler, 1715–94.

ved slet Behandling især af den sidste Kobbertrykker Schiøtt have Pladerne lidt meget, saa at de hviede Deelee af Papiret paa Aftrykkene ere smutsige af de smaae Gruber og Ujevnheder i Pladerne. Dette kan enten fuldkommen eller for allerstørste Deel afhielpes, naar de blanke Deelee af Pladerne overgaaes med den saa kaldede Bruni Hør og siiden med Poleer Staalet. Dette Arbeide maae skee med Forsigtighed og Varsomhed af en duelig Kunstner, saaledes at de stukne og fine Deelee eller Bogstaverne ey i nogen Maade beskadiges. Til dette Arbeide giver jeg mig den Frihed at foreslaae Kobberstikker Haas, som har lovet til en Prøve at oppolere det generale Korte over Siælland, som har liidt meest Skade, og der efter indkomme med et Overslag, hvor meget det ville koste for de øvrige Plader, hvilke meer eller mindre behøver denne Hielp. – b) Af foregaaende Beretninger har Selskabet erfaret, at man uden at vove Pladernes aldeles Ødelæggelse ey længere kan lade Schiøtt aftrykke de geographiske Carter; men at en anden der til maae antages; hvor til liigeledes bringes i Forslag ovenmelte Hr. Kobberstikker Haas, som ved skønne Aftryk af hans egne mange og gode Arbeider har beviist sig der til at have den fornødne Duelighed. Af de sædvanlige Trykkere er der ingen, til hvilken Selskabet kunde anfortroe sine Korter. – c) Til de geographiske Carters Aftryk udfordres en meget større Presse end de sædvanlige. Denne koster formodentligen omtrent 280 Rdr. à 300 Rdr., og det er ikke at forlange, at Hr. Haas, som allerede har en mindre Presse, som er tilstrekkelig til hans eget Brug, skulde bære denne Udgift, for en saare ubetydelig Fordeel, som ved Carters Aftryk kan haves. Der aftrykkes omtrent 1200 Stykker aarligen, og disse betales med omtrent 120 Rdr. eller med 10 ß pr. Stykke; naar Folkeløn, Sverte og Kul fradrages er der vel næppe aarligen 60 Rdr. reen Gevinst. Dette bringes derfor i Forslag, om Selskabet ville anskaffe en Presse paa sin Bekostning, som altsaa bliver Selskabets Eyendom, og imod Beviis udlaanes til Kobberstikker Haas, saa længe han vedbliver at aftrykke Selskabets Korter; da den i anden Fald ubeskadiget og i god Stand maatte afleveres.«

Selskabet besluttede ved denne Lejlighed at anmode Hofkobberstikker J. J. GEORG HAAS, 1751–1817, Søn af Universitetskobberstikker Jonas Haas, om som en Prøve at oppolere Pladen til Generalkortet over Sjælland og at indlevere Overslag over Polering af de øvrige Plader, hvor det fandtes nødvendigt. Endvidere bifaldtes det, at man forespurgte Hofkobberstikker J. Fr. Clemens, hvad hans Presse havde kostet, og om han vilde paatage sig at trykke Selskabets Kort. I Mødet den 1. Marts 1805 leverede Haas den oppolerede Plade, og der bevilgedes ham 30–50 Rd. for Polering af hver Plade. Samtidig meddeltes en Erklæring fra Clemens, at han ikke kunde befatte sig med at trykke Kortene. Th. Bugge havde beset Clemens' Presse, der kostede 500 Rd., og efter hans Forslag besluttede Selskabet i samme Møde at anskaffe en ny Presse til 300 Rd. og at udlaane den til Georg Haas, der var villig til at aftrykke Kortene. I Mødet den 1. November 1805 fremlagdes 13 Plader, der var oppoleret af G. Haas og J. Sonne, samt Aftryk af Kort udført af Haas med den nye Presse. Disse

sidste fandtes meget skønne i Sammenligning med de af Schiøtt trykte Kort. Ved Københavns Bombardement 1807 beskadigedes Kobbertrykpressen, da en Bombe sprang i Haas' Værksted paa Østergade. Med Istandsættelse og Anskaffelse af Papir i Stedet for det brændte gik næsten 5 Maaneder, og for at tilfredsstille den store Efterspørgsel lod Selskabet i November 1807 trykke Kort hos andre Kobbertrykkere paa daarligere Papir, som kunde faas. Aftrykkene blev ikke gode, og Pladerne blev saa slet behandlet, at Selskabet maatte bekoste 320 Rd. paa Udkogning, Rengørelse og Polering deraf, før de igen kunde bruges. I det følgende Aar bevilgedes der Haas et Tillæg af 5 Rd. for 100 Aftryk paa Grund af den store Prisstigning paa Materialer og Lønninger. Andre Vanskeligheder meldte sig i disse Aar. Pressen blev udsat for stort Slid, og Udskiftningen af en Planke til Pressebrædt voldte Besvær paa Grund af Manglen paa Træ efter Branden. I 1809 umuliggjordes Trykningen paa Grund af Lærlingenes Militærtjeneste, men ved Ansøgning til Kongen skaffedes Lempelser i dette Forhold. I hvert af Aarene 1811 og 1812 fik Haas bevilget Tillæg for sit Arbejde, og i 1813 blev hans Pris firedoblet – fra 40 Rd. D. C. til 160 Rd. D. C. pr. 100 Aftryk – paa Grund af Dyrtiden, en Pris der endnu i samme Aar forhøjedes til 200 Rd. D. C. for 100 Tryk¹. Ved Nedsættelsen af den nye Landmaalingskommission i 1815 afgav Haas de 16 Kobberplader, som var i hans Værge, til Kommissionen, og disse tillige med Pressen anbragtes i Søkortarkivet. De Priser, som Georg Haas, der fra 1810 var Professor ved Kunstakademiets Modelskole, forlangte for at trykke Selskabets Kort, fandtes af Kommissionen at være saa overdrevne, at Trykarbejdet i 1815 blev overdraget Kobbertrykker HANS CHRISTIAN KLINGSEY ved Søkortarkivet. Georg Haas afgik ved Døden i 1817. Trykningen af de resterende 4 Kort samt Optrykning af ældre Kort blev derefter udført af H. C. Klingsey indtil 1842. Kortet over den sydlige Del af Slesvig, der udkom 1825, var baade tegnet, stukket og trykt af Klingsey.

Udgivne Kort.

Ethvert Kort er nedenfor betegnet ved den i Kartouchen eller Overskriften givne Inskription. Oplysninger i Kortets Margin eller andetsteds er tilføjet med kursiv Type. Endvidere er angivet dets omtrentlige Størrelse (Korttrammens udvendige Højde og Bredde i cm., maalt paa Kobberpladen)² og dets Maalestoksforhold. Vedrørende Kortets Fremstillere henvises til Oversigten S. 105.

1. Kiøbenhavns Amt.

Efter Kongelig Ordre Opmaalt og ved Trigonometriske Operationer Prøvet under det Kongel. Videnskabers Societets Direction.

Reduceret og Tegnet Ved O. C. Wessel. A° 1766³.

H Qvist stukket.

49¹/₂ × 57 cm. 1:80 000. (Tavle)

¹ Angelo tilbyder Trykning 1813, se S. 119.

² Det er sandsynligt, at Kobberpladerne (nu i Geodætisk Institut) ikke mere har de oprindelige Maal, idet de hamrede (ikke valsede) Plader under Korttrykningen var udsat for et betydeligt Pres.

³ I Selskabets Arkiv fandtes Kobberpladen til et Kort med Inskriptionen »Eggen omkring Kiøbenhavn

CHRISTIAN'S Æ

KORT
 OVERT
BORNHOLM
 under
 Det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling
 optaget og ved trigonometriske saant altronomiske Operationer prøvet
 Redigeret og trykt
 af T. Bunge og F. W. Løber 1805.
 Stads-trykkeri i N. Nyhavn

**TEGNEVENS
 UDTYDNING.**

MAALESTOK.
 1 Dansk Mil eller 12000 Aln.

TEGNEENS UDTYDNING
AMTSKIEL
HERREDER
 Landet Høj
 Mørke Høj
 Kirkebyer eller Landlige Kirker
 Landbyer uden Kirker
 Herregårde
 Herlige Bøndergårde
 Herlige Bøndergårde
 Fæst Slotte
 Fæst Slotte
 Fæst Slotte
 Fæst Slotte
 Fæst Slotte
 Fæst Slotte

MAALESTOK
 To Danske Meil eller 24000 Danske Alen

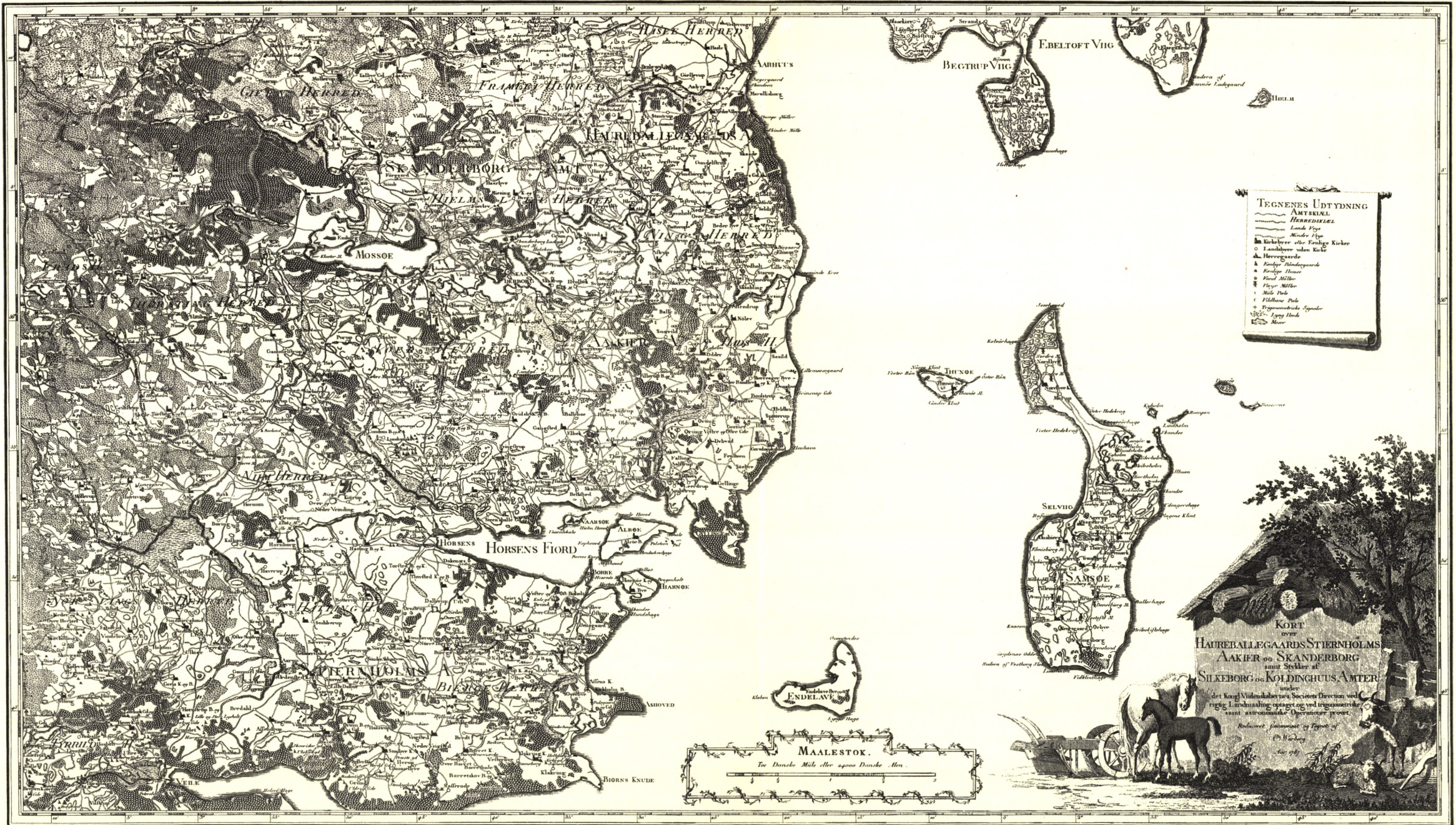
Udgivet af J. V. Neumann, 1860

- TEGNEENS UDTYDNING
- AMTSKUL
 - HERREDIKTEL
 - Landes Pape
 - Mønde Pape
 - Kirkebyer eller Konge Kirke
 - Landbyer eller Kirke
 - Herrsgaarde
 - Konge Landsgaarde
 - Landes Høuse
 - Pand Miller
 - Pape Miller
 - Stads Pape
 - Trigonometriske Signaler
 - Konge Mønde
 - Mønde

TEGNESENS UDTYDNING

	AMTSKJEL
	HERRSKJEL
	Landets Væge
	Minde Væge
	Kirkebyer eller Enlige Kirker
	Landbyer uden Kirke
	Herregæstede
	Bygges Herregæstede
	Bygges Huse
	Høvd. Møller
	Bygges Møller
	Møde Plads
	Fællestue Plads
	Byggesmønstrede Skovplads
	Lyske Høvd.
	Møse

MAALESTOK.
 To Danske Mile eller ogsaa Danske Alen.

KORT
 over den Sydlige Deel af
FYEN
 tilføjet det tilgrænsende Stykke
 af
HERTUGDOMMET SCHLESWIG
 saavel som Æerne
LANGELAND, TAASINGE, ÆRØ, ALS.
 og
 mellemiggendesmaa Oer
 under
 det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved
 rigtig Landmåling optraget og ved trigonometriske
 samt astronomiske Operationer prøvet.
 Tegnet af H. Skabelø Aar 1783.

MAALESTOK.
 For Danske Mil eller 24000 Danske Alen.

- TEGNEENS
 UDTYDNING
- AMTSKIÆL
 HERREDSKIÆL
- Lande Veje
 - Møndre Veje
 - Adelige Slotte
 - Kirkeveje eller Eerlige Kirker
 - Herregårde
 - Landkveer uden Kirke
 - Møsegårde og Forælle i det Skjøttede
 - Eerlige Bøndergårde
 - Eerlige Høuse
 - Færd Mølle
 - Veje Mølle
 - Stal Pøle
 - Villøuse Pøle
 - Trigonometriske Signaler

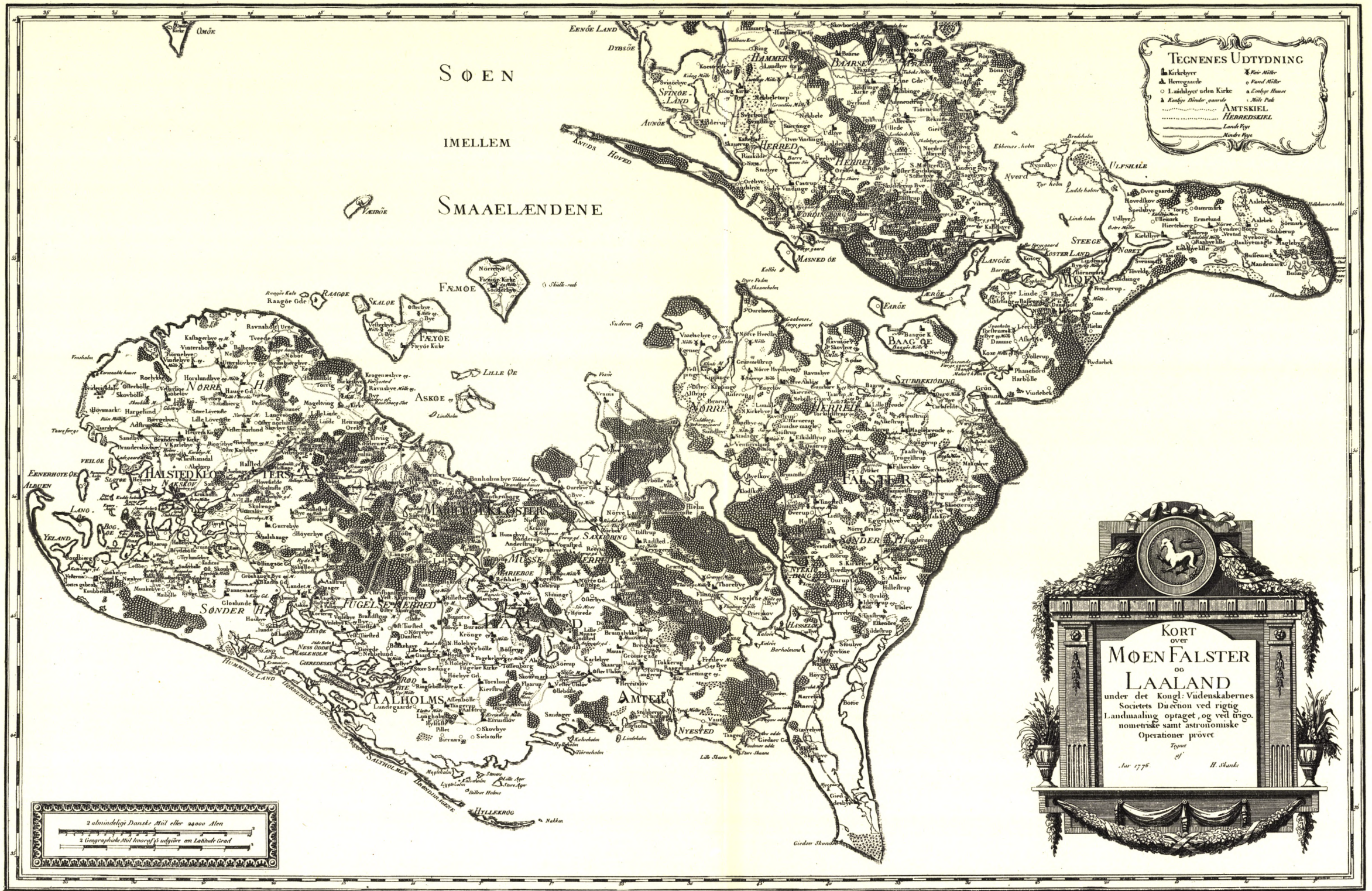

TEGNETS BETYDNING
AMTSKIND
HERREDSKIND
Tidligere Landeveje
Mindre veje
Kirkebyer eller Enlige Kirker
Landhøyer uden Kirke
Herregårde
Kongelige Nidder, gaarde
Kongelige Huse
Fæst. Møller
Væge Møller
Mølle pæle
Fælthuse pæle
Tegningsmålestok

KORT
over
den nordlige Deel
af
FYEN
med
tilgrændende Kyster
af
JYLLAND og SCHLESWIG
under
det Kongl. Videnskabelnes Societets
Direction ved rigtig Landmaaling
optaget og ved figurmæssig
samf. astronomisk Operationer
provet
Trykt af C. Wright Aar 1786

MAALESTOK
Halvanden dansk Aln eller 1000 danske Aln

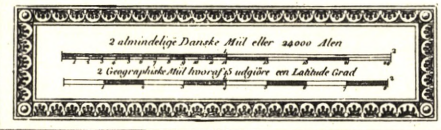
STORE
BELT
SPROGØE
KNUDS HOVED

TEGNEENS UDTYDNING

▲ Kirkebyer	✕ Fær Miller
▲ Herregaarde	○ Fær Miller
○ Landbyer uden Kirke	▲ Landbyer
▲ Kæmpe Bønder gaarde	▲ Landbyer
..... AMTSKIEEL Herredskiel
..... Landbyer Mølle Pæer

KORT
over
MØEN FALSTER
OG
LAALAND
 under det kongl. Videnskabernes
 Societets Direction ved rigtig
 Landmaaling optaget, og ved trigo-
 nometiske samt astronomiske
 Operationer prøvet
 Copenhagen
 1778 H. Skandts

**DEN NORD VESTLIGE
FIERDEDEEL AF SJÆLLAND**

under det Kongl. Videnskabernes Societets
Direction ved rigtig Landmaaling optaget
og ved trigonometriske samt astronomiske
Operationer prøvet.

Tydet af C. W. Bid. Aar 1777

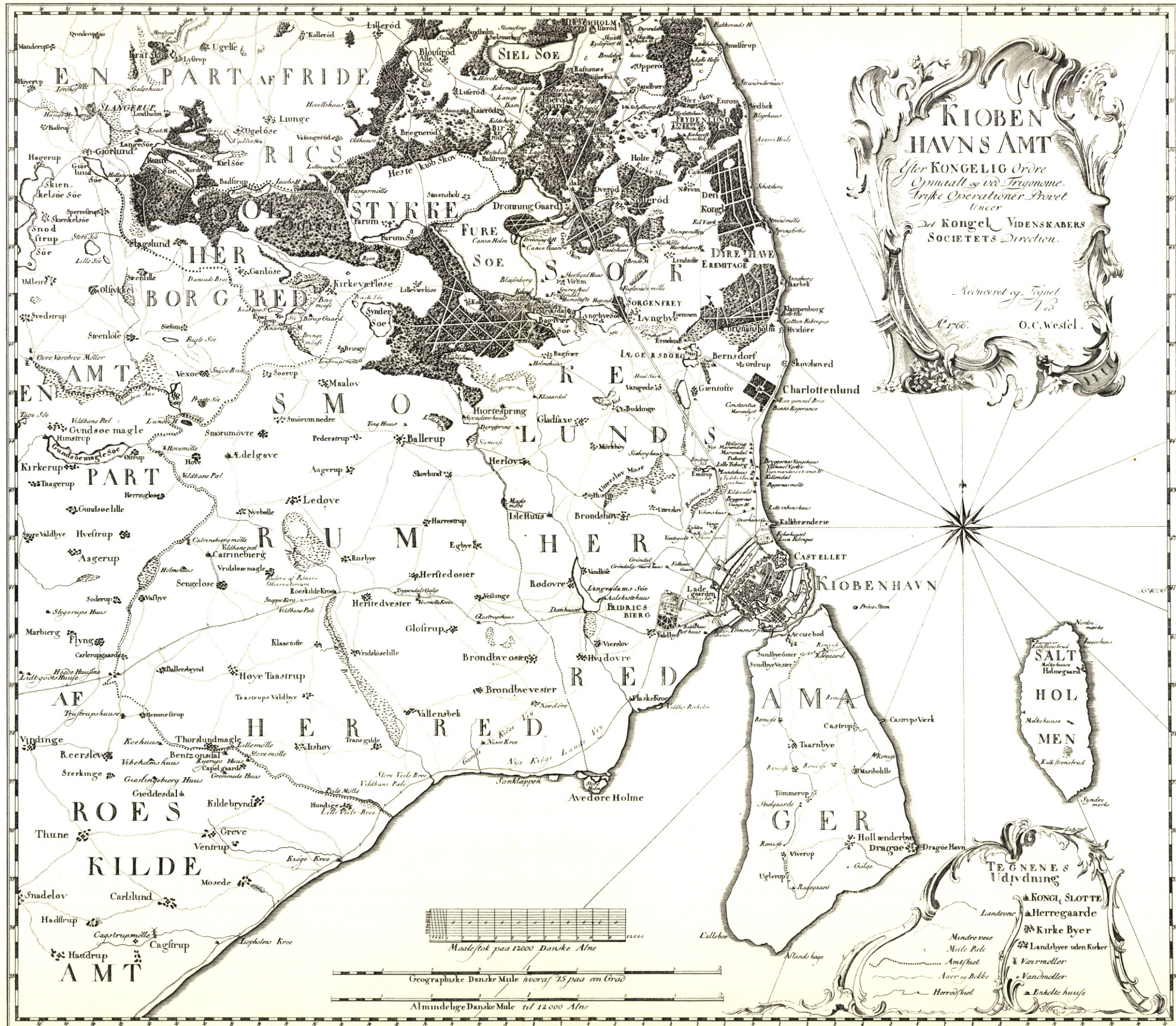
- TEGNEENS UDTYDNING**
- AMT-SKIÆL
HERRED-SKÆL
Lande-Vogt
Andre-Vogt
- ▲ Kongelige Slotte
 - ▲ Kirke-hyer
 - Landsbyer uden Kirke
 - ▲ Herreguarde
 - ▲ Enlige Bønder gaarde
 - ▲ Enlige Husse
 - ▲ Kjøer Møller
 - ▲ Vand Møller
 - ▲ Vildthane Pale
 - ▲ Milk Pale

MAALESTOK

2 Almindelige Danske Mil, eller 24000 Aln

2 Geographiske Mil, hvoraf 15 udgør en Grad

Carta a P. W. Beckh per Martin, et terminata ab Henr. per Cæsar.

KIOBEN HAVNS AMT
 Efter KONGELIG Ordre
 Opmaalt og ved Trigonometriske Operationer Provet
 Under Det Kongelige VIDENSKABERS SOCIETETS Direction.
 Revideret og Tegnede
 1766. O.C. Westel.

SALT HOL MEN
 Saltværk
 Saltværk
 Saltværk
 Saltværk

TEGNEENS Udfydning
 Landevee
 Mindre veie
 Mile Pæle
 Amtskiel
 Aaer og Bække
 Horredkiel
 Kongl. Slotte
 Herregaarde
 Kirke Byer
 Landsbyer uden Kirker
 Vævmøller
 Vandmøller
 Enkelte huuse

Geographiske Danske Mile hvoraf 15 paa en Grad

Almindelige Danske Mile til 12000 Aln

I Selskabets Møde den 8. November 1811 meddelte Th. Bugge, som da var Selskabets Sekretær, at der var taget et stort Antal Aftryk af Kortet over Københavns Amt, og efter Opstikning af Kobberpladen var der atter taget mange Aftryk, hvorved Tavlen var blevet saa slidt, at den ikke mere kunde bruges. Kortet var i en ret stor Maalestok og var vel egnet til militært Brug, og Kongen ønskede derfor en ny Udgave udført. Da der imidlertid i de forløbne 50 Aar siden Kortets Opmaaling var sket store Forandringer med Gaarde, Veje, Moser. Skove m. m. var det nødvendigt at revidere det oprindelige Kort, hvilket kunde ske uden en ny Opmaaling ved Hjælp af Rentekammerets Matrikuleringskort og Generalkvartermesterstabens Kort. Omkostningerne ved Udfærdigelsen og Stikningen af Kortet blev anslaaet til ca. 500 Rd., men ved at sætte Kortprisen til 1 Rd. vilde Selskabet blive skadesløst. Selskabet bifaldt dette Forslag. I Mødet den 3. Januar 1812 blev Selskabet i en Skrivelse fra Generalstaben gjort bekendt med den kongelige Befaling om en ny Udgave af Kortet, og der svarede, at Kortet skulde blive paabegyndt, saa snart de fornødne Oplysninger var modtaget. Arbejdet stødte imidlertid paa økonomiske Vanskeligheder i Selskabet. Den lave Forrentning af Selskabets Kapital efter Bankerotten i 1813 medførte Indskrænkning i Virksomheden, og Ordbogskommissionen krævede betydelige Midler netop i disse Aar. Trods den kongelige Ordre maatte Fremstillingen af det nye Kort udsættes, hvorom Selskabet traf Beslutning i Mødet den 5. August 1814. Senere findes denne Opgave ikke omtalt, og Opstikningen af Kortet blev ikke til noget.

2. Den Nord-østlige Fierdedeel af Siælland

under det Kongl. Viidenskabers Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.

reduceret og tegnet af Caspar Wessel Aar 1768.

Stukket af Defehrt 1771. Martin Scripsit 1771.

57 × 68 cm. 1:120 000.

Kobberpladen til dette Kort blev i Sommeren 1808 retoucheret og opstukket af J. J. Sonne og derfor betaltes ham 220 Rd. Kortet var det mest eftersøgte af de sjællandske Kort.

3. Den syd østlige Fierdedeel af Siælland

under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet
tegnat af C. Wessel Aar 1770.

Gravé à l'Eau forte et au Burin par Martin.

Kartouche: *Defehrt Sc.*

57 × 68 cm. 1:120 000.

4. Den Nord Vestlige Fierdedeel af Siælland

under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.

Tegnet af C. Wessel Aar 1771.

v. T. Bugge Aar 1766, 1:60 000. Dette Kort synes ikke tidligere at være trykt og udgivet. Pladen er i 1956 afgivet til Geodætisk Institut. (Se Tavle før Side 1.)

Gravée à l'Eau forte par Martin, et terminée au Burin par Guiter.

Kartouche: *O. N. Flint Sc.*

57 × 68 cm. 1:120 000. (Tavle)

5. Den Sydvestlige Fierdedeel af Siælland
under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Tegnet af C: Wessel Aar 1772¹.
Gravé à l'Eau forte et au Burin par Guiter.
57 × 68 cm. 1:120 000.
6. Kort over Møen Falster og Laaland
under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget, og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Tegnet af H. Skanke. Aar 1776.
Guiter Sculpsit.
57¹/₂ × 88 cm. 1:120 000. (Tavle)
7. Kort over Siælland og Møen med tilgrændsende Kyster af Skaane Falster
Laaland Langeland Thorsinge Fyen Samsøe og Jylland
under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Tegnet af C. Wessel og H. Skanke. Aar 1777.
Guiter Sculpsit.
61¹/₂ × 68¹/₂ cm. 1:240 000.

Generalkortet over Sjælland, der naturligt var meget efterspurgt, var indtil 1808 aftrykt i 3–4000 Eksemplarer, hvorved Kobberpladen var blevet saa afslidt, at den nødvendigvis maatte opstikkes. I Mødet den 22. April 1808 overdroges dette Arbejde til J. J. Sonne, og i April det følgende Aar forelagde Th. Bugge det opstukne Kort, idet han roste det overmaade vel udførte Arbejde og nævnte, at Pladen nu sikkert kunde anvendes til endnu 4–5000 Aftryk. Sonne fik bevilget 400 Rd. under Hensyn til Arbejdets Godhed, den lange Tid, ³/₄ Aar, Arbejdet havde taget, og den almindelige Dyrtid. I 1842 blev Pladen til Kortet eftersat og forbedret.

Den af Th. Bugge i 1779 udgivne Beskrivelse over Opmaalingsmaaden ved Selskabets Kort (S. 35 f.), der udkom i Anledning af og samtidig med Generalkortet over Sjælland, indeholder i et Tillæg S. 127–32 Svar paa en i Tidsskriftet »Den nye Kritiske Tilskuer«² No. 15 fremsat Kritik af de fire speciale Kort over Sjælland. Selskabet paalagde Bugge at besvare de fremførte Indvendinger, og han efterkom dette Forlangende »meere af Lydighed for Selskabets Befaling end af Lyst til lærde Tvistigheder«. Kritiken vendte sig først mod Kortudgivelsens Langsomhed. Denne Paastand var dog let at gendrive, idet Kortarbejdet med det dertil bestemte beskedne Fond og et ringe Antal Landmaalere og Kobberstikkere havde gjort store Fremskridt i de paagældende Aar. Videre klagedes der over, at Danmark saa sent var

¹ Kartouche med Opmaalingsinstrumenter, se Afbildn. S. 25.

² Der udkom heraf 3 Aargange 1777–79.

fulgt med i Kortudgivelsen, hvortil Bugge svarede: »Det er saa langt fra at de Danske, efter at alle andre Nationer dermed er færdige, have begyndt at opmaale og udgive Karter over Fædernelandet, at vi tvertimod ere den tredie eller fierde Nation i Ordenen, som har foretaget dette nyttige Arbeide efter en rigtig og sammenhængende Plan. Vi have ikkun havt de Franske, de Svenske og de Tydske i nogle faa Stater til Forgiængere.« Det kritiseredes ogsaa, at de to første Kort over Sjælland var delt efter en lige Linie, saaledes at intet blev gentaget, medens de to sidste Kort gik ind over de øvrige. Dette havde imidlertid været nødvendigt og fandtes tillige praktisk for Kortenes S sammensætning, men det var ikke Udtryk for nogen Forandring i Planen eller Vaklen i Inddelingen. Recensionen beklagede i Almindelighed, at Kortene ikke var stukket af een Mand og paa samme Maade, hvorpaa Bugge kun kunde svare: »Det havde været got, om man uforandret kunde have beholdet den samme Kaaberstikker, men den første Kaaberstikker døde; og en død Mand kan ingen Karter stikke. I Maneren ved det første og trede sidste Karter er vel nogen Forskiel, som dog ei er større end den der kan findes endog paa samme Mands Arbeide ved større eller mindre anvendt Flid; Men naar man paastaaer, at de ikke ligne hinanden, da er det meget for meget sagt.« Kritikerer fandt de tre sidste Specialkort over Sjælland temmelig vel stukne, hvortil Bugge føjede: »Andre troe, at de danske Karter i Stikning, og Tegning ei allene meget overgaae de svenske og de allerfleeste tydske Karter, men endog meget vel efterligne de franske, hvilke man fra Begyndelsen have taget til Mønster.« Artiklen fremførte en Række Indvendinger om Signaturer, Udeladelser o. l., som næsten alle kunde tilbagevises, og Bugge sluttede sit Forsvar med følgende Ord: »Man er forvisset, at enhver, som kiender Karte-Arbeiders Møisommelighed, ædelmodigen vil tilgive et Par Feil og Uagtsomheder imellem saa mange tusende Stæder og Navne, og at han ikke vil laste smaa Feil uden tillige at berømme det gode og ypperlige ved vore Karter.«

8. Kort over den nordlige Deel af Fyen med tilgrændsende Kyster af Jylland og Schleswig

under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling op-
taget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.

Tegnet af C Wessel Aar 1780.

Guter Sculpsit.

49 × 86¹/₂ cm. 1:120 000. (Tavle)

Af denne Kortplade var der indtil 1812 taget omkring 4000 Aftryk, og naar det erindres, at Pladen efter hvert Aftryk skulde tørres over, var det ikke mærkeligt, at den blev afslidt, og at de fine, mindre dybt graverede Streger viskedes bort. For at forhindre, at Pladen blev ganske ubrugelig, var det nødvendigt at foretage en Opstikning, hvorefter der igen kunde trykkes flere Tusinde Kort. Det samme Slid havde ogsaa fundet Sted paa det følgende Kort over det sydlige Fyen. Tanken var at lade G. N. Angelo foretage Opstikningen af Pladerne til de to fyenske Kort, naar han havde færdigstukket Generalkortet over Jylland. Dette Arbejde trak imidlertid i Langdrag, og da der ikke kunde trykkes flere Kort over Fyen, henvendte Selskabet sig i 1812 til Angelo, som i Marts 1813 tilbød at opstikke hvert af de fyenske Kort for 600 Rbd. Ogsaa J. J. Sonne blev spurgt, men Angelo fik Arbejdet for 300 Rbd. for hvert Kort, at udbetale naar Kortet var færdigt. I Februar 1814 fremlagdes den opstukne Plade med Attest fra Hofkobberstikker G. Haas for vel udført Arbejde.

9. Kort over den Sydlige Deel af Fyen tilligemed det tilgrændsende Stykke af Hertugdømmet Schleswig saavel som Øerne Langeland, Taasinge, Ærøe Als og mellemliggende smaae Øer
under det Kongelige Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Tegnet af H. Skanke Aar 1783.

Guiter Sculptsit.

$57\frac{1}{2} \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000. (Tavle)

Straks efter Afleveringen i Februar 1814 af det opstukne Kort over Nordfyen, bevilgedes der Angelo 350 Rbd. N. V. for et lignende Arbejde med Kortet over Sydfyen. Paa Grund af Angelos Sygdom overlod han en Del af Opstikningen til sin Elev P. H. Baagøe, og Arbejdet dermed afsluttedes i Løbet af 1815.

10. Kort over Haureballegaards Stiernholms Aakier og Skanderborg samt Stykker af Silkeborg og Koldinghuus Amter
under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Reduceret sammensat og Tegnet af O. Warberg Aar 1787.

Stukket af N:Angelo Aar 1789.

No 1.

$49 \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000. (Tavle)

Kartouchen er stukket af Georg Haas.

Efter Th. Bugges Forlangende blev Plader til dette Kort i 1814 afgivet til P. H. Baagøe til Opstikning, og Arbejdet fuldførtes det følgende Aar.

11. Kort over Dronningborg og Kaløe Amter. samt Stykker af Aalborghuus, Halds, Mariager, Silkeborg, Haureballegaards og Skanderborg Amter
under det Kongelige Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøved
Reduceret sammensat og Tegnet af O:Warberg. Aar 1789.

Stukket af N:Angelo Aar 1791.

No 2.

$52\frac{1}{2} \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000. (Tavle)

Kartouchen er stukket af Georg Haas.

12. Kort over Anholt

Under det Kongelige Videnskabernes Selskabs Bestyrelse ved rigtig Landmaaling optaget, samt ved trigonometriske og astronomiske Operationer prøved.

Maalt, reduceret og tegnet af O. Warberg. Aar 1792.

N:Angelo Sculptsit 1792.

$20 \times 35\frac{1}{2}$ cm. 1:40 000.

Kortet blev straks efter Udgivelsen benyttet af Th. Bugge i en Afhandling: »Om den rette Længde og Brede af Øen Anholt, samt Størrelsen af Feilen i denne Øes Beliggenhed i de bedste Søecarter«, Nye Samling af Selskabets Skrifter, 4. Deel, S. 529–36, 1793. Som Udgangspunkt benyttede Bugge det af Caspar Wessel lagte Triangelnet, der fra Jyllands Østkyst ogsaa var overført til Anholt. Efter Beregning af Længde og Bredde for to Punkter paa Øen fandtes det, at alle tidligere Søkort havde afsat Anholt ret betydeligt for langt mod Vest. Saaledes laa Øen i det af Professor og Navigationsdirektør C. C. Lous i 1790 udgivne »Pascarte over Kattegattet« $9'36''$ eller næsten $1\frac{1}{4}$ Mil for vestligt, hvortil kom, at Øen, sammenlignet med O. Warbergs geometriske Opmaaling, var beregnet $\frac{3}{8}$ Mil for kort.

Th. Bugge sluttede sin lille Afhandling med følgende: »Iblandt flere Leiligheder, hvorved de under dette Selskabs Bestyrelse fortsatte geographiske Opmaalinger have allerede giort, og vil fremdeles gjøre megen Nytte, er det en af deres vigtige Anvendelser, at man til Søefartens Sikkerhed med fuld Vished har kunnet afgjøre de Tvivl, som vare opkomne om Anholts rette Beliggenhed i alle hidtil udgivne Søecarter.«

13. Kort over en Deel af Aalborghuus og Seiglstrup Amter samt af Vendsyssel.

under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøved.

Reduceret sammensat og Tegnet af P. Harboe. Aar 1791.

Stukket af N. Angelo Aar 1793.

No 3.

$52\frac{1}{2} \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000.

Kartouchen er tegnet af Hofmaler C. A. Lorentzen og stukket af G. N. Angelo.

14. Kort over Aastrup og Børglum Amter

under det Kongl: Viidenskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøved

Reduceret sammensat og tegnet af P. Harboe Aar 1793.

Stukket af G. N. Angelo Aar 1795.

No 4.

$52\frac{1}{2} \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000.

Kartouchen er tegnet af Hofmaler C. A. Lorentzen og stukket af G. N. Angelo.

15. Kort over Ørum Amt samt Stykker af Aalborghuus og Vestervig Amter og Vendsyssel

under det Kongl: Viidensk: Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøved.

Reduceret sammensat og Tegnet af P. Harboe Aar 1795.

Stukket af G. N. Angelo. Aar 1797.

No 5.

$52 \times 86\frac{1}{2}$ cm. 1:120 000. (Tavle)

16. Kort over Skivehuus, Bøvling og Lundenæs Amter samt Stykker af de tilstødende Amter.
under det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Reduceret sammensat og tegnet af P. Harboe.
Stukket af G. N. Angelo. 1800.
No 6.
52¹/₂ × 86¹/₂ cm. 1:120 000. (Tavle)
17. Kort over Lundenæs Amt samt Stykker af Bøvling, Koldinghuus, Riberhuus og Silkeborg Amter
under det Kongl. Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Reduceret og tegnet af P. Harboe 1803.
Stukket af G. N. Angelo 1806.
No 7.
49 × 86¹/₂ cm. 1:120 000.
Kartouchen er tegnet af Maleren Niels Flint og stukket af A. Flint.
18. Kort over en Deel af Koldinghuus og Riberhuus Amter udi Jylland samt af Haderslewhuus Amt udi Hertugdømmet Schleswig
under Det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Reduceret og tegnet af T: Bugge og F. Wilster Aar 1804.
Stukket af I: Sonne.
No 8.
49 × 86 cm. 1:120 000.
19. Kort over Tønder og Lugumcloster Amter, samt Deelee af Haderslebhuus Apenrade Flensborg og Bredsted Amter udi Hertugdømmet Schleswig.
under Det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet.
Reduceret og tegnet af T. Bugge og F. Wilster Aar 1805.
Stukket af G. N. Angelo.
No 9.
57 × 86 cm. 1:120 000.
20. Kort over Bornholm
under Det Kongel. Videnskabernes Societets Direction ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet

Reduceret og tegnet af T. Bugge og F. Wilster 1805¹.

Stykket af G. N. Angelo.

73¹/₂ × 61¹/₂ cm. 1:60 000. (Tavle)

Stikningen af Kortet over Bornholm vandt stort Bifald, men uheldigvis var det fra den geografiske Opmaalings Side behæftet med Fejl. Kortet udkom i 1811. I Sommeren 1815 indsendte Overadjutant i Generalstaben J. A. U. Salchow »Nogle ved okulair Optegning af Bornholm i Aarene 1812 og 1813 sammendragne Bemærkninger til det under det Kongl: Vidensk: Societets Direction i 1805 udkomne Kart over Bornholm«². Sogn efter Sogn var gennemgaaet i Detailler, og der var anført flere Hundrede Unøjagtigheder eller Udeladelser. Bemærkningerne blev overgivet til Landmaalingskommissionen, for at det kunde undersøges, om Fejlene burde tilskrives Landmaalerne, Tegnerne, Kobberstikkeren og Korrektøren. O. C. Olufsen undersøgte Forholdene og indgav en udførlig Beretning herom. Allerede tidligere havde han gennem Kommandørkaptajn Carl A. Rothe faaet Underretning om, at Kortet var fuldt af Fejl. Olufsen var opmærksom paa, at den geografiske Opmaaling i flere Egne af Landet »langt fra ikke allevegne gaaer ind i den sidste Grad af detail, som man har Ret til at fordre af Maalingen efter saa stor Scala som Conceptcarternes«. Men for Bornholms Vedkommende var der anvendt alt for stor Frihed. Ikke blot Landmaalerne var Skyld heri, men ogsaa i Rentegningen fandtes flere Afvigelser fra Konzeptkortene, og endelig havde Kobberstikkeren tilladt sig flere Friheder, idet Tegneren ikke havde haft Øvelse nok i at arrangere sin Tegning for Kobberstikkeren. For at raade Bod paa en Del af Fejlene i det meget maadelige Kort foreslog Olufsen en grundig Korrektion af Tegningen ved C. F. Wilster, hvorefter G. N. Angelo skulde gøre Kobberpladen i Stand, naar han havde afsluttet sit Arbejde med Generalkortet over Jylland. Landmaalingskommissionen fandt imidlertid, at Rettelse i Tegningen af saa mange Fejl vilde være umulig, og det var derfor nødvendigt at tegne og stikke et nyt Kort. Dette Arbejde burde dog stilles i Bero, til man kunde faa Matrikelskontorets Kort over Øen. Der synes ikke at være stukket noget nyt Kort. – I 1837 modtog Selskabet fra tidligere Amtmand paa Bornholm, Etatsraad Frederik Thaarup, en Liste over Fejl i Kortet med Anmodning om en ny Gennemgang og Rettelse af Kortet³. Landmaalingskommissionen bemærkede i den Anledning, »at den meddeelte Fortegnelse paa Feil i Kaartet over Bornholm, uagtet den ingenlunde er det fuldstændigste Hjælpemiddel som Selskabet besidder til en Berigtigelse af dette Kaart, dog ved en ny Udgave af Kaartet vilde være nyttig«.

21. Kort over Jylland

construeret af Thomas Bugge, Etatsraad og Professor, Ridder af Dannebrog

Reduceret og tegnet af geografisk Landinspecteur I: Ellung 1811.

Udgivet af Det Kongelige Videnskabernes Selskab 1820.

83¹/₂ × 61 cm. 1:360 000.

Et Antal af dette Kort illumineredes, før Kortet kom i Handelen. I Løbet af 1842 blev Pladen efteret og forbedret.

¹ Ifølge Selskabets Forhandlingsprotokol blev Bornholm trianguleret af Th. Bugge jun. i 1806 (jvfr. S. 102; originalt Kort i Geodætisk Institut), hvorefter Kortet var færdigtegnet 1807 af Th. Bugge og C. F. Wilster (det originale Kort i Geod. Inst. bærer Aarstallet 1807). Angivelsen 1805 paa det trykte Kort maa derfor være en Fejl fra Kobberstikkerens Side.

² I Selskabets Arkiv.

³ I Selskabets Arkiv.

22. Kort over den sydlige Deel af Hertugdømmet Schleswig samt Øen Femern

Construeret af Landinspecteur, Ridder, C: Wessel

Reduceret og tegnet af H: C: Klingsey

efter de af det Kongelige Videnskabernes Selskab foranstaltede trigonometriske og geographiske Opmaalinger.

Udgivet 1825.

Stykket af H: C: Klingsey.

$54\frac{1}{2} \times 95$ cm. 1:120 000. (Tavle)

Kortet er uden Kartouche. Øen Femern er indsat i et Hjørne af Kortet. En Del af Holsten er medtaget, dog kun med Angivelse af enkelte Byer.

23. Sønderjylland eller Hertugdømmet Slesvig.

Udført, efter de af det kongelige danske Videnskabernes Selskab foranstaltede trigonometriske og geographiske Opmaalinger, af Artillericapitain O. N. Olsen.

Stykket af H. C. Klingsey.

Udgivet af Selskabet 1836.

$64 \times 54\frac{1}{2}$ cm. 1:240 000.

Kortet er uden Kartouche. En Del af Holsten (Rendsborg Amt og By) er medtaget og Øerne Ærø og Femern er indsat forneden paa Kortet. Indenfor Kortrammen findes forskellige Forklaringer, bl. a. Bemærkninger vedkommende Kortets geografiske Positioner med Oplysninger om Korrektioner for Længde og Bredde i Forhold til nyere og nøjagtigere Bestemmelse af Københavns Observatoriums Position.

En Del af Kortoplaget illumineredes. Senere berigtigedes Kortet af Generalstaben med Hensyn til Veje og Jernbaner.

24. Kongeriget Danmark med Hertugdømmet Slesvig.

Udarbejdet af O. N. Olsen.

Udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab MDCCCXXXI.

Stykket af P. J. Seehusen.

Hvert af de to Blade maaler 50×80 cm. 1:480 000.

Kortet er uden Kartouche. Det bestaar af to Blade, – ligesom Kortet fra 1839 (Side 124). Inden for Rammen indeholdes »Plante-geographisk Skizze af Danmark« og »Geognostisk Skizze over Danmark og de nærmeste Nabolande. 1840«. Uden for Kortrammen findes paa de to Sider »Forklaring over de til Inddelingen i Amter, Herreder, adelige Districter, m. m., hørende Nummere og Betegnelser paa Kaartet, med Tilføining af Folkemængden i 1840«.

Kun en ringe Del af Oplaget illumineredes.

Kortet blev genudgivet af Generalstaben i 1846.

Det kom ikke til at falde i Selskabets Lod at udgive noget Kort over Hertugdømmet Holsten, til Trods for at Forberedelserne dertil var meget langt fremskredet. Aarsagen

hertil var, som omtalt S. 70 ff., Schumachers ændrede Plan for Kortlægningen af denne Landsdel; et Kort over Holsten og Lauenborg fremkom i 1848 (S. 84).

Efter Selskabets Overdragelse af Kortarbejdet til Generalstaben i 1843 fortsatte dennes topografiske Afdeling hurtigt Kortudgivelsen, og fra Tid til anden modtog Selskabet herefter i en Aarrække de nyudgivne Kort. I 1845 modtoges saaledes et længe forberedt Kort over Lauenborg, og i 1846 to Kortblade over Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig, udarbejdet af O. N. Olsen og stukket af P. J. Seehusen, i samme Maalestok 1:480000 som det af Selskabet i 1841 udgivne. Det var Stabens Plan at udgive et topografisk Atlas over Danmark og Slesvig i en fortløbende Serie, og i December 1846 udsendtes et Indledningshefte til dette Atlas. I 1852 begyndte Løsbladene at udkomme, og Selskabet modtog efter Overenskomst først flere Eksemplarer, senere kun et enkelt af hvert Kort.

Kortpapir.

En ikke uvæsentlig Ting for Fremstillingen af gode og nøjagtige Kort var Anvendelsen af dertil egnet Papir, der baade havde tilstrækkelig Styrke, og som krympede det mindst mulige. Ved Aftrykningen af Kobberpladen maatte Papiret vædes, og naar det blev trukket igennem Valsen under Trykpressen, blev det udvidet og forlænget. Naar Spændingen var forbi, og Papiret blev tørt, krympede det ind og forkortedes. Th. Bugge anstillede en Undersøgelse af Krympningens Størrelse og fandt derved, at Maalestokkens Forkortning næsten helt ophævede Følgerne af Kortets Krympning i Højde og Bredde¹.

Den til Kortenes Aftrykning benyttede Papirsort var oprindelig »Grand Aigle«. Fra Begyndelsen var det formentlig Selskabets Sekretær, H. Hielmstjerne, der besørgede Indkøb af Papiret. I hans Bolig opbevaredes alt vedrørende Landmaalingen, Instrumenter, Journaler, Konzeptkort, Tegninger, Kobberplader, Kortaftryk og Papir-oplaget. Ved hans Død i 1780 modtog Th. Bugge fra Boet et betydeligt Oplag af Grand Aigle i større og mindre Format, og han bemærkede samtidig, at der maatte sørges for, at et Forraad af denne Papirsort, som ikke var brækket ved Sammenlægning, i Tide blev anskaffet. En af den nyoprettede Kassekommissions første Opgaver var at bevilge Køb af 6 Ris, 3000 Ark, Grand Aigle, som Selskabets Medlem, Legationsraad Gottlieb Schütze, Paris, i 1781 paatog sig at fremskaffe. Senere blev Ejeren af Strandmøllens Papirfabrik, Christian Drewsen, Leverandør af Papir. I Selskabets Møde den 5. Januar 1805 gav Sekretæren, Th. Bugge følgende Oplysninger derom: »Papiir af den Slags, som de franske kalder Grand Aigle, er hidtil taget fra Hr. Drewsen paa Strandmøllens Papiir Fabrik; det er vel brugbart, men kunde dog være bedre. Der er forespurgt, om man paa Ørholms Fabrik ville forfærdige det Papiir som aarligen, omtrent 3 Riis, til de geographiske Carter forbruges; men man ansaae det for et alt for ubetydeligt Object, og vil ey dermed befatte sig. Man maae altsaa vedblive, at

¹ Th. Bugges »Beskrivelse« 1779, S. 46–48.

henholde sig til Hr. Drewsens Fabrik. Det foreslaaes at han maatte tilskrives, at rette nogle Ufuldkommenheder ved sit Papiir, som formeenes at kunde skee 1) ved at liime det mindre eller bruge svagere Liimvand 2) ved presse det bedre og sterkere hvor ved man formoder at Ujevnhederne ville nedtrykkes og at det vil blive glattere og jevnere, da Aftrykkene ville bedre give sig ud.« I samme Møde bifaldt Selskabet Bugges Forslag om at lade aftrykke nogle faa komplette Sæt af alle Kortene paa Velinpapir. Prisen herfor skulde være 1 Rd. for hvert Kort, som ellers paa almindeligt Papir kostede 4 Mark. Bugge indhentede Prøver paa dette finere Papir fra Hamborg, men man enedes om at købe det lille Kvantum, der var Brug for, hos Joh. G. Blankensteiner. Selskabet lod derefter aftrykke 10 Eksemplarer af hver Kortplade paa Velinpapir. Efter Selskabets Forlangende maatte Drewsen udelade pulveriseret Fedtsten (Nefelin) af sin Papirmasse, hvorefter Papiret blev meget velegnet.

Ved det engelske Bombardement af København i 1807 brændte Th. Bugges Gaard i Store Kannikestræde Nr. 247, hvorved den geografiske Landmaaling led et føleligt Tab. Ved denne Lejlighed brændte bl. a. 2410 Aftryk af de 14 udgivne Kort og 5 Ris Kortpapir, medens de uerstattelige Konzeptkort og Journaler, som opbevaredes i Gehejmearkivet, blev reddet. Nyt Papir blev indkøbt hos Drewsen i Maj 1808, men i de foregaaende fem Maaneder havde det været umuligt at levere gode Aftryk paa godt Papir. Medens Drewsen i 1808 »i Betragtning af alle Tings Dyrhed« forlangte 60 Rd. for hvert Ris Papir, maatte Selskabet i 1812 betale 200 Rd. Da der i August 1812 indkøbtes 5 Ris Papir, forlangte Drewsen Betaling straks, da Selskabet ellers maatte betale ham Kurstabet fra September, til Regningen blev betalt. Selskabet havde ikke likvide Midler, og da Kurstabet kunde blive stort, maatte Th. Bugge selv gøre Udvej til Penge og betale straks. Senere viste der sig Misfornøjelse med Kvaliteten af Drewsens Papir, og i Sommeren 1814 bestiltes 3 Ris à 800 Rd. D. C. hos Maglekilde Papirfabrik ved Roskilde. Dette viste sig imidlertid at være saa tyndt, at Trykket slog igennem, og det maatte sendes tilbage. I Begyndelsen af 1815 modtog Kobbertrykker Haas det nye Papir, og i en Aarrække anvendtes Papir fra Maglekilde. Senere fik Selskabet andre Leverandører (Blankensteiner, C. C. Lose og W. Wanscher), men i 1837 indkøbtes et særlig stort Parti Kortpapir af Drewsens Fabrikation, meget sandsynligt fordi Papirfabrikant, Kammerraad J. C. Drewsen i 1835 var blevet Medlem af Selskabet.

Ved særlige Lejligheder lod Selskabet udarbejde Fortegnelser over alt vedrørende Landmaalingen, deriblandt ogsaa Oplag af Kortaftryk og Papir, f. Eks. ved H. Hielmstiernes Død 1780, ved Th. Bugges Død 1815 og ved Overdragelsen til Generalstaben 1843. Ogsaa de aarlige Beretninger fra Landmaalingskommissionen samt Regnskaberne indeholdt Oplysninger om Resten af Kort og Papir.

4. MEDARBEJDERE

MEDLEMMER AF LANDMAALINGSKOMMISSIONEN

Fortegnelsen omfatter alle Medlemmer af Kommissionen i Aarene 1761–1842. For hvert Medlem gives følgende Oplysninger i den nævnte Rækkefølge: Funktionstid, fulde Navn, Dato for Valg i Selskabet og for Fratrædelse (event. ved Død), kort Angivelse af Titel og Embede ved Tiden for Valget, med Angivelse af Medlemsnummer i Fortegnelsen (Bd. I. S. 355 ff.).

1. 1761–1782
HEE, CHRISTEN
26. Juni 1761 (kgl. Reskript) † 12. Jan. 1782
Leder af Landmaalingen 1761–1782
Professor (13).
2. 1761–1780
HIELMSTIERNE, HENRIK
26. Juni 1761 (kgl. Reskript) † 18. Juli 1780
Kommissionens Formand 1761–1780
Etatsraad, Assessor i Højesteret, Sekretær i Danske Kancelli (2).
3. 1761–1769
HOLM, JØRGEN NICOLAI
26. Juni 1761 (kgl. Reskript) † 29. April 1769
Professor design. i Filosofi og Matematik ved Univ. i Kbh., 1769 Borgmester i Christiania, Justitsraad.
4. 1761–1776
HORREBOW, CHRISTIAN
26. Juni 1761 (kgl. Reskript) † 19. Sept. 1776
Justitsraad, Professor (14).
5. 1761–1788
LUXDORPH, BOLLE WILLUM
26. Juni 1761 (kgl. Reskript) † 13. Aug. 1788
Etatsraad, Maître des requêtes i Danske Kancelli (25).
6. 1782–1815
BUGGE, THOMAS (sen.)
Jan. 1782 (efter C. Hees Død) † 15. Jan. 1815
Leder af Landmaalingen 1782–1815
Professor (53).
7. 1815–1820
DEGEN, CARL FERDINAND
3. Marts 1815 1820
Professor, Dr. phil. (105).
8. 1815–1820
LØVENØRN, POUL
3. Marts 1815 21. Jan. 1820
Kontreadmiral (78).
9. 1815–1827
OLUFSEN, OLUF CHRISTIAN
3. Marts 1815 † 19. Maj 1827
Professor (133).
10. 1815–1835
WLEUGEL, PETER JOHAN
3. Marts 1815 † 29. Maj 1835
Kommandørkaptajn (131).
11. 1815–1819
WOLF, JACOB ANDREAS
3. Marts 1815 † 14. Dec. 1819
Etatsraad, Professor (115).
12. 1820–1829
THUNE, ERASMUS GEORG FOG
21. Jan. 1820 † 11. April 1829
Professor, Dr. phil. (136).
13. 1830–1831
VON SCHMIDTEN, HENRIK GERNER
8. Jan. 1830 † 16. Juli 1831
Professor (155).
14. 1830–1843
SCHUMACHER, HEINRICH CHRISTIAN
8. Jan. 1830 Febr. 1843
Etatsraad, Professor, Dr. jur., Altona (135).
H. C. Schumacher blev allerede den 21. Januar 1820 valgt til Medlem af Landmaalingskommissionen, men paa Grund af sit stadige Ophold i Holsten mente han ikke at kunne modtage Valget.

15. 1835–1843
BENDZ, CARL LUDVIG
27. Marts 1835 Febr. 1843
Kaptajn af Artilleriet (172).

16. 1835–1843
OLUFSEN, CHRISTIAN FRIIS ROTTBØLL
27. Marts 1835 Febr. 1843
Professor (173).

SKRIVER VED LANDMAALINGSKOMMISSIONEN

1815–1843
KLINGSEY, HANS CHRISTIAN (S. 81).

LANDMAALERE, OBSERVATØRER

For hver Person gives så vidt muligt Oplysninger om Funktionstid og fulde Navn¹. De angivne Sidetal henfører til de biografiske Oplysninger i den foregaaende Tekst.

a. *Den geografiske Landmaaling.*

1. 1762–1764
BUGGE, THOMAS (sen.) (S. 21, 24, 32 f., 42).
2. 1762–1763
WILSTER, PEDER (S. 21, 24 f., 42).
3. 1764–1771
MORVILLE, NIELS (S. 21, 28, 42).
4. 1764–1768
WESSEL, OLE CHRISTOPHER (S. 27 f., 43).
5. 1769–1777, 1797–1805
WESSEL, CASPAR (S. 28, 38, 43 ff.).
6. 1769–1774
HEIDEMARK, SVEND ANDREAS (S. 28, 43).
7. 1770–1781, 1786
SKANKE, HANS (S. 28, 45 f.).

8. 1773–1815
BRUUN, SØREN (S. 32, 38, 46 ff., 62, 76 f.).
Leder af Landmaalingen 1815–1821.
9. 1775–1798
JOHNSEN, JOHN (S. 32, 48).
10. 1778–1793
CIMBER, JOHAN BOYE (S. 32, 38, 48 f.).
11. 1778–1803
IVERSEN, SØREN GUDME (S. 38, 49 f.).
12. 1782–1803
HEIBERG, CHRISTEN (S. 38, 50 f.).
13. 1787–1797
WARBERG, OLE (S. 51).
14. 1787–1820
ELLUNG, Iver (S. 51 ff., 77 f.).
15. 1787
STEENBERG, OVE (S. 53).

¹ I »Selskabets Historie 1742–1842« meddeler C. Molbech S. 81, Note 92 følgende: »Jeg holder det for unødvendigt, videre at anføre de enkelte Landmaalers Ansættelse og Afgang; da en egen Tabel over samme ved Bogens Slutning vil give en almindelig Oversigt.« Denne Oversigt blev imidlertid ikke trykt for ikke at forøge Bogens Omfang for stærkt og forsinke dens Udgivelse.

16. 1793–1816
WOLF, HANS (S. 53 f., 78).	19. 1803–1821
GUDME, ANDREAS CHRISTOPHER
(S. 39, 54 f., 79, 81).
17. 1798–1816
WERCHMESTER, MARTIN (S. 54, 78).	
18. 1801–1821
BUGGE, THOMAS (jun.) (S. 54, 78).	20. 1816–1821
STORM, ANKER (S. 81).

b. *Den trigonometriske Landmaaling.*

1. 1762 (1765)–1767
BUGGE, THOMAS (sen.) (S. 42, 93 ff.).	4. 1778–1781, 1786–1796
WESSEL, CASPAR (S. 43 ff., 98 ff.).
2. 1768–1771
WESSEL, OLE CHRISTOPHER (S. 43, 98).	5. 1782–1785
SKANKE, HANS (S. 46, 100, 102).
3. 1772–1777
MORVILLE, NIELS (S. 42, 98).	6. 1806
BUGGE, THOMAS (jun.) (S. 54, 102).

ASSISTENTER

De fleste af de ovennævnte Landmaalere arbejdede i kortere eller længere Tid i Marken som Assistenten under Vejledning af de ældre Landmaalere. Men desuden arbejdede ogsaa andre Assistenten, som efter en kortere Tids Tjeneste forlod Landmaalingen. Ikke alle disse er kendt ved Navn, men følgende skal nævnes (jvfr. S. 55 og 81):

1762– BÜTZOW, OLE NICOLAI.	1784–1790 EILER, D.
BJARNARSON, STEPHÁN (kaldet Biórnsen).	1808 HOLM, SAMUEL.
1782– DAAE, JOHANN CHRISTOPHER.	
HAMMOND, F.	1818–1820 ELLUNG, PETER NICOLAY.

KORTTEGNERE

1. –1766
WESSEL, OLE CHRISTOPHER (S. 106).	3. –1783
SKANKE, HANS (S. 106).
2. 1768–1780
WESSEL, CASPAR (S. 106).	4. 1786–1792
WARBERG, OLE (S. 106).

<p>5. 1791–1803
HARBOE, P. (S. 107).</p> <p>6. 1804–1807, 1816–1819
BUGGE, THOMAS (jun.) (S. 54, 107 f.).</p> <p>7. 1804–1807, 1816–1819
WILSTER, CARL FRIEDRICH (S. 107 f.).</p> <p>8. –1811
ELLUNG, IVER (S. 107).</p> | <p>9. 1820–1822
KLINGSEY, HANS CHRISTIAN (S. 108).</p> <p>10. 1826–1842
OLSEN, OLUF NICOLAI (S. 108 f.).
Maleren C. A. Lorentzen († 1828) tegnede Kartouchen til Kortene over Jylland Nr. 3 og 4.
Maleren Niels Flint († efter 1828) tegnede Kartouchen til Jylland Nr. 7.</p> |
|--|--|

KOBBERSTIKKERE

<p>1. –1769
QUIST, HANS (S. 110).</p> <p>2. 1769–1774
DEFEHRT (DE FEHR), CARL (S. 28, 112).</p> <p>3. 1769–1774
MARTIN, CLAUDE-EMANUEL (S. 28, 112).</p> <p>4. 1775–1787
GUITER (GUITTAIR), CLAUDE-ALEXANDRE (S. 112 ff.).</p> | <p>5. 1788–1816
ANGELO, THEODOR GOTTFRIEDT NICOLAUS (S. 117 ff.).</p> <p>6. 1804–1811, 1816–1820
SONNE, JEPPE JØRGEN (S. 119 f.).</p> <p>7. 1818–1820
BAGGE, OLUF OLUFSEN (S. 122 f.).</p> <p>8. 1822–1836
KLINGSEY, HANS CHRISTIAN (S. 123 f.).</p> <p>9. 1834–1842
SEEHUSEN, PETER JOHAN (S. 124 f.).</p> |
|--|---|

Foruden ovennævnte af Selskabet antagne Kobberstikkere udførte Kobberstikkeren OLE NIELSEN FLINT († 1808) Kartouchen til et af Kortene over Sjælland, Kobberstikkeren JOHAN JAKOB GEORG HAAS († 1817) Kartouchen til Kortene over Jylland Nr. 1 og 2, Kobberstikkeren ANDREAS FLINT († 1824) Kartouchen til Jylland Nr. 7, og Angelos Elev, PETER HANSEN BAAGØE († 1825) foretog Opstikning af nogle ældre Kortplader (S. 121 f.).

KOBBERTRYKKERE

<p>1. –1795
BRUUN, C. G. (S. 126).</p> <p>2. 1797–1802
ANGELO, THEODOR GOTTFRIEDT NICOLAUS (S. 126).</p> | <p>3. –1804
SCHIØTT, JOHANNES SØRENSEN (S. 126).</p> <p>4. 1805–1815
HAAS, JOHAN JAKOB GEORG (S. 127 f.).</p> <p>5. 1815–1842
KLINGSEY, HANS CHRISTIAN (S. 128).</p> |
|--|--|

INSTRUMENTMAGERE

1. 1761–1795

AHL, JOHAN (S. 56).

2. 1795–1820

HANSEN, ISAI (S. 56).

Foruden de faste Instrumentmagere var forskellige Haandværkere beskæftiget med Istandsættelse af Maaleapparater og lign.

5. LOKALER

Allerede i den kgl. Resolution af 26. Juni 1761, hvori Indretningen af den geografiske Landmaaling fra Begyndelsen blev fastlagt, var der taget Hensyn til Spørgsmaalet om Opbevaring af Papirer, Kort, Instrumenter o. l., dels saadanne som Peder Koefoed havde efterladt ved sin Død, dels de Samlinger som med Tiden vilde fremkomme. I Resolutionen paalagdes det Chr. Hee at have alt dette hos sig, »til hvilket alt maa indrettes tvende Værelser med fornødne Skabe og Tegneborde« (jvfr. S. 17 f.). Hee fik tilstaaet 100 Rd. aarlig, hvoraf han skulde bekoste Indretningen af Værelserne. Endvidere vilde Kongen være betænkt paa, »hvorledes Du [Hee], saasnart mueligt, til det geographiske Verks Drift, enten med Professor Residence eller paa anden Maade kand soulageres, og skal da til saadan Residentz og Boelig et Landmaaler Bureau hæftes, hvorefter disse forbemelte 100 rd. til andet Brug skal anvendes«. Der forlyder intet om, naar og hvor det paatænkte Kortarkiv oprettedes. Det er imidlertid sandsynligt, at det meget tidligt indrettedes i Hielmstiernes Gaard. Som Selskabets Sekretær og Landmaalingskommissionens Formand viede Hielmstierne Landmaalingen en utrættelig Interesse, ikke mindst i de kritiske Aar under og efter Struensee (Bd. II. S. 510–12), og af hans Dødsboopgørelse 1780 fremgaar det, at alt vedrørende Landmaalingen fandtes i hans Hus. Thomas Bugge udfærdigede ved denne Lejlighed en Fortegnelse derover og paatog sig Ansvaret for Opbevaringen af de færdige Kort i Selskabets smaa Lokaler i Prinsens Palæ. Materialet voksede imidlertid hurtigt, og det var nødvendigt at fremskaffe et bedre egnet Opbevaringssted. Den 27. Januar 1783 indsendte Selskabet derfor en Ansøgning til Rentekammeret om, at Samlingen af de specielle geografiske Kort over Danmark maatte opbevares i Kammerets Landmaalingsarkiv, for hvilket Selskabets Landmaaler, Niels Morville, i 1778 var udnævnt til »Conducteur« (jvfr. Bd. II. S. 530). Rentekammeret imødekom den 8. Februar Selskabets Anmodning og stillede »en Indretning med 2de Laase« til Raadighed, saaledes at den ene Nøgle opbevaredes af Selskabets Sekretær, den anden af Rentekammerets Landmaalingskonduktør. Efter nogen Drøftelse af de paatænkte Opbevaringsmuligheder blev alle Journaler og Konzeptkort vedrørende Sjælland i April 1783 afgivet til Rentekammerets Arkiv. Fra November 1785 blev den Nøgle til Arkivet, som var i Sekretærens Varetægt, overgivet til Th. Bugge, »hos hvem Sælskabet besluttede at den fremdeles for Eftertiden skal for-

blive; da Cartevæsenets Bestyrelse egentlig er ham anfortroet«. At Afleveringen til Rentekammeret af Konzeptkort og Journaler kunde volde nogen Ulejlighed i det løbende Arbejde, fremgaar bl. a. af følgende Bemærkning af Bugge i 1785: »Hr. Morville vil have at Carterne over Fyen etc. strax skal lægges i Skabet, hvor ved man faaer den Ulejlighed at udlevere hver enkelt Carte til Kammeret, og Sagen i sig selv gøres vidtløftigere. Men hvad han vil have maae vel skee. Ligeledes har jeg hos ham requireret de trigonometriske Carter over Siælland, hvilke han ikke vil udlevere uden Brev fra Selskabet. Jeg skal bede at han en Gang for alle maae faae en Ordre at udlevere de Carter, som jeg i Selskabets Navn og til dets Tieneste fordrer; han anseer sig og Kammeret for at eye disse Sager, hvilke han dog ikkun for Selskabet giemmer og bevarer.« Endnu ved Aarhundredskiftet opbevaredes Kortene i Rentekammeret. Men af Th. Bugges Beretning til Selskabet om Begivenhederne i 1807 under det engelske Bombardement af København fremgaar det, at alt, som vedkom Landmaalingen, da fandtes i hans Gaard i Store Kannikestræde. Da man imidlertid kunde forudse Byens Skæbne, lod Bugge, med Gehejmearkivar G. J. Thorkelins Tilladelse, de originale Kort og Journaler og de stukne Kobberplader føre til Gehejmearkivet, hvor der intet skete dem, hvorimod en stor Mængde Kortaftryk, Papir, Instrumenter m. m. brændte hos Bugge. Da den store Katastrofe var overstaaet, stillede Bugge følgende Forslag i Mødet den 4. December 1807 om Kortenes Opbevaring i Fremtiden: »I Henseende til Korternes Bevaring for efter Tiiden for at betrygge sig, deels for Ilds Vaade, deels for et fiendtlig Bombardement eller andet voldsomt Overfald, da vil de originale Opmaalings Carter formodentligen al Tiid være sikrere paa et offentlig Stæd end i et privat Huus. Jeg skulde give mig den Ære at foreslaae om de ey maatte henlægges i Geheime Archivet, som bedste og sikreste af alle Archiver. Hr: Justiceraad Thorkelin har havt den Godhed at vise sig beredvillig, naar man der om vil forskaffe det Kongelige Danske Cancellies Tilladelse. Naar dette saaledes biefaldes, da forstaaer det sig af sig selv, at ikkun Carter udtages efter haanden, som de reduceres og reentegnes, og at de, saa snart dette er skeet igien i Archivet henlægges.« Selskabet rettede straks en Henvendelse til Kancelliet, men Flytningen af Originalkortene og Journalerne til Gehejmearkivet synes først at være sket i 1815 efter Bugges Død. Om Opbevaringen af Kobberpladerne til de færdige Kort udtalte Bugge, ligeledes i Mødet den 4. December 1807: »Med Kobber Pladerne har det en anden Beskaffenhed; disse bruges ideligen til Aftryk, omendskiøndt der al Tiid gøres 100 Aftryk afgangen. De maae forsigtigen bevares; de taale ingen idelig Transport, fordie de derved kunde erholde Buler, eller bøies eller paa anden Maade beskadiges. De maae derfor bestandigen blive staaende hos den paalidelige Mand, som man har antaget til deres Aftrykning, for nærværende Tiid Hr: Kobberstikker G. Haas. De ere altsaa udsatte for en muelig opkommende Ildebrand, og aldeles at tabes. Det vilde overstige Selskabets Kræfter at lade dem tegne og stikke paa nyt; og naar man regner for Tegning 200 rdr og for Stikningen 800 rdr, udgiør det 1000 rdr for hver Korte og for 14 Carter 14000 rdr; hvilket i Assurance Premie aarligen udgiør circa 50 rdr.« Selskabet besluttede herefter at lade Kobberpladerne, men ikke de aftrykte Kort, assurere.

Efter Th. Bugges Død i Januar 1815 og den derpaa følgende Nedsættelse af en ny Landmaalingskommission stillede denne straks et Forslag til Opbevaring af Landmaalingsarkivet, indtil Selskabet selv fandt en dertil egnet Plads: »1. At de Concept-Carter, trigonometriske Journaler og Carter, Tegninger af de indgivne Carter, tilligemed alle andre Papirer, som ikke ere fornødne ved Udgivelsen af de følgende Carter, maae afleveres til Opbevaring i Geheime-Archivet. 2. De færdige Kobberplader, samt de Carter og Journaler som behøves til de nye Carters Forfærdigelse, samt det i Forraad værende rene Papir, en Selskabet tilhørende geographisk Cirkel og nogle andre Instrumenter tilligemed de ved Forretningens Bestyrelse fornødne Protocoller og andre Papirer, foreslaae vi at giemmes i det Kongelige Søkort-Archiv paa Gammelholm, hvor jeg Løvenørn tilbyder mig at forskaffe Plads dertil naar Selskabet vil bekoste de fornødne Skabe, ligesom jeg ogsaa tilbyder at den foreslagne Landmaalings-Commission sammesteds kunde holde sine Møder, og Commissionens Skriver have sit Comptoir.« I Mødet den 17. Marts 1815 sluttede Selskabet sig til Kommissionens Forslag, og der indhentedes Erklæringer fra Gehejmearkivet (Thorkelin), Søkortarkivet (Løvenørn) og det Danske Kancelli herom. De vedtagne Bestemmelser optoges i den for Kommissionen givne Instruks (jvfr. S. 63), og Flytningen blev udført. Kommissionen modtog ved denne Lejlighed alle de færdige Kobberplader fra Kobberstikker G. Haas til Opbevaring i Søkortarkivet.

Selv om Udfærdigelsen af de planlagte Kort i Midten af 1830erne var Afslutningen nær, stod dog forskellige Opgaver tilbage for Landmaalingskommissionen (S. 86 f.). I Marts 1835 suppleredes Kommissionen med C. L. Bendz og C. F. R. Olufsen, og i November s. A. ansattes Kaptajn O. N. Olsen som fast Korttegner og Topograf ved Kommissionen. Kort Tid senere foreslog C. F. R. Olufsen paa Kommissionens Vegne i Selskabets Møde den 17. Juni 1836, at Selskabet skulde leje et Lokale til Kobberstikkerne og Kortarkivet. Dette godkendtes, og der bevilgedes 200 Rbd. rede Sølv til Betaling af Husleje. I en Lejlighed i Store Kongensgade No. 249 blev Kortarbejderne derefter fortsat, indtil Generalstaben overtog dem. Betalingen af Lejen overtoges af Kongens Kasse fra det Tidspunkt, da Statens Bidrag til Selskabet ophørte, indtil Lejligheden kunde fratrædes (jvfr. Bd. II. S. 530–31).

6. SALG AF KORT

Kommissionær.

Efter Udgivelsen af hvert enkelt Kort uddeltes fra 1781 Eksemplarer deraf til de Medlemmer af Selskabet, der udtalte Ønsket om at faa dem. Endvidere skænkedes de til enkelte Biblioteker, videnskabelige Institutioner, Skoler og Personer, f. Eks. til fremragende Gæster ved Selskabets Møder. Kongen modtog Eksemplarer paa særligt Papir. Men desuden blev Kortene udbudt til offentligt Salg.

Vajsenhusets Boglade, der forestod Trykningen og Salget af den første Række af Selskabets »Skrifter« indtil 1779 (Bd. II. S. 145), var den første Kommissionær for Salget af Kortene. For at bekendtgøre Kortenes Udgivelse udarbejdede Chr. Hee i Maj 1771 følgende Avertissement¹:

»Herved averteres, at den nordostlige Fierdedeel af Siælland, som under det Kongl: Videnskabers Societets Direction er bleven optagen, er nu kommen fra Trykken, og sælges paa Waisenhuus Bogladen for 3 ½ Danske. Det er stukken af tvende Franske Graueurer, som efter Kongl: Ordre skulle fuldføre de øvrige trende Fierdedeele. Til Carte-Væsenets destobedre Befordring blev der i Aaret 1769 d: 7de Julii givet dette Allernaadigste Privilegium, at disse Carter ei maae efterstikkes eller indføres her i Landet under 10 Rixdalers Straf for hver Carte². Naar alle 4re Carter over Siælland ere udkomne, skal der endnu udgives et Carte over heele Øen, hvorpaa skal findes det trigonometriske Arbeide tilligemed de fornemste Stæders Latituder, Longituder og Distancer fra det Kongl: Observatorio i Kiøbenhavn. Hertil skal føyes en kort Afhandling om Arbeidsmaaden, som er holdet saavel ved det Geodætiske, som trigonometriske Arbeide, og en historisk Efterretning om de, som have havt med dette Geographiske Værk at bestille. Forbemeldte Carte, næst dette, som udkom for 2 Aar siden over Kiøbenhavns Amt, er det allerførste i sit Slags, som efter rigtige Landmaalings, samt astronomiske og trigonometriske Operationer har seet Lyset under de danske Kongers Regiæring. Man ønsker, at det maatte finde almindelig Biefald hos Elskere og Kiendere og at det heele geographiske Værk maatte lykkelig bringes til Ende under vor Allernaadigste Monarches Regiæring.«

Formentlig samtidig med at Vajsenhuset i 1779 ønskede sig fritaget for at have Selskabets »Skrifter« i Kommission (Bd. II. S. 145), blev Forhandlingen af Kortene overdraget den af F. C. Mumme i 1728 grundlagte Boghandel paa Børsen, der efter Stifterens Død 1759 blev ledet af Joh. Fr. Heineck († 1780) og Joh. Jak. Faber († 1792). I Opgørelsen over Hielmstiernes Dødsbo 1780 er det bemærket, at Mummets Boghandel skyldte Selskabet 86 Rd. 4 ½ for resterende solgte Kort, samt 300 Rd. for de til den solgte Kobberplader til Olafsen og Povelsens »Reise igiennem Island«. Th. Bugge paatog sig ved denne Lejlighed at undersøge Sammenhængen med Kortenes Udsalg, og efter Forhandling paatog Boghandelen sig at sælge Kortene paa følgende Vilkaar³: »a) at Societetets Tilgodehavende bliver staaende uden Rente, saalænge de ere dets Mandatarier. b) at de betaler comptant ikke allene de Carter, de nu have faaet og ere usolgte, men endog de, som de herefter maatte requirere. c) at det ellefte Carte gives dem pro labore, og et Aftryk desuden af hvert Carte til Skildt. d) at de

¹ Meddelt efter Manuskript i Selskabets Arkiv. Er ikke trykt i »Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager« for Aarene 1771 og 1772.

² Jvfr. S. 111.

³ Efter Kassekommissionens Protokol for 17. Jan. 1781.

aldrig fordre mindre end 20 Carter, og at de forbinde sig under Contractens Forbrydelse og anden Straf aldrig at lade nogen forgieves søge Carter hos dem eller sælge dem for høiere, end Societetets Priser.« Den nyoprettede Kassekommission sluttede sig hertil i Kommissionens første Møde den 17. Januar 1781, og den paalagde Sekretæren at oprette Kontrakt med Boghandelen. Ved en Opgørelse den 30. Januar 1781 fandtes Mummies Gæld til Selskabet at være i alt 600 Rd., hvoraf 100 Rd. betaltes straks, 100 Rd. skulde betales et Aar efter, »og de 400 rd hos dem blive staaende til saalænge den contract hvorefter de forhandler Societetets Carter ophører, uden Renter; alt ifølge den originale contracts nærmere Tilhold som i Cassen er henlagt«. Efter Heinecks Død 1780 antog Faber en Kompagnon, Andreas Nitschke († 1814), og i 1782 blev Johann Heinrich Schubothe Svend, senere Handelsbetjent i Boghandelen. I 1794 ønskede Nitschke at afstaa sin Boghandel, og han udbetalte Selskabet de indestaaende 400 Rd., hvorefter Kortsalget fra Nytaar 1795 blev overdraget den nye Ejer, J. H. Schubothe, der med Selskabet sluttede følgende Kontrakt af 9. Februar 1795:

»1. Udi Provision er mig tilstaaet ti af Hundrede; hvorimod jeg skal gjøre Afregning to gange aarlig, nemlig til ultimo Junii og ultimo December; da jeg promte skal betale saa mange Karter, som jeg ikke til hver af disse Terminer har usolgt tilbage; hvilke om forlanges af mig skal foreviises; jeg skal skriftlig requirere de behøvende Karter hos Selskabets Directeur for Kartevæsenet, som for nærværende Tid er Herr Justits-Raad Bugge. Min Debet til Societetet skal aldrig blive større end 150 Rdlr. imellem hver Termin, og naar jeg imidler Tid skulde behøve Karter til udsalg; da er jeg forbunden at afdrage, og til fornævnte Herr Justits-Raad Bugge, eller hvem anden Societetet dertil berettiger, at betale saameget at min Gield aldrig overstiger de fastsatte 150 Rdlr. Disse Afbetalinger bliver af S. T. Herr Justits-Raad Bugge (eller hvem anden dertil, som Modtager, i Fremtiden kunde blive beordret) afskrevne i min Contra-Bog, hvori tillige de mig leverede Karter specificeres, saa, at Contra-Bogen altid kan tiene til Beviis, naar jeg til de fornævnte tvende Terminer til Selskabets Secretaire skal, som forskreven staaer, gjøre Afregning og betale det virkelig solgte mod Afdrag af den mig tilstaaende Provision.

2. Udsalget af Societetets Karter er mig, for Kiøbenhavn og de danske Provinzer, eene og allene overdraget; jeg derimod binder mig til, aldrig at fordre eller tage høiere Betaling for noget af Societetets Karter, her eller udenlands, end den Priis, som af Societetet enten nu er sadt eller herefter sadt vorder; men forpligter mig helligt til at lade mig nøye med den mig tilstaaende Provision 10 pro Cto og ej videre.

3. Og saa skal jeg være forbunden altid at forsyne Publikum med de udkomne Karter til de bestemte Priser, og saa fremt det skulle skee at nogen skulde andrage og gotgiøre at han hos mig havde forlangt af Societetets Karter til den gangbare Priis og ikke dermed var bleven tient, skal Contracten paa min Side strax ansees

som brudt, og jeg være pligtig at betale de Karter jeg haver i min Værge, med mindre jeg skulde kunde gotgiøre at have forlangt Karter paa den i § 1 foranførte Maade, og ej kundet bekõme sãme.

4. Saalænge jeg nøjagtig opfylder de forestaaende Puncter, skal denne Contract blive i sin Kraft, indtil den paa enten af Siderne, med et Fierdingaars Frist, vorder opsagt.«

Salget af Selskabets Kort gennem Schubothes Boghandel var stort, og Selskabets Indtægt ved Salget var i en Aarrække meget betydelig (jvfr. følgende Afsnit om Regnskaber). Ved en Ombytning i 1808 af nogle makulerede Kort meddeles det saaledes, at der i Løbet af 8 Aar var solgt 8000 Kort. To Gange om Aaret skete der Afregning over de modtagne og de resterende Kort, og Beløbet for de solgte Kort med Fradrag af Rabat indbetaltes til Selskabet. Ifølge en Forordning i 1813 paalagdes der Boghandlere en Afgift paa 8 % af Salg af Bøger og Kort. Samtlige Boghandlere indgav dog Ansøgning om Fritagelse for denne Afgift og støttedes deri af Universitetet.

Som en Følge af de urolige Tilstande under Krigen med England blev det ved kgl. Befaling i 1814 paabudt, at Selskabets Kort ikke maatte udleveres, og Politimesteren forseglede Oplaget hos Schubothe, »paa det at, som han sagde, uvedkommende ey skulle kiøbe dem«. I Selskabets Møde den 7. Januar 1814 meddelte Th. Bugge, at Selskabet i 1813 havde haft en Udgift paa 16 200 Rd. D.C. til Kort og Papir, og selv om der i samme Aar var modtaget ca. 8200 Rd. D.C. for Salg af Kort, blev der dog et Deficit i Selskabets Kasse paa 8000 Rd. D.C., som ikke kunde indvindes. Bugge saa ingen Udveje herfor, men udtalte i Mødet: »I disse kritiske Øjeblikke, som overalt truer Fædernelandet, kan vel ingen videre Foranstaltning foretages til dette Forbuds enten Formildelse eller Ophævelse; men man maae roligere forvente det, som vi alle ønske, et for Danmark lykkeligt Udfald.« Som bekendt fulgte Fredslutningen snart herefter, og Kortsalget kunde genoptages.

Interessen for Selskabets Kort blev i Tidens Løb stigende i Hertugdømmerne og i Udlandet, og der indkom flere Anmodninger om at maatte sælge Kort. Landmaalingskommissionen mente, at man ikke burde tage disse i Betragtning, da det ikke vilde være bekvemt at have Afregning med mere end een Kommissionær. Den eneste Fordel ved at have Udsalget paa flere Hænder vilde være, at der blev Oplag af Kort i Provinsen, saaledes at Liebhave straks kunde tilfredsstilles uden at afvente Forskrivning fra København. En saadan Fordel maatte dog ogsaa kunne opnaas ved en Modifikation af Kontrakten med Schubothe, og i Juni 1815 foreslog Kommissionen at slutte en ny Kontrakt, hvorefter Schubothe forbandt sig til at have Oplag af Selskabets Kort hos sine Kommissionærer i Provinsen mod af de 10 % Rabat at give dem 5 % for Udsalget. Dette Forslag billigedes af Selskabet, og en ny Kontrakt afsluttedes.

J. H. Schubothe, der siden 1804 havde været Hofboghandler, døde i 1828, hvorefter hans Svigersøn, B. S. Langhoff, der videreførte Boghandelen, fik overdraget Kortsalget. Ogsaa Blankensteiner & Søn ansøgte om at faa Salget overdraget. Den

Schubothske Boghandel fortsatte saaledes Korthandelen, der i øvrigt nu stadig blev ringere, indtil Generalstaben i 1843 overtog Kortoplaget og Salget deraf.

Blandt de Boghandlere, der søgte om Tilladelse til at sælge Kort, skal nævnes Firmaet »Rothes Arvinger og Profit« paa Børsen, stiftet af Hofboghandler Joh. Gottl. Rothe. Denne Boghandel foreslog i 1783 at lade aftrykke nogle Kort efter Selskabets Plader for at sælge dem i Tyskland for to Mark Stykket og ellers intetsteds. Selskabet turde dog ikke imødekomme dette Forslag, da Misbrug af den lave Pris næppe kunde undgaas. – I 1801 søgte en Medinteressent i en Kunsthandel i Wien, Joseph Sonnenleitner, om Tilladelse til at sælge Kort i Tyskland og Italien. Selskabet fandt imidlertid hans Tilbud ufordelagtigt og for risikabelt, og det svarede ham, »at man har en Commissionair her med hvilken man er særdeles vel fornøjet, og man ey finder det fornødent eller gavnligt at have flere«. – Boghandler Perthes i Hamborg ønskede i 1805 at faa Salgstilladelse. Han henvistes til Schubothe, idet Th. Bugge i Selskabet fremhævede følgende Risikomomenter: »Disse merkantilske Transactioner, Carternes Jndpakning og Bortsending, Risiko for Forlies paa Søen, de indløbne Vexlers muelige Protest, og flere Uleiligheder og Vidtløftigheder, som ey forud kan sees, ville formodentligen bestemme Selskabet til ey at befatte sig med denne Handel.« I 1807 og 1808 henvendte tre Boghandlere i Slesvig og Flensborg sig til Selskabet om at faa Kort i Kommission, men forgæves. Den geografiske Landmaaler A. C. Gudme, der var bosat i Kiel, søgte i 1814 om Tilladelse til at faa et vist Antal Kort til Salg i Slesvig paa samme Betingelser som Schubothe. Schubothe, der som Regel sendte Kort i Kommission til Slesvig, Flensborg, Kiel og Hamborg, havde intet at indvende mod Gudmes Ønske, men fandt det rigtigst, at Prisen beregnedes i rede Sølv, »for derved at forebygge, at disse vore nøiagtige danske Korter ikke for Spot-Priis, imod de udenlandske Karter, skulle blive en Handelsgreen for det hele Tydskland«. Selskabet besluttede dog ved Afstemning eenstemmigt, at man ikke kunde indlade sig paa denne Handel, og at Gudme maatte henvende sig til Schubothe om Kort. Landmaalingskommissionen synes dog i 1815 at have afvejet fra sit hidtidige principielle Standpunkt, idet den tilstod Boghandler Jacob Deichmann, Søren Gyldendals Svigersøn og nu Ejer af den Gyldendalske Boghandel, samme Rabat som Schubothe, naar han forlangte Kort i Partier og betalte dem kontant. Selskabets Sekretær, H. C. Ørsted, gjorde imidlertid Deichmann opmærksom paa, at hans Forlangende stred mod Kontrakten med Schubothe, og Deichmann ønskede derfor ikke Sagen videre refereret.

Kortpriser.

Fra Kortsalgets Begyndelse var Prisen for Selskabets Kort gennem en lang Aarrække den samme, 4 Mark for hvert Kort. Men paa Grund af Krigstilstanden og de daarligere økonomiske Forhold efter 1800 var Fremstillingsomkostningerne stadigt stigende. Th. Bugge meddelte saaledes i Mødet den 1. Marts 1805, at Papiret, som for

15 Aar siden kostede 32 Rd. for hvert Ris, nu kostede 42 Rd. Sværte og Trykkeløn var dyrere; Aftryk af 100 Kort blev for 15 Aar siden betalt med 7 Rd., men var nu steget til 12 Rd. De bedste tyske Kort betaltes nu med 6 à 9 Mark Stykket, og de bedste engelske med 2 Rd. Bugge foreslog Prisen forhøjet til 5 Mark og udtalte i øvrigt i Mødet: »Om end Selskabet forhøyer Priisen paa sine Carter til 5 Mk., saa ere de dog forholdsmæssigen bedre Kiøb end gode fremmede Carter af samme Størrelse og af samme Reenhed og Godhed i Stikning; ikke at tale om at vore Carter overgaar de fleeste fremmede i geographisk og astronomisk Nøiagtighed. Da Debeten til fremmede i de sidste Aar er voxet betydeligen saa at nu aarligen sælges Carter for en Værdie fra 7 til 900 Rdr., saa er det aldeles ikke Selskabet, som der ved vinder, men Bog- og Kortehandlerne, som lade sig de danske Carter betale med 9 a 10 Mk, foruden den Gevinst, som de have paa Coursen.« Selskabet besluttede herefter at forhøje Prisen til 1 Rd. Schubothe fandt imidlertid denne Pris saa høj, at den kunde skade Salget, og i Mødet den 5. April 1805 vedtoges det derfor at fastsætte Prisen til 5 Mark, som ogsaa var Bugges Forslag. Samtidig bestemtes, at der med Kortene skulde følge en trykt Fortegnelse med de forhøjede Priser.

I de følgende Aar var alle Omkostninger saavel ved Opmaalingerne som ved Kortfremstillingen meget stærkt stigende paa Grund af Pengenes formindskede Værdi og den deraf følgende Dyrtd. I Anledning af en Ansøgning til Kongen i 1811 om forøget Tilskud til Kortfremstillingen omtalte Th. Bugge, at »Selskabet sælger sine Carter for den meget lave og ringe Pris af 2 Rdr D.C. og altsaa i slette Penge, da i andre Stater for Carter af mindre Størrelse, Godhed og Skønhed tages 3 rdr i gode Penge, hvoraf følger, at det for et hvert af sine geographiske Carter burde efter nærværende Cours have circa 20 rdr«. For imidlertid at give Ansøgningen større Vægt, udtalte Bugge videre: »Da det ere de kongelige civile og militaire Betiente, som ofte til deres Embeds Forretninger ey kan undvære men maae kiøbe disse Carter, og det er netop disse, som have mindst Raad til betydelige Udgivter, saa forhaabede Selskabet at denne dets patriotiske Redebonhed og Uegennyttighed maatte komme i Betragtning.« I April 1812 steg Prisen igen til 3 Rd. D.C., og efter Bankerotten i Januar 1813 fastsattes Prisen i Mødet den 6. Februar til 8 Mark Rigsbankdaler, hvilket dog i det følgende Møde ændredes til 7 Mark Rbd. eller 7 Rd. D.C., »da man al Tiid kan forhøie Pri-serne«. En saadan forudset Prisforhøjelse blev ogsaa hurtig nødvendig. Kobbertrykkeren Georg Haas, som hidtil havde faaet 40 Rd. D.C. for Trykning af 100 Kort, forlangte nu fem Gange saa meget. I Mødet den 21. Maj 1813 bevilgedes der ham fire Gange saa meget eller 160 Rd. D.C., og som en Følge deraf forhøjedes Kortprisen fra 11. Juni s. A. til 2 Rbd. Til Sammenligning tiende, at Blankensteiner solgte lignende Kort over Holsten for 30 Rd. D.C. Forhøjelsen synes dog kun at være fra 8 til 10 Mark Rbd.

Samtidig med Afslutningen af en ny Kontrakt med Schubothe i 1815 (S. 148) blev Kortprisen atter bragt paa Bane, og Landmaalingskommissionen stillede Forslag om en klækkelig Forhøjelse fra 10 til 18 Mark Rbd. N.V. Forslaget motiveredes med følgende Beregninger:

»For nærværende Tiid er Prisen paa Selskabets geographiske Carter 10 ½ Stykket – Heraf gaaer 1 ½ til Rabat for Udsalget, 2 for Papiir, og 2 for Trykning, i alt 5 ½. Sælges af et Kaart 1600 Aftryk i en lang Række af Aar, saa faaer Selskabet 1333 Rbdr. N.V. For denne Sum maa udredes det Selskabet bidrager til Landmaalernes Lønninger i 2 à 3 Aar, som er Middeltallet af den Tiid, de hidtil haver behøvet for at opmaale saa stort et Stykke som falder paa et Carteblad, – dette udgør 1600–2400 Rbdaler, hvortil kommer endnu Cartets Stikning som ikke kan regnes ringere end 1000 Rbd. foruden andre Udgifter. Følgelig har Selskabet intet Cart under circa 3000 Rbd, som maa udredes i 2 à 3 Aar, medens intet Cart kan uden Opstikning, det er uden nye Udgifter, indbringe mere end 1333 Rbd som indkomme successive, og da tabes circa 1700 Rbd paa hvert Cart, naar det sælges for 10 Rb ½. Denne lave Priis har en anden ufordeelagtig Omstændighed til Følge, nemlig denne, at det er de gode, eller dog de bedre Aftryk, der for nærværende Tid sælges for $\frac{1}{3}$ af deres Værdie, og at man, naar Pengevæsnet engang bliver bedre, ikke har andet end slette Aftryk af forslitte Plader tilbage, som vanskelig ville finde Afsætning. Paa disse Grunde anseer Commissionen det for nødvendigt, at Prisen paa Carterne forhøies, og indstiller, at den indtil videre maa være 3 Rbd istedet for 10 ½. Selv ved denne Forhøielse svarer Prisen ikke til Udgifterne, eller bringer det Forhold tilveie, som havde Sted fra 1805 af, da Carterne kostede 5 ½ d: C: Stykket, og den er endnu kun $\frac{3}{5}$ af hvad den burde være, som er 5 Rbd. Denne Forhøielse kan ingen Betænkelighed have, thi om endog Afsætningen skulde formindskes noget, saa maa Selskabet hellere ønske dette, end en stor Afsætning til den nu gjeldende Priis, da f: Ex: 50 Carter à 10 ½ give en reen Indtægt af 42 Rbd:, hvorimod 25 Carter til 18 ½ giver reen Indtægt af omtrent 50 Rbd, hvorved Pladen enda skaanes. Som en Aarsag mere til at forhøie Prisen maa Commissionen anføre, at Carterne nu begynder at søges meget i Hertugdømmene, ligesom ogsaa i Udlandet, hvorved Carterne der, formedelst Pengekursen, enten ere i en Priis, som maadelige tyske Carter her neppe kan faaes for, eller ogsaa de, som sælge dem der, erholde en meget stor Profit.«

I Selskabets Møde den 9. Juni 1815 vedtog Selskabet at udsætte Prisforhøjelsen, til den kgl. Resolution vedrørende Budgettet var modtaget. Der foretoges imidlertid ingen Prisforhøjelse, og Prisen vedblev i en lang Aarrække at være 10 Mark for Kort af sædvanlig Størrelse, lidt lavere Pris for de smaa og lidt højere for de dobbelte Kort. I 1833 foreslog Landmaalingskommissionen at nedsætte Kortprisen fra 10 til 7 Mark, men Selskabet besluttede at nedsætte den yderligere til 1 Rbd. i Sedler for den almindelige Kortstørrelse. Det sidste af Selskabet i 1842 udgivne Generalkort over Danmark og Slesvig var planlagt i flere Udførelser, og Prisen derfor fastsattes i April 1842 saaledes: 1) Uden Illumination, dog illumineret Hjørnekort 10 Mark, 2) Med illumineret Vand og politiske Inddelinger 15 Mark, og 3) Fuldstændig illumineret 3 Rbd.

7. UDLAAN AF ORIGINALE KORT

At de første paa nøjagtige Opmaalinger i Marken grundede Kort over Danmark i Samtiden maatte vinde stor Opmærksomhed var naturligt, og de originale Kort fandt hurtig Anvendelse for adskillige civile og militære Formaal. Mange Personer og Institutioner i Ind- og Udland modtog Kortaftryk som Gave ved særlige Lejligheder eller til specielle Formaal. Men i en lang Række Tilfælde var Kortaftryk ikke tilstrækkelige, og Selskabet maatte derfor Gang paa Gang udlaane de originale Konzeptkort og Journaler med de udførte Beregninger.

Nytten af de geografiske Kort er flere Gange fremhævet. Th. Bugge skriver saaledes om deres Anvendelse¹:

»Ved det Kongelige Rentekammer har man brugt dem til Skoledistricters Indretning, Landeveies Anlæg og Forkortning, Amternes bedre Inddeling, og ved mange andre Leiligheder, hvor nøiagtig Kundskab om Stædernes rigtige Beliggenhed og Landets Størrelse ei kan undværes. Ved den Kongelige Marine har man brugt deels de trigonometriske Opmaalinger, deels Søekysternes, som en sikker Grundvold, hvorpaa man har bygget vore Farvandes omstændelige Opmaalinger, og Grundenes rigtige Anlæg.«

I sin Fremstilling af Landmaalingens Historie 1761–1821 skriver Søren Bruun bl. a. vedrørende »Nytten af de geographiske Carter, den Kongen og Fædrenelandet hidtil har havt, og fremdeles tør love sig«²:

»De geographiske Concept Carter og de paa samme bestemte Hoved-puncter tiene til Grundlag for specielle militaire Carter, saa og til nøyer at affatte de saa kaldte Croqvij; afbenyttes fordelagtigen til at bestemme Directionen af den retliniede Vey mellem fraliggende Objecter, og til deraf at erfare de Hindringer, som kunde møde sligt Anlæg; da Carterne vise Veyenes Længde og Retning, saa vil ved Brug af disse Disputer kunne afgjøres angaaende Distancerne mellem Stæderne til Efterretning for de Reisende, ligesom og Tvistigheder angaaende Korn Tiendens Befordring i 1 Miils Afstand fra Kirken m. v. Adskillige physiske Slutninger ville af disse Karter kunne uddrages til Strand-Kysternes, Søernes, Mosernes og Skovenes Af- og Tiltagelse. De langs Kysterne bestemte Hoved-Objecter og deres ved astronomiske og trigonometriske Beregninger bestemte Længde og Brede tiene de Kongelige Søekystmaalere til Lættelse, i nøyer at construere de hydrographiske Carter; m. v. Desaarsag har Udlaan og Copier af disse Carter og didhenhørende fundet Sted til Rentekammeret, Søe- Land- og Vey-Etatens Afbetiening, og formentligen tient til Veyledning ved for benævnte og flere Arrangements.«

¹ Selskabets »Skrifter«, Nye Samling 4. Del. 1793. S. 606.

² Manuskript i Selskabets Arkiv.

Søren Bruun fremhævede naturligvis desuden den store Betydning, som de geografiske Kort havde for den økonomiske Landmaaling, for hvilken Bruun nærede en ganske særlig Interesse (jvfr. S. 162).

Blandt Laanerne af Selskabets originale Kort var de kongelige Kollegier, og da først og fremmest Rentekammeret, under hvis Omraade hørte alle Landvæsenssager, Vejvæsenet, Matrikels- og Udstykningsvæsenet. Hertil kom den naturlige Fordel, at Kortene siden 1783 opbevaredes i Rentekammerets Lokaler. I Januar 1785 udlaantes 7 originale Kort over Sjælland til Kopiering, og for at der ikke skulde ske nogen Skade, lod Kammeret Arbejdet udføre ved en af de geografiske Landmaalere, John Johnsen. Udleveringen fra Kortskabet foretoges i mange Aar af Niels Morville under Iagttagelse af en omstændelig Kontrol (jvfr. S. 143 f.). Kopieringen maatte ske i Rentekammerets Lokaler, og Kortene maatte ikke bringes til noget privat Hus. Efter de første Aar foreligger ingen Korrespondance om Udlaan, og det maa formodes, at dette senere fandt Sted under mindre komplicerede Former.

Et andet Kollegium, der i vid Udstrækning gjorde Brug af Selskabets originale Kort, var Admiralitetskollegiet, hvorunder det i 1784 oprettede Søkortarkiv sorterede. Under dette Arkivs første Direktør, Poul Løvenørn († 1826) udgaves en Række danske Søkort, paa hvilke Kystlinierne med Bredde og Længde var aflagt efter Selskabets geografiske og trigonometriske Opmaalinger. Søkortarkivets egentlige og nye Arbejde var Opmaaling og Placering af Grundene, hvilket Arbejde lettedes meget ved Anvendelsen af de mange Punkter paa Kysterne og inde i Landet, som ved Selskabets Opmaalinger var bestemt med stor Nøjagtighed. De geografiske Korts Paalidelighed var saaledes den egentlige Basis for Grundenes rigtige Beliggenhed i Søkortene. Det første Udlaan skete i Februar 1785 med Selskabets Tilladelse, da Løvenørn af Admiralitetskollegiet beordredes til at udfærdige Kort til Brug for Opmaalingen af Farvandene ved de danske Kyster. Laanet omfattede Kortene over Sjælland og Fyen med omliggende Øer. I August 1790 indsendte Selskabets Medlem, Navigationsdirektør C. C. Lous et af ham sammen med Broderen, Kontreadmiral A. Lous udarbejdet Kort over Kattegat. I sin Henvendelse til Selskabet omtales Kortet »som en Frugt af de fortreffelige under dets Direction anstillede Geographiske Opmaalinger saavel som af den Schenmarske¹ ligesaa accurate opmaalede Triangel-Suite fra Fridricsstad i Norge langs de Svenske Kyster til Cimbrishamn i Skaane«. Og videre siges der: »Jeg smigrer mig, at Selskabet vil see med Behag, at formedelst dette under dets Opsyn fortsatte herlige Opmaalings Arbeyd, ogsaa Hydrographien hos os har vundet anseeligen, da Landenes Beliggenhed i dette for de Danske Søfarende saa vigtige Farvand nu paa det nøyagtigste er bestemt.« Det kobberstukne Kort var i 1790 udgivet af Søkortarkivet. I Marts 1791 indleverede C. C. Lous et Skrift om Grundlaget for de af ham affattede og ved kongeligt Privilegium publicerede Søkort, og især det i 1790 udgivne Kort over Kattegat, og han ønskede Skriftet offentliggjort i Selskabets »Skrifter« med ledsagende Kort. Efter Udtalelse af Th. Bugge, N. Mor-

¹ Nils Schenmark, 1720–88, Professor i Matematik i Lund.

ville og J. N. Tetens besluttede Selskabet imidlertid at svare Lous, at Skriftet ikke kunde optages, da en stor Del deraf allerede var offentliggjort i Sverige. Bugge ledsagede desuden sin Udtalelse med en Kritik af de udførte svenske Triangulationer. Selskabet ønskede derimod, at Skriftet »in perpetuum rei memoriam« maatte henlægges i Kortarkivet, efter at det var underskrevet og verificeret af Lous. Skriftet blev imidlertid samme Aar udgivet uden for Selskabet¹. Brødrene Lous' Kortprivilegium blev i 1790 købt af Søkortarkivet.

I de følgende Aar udlaantes de originale Kort hyppigt til Admiralitetskollegiet for Kopiering i Søkortarkivet, saaledes i 1796 for Opmaaling mellem Læsø og Fladstrand og Bestemmelse af Trindelen Grund, og i 1801 drejede det sig om Kort over den jyske Østkyst og den fynske Kyst ved Lillebælt. Selskabet udtalte ved denne sidste Lejlighed, at det var ønskeligt, om man een Gang for alle ved Søkortarkivet vilde tage Kopier af de Kyster, der var Brug for og udlaane dem til Marinen. Det følgende Aar udlaantes de trigonometriske Opmaalinger og Beregninger over Lillebælt, men disse ansaas for saa vigtige og uerstattelige, at Udlaan kun maatte finde Sted i Th. Bugges Hus. Senere laante Admiralitetskollegiet Kort over Jyllands Vestkyst. Men da Kollegiet i 1805 ønskede Laan af Triangelkortet Syd for Ringkøbing, gav det Anledning til, at Bugge i Mødet den 15. November 1805 udtalte følgende:

»Det har kostet megen Umage og Tiid at samle alle de geographiske Landmaalings Carter liige fra Skagen og saa langt som allerede er opmaalt langs med Jyllands vestre Kyst til Husum; hvilke alle have været udlaante til Capitaine Munk, der opmaaler Grunde; fleere af disse Carter have været udlaant 2 à 3 Gange, da han dog paa en Gang baade kunde og burde have gjort al den Brug der af, som han ønskede. Der ved er naturligen for mig ved Udleveringen spildt megen Tiid. De geographiske Opmaalings Carter kunde være mere end tilstrækkelige nok til Søkorters Construction, vore Kortet kan paa 1000 Alen ikke feyle 5 Alen, og altsaa paa en Miil ikke en Gang 60 Alen. Det ville være en Latterlighed af Søkortet at forlange større Nøyagtighed. Dette gjør i Længde en Feil af $27/10$ Sec: og i Brede $13/10$ Secund. Man kan dristigen adspørge en Søemand om han ved det meest kunstige Seilads og det allernøyagtiste Bestik ey kan feile 10 ja 100 Gange saa meget, og hvor til skal da de trigonometriske Carter, som endnu give til vore Land Carter en større Grad af Nøyagtighed. Imidlertid er de trigonometriske Carter herfra afcopierede og meddelte, og man maae da gjøre liige saa ved disse. Det indstilles om man ey i Svar Skrivelsen til Admiralitetet skulde lade den Tanke indflyde at paa alle de over Dannemark udgivne Søe Carter burde paa Titelen sættes grundede paa de geographiske og trigonometriske Opmaalinger samt astronomiske Observationer foretagne under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse. Ved Søe Carte Archivet har man virkeligen pralet med laante Fiædre, og udgivet et af Selskabets betydeligste Arbeider for sit eget; det er ikkun Grundene

¹ C. C. Lous: Forklaring over Grundene, hvorpaa de af mig fra A. 1770 forfattede danske Søekaarter, især det i A. 1790 udgivne forbedrede Kattegats-Kaart beroer. Kbh. 1791.

som man da der har ladet opmaale og indtegne i vore geographiske Opmaalinger, al Berømmelse for den geographiske og astronomiske Nøyagtighed tilkommer Videnskabernes Selskab.«

Paa dette vigtige Spørgsmaal svarede Admiralitetet i April 1806, at Selskabets Navn ikke kunde sættes paa Søkortene, »men at det deels er deels kan indføres i Beskrivelsen«. Samtidig hermed udbad Admiralitetskollegiet sig Laan af de geografiske Kort over Bornholm, men da Arbejdet med Tegning af Kort over denne Ø ved Th. Bugge jun. og C. F. Wilster netop foregik (jvfr. S. 107), maatte Laanet udsættes. De geografiske Kort udlaantes, da de var færdige ligesom det trigonometriske, der afsluttedes i Sommeren 1806 ved Th. Bugge jun. Som tidligere nævnt (S. 145) opbevaredes de i Brug værende Journaler, Kort m. m. fra 1815 i Søkortarkivet, ligesom Landmaalingskommissionen fik Kontor dér. I 1815 udkom Poul Løvenørns »Samling af Efterretninger for de Søfarende henhørende til det voxende Kaart over Nordsøen« med et Kort over Nordsøen, ledsaget af 12 specielle Kort over de vigtigste Havne. »Den Sammenhæng, hvori dette Værk staaer med Selskabets geographiske Landmaalning, der har sat Forfatteren i Stand til, paa sit Kort, med stræng Nøiagtighed at anlægge den jydsk Vestkyst, tillader ikke at betragte det, som et Selskabet fremmed Arbeide«¹. Til Brug for et trigonometrisk Generalkort over Danmark laante Søkortarkivets daværende Direktør, Kaptajn C. C. Zahrtmann, i 1828 Selskabets Journaler, som da netop havde været udlaant til Generalkvartermesterstaben.

Det var naturligt, at Selskabets Kort maatte være af stor Betydning i en Række Spørgsmaal vedrørende Veje. Allerede i Januar 1778 udlaantes saaledes Kortene over Sjælland til en af Kongen nedsat Kommission, hvis Opgave var at planlægge en Istandsættelse og Vedligeholdelse af alle Danmarks Landeveje. Ved at benytte Selskabets Kort kunde megen Tid og mange Bekostninger spares. Senere blev Kortene over Jylland i 1795 udlaant til Generalvejkommissionen, efterhaanden som de kunde undværes i Opmaalingsarbejdet. I 1800 udlaantes bl. a. Kort over Fyen til Brug ved en forestaaende Undersøgelse af Færgestederne. Som omtalt S. 120 ønskede Kronprinsen i 1808, at de nye Landeveje skulde indtegnes paa Pladerne til Kortene over Sjælland, og til Fremme heraf maatte Landmaalingskommissionen nu laane Generalvejkommissionens Vekort.

Foruden til offentlige Institutioner udlaantes Kortene ogsaa til mange Personer med vidt forskellige Formaal. Det er foran omtalt (S. 107), at Kaptajn C. F. Wilster laante Kort i 1810 og 1811 for Fremstilling af Kort over hele Danmark, og Landmaalingsinspektør A. C. Gudme benyttede Kortet over Kiel til sin Beskrivelse af Kiel og Omegn (S. 79). Af andre Udlaan skal nævnes følgende:

Kaptajn Werner Abrahamson († 1812) laante i 1785 Kobberpladen til Kortet over Københavns Amt »til et Skrift som efter høi Befaling udgives«, nemlig et taktisk Værk, som efter Kronprinsens Befaling blev oversat og omarbejdet. Et nyt Oplag deraf udkom 1798, hvortil Kortpladen atter maatte laanes. Hans Søn, Major, senere Oberst

¹ »Oversigt« 1813–15. Kbh. 1816. S. 3.

og Kammerherre Joseph Abrahamson († 1847) laante i 1828 to af C. F. Wilster tegnede, men ubrugte Kort over det nordre Holsten til et Amtskortatlas.

Til Brug for en kongelig Kommission til Undersøgelse af Midlerne til at give Odense By en bekvem Skibsfart udlaantes i 1794 en Del Konzeptkort over Fyen.

Ved et Brev fra Kronprinsen paalagdes det i Marts 1800 Selskabet at udlaane de trigonometriske Originalkort over Sjælland til Løjtnant, senere Kammerherre og General C. F. G. du Plat († 1841) til Udarbejdelse af specielle militære Situationskort over Sjælland. I 1804 udlaantes Kortene over Slesvig til du Plat, endnu før han havde tilbageleveret de tidligere laante. I den Anledning foreslog Th. Bugge, at der kun maatte udlaanes et lille Antal Kort ad Gangen og ikke 20 til 30 Kort. Dette vedtog Selskabet, og det paalagdes du Plat at tilbagelevere Kortene over Slesvig, før han rejste paa Opmaaling.

I 1805 beordrede Kronprinsen det trigonometriske Kort over Holsten udlaant til Generalmajor, senere Chef for Generalkvartermesterstaben L. J. Binzer († 1811) der i 1806 organiserede Troppe Samlingen i Holsten.

Amtmand, Baron Michael Herman Løvenskiold († 1807) søgte i 1801 gennem Rentekammeret at faa Kopier af de originale Kort over Holbæk og Kalundborg Amter m. fl. Th. Bugge foreslog Selskabet, at man skulde undskylde sig for at udlaane disse Kort, og i Mødet den 8. Maj 1801 udtalte han herom: »Disse originale Korters enten aldeles Tab og Forkommelse eller Beskadigelse kan uden nye Opmaaling ikke erstattes. Af den Aarsag formeener Selskabet, at de ikke kan udlaanes til Afcopiering til en hver, men ikkun til en saadanne Mand om hvilken man vidste at han afcopierer dem her i Staden paa et sikkert Stæd, og at han behandler disse meer end 30 Aar gamle og til deels skrøbelige og fleere Gange afcopierede Kort med den fornødne Omhue og Varsomhed.« Til en eventuel Kopiering foresloges John Johnsen.

I 1808 udlaantes Kortet over Bornholm til Kopiering til Brug for Kommandør G. A. Koefoed († 1808) der var beskikket til Guvernør over Øen. Samme Aar bevilgedes Laan af Konzeptkort til Kaptajn ved Kronborg Fæstning J. Aubert († 1844), for at de kunde tjene som Basis for det militære Kort, som han skulde udarbejde til Afbetjening ved Fæstningens Angreb og Forsvar fra Landsiden. Ogsaa i de følgende Aar fandt Udlaan af originale Kort Sted til højst forskellige Formaal.

Det var ikke alene indenfor Danmarks Grænser, at man havde Klarhed over Betydningen af de af Selskabet udgivne Kort. Ogsaa fra Udlandet var der Bud efter dem. I Selskabets Møde den 8. Juli 1808 meddelte Th. Bugge, at den franske Regering ønskede at faa de geografiske og trigonometriske Opmaalinge i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten til Brug ved *Dépôt général de la guerre* i Paris og i Særdeleshed til Konstruktion af et meget stort specielt og militært Kort over Tyskland og tilgrænsende Stater paa 400 Blade. Der ønskedes tillige de anvendte Journaler og Beregninger samt en Beskrivelse af Instrumenter og anvendte Maalemetoder. Kongen bifaldt den franske Regerings Ønske og befalede Selskabet at fremskaffe og sende det forlangte. Af sit eget militære Arkiv lod Kongen ved C. F. Wilster udføre Kopier af de militære Kort over Slesvig og Holsten, som straks sendtes til Frankrig. Sel-

skabets temmelig vidtløftige Andel i Arbejdet overdroges Th. Bugge, der overgav det til Landmaalingsinspektør Caspar Wessel at besørge de ønskede Kopier. Herefter blev et trigonometrisk Kort over de to Hertugdømmer, alle Triangelrækker, Trianglernes observerede Vinkler og beregnede Sider, Stationernes Afstand fra Københavns Meridian og dens Perpendikular, samt de vigtigste Stæders beregnede og observerede Længder og Bredder, i Februar 1809 afsendt til General, Grev Sanson, som var Direktør for Depôt général de la guerre. Ogsaa Kopier af nogle manglende Detailkort over geografiske Opmaalinger sendtes til General Sanson. Caspar Wessel havde fuldført sit Arbejde, »som man kan vente af en saa duelig Mand«, og modtog herfor bl. a. Selskabets Sølvmedaille (jvfr. S. 45), medens C. F. Wilster fik Selskabets Kort og »Skrifter« for Kopiering af de manglende Kort (jvfr. S. 107). Den franske Regering sendte Th. Bugge en Takkeskrivelse, der gav Udtryk for stor Agtelse for Selskabets Kort¹, og han fik tilbudt Samlingen paa 174 Blade af Cassinis Kort over Frankrig. I samme Brev ønskedes imidlertid tillige Kopier af de trigonometriske Operationer over hele Danmark og Norge fra Elben til Trondhjem, Kopier af alle originale Opmaalinger eller Konceptkort over hele Danmark, samt adskillige andre geografiske Efterretninger. Th. Bugge henvendte sig til Kongen herom og meddelte, at hvis dette Ønske skulde opfyldes, maatte der oprettes et Bureau med 16–20 duelige Korttegnere og 2 Kalkulatorer og Verifikatorer, og endda vilde der medgaa 2 til 4 Aar til Kopieringen, og det hele vilde koste en betydelig Sum. I Oktober 1809 besluttede Kongen at meddele, at Selskabet skulde undslaa sig for dette Arbejde i Betragtning af dets Vidtløftighed og store Bekostning. Fra fransk Side var Hensigten med Erhvervelse af det søgte Materiale udtrykt saaledes i ovennævnte Brev: »L'obtention de tout ce que je vous demande, nous fourneroit encore des données d'autant plus certaines sur la figure de la terre dans une etendre immense de pays, puisque nous possedons déjà une chaine de triangles, qui s'etend depuis Trieste jusqu'à Schleswig.«

I Aaret 1842, medens Forhandlingerne om Afslutningen af Selskabets Andel i Kortarbejderne stod paa, paalagdes det Selskabet med Kongens Bifald at arrangere en Samling af samtlige danske Kort sendt som Gave til den belgiske Regering. Samlingen foretoges af Major O. N. Olsen ved Generalstaben, der vedlagde en af ham forfattet historisk-topografisk Afhandling med en kort Oversigt over det danske Kortvæsen.

8. DEN ØKONOMISKE LANDMAALING

Samtidig med Selskabets geografiske Landmaaling udførtes i Danmark en anden Landmaaling, den økonomiske. Medens den geografiske (generelle) Opmaaling tilsignede at fastsætte Landets Kyster og at vise alle Byer, Kirker, Slotte, Herregaarde o. l., Søer og Aaer, Skove, Enge, Moser, Heder, Landeveje o. s. v. og deres Beliggenhed i Forhold til hinanden, var det den økonomiske (specielle) Opmaalings Opgave

¹ »Oversigt« 1810, S. 14–15.

at beregne, hvor store Arealer der optoges af Agerjord, Enge, Skove, Heder o. l., til Brug for Taksering af Jordværdien og en deraf følgende Ansættelse til Hartkorn for Skatteligningen. Den økonomiske Landmaaling foretoges uafhængigt af Selskabet, men naturligtvis var der en nær Tilknytning mellem de to Arter af Opmaalinger. De af Selskabets Landmaalere udførte geografiske Kort var af væsentlig Betydning for den specielle Opmaaling, og den første Landmaaler i Selskabets Tjeneste, Thomas Bugge, blev efter faa Aars Arbejde her ansat som Overlandmaaler i den økonomiske Landmaaling til Oplæring af nye Landmaalere til dette særlige Arbejde. De samme Maaleinstrumenter og Metoder anvendtes til de to Forretninger¹.

Allerede 100 Aar før Selskabets geografiske Opmaalinger begyndte, var man betænkt paa en Matrikulering af Landet. Frederik III's Matrikel af 1664 var baseret paa Landgildeydelse og højst unøjagtig. Spørgsmaalet om en ny Matrikel blev derfor i Christian V's Tid taget op til Drøftelse i Kammerkollegiet, og i April 1681 udfærdigedes en Instruks for det nye Arbejde, hvorefter Agre, Enge og Skove skulde opmaales efter deres Længde og Bredde. Det findes andetsteds omtalt, at de specielle Kort skulde samles til Landkort for hvert Amt, men da dette Arbejde, som krævede større Kundskaber af Landmaalere, vilde forsinke det egentlige Formaal for Opmaalingen, blev det ved kgl. Reskript 1683 befaleet at standse den Del af Arbejdet. I Aarene 1682–92 fuldenndtes den specielle Opmaaling med alle dertil hørende Matrikelberegninger og Protokoller for hele Landet, et Værk af stor Betydning for Udskrivningen af Skatter og for Oplysning i Processer om Jord og Landejendomme, af Th. Bugge betegnet som »et af Mesterstykkerne under Kong Christian den V Regering«.

I Løbet af det 18. Aarhundrede, især i dets sidste Halvdel, trængte Løsningen af en Række Reformers for Landbruget stadig stærkere paa. Til Imødekomme deraf oprettedes i 1734 under Rentekammeret et Landmaalingskontor, for hvilket Peter Skoustrup var Konduktør fra Oprettelsen til 1754. Han efterfulgtes indtil 1765 af P. Møllerup Balle. I Slutningen af 1750'erne udstedte Regeringen flere Forordninger om Agerbrugets Forbedring og Fællesskabets Ophævelse med Udskiftning for Øje; men disse havde kun ringe Virkning og betød intet for Landmaalingen. En Foregangsmand for de følgende Aars gennemgribende Landboreformer blev Greve J. H. E. Bernstorff, 1712–72, der 1764 og 1765, sammen med sin Nevø Greve A. P. Bernstorff, 1735–97, efter en Opmaaling gennemførte Afløsning af Hoveri og Fæste samt Udførelsen af Udskiftning i Landsbyerne Gjentofte, Vangede og Ordrup, der fra 1764 hørte under Bernstorff Slot².

Den 7. Marts 1768 udstedtes en kgl. Kabinetsordre om en ny økonomisk Opmaaling af hele Landet. Det paalagdes heri Rentekammeret at oprette 2–3 Opmaalings-

¹ Henvisning til Th. Bugge »Den økonomiske og den militaire Landmaaling« 2. Udg. Kbh. 1814 (1. Udg. 1795, oversat til Tysk); »Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1858–1908«, Kbh. 1908, og C. Rise Hansen og Axel Steensberg »Jordfordeling og Udskiftning«, Kbh. 1951, Hist. Filol. Skr. Bd. 2, No. 1, udg. af Vidensk. Selskab.

² L. Gotfredsen »En Egn skifter Ansigt. Omkring Jordreformerne i Gjentofte Sogn«. København 1955.

kontorer og dertil knytte mindst 12 erfarne Landmaalere, der straks skulde gaa i Gang med Opmaalingen af saavel Agerjorden som Mose, Skov og Hede. Landmaalerne skulde have udførlige Instruktioner, der skulde udarbejdes af Rentekammeret efter Forhandling med Landvæsenskommissionen af 27. Oktober 1767. Den 18. April 1768 afgav Rentekammeret sin Forestilling med ledsagende Instruktioner for Landmaalerne til Kongen, og den 26. April modtog Forestillingen kgl. Resolution. THOMAS BUGGE, der i 1765 var blevet Konduktør ved den økonomiske Landmaaling, udnævntes nu til Overlandmaaler, og det overdroges ham at udarbejde Landmaalerinstruksen, hvortil han efter sit Arbejde i den geografiske Landmaaling skulde have ganske særlige Forudsætninger. Denne Instruks omfattede fire Afsnit: 1) Praktiske Regler om Instrumenterne og deres rette Brug, 2) Opmaalingsmetoden og Kortenes sikre og rigtige Forfærdigelse, 3) Beskrivelser og Taksationer angaaende, 4) Landmaalerens Arbejde om Vinteren og hans andre Pligter. De udarbejdede Kort skulde have Maalestoksforholdet 1:4000 eller 100 Alen lig $\frac{1}{2}$ dansk Decimaltomme. De 12 antagne Landmaalere skulde først eksamineres og antages af Professor Chr. Hee og Thomas Bugge, og Bugge skulde føre Tilsyn med deres Arbejde. Takseringen af Jorden skulde udføres af 4 udvalgte Takseringsmænd for hvert Sogn. Det øverste Tilsyn med hele Planens Udførelse blev lagt i Hænderne paa 3 Kommissærer, hvoraf to Landkommissærer blev antaget af Generallandvæsenskollegiet, medens den tredje Kommissær skulde foreslaas af Rentekammeret. Planen for Opmaalingen var at begynde paa de kongelige Godser, »Rytterdistrikterne« i Antvorskov og Vordingborg Amter; derefter skulde fortsættes med Københavns Amt, Nord-Sjælland, det øvrige Sjælland, Møen og Lolland-Falster og videre gennem Fyen og Jylland. Bornholm skulde ikke opmaales.

Med den stort anlagte Plan gik det imidlertid helt anderledes end tænkt. I Sommeren 1768 begyndte Th. Bugge Arbejdet med sine Landmaalere i Rytterdistrikterne, og dette fortsattes normalt i Aarene 1769 og 1770. Men herefter begyndte Interessen for Opmaalingen at svinde, og Arbejdet sinkedes ved, at Landmaalerne kunde dirigeres til andre Distrikter. Hertil kom politiske Forhold ved Regeringsforandringen 1772 og maaske ogsaa Storgodsejernes Frygt for de nye Vurderinger. Allerede den 3. Juni 1772 blev det ved kgl. Resolution besluttet, at Landmaalingen skulde standses, naar Opmaalingen af de kongelige Godser i Antvorskov og Vordingborg Amter var afsluttet.

Opmaalingerne fortsatte imidlertid under Rentekammerets Ledelse, og da Th. Bugge i 1777 blev Professor ved Københavns Universitet, blev en anden af Selskabets geografiske Landmaalere, NIELS MORVILLE, i 1778 udnævnt til Konduktør ved »Landmaalingsarkivet« (jvfr. S. 43). Der antoges stadig flere Landmaalere til Opmaaling overalt i Landet, hvor der var Brug for dem ved den fremadskridende Udskiftning. Flere Forordninger udstedtes om Udskiftningen, hvoraf den vigtigste af 23. April 1781 (Forordning om Jord-Fællesskabets Ophævelse med flere Foranstaltninger til Landvæsenets Forbedring udi Danmark) var Indledningen til de store Landboreformer, der fra 1784 efter Ove Høegh-Guldbergs Fald gennemførtes af Kronprins Frederik (VI)

og hans Raadgivere, og som bl. a. førte til Stavnsbaandets Løsning den 20. Juni 1788. Efter Forordningen 1781 fik enhver Lodsejer Ret til Udskiftning af sin Jord af Fællesskabet, saaledes at den blev udlagt paa et eller højst 2–3 forskellige Steder. Udskiftningen kunde ske efter Overenskomst mellem Lodsejerne i Forhold til Hartkornet, eller, hvad der var det almindelige, efter speciel Opmaaling ved en offentlig beskikket Landmaaler. Med Udskiftningen af Jorden fulgte ogsaa Udflytningen af Gaardene, hvor det fandtes nødvendigt. Hermed gik naturligvis en lang Aarrække, men i 1837 var kun 1 % af Jorden under Fællesskab. Til Gennemførelse af Reformerne nedsattes Landbokommissioner i 1784 og 1786, og i 1787 udstedtes Love til Ordning af Bondens Retssikkerhed. Vidnesbyrd om den almindelige Interesse for de store Landboproblemer var Grundlæggelsen 1773 af den kgl. danske Veterinærskole ved P. C. Abildgaard (Fundats 1777) og Oprettelsen 1769 af det kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Med den tiltagende Udskiftning i Slutningen af det 18. Aarhundrede stilledes der stadig større Krav til Landmaalernes teoretiske Uddannelse. Fra Begyndelsen aflagdes en Prøve for Th. Bugge, og naar denne var bestaaet og efterfulgt af en Prøvetid i Marken under en Landinspektør, kunde der efter Rentekammerets Indstilling opnaas Bestalling som Landmaaler. Denne Uddannelse viste sig imidlertid hurtig utilstrækkelig, og da der fremkom Klager, bestemtes det ved den kgl. Resolution af 23. April 1781, »at enhver, der attraar Bestalling som Landmaaler, bør underkaste sig Eksamen af to Mænd, nemlig Professor Bugge og Landmaalings-Konduktør Morville, hvilke enhver for sig have at give Attest om Personernes teoretiske Kundskaber i de til Landmaalingen hørende Videnskaber og praktiske Duelighed og Færdighed i Henseende til sammes Anvendelse«. Foruden de tidligere Kundskaber forlangtes nu ogsaa Indsigt i de vigtigste Landvæsensanordninger, der omhandlede Udskiftnings- og Udparcelleringsforretninger. Efter nogen Tids Praksis som Landmaaler havde der hidtil kunnet opnaas Bestalling som Landinspektør. Da Kravene til en Landinspektør, ikke mindst ved Udskiftninger som var hans primære Hverv, blev større, end Landmaalereksamen kunde indfri, indførtes ved kgl. Resolution af 18. Februar 1782 en Landinspektøreksamen som Forudsætning for Bestallingen. Eksamen skulde afholdes af en af Rentekammeret anordnet Eksamenskommission, hvoraf Thomas Bugge og Niels Morville blev Medlemmer fra Begyndelsen. Hensigten med denne Eksamen var at undersøge Kandidatens Indsigt, Øvelse og Færdighed i: a) de til den økonomiske Landmaaling hørende Dele af Matematikken og andre teoretiske Videnskaber samt disses rigtige Brug og Anvendelse ved Opmaalings- og især Udskiftnings-Forretninger. b) Bedømmelse af Jordernes forskellige Beskaffenhed, Kendetegn og Forhold mod hinanden. c) Færdighed i at forfatte over en Bys Jorder, som forelægges Kandidaten i Form af et Kort, den for alle Vedkommende bekvemteste og fordelagtigste Delingsplan efter forskelligt Opgivende af Agerland, Engbund, Mose, Hede og Skov; samt efter angiven Taksation at udføre en saadan Deling efter bestemt Maal. d) Indsigt i den i Landvæsenssager i Almindelighed fornødne Lovkyndighed og i Særdeleshed i den rette Forstaaelse, Mening og Hensigt af Forordningerne om Jordfællesskabets

Ophævelse. e) Indsigt og Øvelse i Nivellerings-Forretninger og de dertil fornødne Videnskaber. f) Kyndighed i en Jordlods fordelagtigste Benyttelse og bedste Inddeling til Brug og Hvile, den nyttigste Afveksling med forskellige Sædarter efter Jordernes forskellige Beskaffenhed. I de følgende Aar undergik Betingelserne for Bestalling som Landinspektør mange Forandringer, og efterhaanden kom Undervisningen i Miskredit, idet Fordringerne fandtes for ringe. Ved en kgl. Resolution paa lagdes det derfor i 1839 Rentekammeret at stille Forslag om Forandring af de for Landmaalere og Landinspektører befalede Eksaminer. Der fremkom flere Forslag til Behandling i Eksamenskommissionen, og Resultatet blev en kgl. Resolution 1854, hvorefter der fra 1855 hvert Aar skulde afholdes en forenet Landmaaler- og Landinspektøreksamen med tidssvarende teoretiske og praktiske Krav. Fra August 1858 overflyttedes Undervisningen af Landinspektørerne til den nyoprettede Landbohøjskole. Indtil Marts 1862 blev en Del af Prøverne aflagt for den gamle Eksamenskommission, der ophævedes ved kgl. Resolution af 12. Marts s. A. Fra 1854 udgik Betegnelsen Landmaaler, og Landinspektørstudiet er siden opretholdt under Landbohøjskolen, hvorved baade den teoretiske og den praktiske Uddannelse kom til at staa helt paa Højde med den tilsvarende Uddannelse i andre Lande.

Mellem Selskabets geografiske Landmaaling og Rentekammerets økonomiske Opmaaling var der ofte personelle Forbindelser. Flere af Selskabets Landmaalere tog Del i det økonomiske Arbejde, som Konduktører, Landinspektører eller Landmaalere. Dette gjaldt Thomas Bugge sen., der som foran nævnt i 1765 blev Landmaalingskonduktør og Leder af Rentekammerets Landmaalingskontor, i 1768 Overlandmaaler og Leder af Opmaalingerne og i 1782 Medlem af Eksamenskommissionen. På samme Tid blev han den egentlige Leder af den geografiske Opmaaling, som i de følgende Aar til hans Død 1815 lagde stærkt Beslag paa hans Arbejde. Endnu nærmere knyttet til den økonomiske Opmaaling blev Niels Morville, der i Aarene 1762–71 var tilknyttet den geografiske Landmaaling som Assistent og Landmaaler, i 1768–72 Landmaaler ved den økonomiske Landmaaling i »Rytterdistrikterne«, fra 1772 atter i Selskabets Tjeneste som trigonometrisk Observatør i en Aarrække og endelig fra 1778 til sin Død 1812 Konduktør ved Rentekammerets Landmaalingsarkiv og ligesom Bugge fra 1782 Medlem af Eksamenskommissionen. Men ogsaa andre af de geografiske Landmaalere arbejdede indenfor den økonomiske Opmaaling, nemlig John Johnsen, der blev Konduktør, Iver Ellung, Martin Werchmester, Thomas Bugge jun., A. C. Gudme og Anker Storm. Søren Bruun tog ikke direkte Del i Opmaalingsarbejdet, men beskæftigede sig i høj Grad med statistiske Beregninger o. l. i Tilknytning til Opmaalingerne (S. 48 og 77).

Niels Morville nærede en levende Interesse for Matematikkens Anvendelse i Landøkonomien. I 1777 modtog han fra Landhusholdningsselskabet en af Finanskollegiet udsat Præmie paa 50 Rd. samt en Guldmedaille for sit Prisskrift »Om 100 Tønder Lands fordelagtigste Behandling ved nøyagtig Afdeeling til Ager- og Eng-Brug m: v: beregnet ved Matematikkens anvendelse efter de Økonomiske Grund-Regler«. Som Eksaminator og Medlem af Eksamenskommissionen havde Morville rig Lejlighed til

at fortsætte med de matematiske Videnskabers Anvendelse paa Landmaalings- og Udskiftningsvæsenet, en Bestræbelse, der resulterede i »Niels Morvilles geometriske og økonomiske Jorddeulings og Jordskiftnings-Lære til Nytte, saavel for dem, der forrette Udskiftnings-Forretninger, som og for dem, der lade sine Jorder udskifte af Fælledskab«. Dette betydelige Arbejde blev af Morville i 1790 forelagt i Selskabet, hvoraf han i 1779 var blevet Medlem, og i 1791 udgivet paa Selskabets Bekostning (jvfr. Bd. II. Side 64–65). Som Medlem af Selskabet forelagde han et stort Antal Afhandlinger, som derefter blev udgivet i »Skrifterne«. Disse omfattede dels rent matematiske Undersøgelser, dels Løsningen af landøkonomiske Problemer¹. En betydelig Gruppe var hans geografiske og geometriske Beregninger over Landsdelene, med Amters og Herreders Indhold af Skovstrækning, Søplan, betydelige Tørvemosers Overflade og øvrige Jorders Størrelse, med adskillige derpaa grundede Slutninger og Beregninger. Disse Arbejder, hvormed Morville grundlagde en egentlig landøkonomisk Statistik over Danmark, udkom efterhaanden i »Skrifterne«: Sjælland 1783, Lolland og Falster 1788, Fyen og omliggende Øer 1793 og den nordligste Del af Jylland 1807 (1810). I 1804 forelagde han i Selskabet Beregninger over Thisted, Viborg og Aarhus Amter samt Læsø, men disse blev ikke trykt². Morville havde i 1798 af Selskabet faaet bevilget 100 Rd. til Fortsættelse af Beregningerne over de jyske Amter, et Beløb, der udbetaltes Søren Bruun for hans grundlæggende Arbejde dermed.

SØREN BRUUN, der fra 1798 fortsatte Morvilles statistiske Beregninger over Landindholdet i Jylland, grundet paa de geografiske Opmaalinger, indsendte samme Aar Beregningerne over de nordligste jyske Amter og i 1801 over de midtjyske Amter. For hvert af disse Omraader modtog han 100 Rd. fra Selskabet, og Beregningerne blev overdraget Morville. I 1808 indsendte Bruun »Bidrag til statistiske Tabeller over Haderslev, Apenrade, Sønderborg og Nordborg samt Gluxborg Amter m. v.« og i 1812 »Geographisch-geometrisch Beregning p. p. over Bornholms Amt samt Christians-Øe«³. Fra 1812 bevilgedes der ham et aarligt Beløb til Fortsættelse af hans Arbejde (Bd. II. S. 346). I Februar 1814 indsendte Bruun en ny Samling statistiske Tabeller, deriblandt Beregninger over Kvadratindholdet af den sidste Del af Jylland: Ringkøbing, Ribe og Vejle Amter. Disse Beregninger skulde indføres i Selskabets »Skrifter« ligesom Morvilles, men de blev ikke offentliggjort. Tabellerne fra 1814 indeholdt tillige flere samlede Beregninger over Danmarks Fladeindhold og Registre over Opmaalingerne⁴. Bruun fortsatte for den ham siden 1812 bevilgede aarlige Sum, 100 Rbd. S.V., sine statistiske Beregninger over Indholdet af Ager, Mose, Hede, Skov o. l. i Hertugdømmerne; men med den ændrede Plan for de geografiske Opmaalinger i Holsten besluttede Selskabet i April 1816, at det ikke kunde understøtte Udarbejdelsen af de statistiske Tabeller længere end til Udgangen af 1816. Endnu i nogle Aar fortsatte Søren Bruun, ogsaa efter sin Afsked fra den geografiske Landmaaling

¹ C. Molbech, Selskabets Historie 1742–1842, S. 328. Note 297.

² Manuskript i Selskabets Arkiv.

³ Manuskripter i Selskabets Arkiv.

⁴ Jvfr. Ny kgl. Samling. 8vo. 194 i det kgl. Bibliotek.

1821, at indsende statistiske Tabeller og andre landøkonomiske Arbejder til Selskabet. Han døde i 1830, og af hans mange efterladte Manuskripter blev intet udgivet af Selskabet (jvfr. S. 77).

9. LANDMAALINGENS ØKONOMI

I den Mindetale, som C. F. Jacobi i Selskabets Møde den 3. November 1780 holdt over den nylig afdøde Sekretær, H. Hielmstierne¹, fremhævedes i ganske særlig Grad Hielmstiernes Omsorg for det danske Kortvæsen: »Han havde undersøgt vor Armod i dette Stykke; den maatte afhjelpes. Vanskelighederne forudsaae han at være hverken faae eller ringe. Hvor skal man finde duelige Arbeidere? Hvorfra tage Penge? Hvorledes hæve de Hindringer, som Ukyndighed og Egennytte næsten altid lægger nye Anstalter i Veien? Men ere end Arbeiderne faa og uøvede; Tiden kan danne dem og flere. Fattes end de fornødne Penge, man maae vente bedre Tider og lægge til af sit eget. Og Hindringer? Skulde de kunde afskrække Hielmstierne ved en Sag, som kan skaffe Danmark Nytte og Hæder? Nei, han havde Mod nok til at bringe Cartevæsenet i Forslag (jeg har gode Beviser derom i Hænderne) men han havde tillige Taalmodighed nok til at sætte det, giennem mange Bryderier, Bekymringer og Fortredeligheder, i den Drift, hvori vi nu finde det.« I den første Landmaalingskommission, valgt 1761, fungerede Hielmstierne som den selvskrevne Formand til sin Død i 1780. Han søgte Konge og Kollegium om Penge til det omfattende Værk og forhandlede med Landmaalere og Kobberstikkere om Lønninger og dagligt Arbejde. Alt vedrørende Landmaalingen opbevarede i hans Hus. I de for Selskabets Virke yderst kritiske Aar under og efter Struensees Regime lykkedes det endog Hielmstierne at forcere Landmaalingsarbejdet, og Arbejdets praktiske Leder, Chr. Hee, maatte i 1771 erklære: »Mit arbejde havde været unyttig, og landmaalings forretningen qvalt i fødselen om Hands courage og dristighed ej havde soutineret dend.«

Regnskaber.

Som Selskabets Kasserer førte Hielmstierne Regnskabet med de til Landmaalingen givne kongelige Bevillinger og med Anvendelsen deraf til Arbejdets Fremme. Intet Regnskab er efterladt fra Hielmstiernes Tid, men den sparsomt førte Protokol over Selskabets Møder omtaler, at Regnskaberne blev fremlagt. Saaledes er det under Mødet den 24. Januar 1763 nævnt, at Hielmstierne »leverede Reining paa Jndtægt og Udgift ved det Geographiske Værk, som hans Excellence Præsis med sine Bie-laggere beholt hos sig til at giennemlæse«. I Luxdorps Dagbog for 3. Februar 1764 er om Selskabets Møde samme Dag bl. a. nævnt. »Hees Regnskab over Land-Maaleriet«. Det kan herefter anses for sandsynligt, at Chr. Hee som Leder af Landmaa-

¹ C. F. Jacobis samlede Skrifter. Kbh. 1817. S. 101 f.

lingen – ligesom senere Thomas Bugge – har modtaget et Forskud, for hvilket han maatte aflægge et specielt Regnskab til Kassereren. I Hielmstiernes sidste Regnskab for 1779 er omtalt en Post: Refusion af Th. Bugges Udlæg til Landmaalingen.

Da Selskabets Regnskabsførelse efter Hielmstiernes Død i 1780 skulde overdrages Sekretæren, C. F. Jacobi, fandtes det ønskeligt at fastsætte Regler for Bestyrelsen af Selskabets Midler og for Affattelsen af Regnskaberne. Efter Forslag af en Lovkommission besluttede Selskabet derfor den 8. December 1780 at føje et Tillæg om Økonomien til Vedtægterne fra 1776 (Bd. I. S. 132). I dette Tillægs § 9 indsattes følgende om Landmaalingen: »Regnskaberne bør saaledes indrettes, at Udgifterne ved Kartevæsenet og andre langvarige, nu værende eller herefter kommende Entrepriser udføres for sig selv, saavel i Henseende til Indtægt som Udgift; paa det at Selskabet deraf altid kan erfare og ligesom med et Øiekast oversee, hvad derved tilsættes eller vindes; og i denne Henseende bliver det over Landmaalingen af den dertil beskikkede Bestyrer førende Regnskab at fremlegge som et Bilag til de Poster, som angaae de geographiske Udgifter i Sekreterens Regnskab.« I Tilslutning hertil optoges i § 10 følgende: »Ligeledes paaligger det Professor Bugge, eller den som i hans Sted kommer til at forestaae de geographiske Operationer, at forfatte en rigtig Fortegnelse over de originale Concept-Karter, de geographiske Instrumenter og deres Tilstand, som aarlig med Af- og Tilgangs Liste bør continueres, samt forsynes med Reede og Rigtighed, hvor og hos hvem hvert Slags Instrumenter ere beroende, alt til at bevares i Kisten efter §. 8. og til Selskabets Efterretning for Fremtiden.« Efter samme Vedtægts § 12 oprettedes en Kassekommission (jvfr. Bd. I. S. 132 f., Bd. II. S. 412 ff.), hvis Formaal bl. a. skulde være at hjælpe Sekretæren i alle vigtige Tilfælde af Kapitalomsætning. Der kan næppe være Tvivl om, at Afgørelser af økonomisk Art vedrørende Landmaalingen var en væsentlig Aarsag til Kassekommissionens Oprettelse.

De følgende Aars Regnskaber udførtes af C. F. Jacobi efter de givne Regler og fremlagdes i Selskabet med Kassekommissionens Decharge. Med Regnskabet fulgte hvert Aar Thomas Bugges detaillerede Oversigt over Indtægter og Udgifter ved Landmaalingen, dokumenteret med Bilag og ledsaget af en Redegørelse for Beholdningen af Kortpapir, Antallet af solgte Kort i Aarets Løb, samt Beholdningen af Kort ved Aarets Slutning. I Selskabets Hovedregnskab figurerede Landmaalingsregnskabet kun med sit Resultat, der i en lang Arrække altid var et stadigt voksende Underskud, der betaltes af Selskabet og saaledes maatte fradrages Hovedregnskabets Saldoopgørelse. De nye Vedtægter 1796 bragte intet nyt i Fremgangsmaaden for Landmaalingsregnskabets Aflæggelse; men med Th. Bugges Overtagelse af Kassererembedet i 1807 paa Grund af Jacobis Svagelighed indførtes en Forandring. Landmaalingens Indtægter og Udgifter blev fra Regnskabet for 1807 indoptaget i Selskabets Hovedregnskab og sammenregnet med dets øvrige Poster. Landmaalingens Gæld til Selskabets Kasse, som med Udgangen af 1807 androg 17 248 Rd., blev pro forma fraskrevet, men der førtes stadig Regnskab med dens Størrelse, f. Eks. i Forhandlingsprotokollen ved Regnskabets Aflæggelse i Selskabet. Th. Bugge vedblev dog stadig at indgive sit Regnskab over Anvendelsen af Forskud til Lønninger o. l. til Landmaa-

lerne. Efter 1813, Aaret for Ændringen af Mønten efter Statsbankerotten, er Regnskaberne meget mangelfuldt bevaret. For Aarene 1812–30 mangler alle Bilag, men der foreligger som Regel Oversigter over Landmaalingens specielle Regnskab.

Ved H. C. Ørsteds Tiltrædelse som Sekretær efter Bugges Død 1815 var det en af de mest presserende Opgaver at bringe Orden i Selskabets økonomiske Tilstande. Den Finanskomiteé, der nedsattes for dette Formaal, foreslog et Budget delt i tre Klasser, hvoraf den ene var »den geografiske Landmaaling som et Selskabet fra Statens Side overdraget Arbejde«. Fra samme Aar indførtes en Hovedbog for Selskabets Regnskab, inddelt i helt adskilte Konti, hvoraf den ene omfattede Landmaalingskommissionen (Bd. II. S. 365). Indtægter og Udgifter balancerede efterhaanden nogenlunde, da Antallet af Medarbejdere stadig blev mindre. Medens Gælden til Selskabet før 1810 stadig voksede og ofte gav Anledning til kritiske Anmærkninger fra Kasserer og Revisorer, blev Overskudet i de senere Aar undertiden saa stort, at der kunde udlaanes Beløb til Selskabets partikulære Konto og til Ordbogskommissionen. Da den egentlige Landmaaling ophørte fra 1821, og Arbejdet herefter var indskrænket til Kortfremstillingen, forenkledes Kommissionens Regnskab i betydelig Grad. Efter Selskabets nye Vedtægter 1839, hvori Landmaalararbejdet ikke mere er omtalt direkte, skulde Kassekommissionen hvert Aar fremlægge et Budget, som nøje skulde overholdes. I det første trykte Budget, der forelagdes Selskabet i April 1838, opførtes paa Indtægtsiden »Fra Finantserne til Landmaalingen 1890 Rbd. Sedler« foruden et lille Beløb for Salg af Kort. Under Udgifter stod i en Afdeling for faste Udgifter Landmaalingen opført med de samme 1890 Rbd., et Beløb der i det næste Aars Budget nedsattes til 1320 Rbd. for dog atter i de resterende Aar til og med 1842 at forhøjes til 1890 Rbd. (jvfr. S. 88).

Indtægter.

De til Bestridelsen af Landmaalingen og Kortudgivelsen nødvendige Indtægter bestod af følgende Poster: 1. det gennem Finanskollegiet aarligt anviste Bidrag fra Staten (S. 165 ff.), 2. særlige Tilskud, specielt Gaver fra Kongen (S. 168 f.), 3. akademiske Stipendier og Kollegier (S. 169 ff.) og 4. Indkomster ved Salg af Kortbladene (S. 176 ff.).

Det af Peder Koefoed udførte Kortarbejde betaltes helt af Kongens Kasse (jvfr. S. 13). Før det kgl. Reskript af 26. Juni 1761, der foreskrev ogsaa den økonomiske Plan for Landmaalingen, havde Selskabets Præsident, J. L. Holstein, antydet Anvendelsen af 1200 Rd. aarlig, og i Februar 1761 havde Selskabet efter Chr. Hees Forslag vedtaget en aarlig Anvendelse af 1200 Rd. til Landkort. Ved en nøjere Undersøgelse af Forholdene viste dette Beløb sig imidlertid utilstrækkeligt, og i det kgl. Reskript bevilgedes der 1600 Rd. aarlig af Finantserne fra 11. Juni 1761 at regne til følgende Anvendelse (jvfr. S. 17 ff.): 300 Rd. til Chr. Hee for at forelæse og have Tilsyn med Landmaalerne samt 100 Rd. til Husleje for to Værelser med Inventar, indtil

en Professorbolig kunde oprettes med Plads til et Landmaalingskontor; 100 Rd. til hver af to Landmaalere det første Aar og derefter 300 Rd. til hver af dem; 100 Rd. i alt til fire Daglejere i fem Sommermaaneder, to til hver Landmaaler (andre 4–6 Haandlangere til hver Landmaaler skulde stilles fra Godser og Gaarde, ligesom der skulde ydes fri Befordring); 100 Rd. til Reparation af Instrumenter. Hertil bevilgedes endvidere Kommunitetskoster og Kollegiepladser til to Studenter for hver Landmaaler, 5–600 Rd. til Indkøb af Instrumenter foruden 1000 Rd. til Køb af Koefoeds Instrumenter; og endelig blev der givet Tilsagn om Istandsættelse af Runde Taarns Observatorium.

Idet den trigonometriske Opmaaling føjedes til den geografiske, forøgedes Arbejdet i væsentlig Grad, og fra 1764 lagdes 400 Rd. til den aarlige Bevilling, der herefter udgjorde 2000 Rd. (S. 27). Da der ikke foreligger Regnskaber for de følgende Aar, er det ikke muligt at forklare den Uoverensstemmelse med Finanskollegiets Skrivelse af 24. Oktober 1771 til Hielmstjerne, hvori meddeles, at Kongen havde besluttet »den bisher der Societet der Wissenschaften zu Verfertigung specieller Charten über die Königl. Länder bewilligten jährlichen Fond von 1600 Rthl in 10 Jahren auf 2100th zu erhöhen«. Det paalagdes Selskabet at aflægge aarligt Regnskab til Rentekammeret for Anvendelsen af dette Beløb. Allerede i Juni 1772 forhøjedes Beløbet med 600 Rd. aarlig fra Begyndelsen af 1773 at regne til 2700 Rd. (jvfr. S. 32). Men da Hielmstjerne endnu i samme Maaned, den 23. Juni 1772, søgte om yderligere 600 Rd., meddeltes den 4. Juli, »at Kammeret ikke drister sig til, at gøre Hans Kongel. May^t allerunderdanigst Forestilling om nogen videre Udgift til denne Indretning«. Hielmstjerne synes imidlertid utrættelig i sin Iver for at fremme Sagen, og en Henvendelse fra ham den 12. August 1772 til det danske Kancelli, for hvilket B. W. Luxdorph var Præsident, medførte allerede den 14. August følgende Svar: »Da man her er fuldkommen forvisset om Hans Majestets Hensigt i Henseende til Kort-Væsenet at være denne, at dette til Landets Ære og Videnskabernes Udbreedelse sigtende Arbejde fremdeles med ald Fliid og Drift skal fortsættes, saa er man gandske villig derom, efter foregaaende Brevvexling med Kammeret herfra at gøre Forestilling, saasomt det behager Hr. Conference-Raad at meddeele Cancelliet en Beregning, saavel over, hvad Selskabet aarlig til dette Brug for nærværende Tiid er tillagt, som hvor stor Sum der endnu behøves for at opfylde Hans Majestets Villie ved flere Land Maalers Antagelse.« Til det sidste Spørgsmaal er Hielmstjerne formentlig blevet Svar skyldig, da det hele Arbejde endnu kun var ved Begyndelsen. Der foreligger ingen Efterretning i Arkivet om nogen Bevilling af yderligere Tilskud, og det forblev uforandret 2700 Rd. til og med 1779. Udenfor Bevillingen af dette Beløb laa Bekostningen ved Kortenes Stikning, som aabenbart var tænkt dækket ved Kortsalget, men som midlertidigt blev udlagt af Selskabet eller af Hielmstjerne selv. I et Brev af 9. August 1773 meddelte Finanskollegiet følgende til Hielmstjerne i Anledning af Udgivelsen af det andet Kort over Sjælland: »Vi forsikre og med Fornøjelse at vilde bidrage hvad som mueligt være kunde til et Arbejdes Fortsættelse, som geraader Landet og i sær Videnskabers Sælskab til sand Berømmelse. J denne Henseende vilde Hr. Conferents-

Raaden behage efter 6 Maaneders Forløb, naar som man kunde eragte Afsatsen af dette Karte meere bestemt, at indkomme med nøyere Efterretning om den indkomne Sums Forhold mod Stikningens Kostende, da vi skulde lade os være angelegen at befrie Selskabet, saa vidt skee kan, for Tab ved dette nyttige Foretagende.« Noget mere end seks Maaneder senere meddelte Finanskollegiet Hielmstierne i Brev af 11. April 1774, »at den Gield 370 rd 13 β Kartevæsenets Casse befindes udi, maae erstattes Conferents-Raad Hielmstierne, som bemeldte Sum haver forestrakt«. I samme Brev meddeltes den kgl. Resolution, »at for hvert Kart, som udgives herefter af Videnskabernes Societet, maae gotgiøres 250 rd.« Dette Beløb modtoges uforandret af Selskabet, saa længe Kortudgivelsen varede, senest i 1837, tilsyneladende dog med faa Undtagelser. Et andet stadigt tilbagevendende Beløb var de 100 Rd., som ved Partikulærkammerets Brev af 17. Juni 1775 bevilgedes til Kobberstikkerens Husleje og Brændsel. Dette Beløb anvistes først til den franske Kobberstikker C. A. Guiter, senere til hans Elev Th. G. N. Angelo og til Kobberstikkerne J. J. Sonne og H. C. Klingsey. Fra 1. Januar 1841 anvistes Udgiften paa Finanskassen »paa den til videnskabelige Udgifter reglementerede Sum«, indtil den ophørte i 1842. Endelig bevilgede Kongen den 6. April 1781, at Guiter skulde have 100 Rd. aarlig i fem Aar til Underhold og Op-læring af Eleven Angelo (jvfr. S. 116). Et Restbeløb af denne Bevilling udbetaltes Selskabet i 1786, og fra 1787 fik Angelo overdraget Kobberstikarbejdet efter Guiters Død.

Det af Finanserne bevilgede normale Tilskud, som i 1779 udgjorde 2700 Rd. aarlig, anvendtes til Lønning af Landmaalerne (S. 182 f.). Beløbet undergik stadig Forandring, dels paa Grund af Landmaalernes Antal, dels ved forskellige Tillæg og Gratifikationer. Et fast aarligt Beløb 300 Rd. udbetaltes, i Overensstemmelse med Reskriptet 1761 til Landmaalingens Leder (S. 182). Ved kgl. Resolution af 27. December 1779 bevilgedes der hver af de seks geografiske Landmaalere et aarligt Tillæg paa 50 Rd. i tre Aar. Den kongelige Bevilling udgjorde dermed fra 1. Januar 1780 3000 Rd. aarligt. Dette Tillæg bevilgedes atter for tre Aar i 1783, 1786 og 1789; men da Kassekommissionen den 24. Maj 1792 søgte Finanskollegiet om Fornyelse i endnu tre Aar, faldt der ingen Resolution, og Kommissionen besluttede derfor: »Da Societetets egen Cassa formaaer at udreede det paa yderste Billighed grundede Tillæg af 50rd saa kand saame anvises og udbetales.« I 1781 overførtes de Universitetsstipendier, som i nogle Aar var nydt af Landmaalerne, til Assistenterne, hvem de oprindelig var tillagt. Den forøgede Udgift for Landmaalingen ved denne Forandring, 320 Rd. aarlig, bevilgedes den 6. April 1781 af Kongen (jvfr. S. 172). Endelig blev der bevilget Caspar Wessel forskellige Tillæg efter hans Hjemkomst fra Oldenburg, hvoraf eet Tillæg paa 112 Rd. kom til at indgaa i det faste aarlige Tilskud til Selskabet (jvfr. S. 45). Dette faste Tilskud, som fra o. 1785 udgjorde c. 3500 Rd. aarlig, nedsattes i 1791 og var fra 1792 3070 Rd., omfattende 4 Kvartaler à 634 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ til Lønninger, 4×80 Rd. til Assistenten, 4×28 Rd. til Wessel, og 4×25 Rd. til Kobberstikkerens Husleje. Ved en mindre Forhøjelse af Tilskudet til Wessel var Statens Bidrag fra 1803–12 3120 Rd. Under Arbejdet i Holsten anviste Finanskassen Lønningerne til Land-

maalerne i slesvig-holstensk Courant, en Vekseludgift som Selskabet ikke mente at kunne afholde. Ved Pengeforandringen 1813 fortsattes Udbetalingen i Rbd. N.V., men i Sølvværdi, saaledes i 1814 5662 Rbd. 3 $\frac{1}{2}$. For at imødegaa Landmaalingsvæsenets Deficit stillede den i 1815 valgte Finanskomiteé Forslag om at søge Indtægterne forøget med 2000 Rbd. N.V. aarlig, og ved kgl. Resolution af 15. Juli samme Aar forhøjedes den aarlige Bevilling fra Finanskassen med 1000 Rbd. S.V. Bevillingen udbetaltes i øvrigt i disse Aar dels i Sølv, dels i Sedler (N.V.). For at forenkle Afregningen til Landmaalerne og samle de mange Tillæg til forskellige Formaal besluttedes det ved kgl. Resolution af 24. Februar 1819, »at der fra 1. Januar 1819 af at regne, maa paa Civilreglementet opføres for det danske Videnskabernes Selskab, til den geographiske Opmaaling og Kortudgivelse, 4000 Rbd. rede Sølv, som ophører naar hiint Værk er tilendebragt«. Af de øvrige Tilskud opretholdtes kun 100 Rbd. S.V. til Kobberstikkerens Husleje.

Det var kun i kort Tid efter denne Nyordning, at Selskabet modtog det fastsatte Statstilskud. Da Landmaalingen i Marken sluttede i 1820, sattes de resterende tre Landmaalere paa Ventepenge, og ved den kgl. Resolution af 28. April 1821 skulde disse Beløb, i alt 2780 Rbd. Sølv, udredes af de 4000 Rbd. Sølv. Til Selskabets Disposition var herefter foruden Huslejen kun 1220 Rbd. Sølv. Da den ene af de pensionerede Landmaalere, A. C. Gudme, i 1835 døde, kunde Selskabet disponere over 1790 Rbd. Sølv, hvoraf de 570 Rbd. skulde anvendes til Løn for den i 1835 ansatte Topograf O. N. Olsen (jvfr. S. 86). Ved en kgl. Resolution i September 1838 bestemtes det, at disse 1790 Rbd. ved Ledighed skulde tilfalde Generalkvartermesterstaben til dens topografiske Virksomhed. Endnu for Aaret 1842 modtog Selskabet sit Tilskud til Landmaalingens Afslutning; men dermed var det ogsaa forbi, og de tilbageværende Medarbejdere henvistes af Selskabet til Kongens Gunst.

Paa Grund af manglende Regnskaber, Usikkerhed ved Omregninger og andre Vanskeligheder vil en samlet Opgørelse af Statens regelmæssige Tilskud til Selskabets Landmaaling kun kunne beregnes med Omtrentlighed. C. Molbech angiver Indtægten fra Staten i Perioden 1761–1800 til 102 904 Rd. og 1801–42 til 148 373 Rbd. eller i alt 251 277 Rbd.¹ I den sidste Periode er fra 1821 indbefattet Ventepenge og Pensioner til Landmaalerne. Ved en ny Beregning er fundet en tilsvarende Indtægt 1761–1800 paa c. 110 000 Rd. og 1801–42 paa c. 159 000 Rbd., altsaa i alt c. 269 000 Rbd. Hertil kommer det ret ubetydelige Beløb 250 Rd. til Stikning af hvert færdigt Kort.

Foruden det tilbagevendende Tilskud fra Staten modtoges ogsaa flere Gaver, specielt fra Kongen, til Landmaalingens Fremme. Det kan ofte være vanskeligt at adskille Bevillinger fra Kongen og fra Staten, som skete ved kgl. Resolution. Men ved flere Lejligheder traadte Kongen hjælpende til, naar Selskabet var i Vanskelighed, eller naar særlig gunstige Tilbud gjorde det ønskeligt, saaledes da det gjaldt at sikre sig Instrumentmageren Joh. Ahl i 1761 (S. 21), eller ved Indkaldelsen til Danmark af den franske Kobberstikker C. A. Guiter i 1775 (S. 115 f.). Til Udvidelse af

¹ Se Molbechs Historie 1843, S. 205 og 513.

Opmaalingerne og til Kortenes Stikning bevilgede Kongen ekstraordinært 1000 Rd. i 1766, 500 Rd. i 1767 og 1000 Rd. i 1769 (S. 28). Frederik VI's Gavnildhed overfor Selskabet gav sig Udtryk ved flere Lejligheder, ogsaa i Forbindelse med Landmaalingen. Da Selskabet skulde anvende en stor Sum til Stikningen af Generalkortet over Jylland, bevilgede Kongen ekstraordinært 2000 Rd. D. C. i Oktober 1811 i Stedet for det ordinære Beløb 250 Rd. (S. 119); og til Dækning af den Gæld som Selskabet havde paadraget sig, især paa Grund af Landmaalingen, bevilgede Kongen i Juli 1815 een Gang for alle 6000 Rbd. N.V. foruden 1000 Rbd. S. V. som aarligt Tillæg til Bevillingen til Landmaalingen og Kortarbejdet (S. 66).

En Indtægt, der holdtes ganske udenfor Selskabets Regnskaber, var de Stipendier og Kollegier, som tildeltes Assistenterne ved Landmaalingen, undertiden ogsaa Landmaalerne selv. I det kgl. Reskript af 26. Juni 1761 om Landmaalingens Indretning var det bestemt, at de to antagne Landmaalere skulde have Hjælp af hver to Studenter (Assistenten), der skulde oplæres i Landmaalingen, og som kunde indsættes som Landmaalere. Deres Løn skulde bestaa i »Beneficia ved Academiet, saasom at indtages udi et af Collegierne eller nyde et pr Koster paa Kommunitetet«. Herom blev der straks indledt Forhandlinger med Københavns Universitet, og ved kgl. Reskript af 18. December 1761 til Universitetet¹ som Svar paa en Memorial af 17. September beordredes, at af de fire antagne Studenter skulde to have hver to Koster paa Kommunitetet og Plads paa Regensen, de andre to have hver een Kost paa Kommunitetet og Plads paa Valkendorfs Kollegium. Studenterne skulde opholde sig paa Collegierne, naar de ikke var paa Opmaaling, og de kunde beholde deres beneficia længere end de sædvanlig 3–5 Aar, hvis de forblev i Landmaalingens Tjeneste. Antallet af Studenter blev ved kgl. Resolution af 10. Juni 1763 udvidet med to, hvoraf den ene fik to Koster paa Kommunitetet og Plads paa Regensen, den anden een Kost og Valkendorfs Kollegium (S. 27). Senere voksede Antallet af Assistenten yderligere, og det skete jævnlige, at de beholdt de akademiske Privilegier, ogsaa efter at de var forfremmet til Landmaalere. Den dobbelte Lønningsmaade, dels ved en Aarsløn, dels ved de bevilgede Stipendier, gav ofte Anledning til Vanskeligheder og Forvirring, og Assistenten kunde med Rette beklage sig over, at de ikke kunde faa de Privilegier, der var tilstaaet dem som Løn, og som derfor maatte erstattes dem af Selskabet. Ved en i Slutningen af 1780 givet Foranledning blev hele dette Problem taget op til nøjere Overvejelse. Assistenten Ove Steenberg havde af Landmaalerne Hans Skanke og Søren Iversen faaet Tilladelse til at bebo deres Plads paa Regensen, men dette var blevet ham nægtet. Han henvendte sig derfor til Selskabet, der i Mødet den 8. December 1780 besluttede at henvende sig til det theologiske Fakultet, der bestyrede Kommunitetet og Regensen. Dette skete allerede den følgende Dag, og som Svar herpaa modtoges nedenstaaende Pro Memoria af 18. December 1780 fra Fakultetets Dekan, Professor Nicolai Edinger Balle:

¹ Genpart heraf i Selskabets Arkiv.

»Saasnart Herr Assistent Steenberg havde paa en Seddel leveret mig, Balle, Facultatis Theologicæ nu værende Decano, de Herrer Landmaaleres Skankes og Iversens skriftlige Tilstaaelse, at han maatte beboe deres Plads paa Regentzen, svarede jeg ham strax, at der neppe vilde findes Rum for ham paa Regentzen, efterdi Landmaalernes Kamre vare besatte af andre, saasom de selv ikke brugte dem. Imidlertid lovede jeg, at efterforske derom hos Præpositum Communitatis¹, og at føye ham, saavidt det stoad til mig, naar ikkun andre Alumni ey skulde lide derunder. Ieg indhentede ogsaa strax den fornødne Efterretning fra D^{no} Præposito. Men Herr Steenberg har ikke siden behaget, at melde sig hos mig om videre Beskeed. Derimod sees han at have vendt sig til det Kongelige Videnskabers Societet, fra hvilket Herr Etats-Raad Jacobi leverede mig et Brev, dateret d. 9de Dec: h. a., af følgende Indhold, at ey allene Herr Assistent Steenberg maatte tillades, at have Brugen af Landmaalernes Kammer paa Regentzen, men at ogsaa samme Tilladelse maatte i Fremtiden udstrækkes paa Landmaalerne selv, eller med deres Minde paa den eller de Studentere, hvilke ere antagne som deres Assistentere. Paa denne Skrivelse lod jeg strax Dⁿⁱ Præpositi skriftlige Erklæring indhente, efter hvilken Vi samtlige Theologi, som Kongelig beskikkede Directeurer for Communitetet og Regentzen, ikke kunde have den Fornøyelse, at give andet Svar paa den ærede Skrivelse fra det Kongelige Videnskabers Societet, end det, som følger:

Paa Regentzen kunde ikke rummes fleere, end 90 Alumni, naar alle Kammerne ere besatte; og da have dog de, som boe paa No 7 og No 11 i 3die Gang, slet Vaaning, fordi deres yderste Kamre ere saaledes beliggende, at Dagens Skin ey kan trænge ind i dem. Men efter den Kongelige Allernaadigste Foundation skulde dog 100 Alumni have Værelser paa Regentzen. Vel er Kammernes Antal ved den sidste nye Bygning forøget. Men Hans Majestæt har tillige Allernaadigst befaleet, at 11 Decani skulde boe paa Regentzen, og at enhver af dem skal have 2 Kamre for sig. Til deres Brug behøves altsaa 22 Kamre; og den nye Bygning indeholder alligevel ikke meere end 16. Men da 3 Landmaalere, og 5 Præceptores adjuncti paa Vaisenhuuset, allerede for en Deel Aar siden have boet uden for Regentzen, saa har det hidindtil været os mueligt, nogenledes ved Hielp af deres ledige Kamre at bøde paa den Mangel, som ellers skulde trykke alt for mange fattige Alumnos. Omendskiønt 2de Alumni endnu maae savne Værelser, og Communitetet maae betale Huusleye i Byen for en Decanus. De høye Medlemmer af det Kongelige Videnskabers Societet indsee i Følge heraf behageligst, at dersom Herr Steenberg nu skulde rykke ind paa det saa kaldte Landmaaler-Kammer, saa maatte tvende Alumni vige for ham, og disse bleve da huusvilde. Men vi have desuden Grund nok til at befrygte, at dette Exempel vilde drage fleere efter sig, og falde ud til stoert Tab for mange fattige Studentere, som af Mangel paa Huusleye maatte nødes, til at forlade Byen, og give Slip paa deres Studeringer. Thi den tredie Landmaaler

¹ »Regensprovsten«.

kan med samme Ret gjøre Paastand for sin Assistent, eller for en anden, og de 5 Adjuncti paa Vaisenhuuset vilde da heller ikke blive tilbage med deres Fordringer. Nyder Herr Steenberg den forlangte Bevilling, saa beraabe de andre sig paa ham. Og vi have da intet at fremlegge imod dem til Undskyldning, eller rettere til Beskyttelse for de 10 fattige Alumnis, som derover maatte rømme deres Kamre, og nødes til at reyse af Byen, om de ikke ville ligge paa Gaden. Sligt kan saameget mindre være vor Allernaadigste Konges Hensigt, som Allershøystsamme udtrykkelig har befalet i Foundationens § 1, at saamange Alumni, som nyde godt af Communitetet, skulde tillige, saasnant skee kan, have Plads paa Regentzen, og § 62 at de sammesteds skulde have Værelser nær omkring deres Decanos, for at være destosikrere under deres Opsyn. Vi tør tillige forvise os om, at de Høye Medlemmer af det Kongelige Videnskabers Societet, som elske almeennyttige Studeringer, og med den berømmeligste Aarvaagenhed søge at ophielpe dem, ikke ville begiere, at 2 Studentere, som opholde sig ved Universitetet, for at dannes til duelige Embedsmænd i Kirken og Staten, men ikke have meere, end Klosteret og Regentzen at leve af, og altsaa maae høystkummerlig behielpe sig, skulde standses i deres besværlige Fremgang paa Lærdoms Bane, eller maaskee gandske viises bort fra den, for at en Landmaaler-Assistent, der allerede maae have absolveret cursum Academicum, og kan dog glæde sig ved 110 Rixdalers aarlige Løn, næsten ved dobbelt saameget, som en fattig Student har at opholde Livet med, kan destobedre komme ud med sin Gage.

Vi nægte slet ikke, at de virkelige Landmaalere efter Kongelig Befaling have Ret, til at ligge selv paa Regentzen, naar de vilde; omendskiønt de selv have fra-bedet sig dette i et Brev til Præpositum Schiønning ved Herr Justitz Raad Hee af 21. Nov: 1764. Men derfor kunde vi ikke tilstaae dem Rettighed, til at indlegge i deres Plads igjen, hvem de maatte behage. Hans Majestæt Kongen har Allernaadigst beskikket os allene til Directeurer § 2; forundet os med Præposito eene Ret, til at uddeele Communitetets og Regentzens Beneficier efter Pligt og Samvittighed § 19; og af os kræver Hans Majestæt Regnskab for disse Beneficiers best muelige Anvendelse til fattige og haabefulde Studerendes Understøttelse, imedens de legge Vind paa Videnskaber, hvormed de siden i Embeder skulde tiene Kongen og Landet. Altsaa maatte det vel være fornødent, at de Herrer Landmaalere gjorde Forespørsel hos Communitetets og Regentzens Directeurer, hver gang de ønskede sig Friehe'd til at indlegge nogen paa deres Plads. Men af den Kongelige Foundation kunde vi ikke engang udlede nogen Ret for os selv, til at indrømme dem saadan en Friehe'd; thi den tillader ingensteds, at overlade Laan af Kamre til uvedkommende. Virkelige Alumni behøver hvert et Kammer, som kunde blive ledigt, og den Opsigt, Decani bør have med dem, kræver aldeles, at de skulde boe paa Regentzen, naar det er mueligt at faae Plads. Endog § 79, hvor der dog var Sted til at nævne sligt et Laan, naar det kunde tilstedes, tales intet derom. Tvertimod maae det med Grund formodes, at Vores Allernaadigste Konge meget meere vil være betænkt paa, engang at befrie Regentzen fra den Byrde med Landmaa-

lerne, efterdi Allershøystsamme § 21 ved dem allene har erindret, at Stipendia Communitatis & Collegii Regii skulde dem forundes, *indtil Vi anderledes beslutte.*

Da Theologi hverken have Skade at befrygte, eller Gavn at forvente for deres egne Personer ved den heele Sag, men drives allene af den Pligt, dem er paalagt, at sørge for fattige Alumnorum Beste, saavidt mueligt; saa haabe vi destofri-modigere, at det Kongelige Videnskabers Societet heller ikke med ugunstige Øyne anseer vores Erklæring. Hvilken jeg med det Theologiske Fakultets Samtykke skulde give mig den Friehed, hermed ærbødigst at fremlegge.«

Fakultetets Skrivelse blev i Selskabets Møde den 22. December 1780 henvist til den nyoprettede Kassekommission og behandlet i dennes første Møde den 17. Januar 1781. Efter at Kommissionen havde besluttet at forhøje Landmaalerassistenternes Løn fra 110 til 130 Rd., fremlagde Selskabets Sekretær det theologiske Fakultets Skrivelse og forklarede, at Landmaalerne ikke kunde bruge de mørke Regensværelser til Tegning, og at Fakultetet ikke vilde give Assisterterne Plads, skønt det ifølge de kongelige Reskripter egentlig var dem og ikke Landmaalerne, som efter Selskabets Rekvisition kunde bo paa Regensen. »Commissionen resolverede¹, at det var nødvendigt, at de beneficier som ere i Følge de Kongl. Rescripter tillagte Assisterterne, og som nu, paa een Assistent nær, nydes af Landmaalere, igien tilbagelegges til Assisterterne, i hvilken Henseende 2de Assistertere meere maatte antages, hvilket ogsaa til Landmaalingens bedre Fremgang agtes høiligt nødvendigt, samt til meere fidem for opmaalingens nøiagtighed; men da man ved disse 2de Assisterteres antagelse og de 3de nu værende Løns Forbedring med 20 rd, vil forøge de geographiske udgifter med 320 aarlig saa maatte Kongen igiennem Finantz Collegio ansøges herom, dog saaledes at man berettede og tilsagde, at naar den forhaabede bedre debit af Carterne fandt sted, man da strax saadant skulde indberette for at entledige H. M.stets Casse for denne nye byrde, og naar forventende aproberende Resolution derpaa erholdtes, da blev tid, at anmode Facultetet, om de Kongl. Rescripters opfyldelse efter bogstaven.« De 320 Rd. aarlig bevilgedes af Kongen den 6. April 1781.

Henimod Slutningen af 1781 tilvejebragtes en ny Ordning for Tildelingen af Stipendierne. Thomas Bugge, som da havde den egentlige Ledelse af Landmaalingen, indsendte den 7. December sit Forslag herom til Selskabets Sekretær, C. F. Jacobi, og i Kassekommissionens Møde den 15. December anmeldte Sekretæren, »at den Forvirring i Landmaalernes og Assisterternes Lønninger som hidtil havde været, reisende sig deraf at nogle Assistertere, hvilke egentligen skulde nye stipendia og beneficia academica, ved at avancere til Landmaalere havde beholdt disse, nu var hævet og at Lønninger altsaa fra 1ste November bleve saaledes: . . . «. Herefter følger en Oversigt over Landmaalernes Lønninger, hvorefter ses, at af 6 Landmaalere havde de 5 beholdt Stipendierne, nemlig:

¹ Kassekommissionens Protokol.

Caspar Wessel	Løn 250 Rd.,	Kommunitet 2	Koster 68 Rd.,	Regensen 20 Rd.
Hans Skanke	» 250 » ,	» 2	» 68 » ,	» 20 » .
Søren Bruun	» 250 » ,	» 1	» 34 » ,	Valkend. Koll. 27 Rd. 2 $\frac{1}{2}$.
John Johnsen	» 200 » ,	» 1	» 34 » ,	» » 27 » 2».
Søren Iversen	» 130 » ,	» 2	» 68 » ,	Regensen 20 Rd.
Johan Cimber	» 200 » .			

Ved den foretagne Forandring blev 386 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ af Stipendiemidler ledige til fem Assisterter; men da der var sikret dem hver 130 Rd. aarlig, maatte der tillægges dem yderligere ialt 263 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ i Penge. Assistenternes Lønninger var herefter fra 1. November 1781 følgende:

Christen Heiberg	Løn 76 Rd.,	Kommunitet 1	Kost 34 Rd.,	Regensen 20 Rd.
Ove Steenberg	» 42 » ,	» 2	» 68 » ,	» 20 » .
Iver Ellung	» 42 » ,	» 2	» 68 » ,	» 20 » .
Ole Warberg	» 68 » 4 $\frac{1}{2}$,	» 1	» 34 » ,	Valkend. Koll. 27 Rd. 2 $\frac{1}{2}$.
F. Hammond	» 34 » 4 $\frac{1}{2}$,	» 2	» 68 » ,	» » 27 » 2».

Desuden beholdt Stephán Biórnsen Valkendorfs Kollegium og 1 Kost af Kommunitetet.

Et nyt Forsøg paa at fratage Landmaalingen de den tillagte Stipendier fandt Sted i 1790. Herom berettes i følgende Skrivelse af 21. Juni til Selskabet fra Kommissionen for Universitetet og de latinske Skoler:

»Den forrige Commission for Universitetet og de latinske Skoler, hvilken vi undertegnede af Hans Mayestæt allernaadigst ere befalede at fortsætte under Præsidio af Hans Durchlauchtighed, Arveprinsen af Slesvig-Holsteen-Augustenburg, som Universitetets Patron, har i sin Forestilling angaaende Communitætet og Regenzen blandt andet allerunderdanigst indstilt: Om ikke den Andeel af Communitætetets Stipendium, som ved den 21^e § af den seeneste Foundation, dateret 25^e Junii 1777, er tillagt visse der benævnte i Almindelighed saa kaldte Privilegerede, for Eftertiden maatte bortfalde, saaledes, at ikkun de, hvilke nu for Tiden ere i Besiddelse deraf, for deres Personer eller Embedstid beholdt dette Stipendium, hvorimod det for disses Eftermænd aldeles ophørte og igien beregnedes Communitætet til gode. Dette Forslag har det behaget Hans Kongelige Mayestæt allernaadigst at approbere, og ved Rescript af 28^e f: M: at befale Os, ved Correspondance med Vedkommende at udføre denne Kongelige Resolution.

Blandt de i Forestillingen ommeldte Personer, som saaledes herefter skulle udgaae, findes og de geografiske Landmaalere, hvis Arbeyde bestyres af Societætet for Videnskaberne; og i den Anledning undlade vi ikke om Kongens Befalning herved at underrette velbenævnte Societæt, samt tjenstligst at udbede os en Efterretning om hvilke og hvormange af Landmaalerne nyde dette Stipendium. Foundationen taler vel om 6, hvoraf 3 skulle have en dobbelt Portion, men mueligen

siden 1777 Antallet kunde være enten forøget eller formindsket, saa meget før, da det derhos i Foundationen heeder: indtil anderledes besluttes. Ligesaa ønske vi og, behageligen at underrettes om maaskee een eller anden Landmaaler snart kunde ventes at afgaae, eller om i Almindelighed dette Stipendium ikkun paa visse Aar er bleven dem tillagt.«

Udenfor Selskabets Mødesæson afgav Th. Bugge den 8. Juli 1790 en Betænkning til Selskabet vedrørende Universitetskommissionens Brev, og i Overensstemmelse dermed afgav Selskabet sit Svar. Det fremgaar deraf, at de 9 Koster paa Kommunitetet (»Klosterdalere«) da var tildelt følgende: Landmaaler Iver Ellung 2, Landmaaler Ole Warberg 4, Assistent Hans Wolf 2 og Assistent Stephán Biórnsen 1. Vedrørende det andet Spørgsmaal meddelte Selskabet, at der ikke vilde blive nogen Vakance ved disse Stipendier, der udgjorde en Del af de yngste Landmaaleres og Assistenters Løn, som var henholdsvis 200 og 130 Rd. I Slutningen af Th. Bugges Betænkning gjorde han kort Rede for Landmaalernes vanskelige Kaar og for Muligheden af Arbejdets snarlige Afslutning:

»Ved Liigbæringens Afskaffelse¹ miste de yngste Landmaalere allerede fiire Pladser eller Lodder af Liigbæringen, som er et Tab af 80 Rdr. Skulde desuden disse 9 Pladser paa Communitetet, hvilke ved forrige Kongelige Resolutioner og Forordningen af 25 Junii 1777 er at ansee som en Deel af deres Lønning, og udgiøre 324 Rdr.; betages dem, saa maatte de tvende yngste Landmaalere forafskædiges eller disse Pladser kunde ey igien besættes, hvorved Dannemarks geographiske Opmaaling ville borttage saa meget længere Tiid.

Det er anderledes med de privilegerede Pladser ved Waisenhuset og Missions Væsenet, end med dem ved den geographiske Landmaaling. De første ere vedvarende Instituter, og disse Pladser kunde uden Kongelig Befaling aldrig komme tilbage til Det theologiske Facultets Disposition. De sidste have været tillagte til den geographiske Landmaaling fra dens Begyndelse 1762, og vil falde tilbage igjen ved dens Slutning formodentligen om 10 Aar eller i Aaret 1800.

Da altsaa disse 9 Pladser paa Communitetet om en saa kort Tiid ey længere behøves ved den geographiske Landmaaling, og det Kongelige Rescript desuden bestemmer at de privilegerede Pladser ey skal ophøre, uden hvor det med Føye kan skee, saa haabes at Commissionen vil samtykke udi, at den geographiske Landmaaling beholder disse 9 Communitets Pladser til dette Arbeydes Slutning om 10 a 12 Aar.«

I Tillid til at Selskabets Præsident, A. P. Bernstorff, vilde overvaage Selskabets Interesser i Landmaalingen, var Betænkningen videresendt; men først Aaret efter modtog Selskabet følgende Svar af 25. Oktober 1791 fra Universitetskommissionen:

¹ Liigbæring var 1712–91 bevilget Regensianerne. Indtægten overtoges derefter af Kommunitetet indtil 1859, da Privilegiet overgik til Københavns Kommune.

Det 15 Julij 1790 bleve vi forsynede med Videnskabernes Selskabs Betænkning om, hvorvidt Selskabets geographiske Landmaalere herefter kunde undvære eller maatte beholde den dem tillagte Andeel af Communitætets Stipendium. Vi have desangaaende giort Forestilling til Hans Majestet, Kongen, og Høistsamme har derpaa den 13 May d: A: allernaadigst resolveret, at de geographiske Landmaalere fremdeeles og indtil Arbeidet er tilendebragt, maae beholde det dem tillagte Stipendium. Ogsaa har det behaget Hans Majestet ved samme Resolution at befale, at de, uden for Communitætet, som fremdeeles beholde dets Stipendium, ikkun nyde det saaledes, som det nu er, uden at kunne gjøre Fordring paa nogen Forøgelse, ifald dette Stipendium maaskee i Tiden maatte forøges for de Studerende.«

Valkendorfs Kollegium nedbrændte 1795, og da det i Kollegiets Fundats var bestemt, at Stipendierne i Tilfælde af Kollegiets Brand skulde tilbageholdes saa længe, til Kollegiet var genopbygget, meddelte Konsistorium den 6. November 1795, at de tre Landmaalere ligesom de øvrige Alumner ikke foreløbig kunde modtage Stipendium Walchendorphanum. Th. Bugge mente, at Kollegiet for den udbetalte Assurance og de tilbageholdte Stipendier kunde genopbygges paa 3 Aar, »hvilket jeg med saa meget større Vished kan bevidne, som jeg er en af Commissarierne ved den nye Bygning, paa hvilken allerede er begynt«. De tre Medarbejdere, der for Tiden nød Stipendiet, nemlig Landmaalerne Ole Warberg og Hans Wolf og Assistenten Stephán Biórnsen, skulde da i de 3 Aar have hver 31–32 Rd. aarlig af Landmaalingskassen. Dette godkendtes af Selskabet i Mødet den 8. Januar 1796. Da Biórnsen døde i Efteraaret 1798, deltes hans Stipendier saaledes, at Landmaaleren Martin Werchmester fik Pladsen paa Kollegiet, medens Hans Wolfs Løn forbedredes med en Klosterdaler. Paa Grund af Dyrtid trak Kollegiets Genopbygning i Langdrag, og da de første tre Aar var forløbet, meddelte Bugge i Maj 1799, at der muligvis vilde hengaa endnu tre Aar inden Arbejdets Fuldendelse. Selskabet besluttede derfor den 17. Maj at fortsætte Udbetalingen af de 32 Rd., indtil Modtagerne igen kunde faa deres Stipendium fra Kollegiet. Dette skete fra Begyndelsen af Aaret 1801. Fra samme Aar ansattes Ole Warberg som Professor ved Universitetet, og hans Kollegieplads blev givet til Landmaaler A. C. Gudme. Da Antallet af Landmaalere og Assisterter i de nærmeste Aar efter 1800 indskrænkedes, blev Stipendierne ofte slaaet sammen paa færre Personer. I Lønreglementet, der skulde gælde fra 1. Januar 1806 (se S. 53), omtales saaledes følgende Fordeling af det oprindelige Antal Stipendier: Iver Ellung Regensen 20 Rd.; Hans Wolf Regensen 20 Rd., Valkendorfs Kollegium 31 Rd. og 4 Klosterdalere à 34 Rd.; Martin Werchmester Valkendorfs Kollegium 31 Rd. og 3 Klosterdalere à 34 Rd.; A. C. Gudme Regensen 20 Rd., Valkendorfs Kollegium 31 Rd. og 2 Klosterdalere à 34 Rd.

I 1809 blev der Røre om Regensstipendiet, men herom savnes nærmere Oplysninger i Selskabets Arkiv. Det omtales kun under Mødet den 26. Maj 1809, at Landinspektør A. C. Gudme havde fordret Regens- eller Ligbærerpengene udbetalt af

Provsten, Professor Rasmus Nyerup¹, men denne havde efter det theologiske Fakultets Befaling nægtet at udbetale dem. Selskabet besluttede derfor at skrive til Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler om Sagen. Det fremgaar af Selskabets Regnskaber, at Gudme i Slutningen af 1810 fik udbetalt Godtgørelse for Regensen i 1½ Aar og i 1811 for et Aar. Da han i Oktober 1815 henvendte sig til Rasmus Nyerup for at faa Regenssstipendiet for Aarene 1813, 1814 og 1815 udbetalt, meddelte denne ham, at det theologiske Fakultet paa Grundlag af et ældre Reskript havde bestemt, at i Stedet for de 3 Stipendier af Regensen, som bestandig havde været udbetalt de geografiske Landmaalere, skulde for Fremtiden kun udbetales 2, og da Gudme var den yngste, maatte han miste sin Part. Han søgte Selskabet om Erstatning for den ikke udbetalte Del af Stipendiet, og det følgende Aar forhøjedes hans Løn i væsentlig Grad. Hans Wolf og Martin Werchmester afgik med Pension, hvori var medregnet deres Stipendier, men først efter Iver Ellungs Død i 1820 fik Gudme i Maj s. A. overdraget hans Regenssstipendium, for at det ikke skulde gaa tabt. Det følgende Aar afsluttedes den geografiske Landmaaling for Selskabets Vedkommende, de sidste Landmaalere afskedigedes med Pension, der betaltes af Finanskassen, og Grundlaget for den fortsatte Udbetaling af de akademiske Stipendier var dermed fjernet.

En særlig Post paa Regnskabet for Landmaalingen var Indtægten ved Salget af Kortbladene. Hvert Aar leveredes Afregning fra Kommissionærerne, – Vajsenhuset 1771–79, Mumme 1779–94 og Schubothe 1795–1843 (se foran S. 145–49) – og efter Fradrag af den bevilgede Rabat indgik det resterende Beløb indirekte i Selskabets Kasse. Medens Antallet af udgivne Kort var ringe, betød Indtægten ved Salget forholdsvis lidt. Regnskabet fra det første Tiaar mangler, men Indtægten har formentlig ligget under 100 Rd. aarlig. Efterhaanden som Kortene blev kendt, og flere kom til, voksede Indtægten støt, og Optrykning maatte stadig foretages. I 1785, det første Aar da en Opgørelse foreligger, tryktes o. 850 Blade over Sjællands forskellige Dele, det følgende Aar 550 Blade, i 1787 400 Kort over Fyen, 1788 200, 1789 da det første Jyllandskort forelaa tryktes 1000 Blade af forskellige Kort og saa fremdeles. Som Regel tryktes i en lang Aarrække 100–200 Eksemplarer ad Gangen ved Optrykning og endnu flere ved det første Tryk. Fra Aarhundredskiftet og til o. 1813 var Efter-spørgselen særlig stor, og Optrykning af alle Kort fandt Sted næsten hvert Aar. I 1799 tryktes o. 1000 Blade, i 1800 ca. 1400, i 1801 ca. 1650, i 1802 kun ca. 650 og i 1803 ingen. Fra 1807 begyndte atter en stærk Stigning, og der tryktes i dette Aar o. 1800 Blade af alle foreliggende Kort. Samme Aar indtraf imidlertid Katastrofen ved Københavns Bombardement, hvorved ca. 2000 Kortblade brændte i Th. Bugges Hus. Dette Tab genoprettedes det følgende Aar ved Optrykning af 3600 Blade, og der fortsattes i 1809 med ca. 2400 Blade, i 1810 med ca. 1650 Stykker og i 1811 med et lignende Antal. For nogle Aar mangler Opgørelse over Korttrykningen, men der er Grund til at formode, at Optrykningen herefter var i stærk Tilbagegang. Den egentlige Udgivelse af Kort over Kongeriget var afsluttet, og kun en Del af Hertugdømmet

¹ Nyerup blev først Regensprovst i 1814.

Slesvig stod tilbage at udgive. Det fremgaar da ogsaa af Trykningslisterne 1816–20, at Efterspørgselen var aftagende. Der optryktes i disse Aar gennemsnitlig o. 400 Blade aarlig af alle de udkomne Kort og kun 50 Eksemplarer ad Gangen af hvert Kort. Denne Nedgang fortsattes, og henimod Afslutningen af Selskabets Andel i Kortsalget optryktes Bladene som Regel kun med flere Aars Mellemrum og med 25 Eksemplarer ad Gangen. Antallet af optrykte Kort synes nogenlunde jævnt fordelt paa de ældre Kort, bortset fra det mere specielle Blad over Københavns Amt. I Perioden 1785–1811 er Bladet over Nordøstsjælland formentlig det hyppigst optrykte, nemlig i mindst 2100 Eksemplarer efter de foreliggende Opgørelser, bortset fra den ekstraordinære Optrykning i 1807. Generalkortet over Sjælland figurerer med mindst 2000 Stykker i samme Tidsrum, medens de øvrige Kort over Sjælland og Fyen viser fra mindst 1300 til 1800 eller noget flere Aftryk.

Parallel med Efterspørgselen og den deraf følgende Optrykning var Salgsindtægten, der desuden var afhængig af Kortprisen. I det første foreliggende Regnskab for 1783, hvori denne Indtægt er opført, udgjorde Indtægten til Th. Bugge for Salg i samme Aar 146 Rd. 4 $\frac{1}{2}$. I de følgende Aar voksede Indtægten til gennemsnitlig 225 Rd. aarlig og naaede i Slutningen af 1790'erne op over 300 Rd. I 1800 var Indtægten 450 Rd., i 1801 747 Rd., derefter noget mindre, men i 1807 udgjorde Indtægten 937 Rd., i 1808 2024 Rd., i 1809 2085 Rd., i 1810 3533 Rd., der var mere end det af den kongelige Kasse betalte Tilskud til Landmaalingen. I 1810 var Beløbet sunket til 2785 Rd., men i 1812 indgik det ekstraordinært store Beløb 7600 Rd. 56 β D.C. Efter Bankerotten var Indtægten i 1813 1549 Rbd. N.V., og i de følgende Aar, da Kommissionæren afbetalte noget vilkaarligt paa sit Mellemværende med Selskabet, var den gennemsnitlige Indtægt stadig faldende. I 1820 var den ca. 800 Rbd., i Midten af 1820'erne gennemsnitlig 400 Rbd. og o. 1830 ca. 200 Rbd. I de sidste Aar svingede den mellem 100 og 275 Rbd. og afsluttedes i 1841 med 117 Rbd. 5 $\frac{1}{2}$, et Beløb der var uden større Betydning for Selskabets Økonomi. Da der ikke foreligger Regnskaber for alle Aar, kan Selskabets Indtægt ved Kortsalget kun skønmæssigt anslaas til o. 28 000 Rd. før 1813 og o. 13 000 Rbd. efter dette Aar.

Fra Landmaalingens Arbejds Begyndelse var det beregnet, at det Selskabet fra Statens Side overdragne Arbejde skulde administreres af Selskabet, hvorimod de økonomiske Forpligtelser skulde paahvile Staten. Indtægten ved Kortsalget skulde tilfalde Selskabet som et Emolument. Det varede imidlertid ikke mange Aar, før Statens Tilskud ikke slog til, og Selskabet maatte give betydelige Bidrag af sin egen Kasse, foruden at Indtægten ved Kortsalget, der indførtes paa Landmaalingens Konto, gik med til Dækning af Udgifterne. Efter 1780 voksede Landmaalingens Gæld til Selskabet hurtigt fra Aar til Aar, og kun den begyndende Afvikling af Arbejdet og den relativt store Indtægt fra Kortsalget bragte Gældens Forøgelse til Standsning efter 30 Aars Forløb, o. 1810. Ult. 1782 var Gælden 215 Rd., men den mangedobledes hurtigt. Allerede Aaret efter var den 538 Rd., i 1784 passerede den 1000 Rd., i 1790 udgjorde Gælden o. 4040 Rd., ult. 1795 o. 8215 Rd., og ved Slutningen af Aaret

1800 var den naaet op til o. 12 640 Rd. Det var ikke at vente, at Landmaalingsfondet skulde kunne tilbagebetale dette store Beløb, og Udsigterne derfor blev ringere i de følgende forvirrede Aar paa Pengemarkedet. Situationen, der paavirkede Selskabets hele Økonomi og Formueforhold, gav da ogsaa Anledning til megen Bekymring i Kassekommissionen. Til Eksempel skal nævnes, at paa en Anmodning i 1803 om en mindre Forhøjelse af Udbetalingen til Landmaalerne i Hertugdømmerne gav Kassekommissionen bl. a. følgende som Svar til Selskabet: »Landmaalingsens enorme Debet over 15/m rd., og det store aarlige Tilskud Sælskabet maae gjøre til denne Anstalts Udgifters Bestridelse tillade ikke paa nogen Maade at forhøye dette aarlige Deficit. Sælskabets Kasse har aldrig være bestemt til deraf at udrede Landmaalings Udgifter, tværtimod skulde de solgte Karter være den et emolument. Derfor gjorde Sælskabet efterhaanden Forestillinger til Kongen om de Summers Bevilgelse, som eragtedes til Landmaalingsens Fremme udforderlige, hvilke da, naar de befandtes fornødne, bleve tilstaaede. Ved Afkortning af sex proc. for det til Landmaalingen bevilgede¹, ved Afslag om de til Landmaalernes Løn hvert 3de Aar anviste 300 rd. aarlig og flere Omstændigheder, har Sælskabet, paa det Landmaalingen ikke alt for meget skulde geraade i Standsning, seet sig i den Nødvendighed, af egen Kasse at tilskyde denne Mangel og derved er den store Geld opstaaet.«

Gældens Stigning fortsatte efter 1800, og Beløbet var ult. 1805 o. 16 000 Rd. og det følgende Aar o. 17 000 Rd. Gælden kulminerede i 1809 med 17 721 Rd., et meget betydeligt Deficit for Selskabet i de urolige Aar. Men netop da indgik de betydelige Beløb for Kortsalget, der i 1811 nedbragte Gælden til o. 16 000 Rd. og ult. 1812 til o. 10 000 Rd. D.C. Ved Nyordningen af Landets Finanser i 1813 blev denne Gæld nedskrevet i Forholdet 6 Rd. D.C. = 1 Rbd. N.V. til 1660 Rbd. N.V. Ult. 1813 var Gælden reduceret til 1143 Rbd. N.V., men i 1814 voksede den igen, og da Selskabet samtidig rantes af Forbudet mod Salg af Kort, maatte dets Kasse staa i Forskud for det ret betydelige Beløb. Som før nævnt (S. 164) var indtil 1807 Landmaalingsens Deficit det eneste Beløb fra Landmaalingsens særlige Regnskab, som indgik i Selskabets almindelige Regnskab. Men fra og med 1807, da Th. Bugge fungerede som Selskabets Kasserer, indførtes Landmaalingsens Indtægter og Udgifter i Hovedregnskabet, og Landmaalingsens Gæld udgik af Regnskabet.

I den af Selskabet i 1815, efter Th. Bugges Død, nedsatte Finanskomité til Drøftelse af Forslag til Udveje af den økonomiske Misère, hvori Selskabet befandt sig, kom ogsaa Landmaalingsens Økonomi til Behandling. Den meget udførlige Redegørelse fra denne Komité omtaler, at for Tiden var Differensen mellem Landmaalingsens Indtægter fra Staten og Kortsalget og Udgifterne til Lønninger og Materialer 1943 Rbd. N.V., »hvilken Deficit ikke kan ventes efterhaanden at blive udsløttet ved forøget fast Indtægt men allene maaskee noget hen i Tiden formindsket ved taaleligere Priser paa Materialerne og større Søgning af Karterne«. Endvidere fremsattes i Redegørelsen følgende Motivering for at ansøge Staten om Hjælp til at komme ud over de stadige økonomiske Vanskeligheder:

¹ Ved Promemoria fra Kancelliet af 5. Februar 1791.

»Anderledes end med Underballancen i Selskabets almindelige til dets egentlige Væsen og Formaal henhørende Financer, forholder det sig med den Deficit af circa 2000^{rbd}. N.V. som finder Sted i Ballanceringen af de med den geographiske Landmaaling forbundne Indtægter og Udgivter.

At denne betydelige Deficit ikke før har aldeles standset Kartevæsenets Fremgang, at den paa en Maade har kunnet tildeels dækkes, tildeels tilsløres og at den ikke har efterladt sig en større Gjæld end den nu befundne bør tilskrives den vigtige Omstændighed, at de Intrader som skyldes det Thottske saavelsom det Classenske Legatum, samt de Beholdninger som havdes af fortjente men ikke udbetalte Premier for kronede Priisafhandlinger, ere blevne anvendte til den geographiske Landmaalings Brug saaledes at denne – Selskabet i streng Forstand ikkun overdragne, ikke til dets fundationsmæssige Existence og Virksomhed henhørende – Forretning har imod Bestemmelse opslugt overmaade betydelige Summer af Selskabets til ganske andet Brug bestemte Indtægter¹. Det være sagt i Forbigaaende at heraf fremlyser Nødvendigheden af at forandre Kassevæsenets Indretning og at henhøre til forskjellige Conti's de hidtil under eet almindeligt Regnskabsvæsen inddragne Indtægter eftersom de til forskjellig Brug og Anvendelse ere henlagte. I Øvrigt er denne Deficit som før anmærket ikke temporair efter sin Natur, den fremspringer egentligen af et Misforhold i Produktets, d: e: de geographiske Karters Afsætning til Productionsomkostningerne. Dette falder i Øinene naar betænkes at Omkostningerne ved Kartevæsenet ere efter Bilaget No II hen ved 9000 Rbd. N.V. om Aaret og at det Produktet aarligen indbringer, ei har kundet ansættes til høiere end 1200 Rbd. aarlig Indtægt. At afhielp dette Onde ved en forhøiet Priis paa Karterne har man ikke vel kundet være betænkt paa under Krigen, da Selskabet burde tage Hensyn til, at disse Karter hyppigen brugtes af de Militaire for hvilke det var af Vigtighed at de kunde have til saa let Priis som mueligt. Desuden lader saadan Forhøielse sig ikke iværksætte uden til en vis Grad; thi en indskrænket Afsætning udvides vistnok ikke ved Forhøielse i Priserne, den vil snarere derved endnu mere forringes. Fra den mercantilske Side betragtet er altsaa de geographiske Karters Tilveiebringelse et Foretagende der aldeles burde opgives. Men at denne Synspunkt ei af nogen Vedkommende vil vælges til denne Sags Betragtning, bør vi frimodigen haabe og føle os overbeviiste derom. Statens Regjering, som har indledet og hidtil fremmet dette vigtige Værk, som med fuld Tillid har overdraget dets Udførelse til dette Samfund og seet det begyndt og næsten fuldført paa en for Danmarks videnskabelige Berømmelse hæderfuld Maade vil ogsaa fremdeles vide at befordre det og føre det til Ende.

Det er derhos udentvivil stedse erkjendt og vil fremdeles erkjendes, at ved Bestyrelsen af dette Værk Selskabet ikkun udfører et Mandatum, /: for hvilket dette Arbeide og i Særdeleshed ved Reskriptet af 26 Juni 1761 med flere er bleven anseet :/ at det altsaa ikke kunde være Selskabets Fond, der her skulde komme til Hielp, men at Hielpen maa kunne ventes derfra, hvorfra Mandatum er ud-

¹ Jvfr. Bd. I. S. 593 f. og 597.

gaaet. Paa denne Betragtning er det at Kommittéen støtter sig naar den vover at foreslaae for Selskabet: at der maatte korresponderes med det Kongl. Finants Kollegium angaaende et aarligt Tilskud af 2000 Rbd. N.V. eller et dertil svarende Beløb i S.V. af Statskassen til den geographiske Opmaalings og Karteudgivnings Fortsættelse, samt om en Sums Anviisning af en gang for alle 6000 rbd. N.V. for derved deels at klare Selskabets Gjæld som hidrører fra det geographiske Opmaalingsvæsen, og deels at afholde de paa Bilaget No II specificerede Udgivter til Karters og Kobberpladers Konservation og Opbevaring.«

I Mødet den 9. Juni 1815 sluttede Selskabet sig til det stillede Forslag, og som Svar paa en Ansøgning til Finanskollegiet modtoges den kgl. Resolution af 15. Juli om Bevilling af et aarligt Tillæg af 1000 Rbd. S.V. i Tilskud til den geografiske Opmaaling og Kortudgivelsen samt 6000 Rbd. N.V. een Gang for alle til Betaling af Gælden (S. 66). Dette Tilskud medførte straks en gunstig regnskabsmæssig Virkning. Den Gæld, hvori Selskabet stod til Finanskassen for Forskud til Landmaalernes Lønninger, blev afbetalt, og ved den større Bevilling til Landmaalingen kom dennes Regnskaber næsten til at ballancere. I 1815 var der endnu et Deficit paa 134 Rbd. N.V., men i 1816 var dette ændret til et Overskud paa 37 Rbd. N.V. Fra 1817 til 1818 overførtes en Saldo paa 850 Rbd., det følgende Aar paa 770 Rbd. r.S., men i 1819 noget mindre, idet Landmaalingskontoen nu var i Stand til at give Forskud baade til Selskabets Kasse og til Ordbogskommissionen, henh. 363 og 260 Rbd. r.S. Selskabets Kasserer, C. F. von Schmidt-Phiseldeck, fandt stadig Anledning til at kritisere Landmaalingens – og Ordbogskommissionens – Gæld, og i April 1820 henstillede han, at der fremsattes Forslag om, hvordan Udgifterne for Fremtiden kunde dækkes ved forøgede Indtægter, saaledes at der igen kunde skabes Ballance mellem Credit og Debet. Ved Kassekommissionens og Landmaalingskommissionens nøje Gennemgang af det paagældende Regnskab for 1819 fandtes imidlertid saa mange Aktiver for Landmaalingen, at den paastaaede Underballance forvandlede til et Overskud større end 1000 Rbd. Sedler.

Den overførte Saldo paa Landmaalingskontoen voksede herefter fra Aar til Aar, og de overskydende Beløb stilledes ofte til midlertidig Disposition for Selskabet og for Ordbogskommissionen. Ult. 1821 udgjorde Saldoen 282 Rbd. r. S. og 377 Rbd. Sedler, der 10 Aar senere beløb sig til 5908 Rbd. r. S. og 7759 Rbd. Sedler. Ult. 1838 var Saldobeløbet naaet op til 10 913 Rbd. S.V. og 6143 Rbd. Sedler. Ved en i 1838 udarbejdet Oversigt over Landmaalingskontoens Indtægter og Udgifter i Aarene 1818–37 begge inclusive beløb Indtægterne sig til 28 580 Rbd. r. S. og 11 992 Rbd. Sedler, hvortil kom for solgte Kort 7308 Rbd. Sedler, medens Udgifterne i samme Periode havde været 16 283 Rbd. r. S. og 14 226 Rbd. Sedler. Resultatet heraf var en Indtægt paa Kontoen paa 17 371 Rbd. Idet et Beløb for solgte Kort 1815–37 paa 10 019 Rbd. maatte regnes Selskabet tilgode, blev Landmaalingskontoen i Selskabets Kasse opgjort til 9340 Rbd. Ved Forelæggelsen af Selskabets første Budget i Mødet den 20. April 1838 billigedes denne Beregning af Landmaalingsfondets Størrelse, og

samtidig besluttedes det, at Selskabet ikke skulde forrente Beløbet. Ult. 1839 var Tilgodehavendet 9110 Rbd., og da der i de sidste tre Aar, før Arbejdet afsluttedes, var et mindre, aarligt Overskud, beløb Slutsummen sig til o. 9720 Rbd., som fra 1843 indlemmedes i Selskabets Formue.

Af C. Molbechs Fremstilling af Landmaalingens Historie¹ og undertiden ogsaa af Kassereren Schmidt-Phiseldecks Udtalelser vilde man kunne faa det Indtryk, at Selskabet ved Administrationen af Landmaalingen satte betydelige Summer til. Dette var dog i Virkeligheden ikke Tilfældet. Molbech taler flere Steder om Selskabets betydelige Tilskud og om store Opofringer. Det maa dog erindres, at der kun var Tale om Laan til Landmaalingen, hvoraf ganske vist ikke betaltes nogen Rente, og som ogsaa paa anden Maade voldte Vanskelighed, idet Selskabets formindskede Formue og Renteindtægt forhindrede Udførelsen af andet Arbejde, f. Eks. Publikationsudgivelsen. Molbech nævner endvidere (Hist. S. 367), at Landmaalingens Gæld til Selskabet i 1812, altsaa lige før Regeringens rigoristiske Pengeforanstaltninger i Januar 1813, udgjorde 17 154 Rd. Dette var imidlertid Gældens Størrelse ultimo 1810, og ved en Indtægt for Salg af Kort i 1811 og 1812 paa 10 385 Rd. var Gælden, som foran omtalt, ult. 1812 nedbragt til 9960 Rd. D.C. Det var dette Beløb, der ved Papirpengenes Reduktion blev nedskrevet til ca. $\frac{1}{6}$ i Rbd. N.V. til Held for Landmaalingens Økonomi. Det er derfor misvisende, naar Molbech (S. 367) slutter sit Afsnit om Landmaalingen 1801–15 med følgende Bemærkning: »Naar man derfor længere hen i Tiden har anført, at Selskabet igien har vundet eller opsparet Capitaler, ved formindskede Landmaalingensudgifter efter 1820: saa maa herimod beregnes, at Selskabet allerede før 1807, ved dette Foretagende, hvis Bekostning det ikke skulde bære, havde tilsat en Sum af 17 000 Rdlr. Courant.« I Aarene efter 1815 havde Landmaalingen næsten altid Overskud, og den Sum paa o. 9720 Rbd., som i 1843 tilflød Selskabets Kasse som Landmaalingens Overskud, oversteg den i 1813 nedskrevne Del af Gælden til Selskabet.

Udgifter.

Det Budget, som ved det kgl. Reskript af 26. Juni 1761 blev lagt for Arbejdet ved Landmaalingen fra dettes egentlige Begyndelse, opererede ikke med store Summer. Fra 11. Juni 1761 betalte Kongen aarlig 1600 Rd., og med dette Beløb dækkedes alle Udgifter til Lønninger til Landmaalerne og deres Haandlangere, Tilsyn med Arbejdet og Undervisning for Begynderne, Leje af Værelser med Inventar samt til den stadige Vedligeholdelse af Instrumenter o. l., som erhvervedes for særlige Bevillinger. Hurtigt udvidedes Arbejdet; de geografiske Opmaalinge suppleredes med de trigonometriske, og Kortfremstillingen begyndte. Stadig flere Medarbejdere knyttedes til de forskellige Grene af Arbejdet, og Omkostninger til Lønninger og Materiel steg stærkt. Efter 20 Aars Forløb var Statens ordinære Tilskud fordoblet, hvortil kom sær-

¹ Selskabets Historie 1742–1842. Kbh. 1843.

lige Bevillinger til Kortstikningen, og der var endda Vanskeligheder med at faa Beløbene til at strække til.

Om Udgifternes Størrelse og Fordeling under de første 20 Aar af Arbejdet findes ikke mange Oplysninger, idet alle Regnskaber mangler, den bevarede Brevsamling er meget ufuldstændig, og Selskabets Forhandlingsprotokol er for en Række af disse Aar sporadisk og ofte upaalidelig.

Den helt overvejende Del af Landmaalingens Indtægter anvendtes til Lønninger til Staben af Medarbejdere, og kun relativt smaa Beløb gik til Materialer som Instrumenter, Papir til Kort, Kobberplader til Stikning, Inventar, og til Vedligeholdelse. I den foranstaaende Redegørelse er allerede anført adskillige Enkeltheder om de forskellige Medarbejderes Lønforhold, og her skal derfor kun gives en mere almindelig Oversigt.

Til Lederen af Landmaalingen budgetteredes i 1761 300 Rd. aarlig, og dette Beløb udbetaltes uforandret først til Chr. Hee indtil 1780 og derefter til Th. Bugge sen. indtil hans Død i 1815. Da Søren Bruun fra 1815 under den nye Landmaalingskommissionens Tilsyn fik overdraget den praktiske Ledelse som Overinspektør, forhøjedes hans hidtidige Løn i væsentlig Grad (se nedenfor). Samtidig ansattes H. C. Klingsey som Skriver ved Kommissionen, og han modtog herfor 225 Rbd. N.V. aarlig, fra 1819 til 1842 120 Rbd. r. S., hvortil kom 100 Rbd. N.V. aarlig til Kommissionens løbende Forretninger.

Landmaalerne fik ved Reskriptet 1761 tilstaaet 100 Rd. det første Aar og derefter 300 Rd. samt Udsigt til senere Befordring til Embede. Om de første Landmaalers Løn vides intet nærmere, men at den ikke har været tilstrækkelig, viser de mange Bønskrivelser fra Landmaalerne og deres Assistenters om Understøttelser og Forskud, som efter 1780 gav Kassekommissionen aarligt tilbagevendende Bryderier for at naa til tilfredsstillende Løsninger af Problemerne. Lønnen var fast aarlig og uafhængig af det udførte Arbejdes Størrelse; den udbetaltes om Sommeren med to Kvartaler, om Vinteren med eet Kvartal ad Gangen, hvorfor der blev afgivet Kvittering til Lederen, som fik Beløbet refunderet af det kongelige Tilskud. For flere Landmaalers Vedkommende var Lønnen suppleret med de akademiske Stipendier, som rettelig tilkom Assistenterne (jvfr. S. 169 ff.). Om Sommeren arbejdedes med Opmaalinger i Marken, om Vinteren med S sammensætning og Tegning af Kort. Arbejdet om Sommeren var ofte brydsomt og usundt, og Lønnen naaede for de flestes Vedkommende først op paa de lovede 300 Rd. efter en lang Tjenestetid. Ogsaa med den lovede Befordring til andet Embede gik det meget langsomt, og Landmaalerne ansøgte ofte derom. Men som Regel maatte de faa Landmaalere, der opnaaede Befordring, vente derpaa i over 20 Aar.

For at give en Forestilling om Landmaalernes økonomiske Stilling til forskellige Tider af Arbejdet, skal nedenfor gives en Oversigt over Lønninger til Landmaalerne efter Selskabets Regnskaber (begyndende fra 1780).

Lønningerne for de trigonometriske Landmaalere svarede nøje til dem, som betales til de geografiske.

Oversigt over Lønninger til Landmaalere.

Begyndt som Landmaaler	a) 1780	1783	1786	1791	1799	1806	1810	1816
C. Wessel ... 1769	b)300 Rd.	..	b)388 Rd.	b)500 Rd.	500 Rd.
Heidemærk .. 1769
Skanke 1770	300 Rd.	b)388 Rd.	388 Rd.
Bruun 1773	300 Rd.	388 Rd.	388 Rd.	388 Rd.	418 Rd.	570 Rd.	670 Rd.	720 Rbd.S.V.
Johnsen 1775	250 Rd.	361 Rd.	361 Rd.	361 Rd.
Cimber 1778	250 Rd.	290 Rd.	290 Rd.	300 Rd.
Iversen 1778	180 Rd.	290 Rd.	290 Rd.	300 Rd.	391 Rd.
Heiberg..... 1782	..	200 Rd.	250 Rd.	260 Rd.	330 Rd.
Warberg 1787	87 Rd.	117 Rd.
Ellung..... 1787	122 Rd.	290 Rd.	470 Rd.	562 Rd.	562 Rbd.S.V.
Steenberg... 1787
Wolf 1793	152 Rd.	263 Rd.	366 Rd.	..
Werchmester 1798	144 Rd.	307 Rd.	410 Rd.	..
Bugge jun. ... 1801	430 Rd.	530 Rd.	530 Rbd.S.V.
Gudme 1803	231 Rd.	330 Rd.	410 Rbd.S.V.
Storm 1816	300 Rbd.S.V.

a) Kommissionsberetning 1780 vedr. Hielmstiernes Dødsbo.
b) Trigonometrist.

I ovenstaaende Beløb indgaar:

1. Tillæg paa 50 Rd. aarlig, bevilget af Kongens Kasse den 27. December 1779 til de seks ældste Landmaalere. Bevillingen ophævedes 1791, men fortsattes af Selskabet.
2. Gratifikation paa 30 Rd. aarlig, bevilget den 23. Januar 1796 til alle Landmaalere. Fra 1819 forhøjedes Beløbet til 100 Rbd. S.V.

I ovenstaaende Beløb er *ikke* medregnet:

1. De akademiske Stipendier.
2. Løn til Assistent og Daglejere.
3. Bevillinger til Afholdelse af ekstra Udgifter.

Foruden egen Løn fik en Del af Landmaalerne udbetalt Løn til en Assistent, og alle Landmaalere fik Godtgørelse for hver to Daglejere i Opmaalingsstiden samt for ekstra Udgifter.

En væsentlig Del af de ansatte Assistenters fortsatte, efter en Aarrække, som Landmaalere, andre arbejdede kun i nogle faa Aar og forlod saa Landmaalingen. Efter 1789 holdt kun Caspar Wessel og Søren Bruun Assistent. I 1768 søgte Caspar Wessel som Assistent Selskabet om at faa bevilget 100 Rd. aarlig, »da han med sin Assistents Gage kunde umuelig udkomme, og med mindre Han kunde faae den, måtte han reise hjem til sin Fader, da han foruden at assistere ved Landmaalingen, vilde paa tage sig Carte Teigningen«. Baade som geografisk og trigonometrisk Landmaaler antog Wessel selv sin Assistent, og han modtog dertil 50 Rd. aarlig indtil 1804 incl. Hvem denne Assistent var, er intetsteds omtalt. I Anmærkninger til Selskabets Regnskab for 1799 gjorde Revisorerne opmærksom paa, at Wessel kvitterede for 50 Rd. » i steden for en Assistent«, og de forespurgte, om det var ham tilladt at oppebære dette Beløb

uden at have Assistenten. Th. Bugge sen. bemærkede hertil: »Disse 50 rdr. er Wessel tilstaaede til Hielp til en Assistent; og liege fra 1780, og altsaa i 20 Aar, har denne Udgivt bestandigen staaet i Regnskabet upaaanket, og har sin Grund i Sælskabets Beslutning. Den meget Værdige Hr. Wessel kan vel og behøve denne Hielp, saa meget meer som han nu er næsten 60 Aar gammel. Desuden hvor af veed og hvorledes kan de Herrer Revisorer beviise, at han ikke holder nogen Assistent?« I Selskabets Møde den 13. Maj 1803 bevilgedes der 50 Rd. aarlig til en Assistent for Søren Bruun, og ved den Lejlighed udtalte Th. Bugge: »Det bemerkes til Selskabets Efterretning at Landmaalings Inspecteur Wessel som er meget ældre ved Forretningen end Hr. Bruun har i 16 Aar ingen Assistent havt men er i den Stæd aarligen forundt 50 rdr til at forskaffe sig den fornødne Hielp; hvor med han har ladet sig nøye«. Søren Bruun havde Assistent indtil 1815, da han blev Leder af Landmaalingen, og i den lange Aarrække oplærte han adskillige af Landmaalerne i Opmaalingskunsten. I Revisionsanmærkningerne til Regnskabet for 1799 ankede Revisorerne over, at Th. Bugge jun. var ansat som Assistent for Bruun med en Gage paa 130 Rd. Faderen, Th. Bugge sen., svarede hertil: »Den geographiske Landmaaling forudsætter noget udførligere Kundskaber i Geometrie, Algebra, Trigonometrie og liidet Astronomie; man vil ikke antage nogen til geographisk Landmaaler, medmindre han, foruden Talenter og Kundskaber, tillige besidder Øvelse og Færdighed i den geographiske Landmaaling, som ey er det samme som en hver anden Landmaaling. Af den Aarsag har Sælskabet besluttet, at der bestandigen skal være en Landmaalings Assistent med 130 rdr. Løn, hvilken ved indtreffende Vacancer strax kunde andtages til Landmaaler. Hr. Landmaaler Bruun som den næstældste og en meget duelig Mand, har al Tiid havt denne Assistent; og saaledes har han oplært tvende nu værende Landmaalere Wolf og Werckmester. Da Landmaaler Johnsen i Foraaret 1798 blev befordret, og forlod Sælskabets Tieneste, har jeg tilskrevet Sælskabet og gjort Forslag at Assistent Werckmester maatte blive beskikket til Landmaaler, og Stud: Thomas Bugge antages til Assistent, hvilket af Sælskabet blev biefaldet.«

Efter Reskriptet 1761 skulde Assistenterne (Studenterne) lønnes med Stipendier og senere beforders til Embeder. Lønningerne var sammensat af et mindre Pengebeløb, en eller to Koster af Kommunitetet og Plads paa Regensen eller Valkendorfs Kollegium. I 1780 var den samlede Løn 110 Rd., men fra 1781 sikredes der hver Assistent 130 Rd. aarlig (jvfr. S. 173). Efter Selskabets Regnskaber synes der ofte kun at være betalt Løn til Assistenterne for Sommerhalvaaret, men efter andre Oplysninger har de haft den samme Løn om Vinteren. Flere af Assistenterne opnaede efter nogen Tjenestetid en mere selvstændig Stilling som Interimslandmaaler, hvori de virkede, til de ved Ledighed rykkede op som Landmaalere.

Enhver Landmaaler skulde efter Reskriptet 1761 have to faste Haandlangere, Daglejere, til Raadighed, hvoraf hver skulde have 1 $\frac{1}{2}$ om Dagen eller 25 Rd. for 5 Sommermaaneders Arbejde. Andre Medhjælpere skulde stilles til Disposition fra Godser og Gaarde, der ogsaa skulde skaffe fri Befordring. Af en Redegørelse 1780 fremgaar det, at hver Daglejer fik 1 $\frac{1}{2}$ 8 β daglig eller 37 $\frac{1}{2}$ Rd. i Opmaalingsstiden,

og Selskabets Regnskaber efter 1783 viser, at hver Landmaaler til Løn for to Daglejere aarlig, saa længe han opmaalte, modtog en fast Sum paa 76¹/₂ Rd., som først fra 1811 forhøjedes til 78 Rd., og som fra 1816 blev indoptaget i Landmaalerens Løn. Om Landmaalerne til Stadighed virkelig havde disse Daglejere i Arbejde, vides intet.

Til ekstra Udgifter under Opmaalingerne bevilgedes der hver Landmaaler en fast aarlig Sum, som efter 1783 udgjorde 30 Rd., forhøjet 1813 til 80 Rbd. S.V. og fra 1816 indoptaget med samme Beløb i Lønnen.

Der var oprindeligt afsat 100 Rd. aarlig til Reparation af Instrumenter o. l. Instrumentmager Johan Ahl (jvfr. S. 56) modtog for sit Arbejde 150 Rd., fra 1769 200 Rd. fra Selskabet af det til Landmaalingen bevilgede Beløb, og desuden fra 1769 150 Rd. aarlig ved særlig Bevilling af Kongens Kasse. Han modtog de 200 Rd. fra Selskabet uforandret til sin Død 1795, og dertil Dækning af Udgifter til Reparationer, gennemsnitlig c. 30 Rd. aarlig. Hans Efterfølger, Isai Hansen (S. 56), modtog fra 1799 en aarlig Gratifikation paa 100 Rd., som fra 1813 forhøjedes til 200 Rd. D.C., og indtil hans Død i 1820 udbetaltes med 33 Rbd. 2 $\frac{1}{2}$ N.V. Til Reparationernes Udførelse var foruden Instrumentmageren ogsaa andre Haandværkere, særlig Snedkere, beskæftiget til Stadighed.

De efter Landmaalernes Afskedigelse udbetalte Pensioner og Ventepenge, eventuelt Enkepensioner, paahvilede Finanskassen, og kun i enkelte Tilfælde betalte Selskabet Pension (Søren Iversen 1803–05) og Ventepenge (J. B. Cimber 1793–95). Til to Landmaalers Enker (Skanke og Wolf) betalte Selskabet aarlige Gratialer, ogsaa efter at Landmaalingen var ophørt for dets Vedkommende.

Søren Bruun, der i 52 Aar arbejdede i Selskabets Landmaaling fra Assistent til Leder, har i sin historiske Redegørelse¹ givet en detailleret Oversigt over de aarlige Udgifter til den geografiske og trigonometriske Landmaaling. Indenfor hver Landsdel er anført Opmaalingsperioden, Antallet af Landmaalere i hvert Aar og disses Navne, samt den aarligt udbetalte Løn til »samtlige Betiente« \circ : Landmaalere, Assistenten og Daglejere. En sammenfattende Tabel viser følgende Resultat:

1762–1771. Sjælland m. m.	14 094 Rd.
1771–1774. Falster og Lolland	5 742 »
1772–1777 Fyen med Øer	9 358 »
1777–1805. Jylland	67 493 »
1793–1802. Bornholm	3 970 »
1778–1812. Slesvig	39 370 »
1809–1820. Holsten (Nord)	39 768 »

I Løbet af 59 Aar opmaalt 971,40 \square Mil for en Lønudbetaling af 179 795 Rd., eller gennemsnitlig 185 Rd. pr. \square Mil. For Kongeriget alene kostede det 100 651 Rd.

¹ »Den Danske geographiske Landmaaling fra 1761 til 1821 historisk beskreven.« Manuskript i Selskabets Arkiv.

at opmaale 683,5 □ Mil, eller c. 150 Rd. pr. □ Mil. I 11 Punkter redegør Bruun for Grundene til den dyrere Opmaaling i Hertugdømmerne, bl. a. den fra 1792 udvidede Operationsplan (jvfr. S. 40).

Regnskabet med Kortarbejderne førtes indtil Th. Bugges Død 1815 noget adskilt fra Regnskabet med Opmaalingerne. Til Kortenes Stikning modtog Selskabet allerede fra 1766 særlige Bevillinger fra Kongen og Finanskassen (jvfr. S. 168 f.). Medens Landmaalerne modtog en fast aarlig Lønning, beregnedes Lønnen til Korttegnerne, Kobberstikkerne og Kobbertrykkerne efter den til det foreliggende Arbejde anvendte Tid, og den udbetaltes derfor som Regel ganske uregelmæssigt. Blandt Korttegnerne opnaaede kun den sidste, O. N. Olsen, en fastere Stilling; fra 1833 til 1837 modtog han fra 200 til 400 Rbd. aarlig, og som Selskabets ansatte Topograf lønnedes han med 570 Rbd. aarlig, hvortil kom 100 Rbd. til Husleje og et Beløb til løbende Udgifter. Af Kobberstikkerne fik Th. G. N. Angelo, som arbejdede for Selskabet uafbrudt i 30 Aar, Betaling for hvert Kort med 400 Rd., som han modtog med 30 Rd. maanedlig. Angelo udførte desuden andet Arbejde for Selskabet. Om hans Lønning udtalte Th. Bugge 1793 i en Regnskabsanmærkning bl. a. følgende: »Angelo lønnes ikke for at stikke Plader. Kongen giver ham til Logis et chauffage 100 rd; for hvert stort Kort er ham accorderet 400 rd, men da de folk ikke kand bie til arbeidet er færdigt er det tilladt at forstrække ham 30 rd maanedlig naar han beviser at have arbeidet. Derefter gjør han afregning, naar han kommer saavidt at han faaer tilgode. Hvad han ellers gjør for Sælskabet maae ligeledes betaales Stykkeviis; han sinkes ikke i Kort arbeidet ved at gjøre smaa Sager; thi meere end 3 a 4 Timer om dagen kand en mand for den store Plades Skyld og den tvungne Stilling ikke udholde at arbeide paa de store Carters Stikkning.« Paa Grund af Angelos Langsomhed med sit Arbeide tog Selskabet fra 1804 Forbehold med Udbetalingen af hans Forskud, og i de følgende Aar varierede hans Honorar stærkt. Da Stikningen af de store Kort ofte tog flere Aar, kunde Lønnen for hvert stukket Kort beløbe sig til adskillige Hundrede Rigsdaler, i et enkelt Tilfælde til næsten 4000 Rbd. (Generalkortet over Danmark). Udbetalingen til Kobbertrykkerne varierede naturligvis en Del efter Antallet af trykte Kort, men den beløb sig som Regel til mindre end 100 Rd. om Aaret. Da det store Salg af Kort satte ind fra o. 1805, steg Trykningsomkostningerne hos Kobbertrykker Georg Haas til 4–600 Rd. aarlig, og i 1808 betaltes mere end 1000 Rd. til Reparation af de ved Branden beskadigede Kobberplader og til Trykning af nye Kort i Stedet for det brændte Oplag. Senere da Optrykningen tog af, og der kun udkom enkelte nye Kort, formindskedes Omkostningerne igen til smaa Beløb.

10. KRITIK AF SELSKABETS LANDMAALING

Et saa betydningsfuldt og »officielt« Anliggende som Selskabets Fremstilling og Udgivelse af Landkort maatte naturligt fremkalde Udtalelser og Kritik fra sagkyndig Side.

Kritikkens væsentligste Genstand var Arbejdets Langsomhed og Følgerne deraf. Saa længe Kortarbejdet stod paa, blev dette Faktum flere Gange fremhævet, og efter Afgivelsen til Generalstaben i 1843 blev det ofte lagt Selskabet til Last. Det kan ikke bestrides, at Selskabets Andel i Landmaalingen og Kortudgivelsen strakte sig over mere end 80 Aar, fra 1757 til 1843. Dette blev uden Reservation udtalt af C. Molbech¹, og senere er det blevet understreget af Kritikerne. Hertil maa dog følgende bemærkes: Selskabets Arbejde med en organiseret Landmaaling begyndte først i 1761 med Oprettelsen af Landmaalingskommissionen, og det praktiske Arbejde i Marken kunde ikke optages før 1762, efter at de første to Landmaalere, P. Wilster og Th. Bugge, og deres Assistenten havde faaet den nødvendige Prøvetid. Det Kortarbejde, der fra 1757 udførtes af Peder Koefoed indtil hans Død i 1761, maa betragtes som en Prøve af foreløbig Karakter, som ikke indgik i Selskabets derefter følgende Plan. Den geografiske Opmaaling af Kongeriget afsluttedes i 1805 – den trigonometriske var afsluttet allerede flere Aar tidligere – og i 1809 var Arbejdet i Hertugdømmet Slesvig tilendebragt. Kortudgivelsen fulgte hurtigt efter Opmaalingerne, og i Løbet af 40 Aar, 1766–1806, var 20 Kortblade færdige, omfattende hele Kongeriget og Dele af Slesvig. Kun med Udgivelsen af de sidste fire Kort, hvoraf de tre var Samlekort over større Landsdele, trak det af flere Aarsager i Langdrag.

Kritikken af Selskabets Arbejde kom kun i ringe Grad til at gælde Tiden før omkring 1805. C. Molbech omtalte den Tids Arbejde fordelagtigt²: »Det maa her i Særdeleshed bemærkes, at om endogsaa de af Selskabet bestyrede topographiske Arbejder, i enkelte Omstændigheder, kunde have været udførte med større Nøiagtighed, saa var dog allerede det Fremskridt, som opnaaedes i Landets Topographie ved Udførelsen af en til hele Danmark udstrakt virkelig geometrisk Opmaaling, i Sammenligning med de tidligere aldeles unøiagtige Landkort, som existerede, saa stort og betydeligt, at man vel tør sige, at hvad der præsteredes i Selskabets første Periode (eller indtil Aarene 1780–90), og det ved egne Kræfter og indfødte Arbeidere, opfyldte alle billige Fordringer.« Om Arbejdets Gang indtil 1800 eller de nærmeste Aar derefter udtaler Molbech andetsteds³, at det gik saa hurtigt, »som man kunde vente sig dette Arbejde udført efter den af Selskabet valgte, ikke ret heldige Fremgangsmaade«. Og om Kortenes Kvalitet meddelte Molbech sammesteds: »Vi ville ikke sige, at denne Fuldkommenhed var udmærket; men Selskabets geographiske Kort kunde dog uden Tvivl i det Hele maale sig med de bedste samtidige franske og tyske Kortarbejder; ligesom de overgik Alt hvad der hidtil i Danmark var præsteret.«

¹ Selskabets Historie 1742–1842.

² Selskabets Historie S. 74.

³ Selskabets Historie S. 193.

Den af Molbech nævnte Fremgangsmaade, der til en vis Grad var Skyld i, at Arbejdet trak i Langdrag, var ikke forskellig fra den, der næsten var almindelig for saadanne videnskabelige Foretagender, som udførtes under Bestyrelse af Selskaber, Foreninger o. l. Alle Enkeltheder skulde behandles af Selskabets Plenarforsamling og i Kassekommissionen. Særlig slemt blev dette Forhold, da Th. Bugge, efter i ca. 20 Aar alene at have bestyret det samlede Landmaalingsarbejde, tillige i 1801 blev Selskabets Sekretær. De antagne Landmaalere og øvrige Medarbejdere var ikke alle lige arbejdsivrige, og den anvendte Lønningsmaade fremmede ikke Arbejdets Hurtighed. Lønnen var fast og uafhængig af Arbejdspræstationen, og dertil var den saa sparsom, at Landmaalerne ikke uden stor Vanskelighed kunde underholde en Familie. Sandsynligvis vilde Arbejdet kunne være fuldført paa kortere Tid, hvis det under en fast og hurtigt arbejdende Ledelse havde kunnet bestrides af de dygtigste Landmaalere med højere Lønninger, der stod i Forhold til det udførte Arbejde.

For Aarene efter 1800 tog Kritikken imidlertid til. C. Molbech skriver¹: »I Almindelighed nødes vi til at tilstaae, at Fremgangen i de 15 Aar fra 1800 til 1815, da Landmaalingen vedblev at staae under Bugge's specielle Tilsyn ei allene var langsom, men at en Deel af hvad der udførtes enten var mindre heldigt, eller, ved senere Indretninger af den geographiske Opmaaling, paa en Maade blev forgieves Arbejde.« Kritikken rettedes nu ogsaa mod Th. Bugge, hvis Dygtighed næppe kunne bestrides, men som ved Overtagelse af flere administrative Opgaver, senere paa Grund af Svagelighed, gav Anledning dertil². H. C. Ørsted, der efter Bugges Død 1815 blev Selskabets Sekretær, havde ved tidligere Lejlighed kritiseret Bugges Embedsførelse, og Ørsteds første Handling som Sekretær var at sørge for Nedsættelse af en ny Landmaalingskommission, der hurtigst muligt kunde bringe det mangeaarige Arbejde til Afslutning.

En alvorlig saglig Kritik rettedes mod hele Arbejdet, som det i Bugges seneste Aar havde udviklet sig, af Bugges Efterfølger som Professor, H. C. Schumacher (jvfr. S. 70 ff.). Selskabets Kort var vel gode for den Tid, i hvilken de var udarbejdede, men de var nu forældede, idet den topografiske Metode havde gennemgaaet store Forbedringer, og de anvendte Instrumenter var blevet nøjagtigere. Schumacher, der fra 1816 arbejdede med store Planer om den nye Gradmaaling ved Triangelmaaling fra Skagen til Elben og fra København til Jyllands Vestkyst, overtog, som omtalt Side 74, den fortsatte Landmaaling i Holsten. Men det ene Arbejde hindrede det andets Gennemførelse. Et Kort over Holsten, som planlagt, fremkom først i 1848, og Gradmaalingen udførtes med mangeaarige Afbrydelser uden at være fuldført, da Schumacher i 1850 afgik ved Døden.

Schumachers Efterfølger som Leder af Gradmaalingen, C. C. G. Andræ, fortsatte fra 1853 Arbejdet, men han led hurtigt samme Skæbne som Bugge og Schumacher. Stærkt politisk interesseret, som han var, udnævntes han allerede i 1854 til Finansminister, 1856–57 var han Konseilpræsident, og hans Opmærksomhed var stadig vendt mod de politiske Problemer i de bevægede Aar før og efter 1864. Han forblev

¹ Selskabets Historie S. 359.

² Ørsteds »Antegnelser« og Molbechs Svar; jvfr. Bd. III. Side 425, 431, 443–46.

kongevalgt Medlem af Landstinget til sin Død i 1893. Trods denne usædvanlige politiske Virksomhed lykkedes det Andræ at udarbejde det fremragende Arbejde »Den danske Gradmaaling« Bind I–IV, 1867–84, 4to. Dette Værk, der var af stor Betydning for den teoretiske Geodæsi, indeholder bl. a. alle de nyeste Triangelmaalinge og astronomiske Observationer i Danmark og disses Forbindelser med svenske og tyske Triangelrækker. I Tilknytning dertil offentliggjordes en Række specielle, teoretiske Undersøgelser i det store Værk¹.

Med Afslutningen af Andræ's Værk i 1884 maatte de af Schumacher fremsatte Planer for den danske Gradmaaling betragtes som afsluttede. Men Arbejdet med Gradmaalingen havde da ogsaa med Afbrydelser varet i næsten 70 Aar, og de i de første Decennier foretagne Iagttagelser kunde ikke mere tilfredsstille de berettigede videnskabelige Krav. Hertil kom, at selve Planen for Maalingerne maatte ændres efter Tidens Krav, og Andræ fandt det da naturligt fra 1884 at overlade det ledende Arbejde til sin Efterfølger, hvortil valgtes Oberstløjtnant Georg Zachariae. Saavel Schumacher som Andræ og Zachariae var Medlemmer af Selskabet.

I Forordet til det første Bind 1867 af »Den danske Gradmaaling« omtalte Andræ Selskabets trigonometriske Opmaalinger og nævnte Th. Bugges Plan fra 1787 om en dansk Gradmaaling, støttet paa de udmaalte Triangler. Bugge forestillede sig, at en Gradmaaling fra Skagen til Elben kunde gøres paa en eller to Somre, naar blot Basislinierne blev nøjagtigere udmaalt. Planen blev dog ikke taget op, og om dens Grundlag fremsatte Andræ følgende kritiske Bemærkninger (Forord Side VI–VII): »Det er i hvert Fald vist, at man senere fuldstændigt opgav Tanken om at ville støtte Gradmaalingen paa Videnskabernes Selskabs Maalinger, et Resultat, som ogsaa kun kan billiges, da disse, hvor fyldestgørende de end kunde være for Opnaaelsen af deres nærmeste Formaal, dog ganske sikkert manglede den hertil fornødne Nøjagtighed. Men beklageligt er det vistnok, at Interessen tillige i den Grad svækkedes for selve Triangulationerne, at det aldrig lykkedes hverken Bugge eller hans Efterfølgere, at faae afsluttet og offentliggjort en samlet Bearbejdelse af dem, skjøndt de ikke blot udelukkende benyttedes ved de Arbejder, som i forrige Aarhundrede gave de danske Kaart en saa udmærket Plads ved Siden af de berømte Cassini'ske, men ogsaa senere ideligt og ideligt og lige indtil den sidste Tid maattet tjene som Grundlag for mere eller mindre omfattende Kaartværker.«

Langt stærkere end i Andræ's Forord til det store geodætiske Værk var hans Kritik af Th. Bugge og hans trigonometriske Arbejder tidligere kommet til udtryk i en Rapport til Generalstaben »Bemærkninger ved Videnskabernes Selskabs Triangulation af Sjælland«², hvori Andræ klart erklærede Bugges Triangulationer for unøjagtige som Grundlag for Beregningen af det geografiske Net for Kortet over Danmark. Andræ's Rapport skulde motivere Nødvendigheden af en ny Triangulation i Stedet for Selskabets gamle Opmaalinger, der hidtil udelukkende havde været anvendt. Som

¹ Jvfr. C. C. G. Andræ, par Einar Andersen. Geodætisk Instituts Skrifter 3. Rk. Bd. XXI. København 1955.

² Manuskript paa 26 Sider i Geodætisk Institut. Originalen er dateret den 12. April 1841.

Indledning til sin Rapport skriver Andræ: »Ved at lægge Journalerne over de dengang udførte Arbejder til Grund for Beregningen af de trigonometriske Hovedpunkters Coordinater, har der imidlertid paa mangfoldige Steder viist sig ikke ubetydelige Uoverensstemmelser. Da det endnu er uafgjort om disse ere begrundede i de afbenyttede Materialiers Mangelfuldhed, eller om de maaskee hidrøre fra Anvendelsen af en mindre nøiagtig Beregningsmaade, og det dog maa ansees som uundgaaeligt nødvendigt, at faae denne Sag tilstrækkelig oplyst, forinden der begyndes paa Udgivelsen af Atlasset over Danmark, saa har jeg troet det rigtigt, at underkaste Triangulationerne paa Sjælland den nærmere Undersøgelse, af hvilken jeg i det Følgende skal tillade mig at meddele Resultatet.«

Andræ satte derefter sin Kritik ind paa flere Punkter, idet han efterregnede nogle af de af Th. Bugge i hans »Beskrivelse over den brugte Opmaalingsmaade« (1779) indførte Triangelberegninger for Sjælland og derved fandt Uoverensstemmelser i Koordinaterne for visse Punkter. En betydelig Fejlkilde fandt han deri, at Bugge ved Koordinatberegningen forudsatte, at Jordens Overflade kunde antages at falde sammen med et Plan i Triangulationens hele Udstrækning. Det var dog ikke alene den mindre nøjagtige Beregningsmaade, men ogsaa selve Triangulationens Paalidelighed, som Andræ rettede Opmærksomheden mod. Paa flere Steder i »Beskrivelsen« omtalte Bugge den nære Overensstemmelse mellem Længden af en nøjagtig opmaalt Verifikationsgrundlinie og den ved trigonometrisk Beregning gennem flere – op til 70 – Triangler opnaaede Længde af samme Linie. Ved Hjælp af Sandsynlighedsberegninger anvendt paa Bestemmelsen af en Grundlinies Længde, der var beregnet gennem en Række Triangler, fandt Andræ en Middelfejl, der langt oversteg Bugges anførte Nøjagtighed. Han fortsatte derfor med en Gennemgang af selve Beregningerne for at undersøge, om Bugge skulde have indrettet sin Beregningsmaade efter det ønskede Resultat. Andræ fandt derved Eksempler paa, at Bugge paa ret vilkaarlig Maade havde korrigeret de ved Observationer fundne Trekantvinkler, hvorved indførtes ikke ubetydelige Afvigelser i Trekantsidernes Længder. Ogsaa de af Bugge udførte Basismaalinger ved Stænger, hvilke udfordrede den pinligste Nøjagtighed, blev gjort til Genstand for Andræ's Kritik, ikke paa Grund af Maalemetodens simple Art uden Anvendelse af Korrektioner o. l., men foraarsaget af Skødesløshed f. Eks. ved Brug af Maalebord til Afstandsberegning i Stedet for at bruge Stang eller Kæde.

Resultatet af Andræ's Undersøgelser var, at Unøjagtigheden i Bugges Bestemmelse af de enkelte Triangelsider overskred alle tilladelige Grænser, og at hans Triangulation derfor ikke kunde anvendes som Basis for fremtidige Kort over Danmark.

EMNE- OG PERSONREGISTER

BIND IV

EMNEREGISTER

Sidetal med fed Type henviser til Steder, hvor det paagældende Emne findes særlig omtalt.

- Admiralitetskollegiet 153-55.
Almanak, Dansk Historisk 14 114.
Altona, Observatorium 82 84.
Amager 21 24 91.
Anholt 105-06 117 **132** 133.
Arkiv, Selskabets 4 57 124 128 175.
Assistenter (Studenter) 18 21 25
27 36 39 47-48 50-51 53-54 **55**
62 65 68 75-77 **81** 92 102 141
160 167 169-75 182-84 187.
Astronomiske Observationer 90-
104.
Atlas Danicus 3.

Beskrivelse over Opmaalingsmaa-
de (af Th. Bugge) 23 34-35 (Af-
bildn. 35) 36 67 93-96 130 190.
Bombardement, engelske, 1807
39 54 56-57 128 138 144 176.
Bornholm 6 12 33 39 41 52 54
100 102 105 107 117-19 **134-35**
155-56 (Tavle).
Bønderkarle 18 22 25 41 59 65
166 184.

Classens Legat 79 179.

Daglejere 18 25 53 166 183-85.
Danmark og Slesvig, Generalkort
86-89 109 124 **136** 137 151 186.
Danske Atlas 14 120.

Efterligning af Kort 110-12 121
146.
Eutin 68 73 98-99.

Falster 29 32 105-06 **130** (Tavle).
Femern 105 108 123 **136**.
Flora Danica 122-23.
Fonden ad usus publicos 47 121-
23 125-26.
Forhandlingsprotokoller. Se Pro-
tokoller, Selsk.
Frankrig, Kort 13 20 37 102 110
114-16 131 157 189.
Frederik V's Reskript 26/6 1761
15-19 (Afbildn. 16) 36 60 143
169 179 181.
Fyen. Nordl. Del 29 32 105-106
116 119 **131** 132 (Tavle).
Sydl. Del 29 32 67 105-06
131 **132** (Tavle).

Gehejmearkivet 57 62-63 67 138
144-45.
Generaladjutantstaben 85.
Generalkvartermesterstaben 85 86
129 155 168.
Generalstaben 83-85 88-90 104
108 124-25 129 136 138 145
149 187 189.
Generalstabens taktiske Afd. 90.
Generalstabens topografiske Afd.
90 100 109 124 137.
Generaltoldkammeret 47.
Generalvejkommisionen 155.
Geodætisk Institut 21 26 28 52
83-84 90 93 100-01 104 125
128-29 135 189.
Gradmaaling 70 73-74 82-84 90
104 124 188-89.

Helgoland 99.
Hesselbjerg 67 107.
Holsten 39-40 45 57-59 66-68 71-
85 98 100 107-08 122-24 136-37
156-57 162 167 186 188.
Hven 1 2 (Afbildn. 2) 93.
Højdeangivelser (Kurver) 110.

Instruks for Landmaalere 20-21
63-64.
Instruks for Landmaalere (økon.
Landm.) 159.
Instruks for Overinspektøren 63-
66.
Instrumenter (Afbildn. 9-11) 12-
13 17 19-23 (Afbildn. 25) 34 36
56-57 62 64-65 77 83-84 92-94
(Afbildn. 94) 95 100 102 130
145 158 164 166 185 188.
Instrumentmagere 20-21 **56** 65
93 143 185.
Island, Kort 86 115.
Islandske litterære Selskab 86.

Jordskiftningslære (af N. Morville)
42 162.
Jylland 33 39-40 54-55 67.
Nr. 1 105-06 117 **132** (Tavle).
Nr. 2 105-06 117 **132** (Tavle).
Nr. 3 105 107 117 **133**.
Nr. 4 105 107 117 **133**.
Nr. 5 105 107 117 **133** (Tavle).
Nr. 6 105 107 117 **134** (Tavle).
Nr. 7 105 107 112 117-18 **134**.
Nr. 8 105 107 117-20 **134**. Se
ogsaa: Slesvig.

- Nr. 9 67 105 107 118 **134**. Se ogsaa: Slesvig.
 Generalkort 88 105 107 119-20 122 131 **135** 169.
- Kassekommission, Selsk. 38 46 50 56 66 78 109 111-12 116-18 122 137 147 164-65 167 172 178 180 182 188.
- Kasserer, Selsk. 124 164-65.
 Kobberstikkere 28 72 89 105 **110-25** 131 135 142 167-68 186.
 Kobbertrykkere 119 **125-28** 142 186.
- Kollegier. Se Stipendier.
 Kommissionær **145-49** 176-77.
 Kommunitetet. Se Stipendier.
 Konduktører (økon. Landm.) 158-59 161.
 Kongelige Tilskud **168-69**.
 Kort. Se under Landsdelene.
 Kortprivilegium 111 121.
 Kritik af Landmaalingen 70-72 85 130-31 **187-90**.
 Kronometermaaling 97.
 Københavns Amt 8 12-13 24 105-06 110-11 **128-29** 146 155 177 (Tavle).
- Landbohøjskolen 161.
 Landhusholdningsselskab, det kgl. danske 160-61.
 Landinspektører (økon. Landm.) 160-61.
 Landkommissærer (økon. Landm.) 159.
 Landmaalere 18 21-22 24 27-29 32-34 36-40 **41-55** 57-59 61 64-68 74-75 **76-81** 82 91-93 95 97 106 135 140-41 151 158 161 166-76 178 181 183-88.
 Landmaalere (økon. Landm.) 159-61.
 Landmaaling, Selsk. geografiske **15-90** 91-92 95 99-100 104-06 108-09 135 140-41 146 155 157 169 176-81 185 187-88.
 Landmaaling, Selsk. trigonometriske 27-28 35-36 42-43 45-46 54 62 67 72-73 82-83 86 **90-104** (Afbildn. 94-96 101 103) 106 108 135 141 146 154 157 166 185 187 189-90.
- Landmaaling, den økonomiske 42-43 50 54 81 95 143-44 153 **157-63**.
 Landmaalingsinspektører 38 45 47 50-51 68 77-79 81-82.
 Landmaalingskommissionen 19 34 60-71 76-78 81-82 85-87 89-90 93 104 108 120 123-24 128 135 138-40 143 145 148-50 155 163 165 180 187-88.
 Landmaalingskontor (Rentekammeret) 158.
 Lauenborg 68 70-71 74 79 82-84 137.
 Leder af Landmaalingen 17 32-34 42 46 59-62 69 139-40 163 167 182.
 Ligbæring 174-75.
 Lokaler 18 32 56 62-63 67 89 138 **143-45** 155.
 Lolland 29 32 105-06 **130** (Tavle).
 Læsø 52.
- Maalebord 23 91.
 Matrikel 158.
 Medarbejdere **139-43**.
 Møen 24 28 105-06 **130** (Tavle).
- Norge, Kort 3-4.
 Novus Atlas Danicus 110.
- Odense 156.
 Olafsen, Eggert, Rejse i Island 146.
 Oldenborg 43-44 46 50 55 57 68 82 98-100 102 167.
 Ordbogskommissionen 129 165 180.
 Orografiske Kort 109-10.
 Overinspektør 61-66 76 182.
 Overlandmaaler (økon. Landm.) 158-59 161.
- Papir til Kort 33 57 62 67 **137-38** 150.
- Paris, Dépôt général de la guerre 45 156-57.
 Priser paa Kort 129 138 146-47 **149-51** 177 179.
 Prisopgaver 47 79 161 179.
 Protokoller, Selsk. Forhandlingsprot. 8 15 28 39 118 121 163 182.
 Kassekommissionen 50 56 111 116 146 172.
 Landmaalingen 62-64 67.
- Regensen. Se Stipendier.
 Regnskab 21 28 63 66 138 **163-65** 178 182 186.
 Rentekammeret 153 158-61 166.
 Rundetaarn, Københavns Observatorium 17 20 57 93-95 99 166.
 Rusland, Kort 8.
 Rytterdistrikterne 159 161.
- Salg af Kort gn. Kommissionær **145-51** 165-66 176-80 186.
 Samsø 29 32.
 Scriptores Rerum Danicarum 14.
 Sekretær, Selsk. 36 39 42 59-60 117 143 147 164-65 172 188.
 Sjælland. Nordvestl. Del 24 105-06 115 **129** 130-31 (Tavle).
 Nordøstl. Del 13 21 24 28 105-06 111 113 **129** 130-31 146 177.
 Sydvestl. Del 24 (Afbildn. 25) 105-06 115 **130** 131.
 Sydøstl. Del 24 105-06 **129** 130-31 166.
 Generalkort 12 88 105-06 112 121-22 127 **130** 131 177.
 Skrifer 62 64 81 89 124 140 145 182.
 Slesvig 6 33-34 38-40 45 47 50-55 57 59 67 72-75 80 83 86-88 98 105 107-08 111-12 118 122-25 128 **134 136** 156-57 177 186-87 (Tavle). Se ogsaa: Jylland Nr. 8 og 9.
 Generalkort 86 105 108 110 123-25 **136**.

- Statistiske Beregninger (Morville, Bruun) 48 77 161-63.
 Statsbidrag **165-68**. Se ogsaa Økonomi, Landm.
 Stavnsbaandsløsningen 160.
 Stikning af Kort 28 34 64 72 81 105 109 **110-25** 128-36 151 166-67 169 182 186.
 Stipendier 18 27 53-55 79 166-67 **169-76** 182-84.
 Stockholm, Kungl. Svenska Vetenskaps Akademien 20-21.
 Sverige, Kort 8 131 154.
 Søkort 41 133 152-55.
 Søkortarkivet 41 62-64 67 84 108 124 128 145 153-55.
 Sølvmedaille, Selsk. 45 47 157.
 Tegner (Topograf) 86-87 89 109 145 168 186.
 Tegnerne 105 **106-10** 141-42 186.
 Tegning (Reduktion) af Kort 13 21 23 28 34 46 48-49 54 64-65 67 78 81 105 **106-10** 122-23 128-36 182.
 Thotts Legat 179.
 Trykning af Kort 81 109 119 **125-28** 137 144 176-77.
 Tyskland, Kort 131.
 Udgivne Kort **105** (Oversigt) **128-37**.
 Udlaan af originale Kort 64 79 104 107 111-12 **152-57**.
 Universitetet 169 173-74 176.
 Vajsenhuset 146 170-71 174 176.
 Valdemar II's Jordebog 14.
 Valkendorfs Kollegium. Se Stipendier.
 Vedtægter, Selsk. 34 60 164-65.
 Veterinærskole, den kgl. danske 160.
 Vinkelinstrument (Koefoed) (Afbildn. 9-11) 12.
 Værsløv 97.
 Ældre Kort **1-14**.
 Økonomi, Landm. **163-86**.
-

PERSONREGISTER

- Abildgaard, P. C. 111 160.
 Abrahamson, Jos. 156.
 Abrahamson, W. 155.
 Ahl, Joh. 20-21 **56** 93 95 143 168
 185.
 Anchersen, I. P. 6.
 Anchersen, S. 6.
 Andræ, C. C. G. 188-90.
 Angelo, G. N. 105 112 116 **117**
 118-22 **126** 128 131-35 142 167
 186.
 Aubert, J. 156.
 Augustin, J. S. 113 115.

 Baagøe, P. H. 112 120 **121** 122
 132 142.
 Bagge, O. O. **122** 123 142.
 Balle, Nic. Ed. 169-70.
 Balle, P. Møllerup 158.
 Beaublé 113-15.
 Bendz, C. L. 86 140 145.
 Bentzen, L. C. 84.
 Benzon-Rosencrone 84.
 Bernstorff, A. P. 49 100 125 158
 174.
 Bernstorff, J. H. E. 158.
 Binzer, L. J. 156.
 Biørnsen, St. 25 **55** 141 173-75.
 Bjarnarson, St. Se Biørnsen, St.
 Blankensteiner, Joh. G. 138 148
 150.
 Bondesen, M. N. 39.
 Boulton, Matthew 51.
 Bradt, F. L. 110.
 Bradt, J. G. 110.
 Brahe, Tyge 1 2 93.

 Bredsdorff, J. H. 109-10.
 Brun, Viggo 99.
 Bruun, C. G. **126** 142.
 Bruun, J. J. 110.
 Bruun, Søren 3 27 29 32-34 38-
 40 45 **46-48** 49 53-54 57 60-64
 66-68 75 **76-77** 80-82 86 104
 107 140 152-53 161 **162-63**
 173 182-86.
 Bugge, Th. (jun.) 33-34 52-53 **54**
 57 66 68 75 **78** 79-82 86 91
102 105 **107** 108 122-23 134-
 35 141-42 155 161 183-84.
 Bugge, Th. (sen.) 15 21 23-24 28
 (Afbildn. 31) 32-35 (Afbildn. 35)
 36-39 41 **42** (Portræt 42) 45-46
 48-56 59-62 67 69-70 76-78 80-
 82 91 **93-98** 99 104 106-08
 111 116-21 126-27 129-33 135
 137-41 143-50 152-54 156-58
159 160-61 164 172 174-78 182
 184 186-90.
 Bülow, Frantz 85.
 Bützow, O. N. 21 **55** 141.

 Cassini de Thury, C. F. 102.
 Cassini, G. D. 102.
 Cassini, J. 102.
 Cassini de Thury, J. D. 102 114
 157 189.
 Christian VI 1.
 Christian VIII 89-90.
 Christian Frederik (Chr. VIII) 87.
 Cimber, J. 29 32-34 38-39 **48-49**
 53-55 80 107 140 173 183 185.
 Clemens, J. Fr. 110 113 125-27.

 Daae, J. C. **55** 141.
 Danckwerth, Caspar 3 6.
 Defehrt, C. 28 105 **112** 115 129
 142.
 Degen, C. F. 60 69 71 139.
 Deichmann, Jac. 149.
 Drejer, Abr. 3.
 Drewsen, Chr. 137-38.
 Drewsen, J. C. 138.

 Eiler, D. **55** 141.
 Ekström, Dan. 93.
 Ellung, I. 33-34 41 **51-53** 54 57
 62 66 68 75 **77-78** 79-81 105
107 119-20 135 140 142 161
 173-76 183.
 Ellung, P. N. 68 77 **81** 141.
 Emery 97.

 Faber, Joh. Jak. 146-47.
 de Fehr, C. Se Defehrt, C.
 Flint, A. 117-18 134 142.
 Flint, Niels 118 134 142.
 Flint, O. N. 105 130 142.
 Fogtman, Laur. 111.
 Frederik (VI) 159 169.
 Friedrich August 98.
 Friedrich, J. G. 116.

 Gallowin 111.
 Gudme, A. C. 33-34 39 52-53 **54-**
55 57 66-68 75 78 **79-81** 82
 86 123 141 149 155 161 168
 175-76 183.

- Guiter, C. A. 105 **112** 113-17 130-32 142 167-68.
 Gyldendal, Søren 149.
- Haas, J. J. Georg 61 110 **127** 128 131-32 138 142 144-45 150 186.
 Haas, Jonas 14 110 127.
 Hammer, Chr. 4.
 Hammond, F. **55** 141 173.
 Hansen, Isai **56** 143 185.
 Harboe, P. 105-06 **107** 133-34 142.
 v. Haven, Niels 6.
 von Haven 121.
 Hee 6.
 Hee, Chr. 13 15 17-21 25 27-28 33-34 36 43 59-60 93 113 115 139 143 146 159 163 165 171 182.
 Heiberg, C. 33-34 38-40 44-45 47 **50-51** 53 80 140 173 183.
 Heidemark, S. 24 28-29 **43** 80 140 183.
 Heimbürger, A. 84.
 Heineck, Joh. Fr. 146-47.
 Hellfried, J. C. F. 39.
 Hielmstjerne, Henrik 1 14-15 17 19-21 29 32-34 36 43 112-13 115 137-39 143 146 163 166-67 183.
 de Hofman, Hans 14.
 Holm, J. N. 4 15 17 19-20 34 139.
 Holm, Sam. 47 **55** 141.
 Holstein, J. L. 1 8 13-15 18 20 27 165.
 Horrebow, Chr. 5 13 15 17 19 25 34 139.
 Husman, J. 3.
 Høegh-Guldberg, O. 159.
- Iversen, S. 33-34 38-39 **49-50** 51 53 55 80 140 169-70 173 183 185.
- Jacobi, C. F. 111 163-64 170 172.
 Jensen, C. A. 70.
 Jessen, Erik J. 5.
 Jobit 116.
- Johnsen, J. 29 32-34 46 **48** 50 54 80 106 140 153 156 161 173 183-84.
- Klingsey, H. C. 62 **81** 84 89 105 **108** 120 **123-24** 125 **128** 136 140 142 167 182.
 Klingsey, P. E. 124.
 Koefoed, G. A. 156.
 Koefoed, Peder 5-6 8 (Afbildn. 7 9-11) 12-13 15 18 24 106 110 143 165-66 187.
- Lahde, G. L. 126.
 Langebek, J. 14.
 Langhoff, B. S. 148.
 Lauremberg, H. W. 2.
 de Lode, O. H. 110.
 Lorentzen, C. A. 133 142.
 Lose, C. C. 138.
 Lous, A. 153.
 Lous, C. C. 41 133 153-54.
 Lund, N. 121.
 Luxdorph, B. W. 4 15 17 19 21 28 34 58 90 93 116 139 163 166.
 Løvenskiold, M. H. 156.
 Løvenørn, Poul 60 62 69 121 139 145 153 155.
- Marinoni, Jacob 23.
 Martin, C.-E. 28 105 **112** 114-15 129-30 142.
 Mejer, Johs. 2-4.
 Meyeren 84.
 Molbech, C. 14 61 140 168 181 187-88.
 Moltke, F. L. 99.
 Morville, N. 21 24 28-29 **42-43** 46 55 80 91 93 **98** 106 140-41 143-44 153 **159** 160-62.
 Mumme, F. C. 146-47 176.
 Muth, Ferd. 9 20.
- Nehus 84.
 Niebuhr, Carsten 115.
 Nitschke, A. 147.
 Norden, F. L. 4-5.
 Nyerup, R. 176.
 Nygaard 84.
 Nørlund, N. E. 90.
- Oeder, G. C. 99.
 Olsen, O. N. 86 88-90 105 **108-10** 123-24 136-37 142 145 157 168 186.
 Olufsen, C. F. R. 83 86 89-90 140 145.
 Olufsen, O. C. 60-61 69 72 82 85 135 139.
- Paul, Storfyrste 98.
 Perthes 149.
 Petersen 84.
 du Plat, C. F. G. 156.
 Pontoppidan, Erik 14.
 Praetorius, Johs. 23.
 Preisler, J. M. 110 114 126.
- Quist, H. 105 **110** 128 142.
- Rasch, Peder 6 42.
 Reinhardt, J. C. H. 109.
 Resen, P. H. 3.
 Rohs 111-12.
 Rosenkrantz, H. 2.
 Rothe, C. A. 135.
 Rothe, Joh. Gottl. 149.
- Salchow, J. A. U. 135.
 Sanson, Grev 157.
 Schack-Rathlou, J. O. 20.
 Schenmark, Niels 153.
 Schimmelmänn, E. H. 75.
 Schiøtt, J. S. **126** 127-28 142.
 Schlegel, J. F. W. 61.
 Schlegel, J. H. (Afbildn. 30) 32.
 v. Schmidt-Phiseldeck, C. F. 180-81.
 v. Schmidten, H. G. 85-86 139.
 Schouw, J. F. 109 124.
 Schubothe, J. H. 147-50 176.
 Schumacher, H. C. 69-70 (Portræt 70) 71-75 78-79 81-85 100 102 104 108 122-24 137 139 188-89.
 Schütze, Gottl. 113 115 137.
 Schøller, Chr. 4.
 Schøning 171.
 Seehusen, I. C. 124.
 Seehusen, P. J. 89 105 109-10 **124** 125 136-37 142.

- Skanke, H. 24 28-29 33-34 **45-46**
 80 91 99-100 **102** 104-05 **106**
 130 132 140-41 169-70 173 183
 185.
- Skoustrup, P. 158.
- Sonne, J. J. 105 117-18 **119** 120
 122 124 127 129-31 134 142
 167.
- Sonnenleitner, Jos. 149.
- Stampe, H. 5.
- Steenberg, O. 33 **53** 80 140 169-
 71 173 183.
- Steinmann, P. F. 89.
- Storm, Anker 57 67-68 80 **81** 82
 86 141 161 183.
- Storm, Knud 39.
- Struensee, J. F. 29 32 143 163.
- Suhm, P. F. 14.
- Tetens, J. N. 154.
- Thaarup, Fred. 135.
- Thalbitzer 84.
- Thorkelin, G. J. 60 144-45.
- Thott, Otto 27.
- Thune, E. G. F. 69 82 85 139.
- de Thurah, Laur. 6 8 12.
- Tilas, Dan. 21.
- Tuscher, Marcus 5 110.
- Viborg, E. N. 60-61.
- Wanscher, W. 138.
- Warberg, O. 33 **51** 54 80 105
106 132-33 140-41 173 174-75
 183.
- Wargentín, P. W. 21.
- Werchmester, M. 33-34 **54** 55 57
 66-67 **78** 79-80 141 161 175-76
 183-84.
- Wessel, Caspar 24 28-29 33-34 38
 40 **43-45** 46-47 50 53 55 67
 73 80 91 93 **98-102** 104-05
106 108 123 129-31 133 136
 140-41 157 167 173 183-84.
- Wessel, Johan Herman 27 43.
- Wessel, O. C. 24 27-28 42 **43** 80
 91 **98** 105 **106** 110 128 140-41.
- Wilster, C. F. 78 105 **107** 108
 122-23 134-35 142 155-57.
- Wilster, P. 21 24-25 27-28 **42** 80
 140 187.
- Wleugel, P. J. 60 69-70 79 82 85-
 86 109 139.
- Wolf, H. 33-34 40-41 **53-54** 57
 66-67 **78** 80 141 174-76 183-
 85.
- Wolf, J. A. 60 69 78 139.
- Zachariae, G. 189.
- Zahrtmann, C. C. 155.
- Ziegenbalg, E. G. 5-6.
- Ørsted, A. S. 124.
- Ørsted, H. C. 36 60-61 64 75 78
 87 149 165 188.
-

TRYK:
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A-S

KLICHEER:
F. HENDRIKSENS EFTF. REPRODUKTIONS-ATELIER

INDBINDING:
PETERSEN & PETERSEN